

Ad Beukering

Geschiedenis

van de familie

Beukering - van den Berg

Deel VIII

2024

Nijmegen 2024

Woensdag 3 januari 2024

Naar een psychiater gaan.

Het kan lang duren eer je je eigen neigingen, je patronen kent.

Een ander ziet ze eerder, een geoefend ander.

Het kan zijn dat een psycholoog of een psychiater je helpt bij je inzicht in jezelf en gelukkiger maakt.

Deze eenvoudige constatering volgt op een herinnering, die vaker bij me opkomt. Ik heb haar denk ik al beschreven. Het moet rond 1983 zijn geweest. Ik werk nog op de NSG. Ik heb een tussenuur. Ik ga niet naar de leraarskamer. Ik rijd in mijn blauwe auto, doelloos. Bij de begraafplaats Rustoord zet ik de auto aan de kant. Ik blijf achter het stuur zitten. Ik voel me klote. Net als de auto komt mijn leven tot stilstand.

Toen dacht ik er niet aan. Nu denk ik: hier had een psycholoog mij kunnen helpen. Misschien.

= = =

Over een uurtje komt Georges.

Hij heeft Jade bij zich.

Heleen heeft speelgoed klaargezet, broodjes gekocht bij de Knollentuin.

Zoals altijd een uitgebreide lunch klaargemaakt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 7 januari 2024

Ik ben begonnen aan deel VIII. Het laatste deel.

Ik heb de delen I, II en VII aan *The Print* gegeven. Donderdag a.s. kan ik ze als boekjes ophalen.

De andere delen heb ik ondertussen ook druk-klaargemaakt, zij staan op de sticker. Ze worden 4 keer afgedrukt: voor Mira, Georges, Reza en mezelf.

Nu Heleen háár familiegeschiedenis geschreven en uitgedeeld had, drong Georges erop aan dat ik met de mijne zou komen. Hij had haar al digitaal, maar vindt lezen vanaf het scherm niet prettig.

Volgende week zondag is Reza jarig. Dan krijgen zij allemaal deel I, II en VII. Op de verjaardagen van Georges en Mira volgen de andere delen.

Ik merk een verandering op bij mezelf. Tot nu toe stonden waarheid en eerlijkheid bij mij voorop. Maar ik schreef toch vooral voor mezelf. Nu wordt ik me sterk bewust dat mijn schrift gelezen gaat worden. Ik wist dat eerder ook wel, maar het hinderde mij niet genoeg om feiten weg te laten of te schrappen.

Nu voel ik die neiging ineens wel.

Ik verbied het mijzelf. Ook voor wat betreft ik nog ga schrijven. Ik wil niet bevangen zijn. Integendeel, ik blijf proberen of ik uit kan drukken wat ik eerder niet kon.

Dat is het doel.

Heleen had een paar slechte dagen. Ze voelde zich misselijk, had maagpijn en pijn in de darmen. Ondertussen is ze in de weer met de bloeddruk-meter. Om de paar dagen registreert en noteert ze de boven- en onderdruk. (Die te hoog is.)

Elke morgen neemt ze 5 pillen. Elke avond nog een.

Ze is bang voor een hersenbloeding.

Haar weerstand is groot. Elke morgen stapt ze kwiek uit bed, bijna altijd als eerste.

Per dag maakt ze 3 wandelingen van een half uur. Ze loopt langzaam, maar kijkt altijd nieuwsgierig om zich heen. Naar de bomen. De tuinen. Vooral naar de mensen.

Heeft altijd nieuws als ze thuiskomt.

Ik moet er niet aan denken dat dit over enige tijd niet meer zo zal zijn.

Ik denk er vaak aan.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 9 januari 2024

De VPRO-programma's Zomergasten en Wintergasten behoren al jaren tot het beste dat de Publieke Omroep te bieden heeft. We hebben er heel wat indrukwekkende avonden aan beleefd. Op 2 januari interviewde Janine Abbring de Duits-Georgische schrijver en theatermaker Nino Haratischwili. Een van de fragmenten die ze meebracht was het legendarische poppenspel van haar landgenoot Rezo Gabriadze, over de slag om Stalingrad: *Een requiem voor de doden*. Het is een romance tussen twee paarden, slachtoffers van de oorlog.

Voor Haratischwili was het stuk een openbaring. De magie van de poppen. De illusie die laat zien dat het een illusie is, en toch...

Ik heb de opname opnieuw bekeken en de tekst opgeschreven.

(De merrie ligt in de sneeuw, in een half opgerichte hoepel, haar verblijf. Stikdonkere achtergrond. De donkerharige hengst staat vlak vóór haar. De dieren zijn schamel, zij heeft een dekenje over haar lenden, hij een draagtasje op de rug.)

De hengst: Waar?

Waar blijft de liefde?
 Die vijf jaren, waar zijn ze gebleven?
 Jij bent nog dezelfde als in Berlijn,
 maar de liefde is verdwenen.

De Merrie: Zeg dat niet, Aljosja,
 Denk aan hoe gelukkig we waren
 We hielden van elkaar.
 Weet je dat niet meer? Ik ben hier nu toch?
 Ik hield van je en hou nog steeds van je.

H. Nee, lieve Natasjenka,
(schudt zijn kop) je hebt nooit van me gehouden.
 Zo gaat dat vaak in het leven.
 Wat je voor liefde hield, was eigenlijk gewoon haat.

M. Haat? Wat zeg je nou?

H. Ja, Natasja. Simpelweg haat.
(Hij draait zich om, verwijdert zich langzaam van haar.)
 Liefde en haat, ze liggen zo dicht bij elkaar.
 Soms lijken ze een en hetzelfde.
 Er zijn zo weinig geliefden in de wereld.
 Hoe kun je haat van liefde onderscheiden?
 Waar begint een cirkel?
 Hield ik wel van jou?
 Zelfs daar geloof ik niet meer in.

M. Ik.
 Ik ben het begin van mijn liefde voor jou.
 Ik hou van jou en jij van mij.

H. Kon ik dat maar geloven.

M. Zou je dan gelukkig zijn?

H. Ja.

M. Denk na voor je het zegt.

Zou je dan gelukkig zijn?

H. Ja.

(Een schot. Ze is getroffen. Nog een schot. Nog een. Hij strompelt naar haar toe, probeert haar overeind te krijgen met zijn kop.)

M. *(stervend)* Aljosja, ik sterf. Help mij.
 Vergeef me. *(Huult)* Sta me bij.

H. Natasja, ik hou van je.

Ik hou zielsveel van je.

M. Ik geloof je. Je bent oprecht.
 Hier is het middelpunt van de liefde
 in onze cirkel. Hier in mijn hart.

Ik ben zo bang.
 Nu ben ik bang om te sterven.
 Ik heb je aan elk front gezocht.
 Vijf jaar was ik op zoek.
 Overal riep ik: *(luid)* Aljosja, waar ben je?

H. *(heftig)* Ik hou van je, Natasja.
 Jij bent mijn leven.

M. Ik sterf, Aljosja.
 Vergeef alle ruzies, alle woorden.
 Denk alleen aan de mooie dingen.
 De kleurrijke boulevard van Tichoretsk.
 Ik hield van je.

(sterft.)

(Een vrouw zingt) Vergeef me, mijn liefde,
 op de valreep vraag ik om liefde.
 Wolga,
 bitter zijn je wateren.

(Een man zingt) Vergeef me,
 al die dagen en jaren,
 vergeef me,

(H. wendt zich af, loopt weg, strompelend, langzaam)
 e n slaap maar, slaap,
 de Wolga is diep als een herinnering.

(De vrouw zingt, bij kijkt om)
 Hier is de rand van de wereld,
 zeg me, waarheen moet het nu?

(De man) Hier is de rand van de wereld,
 zeg me, waarheen moet het nu?

De hoepel wordt langzaam om haar heen gelegd.)

(Samen zingen zij) o Stalingrad,
 poort naar de hel,
 een regen van lood en jij en ik,
 wij gaan eraan
 o Stalingrad,
 de sneeuw die brandt.
 Kom, slaap maar zacht, nu voelt de nacht,
 doe je ogen dicht.
 o Stalingrad,
 poort naar de hel,
 in het laatste uur,
 uur van de dood.

(De hengst kijkt nog om)

Je huilt voor ons, je huilt voor ons,
die zich komen warmen
aan elkaar,
ze komen samen,
liede en dood.

Haratischwili: Het beeld is veel machtiger dan de realistische uitbeelding. Het theater prikkelt de verbeelding. Daarmee vult de toeschouwer de suggestie aan. En dat is veel indringender dan als ik mijn publiek alles kant-en-klaar voorschotel.

Deze redenering hoorde ik vaker. Dat de toeschouwer de suggestie aanvult met de eigen verbeelding is waar. De rest is onzin.

De voorstelling heeft zo'n impact ten eerste omdat elke toeschouwer op de hoogte is van de gruwelijkheid van de slag om Stalingrad. Daar hoeft geen woord aan vuil gemaakt te worden, daarvoor hoeft er niet één soldaat in beeld te komen. De tweede reden is dat deze gruwelijke context hevig contrasteert met de slachtoffers en al helemaal als het dieren zijn, die per definitie onschuldig zijn en zo te lijden hebben. De stemmen die je hoort - de lichte van de vrouw, de zwaardere van de man - bij het zien van de beelden ontroeren je hevig, je gelooft in hun spijt, je gelooft in hun liefde en in hun verlangen naar vergeving. Dan is het vreemd dat de tekst, uitgeschreven, op mij veel minder indruk maakt. Het gefilosofeer over de cirkel en over het samenkomen van de liefde en de dood in de slotregels is overbodig en dat is ook de romantiek over de Wolga. Waarachtig daarentegen is de kern: het dóórbreken van de liefde bij het naderen van de dood.

En het uiten ervan waartoe je eerder niet in staat was.

Ik wil terug naar het feit dat de poppenspelers de illusie die ze opbouwden tegelijk toonden *als* illusie. De toeschouwer zag de draden waaraan de poppen hingen. Zij werden niet voor hem verborgen.

Het was ook niet nodig: de toeschouwer, in de ban van het spel, vergat ze. Of was ze half bewust, maar het hinderde hem niet bij de beleving.

Bertold Brecht, die de maatschappij wilde veranderen door de toeschouwer bewust te maken hoe de verwrongen werkelijkheid in elkaar stak, doorbrak verschillende malen de spelhandeling door middel van liederen, met de bedoeling dat de toeschouwer niet verloren ging in de illusie, maar er telkens afstand van nam, dat hij telkens terugkeerde naar de werkelijkheid, die door revolutie aangepakt moest worden, hetgeen het doel van de voorstelling was.

Brecht was een activist.

De poppenspeler heeft een ander doel. Het verdriet in de wereld komt door een

gebrek aan liefde. Vlak vóór het definitieve einde in de dood laait de liefde in alle hevigheid op. Waarom niet eerder? Dat is de boodschap.

Zijn spel is illusie, zijn boodschap niet.

Illusie en werkelijkheid versterken elkaar, als ze in wisselwerking zijn.

De godsdienst vliegt uit de bocht. Hij maakt de illusie tot een tweede werkelijkheid, die toegankelijk is na de dood. Hij wil er niet meer van weten dat het een illusie is. Religie zou moeten terugkeren naar wat zij is: een verhaal, een ideaal, een inspiratie, een stip op de horizon. Zij moet niet als geloof naast de wetenschap bestaan, maar zorgen dat zij niet in strijd is met de wetenschap en de feiten die door de wetenschap worden aangedragen. Geloof en wetenschap moeten met elkaar in wisselwerking zijn, zoals de illusie en de werkelijkheid dat zijn. Geloof is en moet blijven: een projectie, een hypothese, een hoop op een betere werkelijkheid, geen werkelijkheid. Heel veel mensen denken dat een wereld zonder god leeg is en verlaten. Maar de wereld *is* zonder god. Wij mensen moeten het hebben van elkaar.

De poppenspeler toonde impliciet met zijn daden dat het spel weliswaar een illusie is, maar dat het doel de werkelijkheid is.

Ook hij wil de mens, en daarmee de wereld veranderen.

Hij wijst niet naar boven.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 12 januari 2024

"Een stip op de horizon" ... Een veranderende stip op een horizon die steeds verschuift ...

"De wetenschap en de feiten" ... De wetenschap en haar steeds veranderende feiten ... Geloof verandert ook, maar veel langzamer. Waarom?

"Zijn spel is illusie, zijn boodschap niet". Hoe kan dat?

Ik moet weten wat fantasie is, hoe het werkt.

Wat is fantasie, wat is een gedachte? Is het materieel? Nee. Is het immaterieel? Ja en nee. Fantasie en gedachte werken met informatie: gecodeerde buitenwereld in de hersenen. Daar begint het mee. Is informatie immaterieel? Ja, in zoverre het zich onttrekt aan de fysische werkelijkheid, die gebonden is aan tijd en ruimte. Nee, in zoverre het gebonden is aan een medium, i.c. de neuronen, die wél gebonden zijn aan tijd en ruimte. Zonder medium kan er geen informatie, geen gedachte, geen fantasie bestaan. Een medium bestaat uit zoveel mogelijk entiteiten, miljarden. Dat maakt het mogelijk dat het uit de buitenwereld bij voorbeeld beeld, geluid, geur, smaak, gevoel en taal kan coderen. De substantie van het medium is inwisselbaar. In de smartphone

doen bits het werk. Zij zijn net als de neuronen met elkaar verbonden in een netwerk van kanalen.

Maar dit is het materiële deel. Hoe kom ik bij het immateriële deel? Waar zit de overgang? Die zit in het vermogen tot herkenning van patronen. Het herkennen van wat op elkaar lijkt. Bij patronen gaat het niet om de vergelijking van deel op deel, want die verschillen, maar van de grotere gehelen. Het vermogen om grotere gehelen te zien is de eerste stap in de immens ingewikkelde evolutie tot abstractie, analogie en categorie, het denken, de verbeelding.

Het vermogen de gelijkenis te zien tussen steeds grotere gehelen.

Hoe ontstond dat vermogen? Hoe begon het?

Ik denk aan het jachtluipaard. Het achtervolgt een antilope. De prooi slingert zich naar links en rechts. Het luipaard leert door de herhaalde loop van de prooi het patroon, het terugkerende patroon, de bocht naar links, de bocht naar rechts. Het dier heeft niet het begrip, maar de ervaring. In zijn kop komt er een nieuwe code: "bocht", een groter geheel en dus abstractie van "precieze loop". Dan komt de volgende fase: na verloop van het vele jagen - en ook erfelijk - is het luipaard evolutionair in staat om te *anticiperen* en de bocht in te korten door een rechte lijn te volgen, omdat het geleerd heeft waar de prooi naartoe rent. Het anticiperen is een geestelijke act, immaterieel, gebaseerd op herkenning, met een uitwerking op de werkelijkheid, namelijk dat het luipaard niet meer de precieze loop van zijn prooi volgt, maar een kortere weg. En deze is weer materieel.

De weg van het concrete naar het steeds abstractere is een lange.

Wij zijn allang gewend om te zeggen: van 1 tot 10. Of: hij kan nog niet topt 10 tellen.

Wij zeggen niet meer: van 1 tot 2 tot 3 tot 4 enz. Die stap zetten we ineens. Maar ik herinner me de passage uit het epos *Gilgamesj*, 4- tot 5000 jaar oud, waarin de held afdaalt naar de onderwereld. Hij is op zoek naar de onsterfelijkheid. Hij blijft 12 dagen onder de grond, slaapt iedere nacht in een tent, waarbij zijn in de wildernis opgegroeide metgezel en vriend Enkidu de wacht houdt voor de ingang, en trekt elke dag verder, dieper in de tunnel om na de 12de dag weer voor de dag te komen.

Hoe wonderlijk kwam het mij voor toen ik las dat de verteller niet sprak over het slapen en verder trekken van Gilgamesj en Enkidu *in 12 dagen*, maar dit voor elke dag herhaalde, in precies dezelfde formulering, tot 12 keer toe. Als hij het verhaal zou hebben samengevat en gezegd zou hebben: "12 dagen", zou hij voor zijn gevoel gelogen hebben: het waren geen "12 dagen", maar een dag, de volgende dag, de volgende dag, de volgende dag, enz.

Ik vond het waanzinnig en heb, toen ik het voorlas in het Vrijdagtheater, precies zo voorgelezen, zoals het er stond en probeerde voor elke dag opnieuw de spanning op te bouwen of Gilgamesj 'vandaag' de onsterfelijkheid zou vinden.

Ik was gefascineerd te ontdekken dat de verteller 5000 jaar geleden nog teveel angst

had om meerdere stappen ineens te doen.

De verbeelding is het product van een eindeloze ladder van abstracties.
Van patroonherkenning ofwel analogisering en catalogisering.
Van denken.

Ik heb wel een voorstelling van het opslaan van impulsen uit de buitenwereld in een code in de hersenen, maar hoe het decoderen in zijn werk gaat, dus het oproepen van beelden, geluiden, taal enz. vanuit de code, is mij nog een raadsel.
Wordt er voor dit oproepen soms gebruik gemaakt van de binnenkant van onze zintuigen? Wat "zie ik eigenlijk als ik het woord 'boom' oproep in mijn verbeelding?
Ik weet nog geen raad met de terugweg.

Wel weet ik dat hier wonderlijke dingen gebeuren.
Dingen die in de werkelijkheid niet kunnen.
Maar wel gebeuren. En gelooft worden.

De poppenspeler laat twee paarden met elkaar praten en we zijn diep ontroerd.
Paard wordt mens. Een metamorfose.
Hoe kan iets in de verbeelding wat in werkelijkheid niet kan?
Het kan. Omdat de 'grondstof' geen materie is, maar informatie.
We hebben in ons hoofd een categorie 'paard' en een categorie 'spreekende mens'. We zijn in staat om de beide categorieën tijdelijk over elkaar heen te leggen, en de analogie te zoeken. We scheppen een *nieuwe* categorie, een paard dat spreekt als een mens. En dit materialiseren we vervolgens weer zichtbaar op het toneel als een alternatieve, nieuwe werkelijkheid over de bestaande werkelijkheid heen.
De nieuwe werkelijkheid ontroert omdat het anders naar de bestaande werkelijkheid kijkt, vanuit een ander perspectief, dat van het onschuldige dier, dat weliswaar praat als een mens, maar tegelijk het slachtoffer is van een mensen-oorlog.
Heel gewoon.

🐾 🐾 🐾 🐾 🐾 🐾

Zaterdag 13 januari 2024

Over de wisselwerking tussen verbeelding en werkelijkheid valt veel meer te zeggen.
Een ander fragment uit de serie Wintergasten - dat al eerder gekozen was door Thomas Hertog, zie deel VII, zondag 23 juli 2023, maar nu ook door de in Frankrijk opgegroeide Libanees Ibrahim Malouf - was genomen uit de Amerikaanse science-fiction-film uit 2014 *Interstellar*, geregisseerd door Christopher Nolan. Hij maakt gebruik van de kennis van de astrofysicus en nobelprijswinnaar Kip Thorne, met

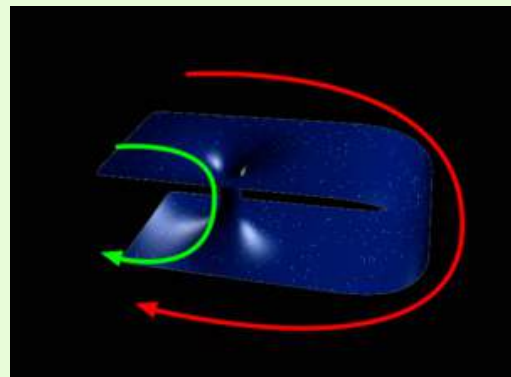
name van het idee van het *Wormgat*.

Eerst het verhaal. Ik citeer uit Wikipedia: De film "verhaalt over een toekomst waarin de aarde nagenoeg onbewoonbaar is geworden door uitputting van de natuurlijke grondstoffen. Een groep astronauten moet daardoor noodgedwongen op zoek naar een bewoonbare planeet en die kans doet zich voor als er een wormgat wordt ontdekt in de buurt van Saturnus.

Wat is het hypothetische idee van een wormgat? Ik citeer opnieuw uit Wikipedia:

Een wormgat (...) is de hypothetische mogelijkheid om binnen de ruimte-tijd sneller dan het licht te reizen. In de normale ruimte kan men tussen twee punten niet sneller reizen dan het licht, maar volgens de theorie van een wormgat bestaat er een "korte weg" in het universum. Langs deze korte weg is het dan mogelijk om sneller naar een ander punt in de ruimte te reizen dan wanneer je zou "omreizen" over de normale weg, ook al zou je dat doen met de snelheid van het licht.

"De naam 'wormgat' komt van de analogie die vroeger gebruikt werd om dit uit te leggen: beeld je in dat het universum de schil van een appel is, en een worm van de éne zijde van de appel naar de andere zijde wil geraken. Als de worm op de schil van de appel blijft is de kortste afstand de helft van de omtrek van de appel. Maar als de worm in plaats van rond te gaan, een gat (wormgat) graaft recht door de appel, is de afstand merkbaar minder, namelijk de diameter van de appel."

Deze achtergrond-kennis is niet nodig, maar voor mij wel zeer prettig om bij de hand te hebben. Het gaat namelijk om het idee dat het mogelijk zou zijn om terug te reizen in de tijd.

Er schuilt een diep verborgen verlangen achter. Kijkend hoe de wereld reilt en zeilt, met veel ongeluk en ellende, komt af en toe de gedachte bij ons op dat de wereld misschien ergens 'een verkeerde afslag heeft genomen.' Is het niet Yuval Harari, die onlangs schreef dat de landbouwrevolutie van 10.000 jaar geleden zo'n verkeerde afslag was? Ik heb zijn laatste boek nog niet gelezen en geloof hem niet zomaar, maar de gedachte zelf is niet nieuw. Zij wordt meteen gevolgd door het on-realiseerbaar *verlangen* om die afslag terug te draaien.

Als dat toch eens zou kunnen.

Op dit verlangen baseert zich de film *Interstellar*. En om te emotie te versterken zorgt de fictie van het wormgat ervoor dat het niet totaal uitgesloten is dat de werkelijkheid dit toelaat. Malouf: je weet dat het niet kan, en toch *wil* je het geloven.

Zou ooit de werkelijkheid zover opgerekt kunnen worden, dat tijdreizen mogelijk wordt. Brengt de quantummechanica soelaas?

We duiken in het fragment. Ik heb het uitgeschreven. Dit was hard nodig, want de eerste keer dat ik het zag snapte ik er geen sikkepit van. Ik kon er geen touw aan vastknopen. Het ging me allemaal te snel. De perfectionist met matige intelligentie liep vast. (Maar dat lag beslist niet alleen aan hem.)

Janine Abbring: NASA-pilot Cooper, gespeeld door Matthew McConaughey, reist door de ruimte en belandt in een zogenaamde Tesseract, een hypothetische 4-dimensionale ruimte, die hem in staat stelt door de tijd en ruimte terug te kijken. Zo kan hij contact leggen met zijn dochter Murph op aarde, zowel op het moment dat hij haar achterliet, als twintig jaar later, namelijk de tijd die inmiddels verstreken is.

De jonge Murph (bevindt zich in de werkkamer van haar vader, waar ook een bed staat. Zij zit op het bed, is kwaad en verdrietig) Als je weg wil, ga dan.
Astronaut Cooper (zwevend in een gigantische futuristische digitale ruimtecapsule, bijgt, zoekt radeloos contact. Het beeld verspringt. We zien weer de jonge Murph, maar bij haar is de jonge vader Cooper, die naar de deur loopt)
(tegen zijn jonge zelf) Nee, niet weggaan, stomkop. Ga niet weg!! No go!!
No go!! Morse! (zweeft door zijn capsule) Kort, kort ... B.
(Bij de oudere Murph, die zich in dezelfde kamer bevindt, versoberd maar wel met hetzelfde bed, schuift een boek (van Conan Doyle, bedenker van Sherlock Holmes, maar vooral ook: spiritist !!!) in de boekenkast naar voren)
(De oudere Murph pakt het boek)
Astronaut Cooper (seint) L. IJ.
(De oudere Murph pakt meer boeken).
Astronaut Cooper: lang... lang ...
(de jonge vader staat buiten bij zijn auto. Op de achtergrond brandende huizen.
Roept:) Murph, we moeten opschieten.
Astronaut Cooper: F. BLIJF!
(De jonge dochter, die eerder haar vaders stoel op zijn bureau had gezet, schrikt als achter haar boeken op de grond vallen.)
(De oudere dochter gooit boeken.)
(De jonge dochter pakt een boek, bladert)
De astronaut (schreeuwt): Vooruit, Murph! Wat staat er, Murph? Wat staat er?
(De jonge dochter kijkt naar de boekenkast. Hoort zij iets?)
(De oudere dochter, tranen in de ogen, legt een polshorloge op de plank vóór de boeken).
Astronaut (ziet zichzelf, jong, in de kamer) Blijf! (Huult)
(Hij schuift naar links, ziet zijn oudere dochter, die haastig een boek pakt uit een

koffer op het bed en erin bladert, zoekend)
 Dan ziet hij zichzelf, jong, zittend op zijn bed naast zijn jonge dochter, zijn arm om haar heengeslagen) (Roept:) Zeg het tegen hem, Murph! Zorg dat hij blijft!
 (Maar de jonge Murph wendt zich kwaad van hem af, trekt de sprei over zich heen.)
 Astronaut: Zorg dat hij blijft!
 (Nu heeft de oudere Murph een schrift in haar hand en vindt de bladzijde waarin ze toen(!) schreef: STAY)
 (De jonge vader staat op van het bed.)
 Astronaut: Zorg dat hij blijft, Murph. (Schreeuwt, huilt) Laat me niet weggaan, Murph!
 (De jonge vader loopt richting deur)
 Astronaut (slaat op de wand met zijn vuist) No! No! No!
 (De jonge vader kijkt nog een keer om, loopt weg.)
 (De astronaut huilt).
 De oudere Murphy (kijkt naar de kast) Jij was het. Jij was mijn geest.
 Astronaut, huilend, zijn lichaam horizontaal, stil vóór de wand, verloren)

Commentaar Malouf: Oh, my god. That's so powerful. And for me the music is so ... pffff. We hoorden orgelklanken in een holle ruimte, akkoorden, zacht, langzaam verschuivend. Inderdaad: uitermate suggestief, versterkend, emotionerend.

Vind ik dit ook zo'n goede film? Hm.

Ik heb hem niet in zijn geheel gezien, maar begrijp dat dit fragment een sleutelmoment is. Wat zegt het? Het verlangen naar de ander, het verlangen van de dochter naar haar vader en omgekeerd, hoog opgevoerd en voelbaar gemaakt, daar gaat het in de film uiteindelijk om. Zoals het in het poppenspel uiteindelijk ging om de liefde van de menselijke merrie voor de menselijke hengst en omgekeerd, hoog opgevoerd en voelbaar gemaakt.

In *De slag om Stalingrad* communiceren merrie en hengst doordat ze kunnen praten. In *Interstellar* communiceren vader en dochter via morse. Letterlijk genomen belachelijk. Natuurlijk is er geen zend- en ontvangstapparatuur in beeld. De makers nemen hun toevlucht tot iets dat past in een spiritistische seance. Daar gaat het om het oproepen van geesten. De oudere Murphy horen wij zeggen: "Jij was mijn geest." Apekoel, zeg ik dan. En haak af.

Malouf zegt: Je weet dat het niet kan, maar je *wil* het geloven.

En ik veracht Janine Abbring (alleen op dat moment, hoor) die al bij haar inleiding zegt: Je hoeft het allemaal niet te snappen, kijk maar gewoon, dat is genoeg.

Dom dom dom.

Ik stel mijzelf de vraag: waarom accepteer ik grif de pratende paarden en word ik zo gehinderd door: "Jij bent mijn geest"?

Ik had dat even gemakkelijk kunnen accepteren.

Mits ik nooit over 'geest' had nagedacht.

Wat ik wel kan accepteren en meevoelen is het schuldgevoel van de vader, die de pijn van zijn dochter voelt. Dezelfde die hij voelt. Maar toch. Wat had hij dan moeten doen, twintig jaar geleden? Het uitgangspunt was toch dat de aarde onleefbaar was geworden en dat er een nieuwe planeet gevonden moest worden?

Ik denk: die vader deed niets verkeerd, toen hij vertrok. Hij wilde overleven. En de dochter deed niets verkeerd, toen ze niet wilde dat hij ging. Zij wilde leven. Met hem.

Maakte een van beiden een fout, óf is de boodschap dat wij mensen worden verscheurd door twee tegengestelde en onverenigbare verlangens? Gaat het om de tegenstelling tussen de verlangens om te behouden wat goed geacht wordt en om te veranderen van wat niet goed geacht wordt, het verschil tussen conservatief (Murph) en progressief (vader)? En zijn die verlangens onverenigbaar? In het geval van *Interstellar* wel. De scheiding is onherroepelijk. Althans zo wordt het voorgesteld.

Dit is de verbeelding.

Is dit ook de werkelijkheid?

In een democratie is er een compromis mogelijk tussen progressief en conservatief. Maar altijd met wrevel. En ongenoegen. We leggen ons neer bij het compromis als het hoogst haalbare.

Schijnbaar.

In werkelijkheid blijven we in gevecht.

De scheiding tussen vader en dochter is in *Interstellar* onvermijdelijk, omdat zij existentieel anders naar de werkelijkheid kijken.

Ik moet denken aan die andere vader, die zijn dochter offerde.

Agamemnon offerde zijn dochter Iphigeneia op het altaar aan de goden.

Hij wilde oorlog voeren tegen de Trojanen, een 'heilige' oorlog in de Aegeïsche zee. De waarzegger had voorspeld dat hij de oorlog alleen kon winnen als hij het liefste offerde dat hij bezat.

Dat was zijn dochter.

Verschrikkelijk.

In deze tragedie sluiten ook de beide verlangens, beide drijfveren elkaar uit.

Bij mijn beschouwing over het contrast en de wisselwerking tussen de verbeelding en

de werkelijkheid wil ik nog het theaterwerk van de Ashton Brothers betrekken, waarvan ik een paar dagen geleden een documentaire zag.

De groep werd in 2001 opgericht, de vier leden kwamen uit de Kleinkunst. Ze maken spektakelstukken die een mengvorm zijn van variété en circus. Het circus wat het clownswork en acrobatiek betreft. Het is fysieke topsport. De vier acteurs zijn ongelooflijk op elkaar aangewezen, de waaghalzerij brengt een groot risico op ongelukken met zich mee. Ze doen het nu ruim 20 jaar. Eén acteur viel af. Wat doen ze eigenlijk?

In het Vrijdagtheater deden we ook aan acrobatiek. Met een kleine a. Vooral tijdens de 'warming-up's'. Het leerde je fysiek met elkaar om te gaan. Het leerde je op de ander te kunnen rekenen. Het leerde je honderd procent aanwezig te zijn, en alert. Ook in de stukken gebruikten we momenten van waaghalzerij. Het verhoogde de spanning enorm. Net als bij de Ashton Brothers gebeurden er af en toe ongelukken en vooral bijna-ongelukken. Gelukkig nooit fataal.

Ze doen gek. En ze doen gevaarlijk.

Ze spelen met de ruimte. Ze zoeken het gevaar op, het gevaar om te vallen.

Ze spelen met de tijd. Ze zoeken het gevaar op, het gevaar van niet op tijd te zijn.

Het fysieke gevaar, daar gaat het om.

En de fysieke deformatie. De fysieke illusie.

Ze oefenen door te doen. Ze bedenken weinig, hun lichaam 'denkt'.

Hun verbeelding betreft de onmiddellijke werkelijkheid.

Maandag 15 januari 2024

Buiten sneeuwt het. Na zo lange tijd. Het brengt me terug naar mijn kinderjaren. Hoe we naar school fietsten dwars door een 20 centimeter dikke laag. Nog tot m'n 15de in een korte broek.

Ik zie vogels schuilen voor de sneeuw. Zij kunnen dat. Alleen, of met tweeën, vlak tegen elkaar aan. Zij zitten op een raamkozijn vlak onder een smal afdak.

Vanmorgen ergerde ik me aan een vrouw. Zij had een hond aan de lijn. De hond liep achter haar. Ze lette niet op. De hond plaste tegen een boom. Ze trok hem weg zonder te kijken. Ik kan daar niet tegen. Zei Rudy Kousbroek niet dat je de beschaving van iemand kon aflezen aan hoe die met dieren omgaat? Ik ben het roerend met hem eens.

Gisteren waren we in A'dam. Nog voor een restje verjaardag van Reza. Negentien geworden. Ik had voor de gelegenheid de eerste delen van mijn Familiegeschiedenis meegenomen, voor Reza, voor Georges en voor Mira. Damiaan zei dat hij het een historisch moment vond en dat hij zin had om meteen te beginnen met lezen. Het werd een gezellige avond. De kinderen vertrokken met Reza naar de andere

kamer, schuifdeuren dicht. Mij was opgevallen dat Martijn streng optrad tegen Jade, toen ze zoals vaker aan het dreinen was om aandacht en niet wilde luisteren.

Verdomd, hij lijkt dus toch te leren, Martijn. Bravo.

Tussen Georges, Damiaan, Mira, Heleen en mij ontstond een levendig gesprek.

Georges legde uit wat de docent in het Mindfulness-weekend duidelijk wilde maken.

Het ging over luisteren. We willen allemaal praten, we wachten tot de ander is uitgepraat om zelf weer te kunnen praten. Maar we luisteren niet. Luisteren, had hij gezegd, doe je niet alleen met je oren, maar met je hele lichaam. Als je echt luistert, reageert je lichaam. Je moet daarop letten, of leren letten. Je lichaam liegt niet. Zo kun je leren wat je met die signalen kunt doen.

Zo begrijp ik het. En het is een grondige aanpak, zeker weten, en meteen toepasbaar nu we bij Mira en Damiaan aan tafel toch aan het praten zijn.

Met mijn schrijven is nu echt iets veranderd: ik ben mij bewust dat Georges in dit geval, maar ook de anderen dit gaan lezen. Ga ik nu mijn zinnen toch of ik wil of niet aanpassen?

Over dat praten. Ik registreer dat we nu 3 keer in korte tijd zulke gesprekken hebben gevoerd: in Domburg, met 1ste Kerstdag en gisteren, op de verjaardag van Reza.

Er is iets aan het veranderen.

Feit is ook dat Damiaan zich al langer mengt in de Beuken-app.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 16 januari 2024

Ik heb deze dagen wat nagedacht over het perspectief van de wisselwerking tussen werkelijkheid en verbeelding.

Ik wil het nu hebben over een ander perspectief dat ons leven veel sterker dan we denken beheerst: het meedoen óf buitenspel staan, ofwel het erbij horen of niet.

Waarom speelt deze dynamiek zich zo in het verborgene af?

Omdat er zoveel angst in het spel is. Waarom?

Georges was de aanleiding. Hij appte een link van de NRC, waar hij een paar artikelen gelezen had over pestgedrag op school. De pester blijkt in het ene geval een schizofrene jongen, die niet alleen zijn slachtoffer pestte maar ook nog in staat was de rolverdeling tussen hem en zijn slachtoffer om te draaien: zijn slachtoffer was de dader, hijzelf het slachtoffer. Hij zei op verlekkeerde toon: "ik heb vannacht gedroomd dat ik jou doodstak." Tegelijk ging hij naar de vertrouwenspersoon op school, om een klacht in te dienen, alsof hij met de dood bedreigd werd. Hij eiste dat zijn slachtoffer van school gestuurd werd; hij bleef ziek thuis zolang dat niet gebeurd was.

Het slachtoffer verklaart het gedrag van de pester naderhand door te verwijzen naar zijn ziekte. Dat is heel goed mogelijk. Laten we kijken vanuit het perspectief van de pester. Hij weet dat er een vertrouwenspersoon is op school en hij bedenkt dat zijn slachtoffer mogelijk bij die persoon gaat klagen. Hij moet dus vrezen voor straf. Hij heeft reden om te vrezen dat die straf niet mals zal zijn. In het ergste geval wordt hij van school gestuurd. Hij is in het nauw. Het meisje is plotseling voor hem een bedreiging. Hij moet van haar af. Ineens heeft hij het lumineuze idee om het meisje vóór te zijn. Hij gaat zélf naar de vertrouwenspersoon. Door de rollen om te draaien richt de straf zich op het meisje. En hij is zo slim om de vertrouwenspersoon flink onder druk te zetten: hij blijft ziek thuis en komt pas weer op school als het meisje verwijderd is.

Speelt zijn schizofrenie een rol? De ziekte maakt iemand vatbaar voor wanen. Als hij zich inbeeldt dat hij als gevolg van de klacht van het meisje *onverbiddelijk* van school gestuurd wordt, kan de paniek maken dat hij op het idee komt de rollen om te keren en te proberen dat niet hij maar het meisje van school gestuurd wordt.

In het tweede artikel was een meisje de pestkop. Zij verveelde zich en had het gemunt op Ilona, een dikkig kind. Door haar te pesten trok ze de aandacht van de andere kinderen, die anders dan zijzelf heel ijverig waren en geen notitie van haar namen. Georges schrijft: "Voor mij verrassend perspectief op de pester."

Ik weet dat Georges vroeger op school gepest is.

Het houdt hem nog bezig.

Ik ga hem vragen of hij zijn herinneringen op wil schrijven.

Ook Mira trof korte tijd hetzelfde lot.

Maar haar vraag ik nog even niets, zij is bezig met haar proefschrift.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 17 januari 2024

Ik heb dus een nieuw onderwerp: hoezeer is je leven en hoezeer is de samenleving doortrokken van de angst om buitengesloten te worden?

Zelf ben ik nooit gepest. Heb ook nooit gepest. Kwam niet bij me op.

Ik ben wel periodiek genegeerd. Niet belangrijk gevonden. Niet zo erg als gepest worden, maar ook dat knaagt behoorlijk aan je zelfvertrouwen.

Na het vertrek van mijn moeder durfde ik ook steeds minder in de belangstelling te staan. Ik werd meer en meer verlegen. Als iemand me aankeek, reageerde mijn lichaam. Dan bloosde ik, of kneep met mijn ogen. Jarenlang last van gehad. Ging met veel angst gepaard. Je lichaam verraadde je, het maakte je angst zichtbaar. Je weet als kind al heel goed dat je je angst nooit moet laten zien. Je tegenstander vat er moed door.

Naar mate je aan zelfvertrouwen wint, vermindert je angst.

De angst om buitengesloten te worden komt ook uit een andere hoek.
 Zij komt met de ouderdom. Je ogen en oren slijten, de kwalen dienen zich aan.
 Weer komt alles aan op het verbergen ervan. Zo lang mogelijk.
 Maar dan komt de ziekte, de ongeneeslijke. De fatale diagnose.
 Ik heb het meegemaakt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 18 januari 2024

Dromen. Weer verraden ze me wat me wezenlijk bezighoudt en schrik aanjaagt. Ze leggen associatieve verbanden die vooral de dromer kan verklaren.

Ik ga op huis aan. Loop naar binnen. Daar is mijn vader. Hij is rond de zeventig, ziet er goed uit. Wel al een dikke buik, die spant in zijn colbert. Wij omhelzen elkaar hartelijk, zijn blij elkaar te zien. Dan zie ik Sjeaantje. Ook haar omhels ik hartelijk. Maar ik merk bij haar ook enige terughoudendheid. Ze kijkt naar iets achter mijn rug. Ik kijk om. Er is gehuild. Er is gehuild om iets wat met het toneelstuk *Pas de Deux* te maken heeft. Lang geleden gespeeld.

De droom verwijst naar *Pas de Deux*. Dat is niet juist. Maar de richting is goed. Het gaat in werkelijkheid om iets dat gebeurd is op een nacht in februari 1974, iets dat nooit had mogen gebeuren. Ik heb het beschreven in deel IV.

Heleen en ik zijn het niet vergeten, maar het verhindert ons niet meer om het goed te hebben met elkaar, misschien houden we zelfs van elkaar.

De kwestie is echter dat ik de 7 delen van mijn Familiegeschiedenis heb laten drukken bij *The Print*. Vandaag haal ik de delen III, IV, V en VI op. Ik deel ze uit op zondag 11 en 18 februari, als wij de verjaardagen vieren van Georges en Mira. Vanaf die dag kunnen Georges, Mira, Reza, Martijn en Damiaan de gebeurtenis gelezen hebben, of aan elkaar hebben doorverteld.

Ik heb het gevoel dat ik voor een tribunaal moet komen.

Het kan goed, het kan fout gaan. Vooral 's nachts ben ik bang voor hun oordeel.

Ik heb erover gedacht de passage weg te halen, maar ik *denk* er niet over. Hoe eerloos zou ik me voelen. De waarheid ging toch boven alles? Altijd georeerd.

Nu dan even niet, zeker!

Nog een gedachte: zou de omhelzing van mijn vader en Sjaan óók een te vlugge associatie van mijn droom kunnen zijn, net zoals die keuze van *Pas de Deux*? Zou die

omhelzing ook kunnen staan voor mijn verlangen om in het reine te zijn met mijn kinderen en Heleen?

Wel ben ik blij dat zij de boven geschreven regels later pas zullen lezen.
Ik wil niet dat het hen nú zou beïnvloeden.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 19 januari 2024

We waren bezig met ons thema: meedoen of buitengesloten zijn.
We hadden het over pesten op school.

Je staat ook buitenspel als je ongeneeslijk ziek bent. Ik kan ervan meepraten.
In de NRC van 12 januari recenseerde Thomas van Veen een net verschenen boek van Herman Koch, getiteld *Ga je erover schrijven?* "Erover" betreft zijn uitgezaaide prostaatkanker. De diagnose werd vier jaar eerder gesteld, Koch had er altijd over gezwezen en gewoon doorgewerkt, alsof er niets aan de hand was.
Dat hij al die tijd erover zweeg is goed te begrijpen. Hij wilde niet dat de mensen hem zouden zien als iemand die over enige tijd zou sterven en dus al niet echt meer meetelde. De mensen zouden over hem praten en hem zien als een getekende, iets waarvoor zichzelf zo vrezen.
Maar voor zichzelf kon hij er natuurlijk niet over zwijgen. In zijn boek schrijft hij: "Ik heb vaak het gevoel dat ik de dingen niet echt meer beleef maar van een afstand aanschouw, alsof ze als foto's in een plakboek zijn geplakt. (...) Wat er nu is veranderd is dat ook het plakboek weg is, dat het er misschien wel nooit is geweest." Thomas van Veen vervolgt: "Als je dat als metafoor leest, het leven als plakboek, is het een heel droef, ontstellend beeld: ervaringen en herinneringen zijn in het aanschijn van de dood misschien wel futiel geworden, en als er niets beklijft, wat was alles dan waard?"

Ik kan ervan meepraten. Na de diagnose 'lymfklierkanker', en 'je kans is fifty-fifty' maakte de gedachte dat ik rekening moest houden met een naderende dood dat ik erop anticipeerde, dat ik innerlijk al afscheid nam, dat ik naar de werkelijkheid om me heen keek als een toeschouwer, niet meer als deelnemer.
En tussen de angstaanvallen door nam melancholie bezit van me.
Natuurlijk vocht ik terug, wat kan een mens anders? Dóórleven, zolang als het kan, word je leidraad. Niet klagen over je lot. Als je klaagt word je helemaal buitengesloten.

"De kortste weg naar geluk is nietsdoen", is het motto van Herman Koch. Met 'nietsdoen' bedoelt hij: in het moment blijven, in het hier en nu.

Ik deed het ook. Ik dacht ook: vandaag gebeurt me niks. Ik blijf bij vandaag. Het anticiperen, wat mensen doen, was in het boven beschreven geval, de boosdoener.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 20 januari 2024

"Iets dat gebeurd is ..."

Weer slecht geslapen. Zwetend wakker. Jeuk van de zenuwen.

Ik heb een talent om te piekeren.

Claus schreef: "Betaal geen rente voor je gedrag."

Maar als je schuld en schaamte voelt?

Het daglicht helpt, de spoken zwijgen.

De beste gedachte: ik ben niet meer die ik was.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandagnacht 23 januari 2024

Vannacht werd ik wakker in een ... een erectiele toestand. Spontaan. Gebeurt vaker.

Kan veel en weinig betekenen.

Kan betekenen: penis zoekt vagina, of iets dat erop lijkt.

Maar ook: een Joodse kolonist beschouwt het als wonderbaar teken en aansporing om zijn Palestijnse buurman de volgende morgen met gezin en al uit zijn huis te jagen, daarmee de Joodse staat weer iets te verruimen en voor zijn toekomstige kinderen alvast een huis klaar te hebben.

Voor mij betekende het uiterst subjectief: ik heb de goede vrouw en precies de kinderen die ik wilde.

Ik pakte haar hand en legde hem erop. Kort.

Zij grinnikte even en sliep verder.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdagmorgen 23 januari 2024

Georges maakt moeilijke weken door. Het CFM wordt op de huid gezeten door het Amsterdamse mediabedrijf *Follow the Money*. Deze groep van onderzoeksjournalisten speurt naar misstanden in de financiële wereld en noemt zich radicaal onafhankelijk. Ze wordt onderhouden door 24.000 betalende leden.

Georges stuurde mij het verslag door dat FTM gemaakt had van de bestuursstructuur

en salariëring van CFM. Men richt zijn pijlen op Andrew Jonstone, de CEO van het fonds. De naam van Georges als directielid wordt eenmaal genoemd.

Bij CMF vreest men voor reputatieschade. In *De Telegraaf* is al een artikel verschenen waarin gesteld wordt dat het CFM belastinggeld "over de balk gooit".

Ik heb het verslag twee keer gelezen. Het gaat niet om fraude. Het gaat om de salarissen, die de directie zichzelf toebedeelt. Zij naderen het niveau van de private equity firma's en dat is voor een publiek-private onderneming als het CFM aan de hoge kant. De banken, pensioenfondsen en overheden die investeren in het CFM en dus ook als 'toezichthouder' fungeren zien desgevraagd naar buiten toe niets onoorbaars van het CFM. Alleen ontwikkelingsbank FMO laat doorschemeren dat ze bij de volgende op te richten beide waterstof-projecten in Zuid-Afrika iets aan de contracten gaan doen. (De bestaande contracten liggen voor 20 jaar vast.)

De kritiek geldt verder de CEO, die ingewikkelde constructies heeft bedacht - hij heeft een nevenbedrijf opgericht dat hem als baas levert aan CFM en waarvoor het CFM een jaarsalaris van 240.000 euro betaalt. Vervolgens betaalt het CFM hem als CEO voor zijn werk binnen het CFM.

Dit is wat ik ervan begrijp. Misschien klopt het niet, of niet helemaal, maar ik begrijp wel - en dat al langer - dat we hier met een man van doen hebben die aan het hoofd staat van een privaat-publieke instelling, maar handelt alsof het fonds een puur zakelijke onderneming is. De toezichthouder laat hem zijn gang gaan, omdat het fonds boven verwachting presteert - mede dankzij Georges - én vanwege het belang van het werk.

Bij het CFM is er dus reuring in de tent. Georges wordt bestookt door mensen die achterdochtig zijn geworden en meer willen weten. De drie oprichters van het CFM - Tarun (Brahma), Georges en Andrew - hebben zich beraden over de antwoorden die ze zullen geven. De dreiging die op hen afkomt heeft gemaakt dat ze volgens Georges goed samenwerken en meer steun bij elkaar vinden dan eerder het geval was.

Ik heb Georges na het lezen gebeld en geprobeerd een hart onder de riem te steken. De berichtgevingen van *Follow the Money* en zeker die van *De Telegraaf* zijn tendentieus, onaangenaam en suggestief. Ik vind dat Georges dat niet verdient. Hij werkt hard en is van zichzelf integer. Hij zit natuurlijk wel in een systeem, waardoor hij medeverantwoordelijk wordt voor 'onregelmatigheden' en iedereen weet langzamerhand welk een enorme zelfverrijking er heeft plaatsgevonden de laatste decennia in de financiële wereld.

Ik heb Georges aangemoedigd om wát hij aan invloed heeft bij Andrew deze aan te wenden om iets aan de te hoge salarissen en bonussen te doen en geen energie te verspillen aan de rechtvaardiging ervan en als dat niet lukt om gewoon hard te blijven werken omwille van het belang van zijn werk in verband met de verduurzaming en er pas een punt achter te zetten als de onderlinge sfeer onprettig zou worden.

Georges toonde zich verbaasd over mijn reactie en had een kritischer houding verwacht. Mijzelf verbaast het ook. Toch heb ik duidelijk gezegd dat toezichthouders hard nodig zijn en dat *Follow the Money* heel goed werk doet en dat hij ze niet zo als vijanden moet zien, maar als betrokkenen die terecht kijken vanuit een ander, een maatschappelijk perspectief.

Tegelijk merk ik sterker dan eerst - nu het Georges overkomt - hoe naargeestig de toonzetting is die bij de berichtgeving gehanteerd wordt. Zowel *Follow the Money* als *De Telegraaf* zijn bezig hun achterban, hun lezers te bedienen, wier gevoel van onvrede en verontwaardiging gevoed moet worden.

Vaak terecht. Maar lang niet altijd.

Ik voel me solidair met Georges.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdagmiddag 23 januari 2024

Omdat mijn hele lichaam jeukerig aanvoelt, ben ik toch weer bang geworden. Ik blijf maar tobben.

Gelukkig kwam Heleen thuis met een verhaal over eczeem. Bij de apotheker had ze opgevangen dat een jongen, die een recept ophaalde tegen eczeem, het advies kreeg om de hormoonzalf in te laten trekken om daarna nog wat vette zalf op te brengen. 's Avonds in de spiegel zag ik mijn schrale kin, lichtjes rood.

Liet het Heleen zien. Dat is toch eczeem?

Heleen bevestigde. Daar komt je jeuk vandaan.

Ik ben weer opgelucht.

Er zit nu zalf op mijn bovenlijf.

Mijn huid voelt een stuk rustiger.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 24 januari 2024

Ik heb de laatste tijd al een paar fijne dromen gehad. Vannacht weer. Ik droomde dat ik vooruit gefietst was op Heleen. (Dat is een gewoonte van ons, het geeft Heleen de gelegenheid om af te stappen bij elke verkeerssituatie die ze gevaarlijk vindt.) Maar deze keer bleef ze lang weg. Ik wachtte ongerust. Ineens zag ik haar, in een licht mantelpak en een golf van blijdschap ging door mij heen.

Laat dit nou dezelfde nacht zijn waarin ik stierf van angst om de jeuk. Ik heb eczeem, dat is zeker, maar hoe kan ik weten of de ziekte niet ook aan het terugkomen is? Drie keer uit bed gestapt voor het toilet. Piekeren. Vlak voor het opstaan vanmorgen

ineens het besef: angst is verlamrend. Letterlijk. Het maakt dat je bergafwaarts gaat. Ik herinner me wat Heleen gisteren vertelde over Thea Koster, die haast niet meer beweegt, al een paar keer flink gevallen is, maar een zeer levendige geest heeft en goed kan vertellen. Ze is weerbaar, ondanks een lichaam dat niet meer wil. En ik sprong uit bed, vóór Heleen, zei tegen mezelf: ik heb eczeem, kom ik overheen en smeerde mezelf in - geholpen door Heleen - met zalf. De vervloekte zalf die twee jaar geleden niet hielp. Ik heb nu volgende week maandag een afspraak met Patrick. Ga maar eens bijpraten, zei Heleen. Bij de ochtendwandeling moeite met mijn evenwicht.

De lucht is weer opgeklaard: ik heb nog steeds een zalf tegen eczeem. Ik keek naar de datum van uitgave: 30 januari 2023. En ineens begreep ik dat ik precies een jaar eerder ook bij Patrick was geweest met jeukklachten. Ik blijf dus elk jaar rond deze tijd last van eczeem te hebben. Ik wist het al eerder. Waarschijnlijk vanwege de droge lucht binnenshuis, veroorzaakt door de radiatoren. Pfff. Weer een pak van mijn hart. Baldadig zeg ik tegen Heleen: "Pak je koffers, we gaan naar Parijs." Ik krijg nul op het rekest. Ik moet het eten klaarmaken: andijviestamp met kip.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 26 januari 2024

Hoe moet ik leven?

Hoe moet je leven?

Ik heb er weinig zeggenschap over.

Minder dan ik dacht.

Wie oud is leeft in een wereld van ouderen.

Hij ziet vooral grijs haar, rollators, rolstoelen,

hij hoort sirenes,

elke dag weer.

Er is geen ontkomen meer aan.

Oud worden is een langzame nederlaag.

Je kunt niet meer wat je kon, adieu mijn vroeger ik.

Je probeert opgewekt te zijn, te genieten

van wat je nog kán,

maar elke dag brengt weer het nieuws van nieuwe dood en ziekte om je heen, die zo deprimerend is.

Hoe moet ik leven?

Ik weet het niet, er is zoveel tegenstrijdig, bij voorbeeld het artikel van Rinnooy Kan, gisteren in de NRC, waarin hij de lezer aanspoort om te vooral te praten met familie, met de dokter, vóór de dementie toeslaat of de fatale diagnose wordt gesteld, te praten over of en hoe je de laatste fase in wil gaan. De fase waarin je niets meer te bieden hebt, alleen nog maar ontvangt.

Hoe rijm ik dit met het vertrouwen wekkende en rustgevende 'komt tijd komt raad'? Ik wil zo graag nog een beetje zorgeloos en onbekommerd zijn als vroeger.

Alle oude mensen weten dat zij nog kort te leven hebben. Ze zijn angstig, het gevaar komt van overal. Heleen vertelt: ik zag een vrouw - ik vroeg: waar is je hond? - zij antwoordt: bij mijn vriend, ik ben gevallen op mijn hoofd, moet nu kleine stukjes wandelen én rusten, en dit steeds herhalen. En ik denk: viel ik niet voorover, pats, in een split-second?

Leven in angst is geen leven.

Hoe moet ik leven?

Kan ik het fatale moment laten komen *zonder het af te wachten?*

Ik leer Engelse woordjes.

Ik herinner mij dat ik Franse woordjes liep te leren in de Goffert voor het proefwerk van de volgende dag.

Ik voel me weer een beetje zo.

Ik kook het avondeten.

Ik herinner mij de studenten die net als ik een kamer hadden in de Tooropstraat. Zij stonden 's avonds in de keuken, bezig met koken. Ik meed de keuken, voelde me de mindere.

Nu zie ik mezelf de groente snijden, de pannen pakken, de peper, de olie, en terwijl ik redelijk zelfbewust bezig ben, voel ik me weer een beetje als toen, maar nu als iemand die mee kan komen.

Zo leef ik.

Heleen is juist de deur uit. Ze heeft afgesproken met Dieuwke in Frowein.

Ze boft, het is zonnig.

Ik denk ondertussen vaak aan de kinderen.

Een paar dagen al schraap ik mijn hersenen af over een dichtregel van Claus:

Liefde doodt, gaat niet dood.

God bestaat niet.

Het Alleen-Maar-Goede bestaat niet.

In de fantasie: ja.

In werkelijkheid: nee.

Ik schrijf.

Schrijven doet goed.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 27 januari 2024

Langzaam en bewust.

'Alles langzaam en bewust' was wat ik dacht vannacht, toen ik in bed lag met jeuk. Jeuk, die zich niets aantrok van de zalf. Zoals twee jaar terug. Ik hoefde niet te krabben, zoals toen. Dat niet. Maar ik dacht: dit is het nieuwe begin, de jeuk van toen is terug. Het is het begin van de gang naar de dood.

Ik was rustig. Je wordt kalm als je weet waar je aan toe bent, als de eeuwige onzekerheid verdwijnt. Als je niets meer hoeft. Als je niet meer de hele dag in gevecht bent met jezelf, met je almaar falende conditie.

Berusting. De vermaledijde Frans Eppink - toen in de vijftig - zei eens tegen mij: als ik weet dat ik morgen doodga, dan ga ik. En ik dacht: dat is pure bluf. Maar helemaal zeker was ik niet, het is een eigenzinnige, hij. (Zijn vader stierf aan een hartaanval midden op straat.)

Het is wel ideaal: rustig meebewegen met het onvermijdelijke.

Gisteravond laat waren er twee in de war: Georges en ik.

Georges appte mij kort dat er storm op komst is: het verslag van *Follow The Money* leidt tot een Kamerdebat!

Dit kan ernstige gevolgen hebben, bedenk ik. Want de ontwikkelingsbank FMO, investeerder in CFM, werkt met overheidsgeld. Er is kans dat de FMO beschuldigd gaat worden van falend toezicht. En dan?

Georges knijpt 'm. En het hele kantoor aan de Korte Vijverberg.

Ik begrijp een hoop, maar lang niet alles. In welk vaarwater is hij terechtgekomen? Ik wil Georges graag troosten. En steunen, maar wel met argumenten en die heb ik niet. Voorlopig blijf ik alles volgen, ik zie hem volgende week zaterdag, misschien dat we het erover kunnen hebben.

Diep in de nacht lag ik ook te tobben over mijn Familiegesciedenis. Hier op de boekenplank liggen de resterende delen die ik nog moet geven aan Mira, Georges en Reza. Met in deel IV mijn bekentenis van die nacht dat ik over de schreef ging.

Omwille van de eerlijkheid en waarheid.

Maar nu puntje bij paaltje komt ben ik in paniek. Ik kan die passage nog schrappen. Waarom oprakelen wat zoveel verdriet heeft gedaan en weer verdriet zal doen? Claus schreef toch ook: "betaal geen rente voor je gedrag." Die rente is destructief, omdat ze je je leven lang gevangen houdt.

Ik bedacht mogelijkheden: de passage schrappen, de hele pagina eruit scheuren, er iets overheen plakken. Ik zweette. Ook Heleen sliep slecht.

Ik werd wakker met het idee dat mijn ziekte waarschijnlijk terug was.

Ik gaf mij eraan over.

En ik wist: ik laat ook die passage staan.

Er kome van wat ervan komt.

Ik wil mijn verantwoording, niet het geheim.

Het was een eerloze daad, er moet iets tegenover staan.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 5 februari 2024

Ik ben moedeloos. Woedend. Treurig.

Ik heb Georges gisteren de vier ontbrekende delen van mijn Familiegesciedenis gebracht. Hij bladerde er wat in, was stil. Af en toe liet hij met een mengsel van verbazing en ontroering een foto aan ons zien, iets van vroeger dat hij half en half vergeten was.

Hij vroeg of hij het niet meteen hoefde te lezen.

Ik merk dat ook bij hem dingen zijn gebeurd, vroeger, waar hij niet graag aan terugdenkt.

Hij sprak geen waardering uit voor het werk, zei geen dankjewel. Hij is nog vooral met zichzelf bezig.

Ik had het zo moeten laten. Maar ik was dom, voor de zoveelste keer. Van tevoren had ik nagedacht over de reden waarom mensen over hun afstamming willen weten. Waarom dat speuren in je genen? Je probeert meer van jezelf te begrijpen. Dus zei ik Georges dat ik hoopte dat het werk hem zou steunen in het zoeken naar zijn identiteit. Hij antwoordde meteen dat hij daarvoor andere boeken had. Ik zweeg. Later in de trein drong tot me door hoe bot zijn antwoord was.

Maar ook dat mijn claim veel te zwaar was. En vooral hoe dom ik ben om steeds maar weer een hand naar hem uit te steken, een hand die hij afwijst omdat hij haar niet vertrouwt. Jij praat met een bedoeling, zegt hij, jij wil mij van jouw ideeën overtuigen. Ik verweer me door te zeggen dat ik een gedachtewisseling wil en dat ik een band tussen ons wil voelen. Een band die geen ruimte laat voor verschil van mening, zegt hij. Die ruimte moet er wel zijn, zeg ik bedeesd.

Er gaat blijkbaar een druk van mij uit.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 6 februari 2024

"Ik heb de tijd aan mijn eige," zei op straat de hoogbejaarde vrouw.

"Ja, zo is het," zei de begeleider.

"Aan jou kan ik geen droog brood verdienen," zei Patrick.

Gisteren heb ik een risico genomen.

Ik heb Georges het volgende ge-appt:

"Voor de zoveelste keer met een rotgevoel naar huis.

Dat eeuwige wantrouwen van jou:

ik trek het niet meer."

Mijn hoofd kan ik niet stoppen. Ik lig te woelen in bed. Mijn verhouding met Georges lijkt uitzichtloos. Kan ik er het beste maar van uitgaan, dat de overdracht van mijn Familiegeschiedenis aan Georges mijn laatste daad zal zijn? Schluss daarna? Want ik kan en wil zo niet verder.

Mijn hoofd zoekt. Was 'wantrouwen' wel het goede woord? Waar ligt precies het pijnpunt? De plek van mijn frustratie en verdriet?

Dat moet zijn daar waar ik somberte in het gesprek breng en bij Georges het alarm afgaat. Het is een repeterend moment, het was al zo vaak het geval.

Ik leer niet.

Georges is bang voor erge dingen. Toen Poetin op 24 februari 2022 Oekraïne binnenviel, belde hij mij en vroeg hoe groot ik de kans inschatte dat Poetin met een kernbom zou gooien. Ik probeerde hem gerust te stellen, was er ook van overtuigd dat die kans klein was, maar ook verbaasd over Georges' kwetsbaarheid.

Zijn angst heeft wortels in zijn jeugd. Hij is op de basisschool flink vernederd, hij kent de angst van de ontdekking van zijn homoseksualiteit en het uit de kast komen, hij kent de claustrofobische paniek van de vergadering, hij vecht met zijn hoogtevrees. Nu ik dit opsom, merk ik dat ik meer begrip voor hem had moeten hebben. Er staat bij hem inmiddels veel tegenover, maar die doorstane angsten werken nog altijd na. Waarom zou ik hem niet meer ontzien?

Ik moet hem beloven dat ik hem zal ontzien.

Om tien uur 's avonds stuurt Georges het volgende bericht:

"Ik voel frustratie en boosheid in je bericht. Je zoekt de oorzaak van je rotgevoel geheel bij mij, en dat klopt niet. Ik probeer je al vele jaren duidelijk te maken dat ik de ruimte nodig heb om een onderwerp niet interessant te kunnen vinden, het niet met je eens te zijn en vooral om niet gedwongen te worden naar een uitvoerig verhaal te luisteren. Een incheck vraag (hoe is dit voor jou? Vind je het nog interessant?) zou daarbij helpen, en vooral ook ruimte voor het nee-antwoord. Je stelt die vragen niet. Eigenlijk ga je daarmee over mijn grenzen heen en pak je de vaderrol van advies en uitleg. Niet prettig. Ik zou willen dat daar alsnog verandering in komt. Of dat er nog inzit betwijfel ik zeer."

Dit is brutaal.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

zondag 11 februari 2024

Ik pieker. Als dit escaleert zijn er alleen verliezers.

En veruit de grootste verliezer ben ik.

Ik moet dit proces omkeren. Hoe?

Een dag en een nacht nagedacht.

Georges heeft een lijst opgesteld van voorwaarden waaraan ik moet voldoen.

Hij formuleert het samengevat zo, dat hij onder mijn druk uit wil, zodat hij ruimte krijgt om zijn eigen mening te ontwikkelen. Hij wil mij op afstand houden.

Waarom?

Ik kan natuurlijk betogen dat het helemaal mijn bedoeling niet is om druk uit te oefenen, maar dat overtuigt hem niet, want hij ervaart het zo.

Wat dan?

Ik weet het niet. Ik besef dat zo'n lijst van voorwaarden de idiotie ten top is, en zeer vernederend voor mij. De zoon eist van zijn vader dat deze zich anders gedraagt.

Dit kan niet, dit gaat nooit lukken, ik zal op examen moeten en afwachten tot ik een voldoende krijg. Ik bevind me in een absurde situatie. De eisen die hij aan mij stelt zouden te verteren zijn, als hij er iets tegenover stelde, als hij blijk gaf óók aan zelfonderzoek te willen doen en ook te willen bewegen, al was het maar om de oorzaak van de knoop waarin we zitten niet alleen bij mij te leggen.

Een tegengebaar dus van zijn kant.

Ineens heb ik een idee.

De knop moet om.

"Il faut prendre les hommes comme ils sont", je moet de mensen nemen zoals ze zijn.

Ga je de mensen nemen "comme ils doivent être" gaat het fout. Mensen veranderen wel en je mag best zeggen dat iets je hindert in hun gedrag, maar het uitgangspunt moet zijn ze te nemen zoals ze zijn. Ofwel: ze in hun waarde laten.

Dit is de omslag. Dit is de weg in de richting van een liefde, het begint met iemand te accepteren zoals hij is. De andere weg is die van de angst. De dictatuur.

Ik besluit Georges dit te vertellen. 8 Februari is hij jarig. Dat is het moment.

Wanneer kan ik je het beste bellen? (07:54 u)

Na 20:30 als de kinderen op bed liggen (19:14 u)

Georges luistert aandachtig. Redelijk goed gesprek. Niet onvriendelijk zegt hij: ik wil er wel over denken.

Ik ben opgelucht. De onmiddellijke spanning is uit de lucht.

Twee dagen gaan voorbij. Zou hij echt aan het denken zijn? Is het voor hem ook een urgent probleem? Ik begin te twijfelen.

Dan gebeurt er iets. Heleen zegt mij dat Georges haar gebeld heeft om te zeggen dat hij het verjaardagsgeld zal besteden aan een training-weekend met als thema de verhouding body-mind.

Heleen is tevreden en vindt het geld goed besteed.

Ik ben jaloers. Voel me weer subtiel buitenspel gezet.

Het was toch ook mijn geld? Ik kreeg toch ook een kus van hem als dank?

Ik krijg een nieuwe gedachte. Waarom toch eigenlijk die veelvormige, krampachtige afweer van hem? Waarom dat verlangen om ruimte, om een andere mening te mogen hebben? Hij vraagt dat - ik durf het zweren - van niemand anders, alleen van mij.

Ik denk dat ik dicht bij de plek ben waar de angel zit.

Hij weet dat ik niet religieus ben, terwijl hij al veel langer geïnteresseerd is in vormen van spiritualiteit, die alom in het land in opkomst zijn.

Georges praat er nauwelijks over met mij, uit angst dat hij met mij van mening verschilt. Hij is bang dat ik meteen zal proberen hem te overtuigen dat hij op de verkeerde weg is.

Ik zie ineens mijn kans. Ik ga hem uitdagen. Ik moet hem laten zien dat ik hem de ruimte wil geven, dat ik oprecht ben als ik zeg dat ik alleen uit ben op een gedachtewisseling, dat wat ik wil is: met de vijf tot zeven jaren redelijke gezondheid die ik nog te gaan heb, nog zoveel mogelijk te willen begrijpen van de wereld waarin we leven en dat we daarvoor een gedachtewisseling én elkaar nodig hebben, om de richting te vinden waarin we verder willen.

"Ik had het bericht over de besteding van je verjaardagsgeld graag van jou zelf

gehoord. Het was ook mijn geld. Kun je dit niet alsnog doen? Ik ben heel geïnteresseerd."

Zijn antwoord komt snel:

"Jazeker, ik heb jullie geld op de bank gestort en zit eraan te denken een 2-daagse workshop Lichaamsgerichte Psychotherapie te doen in juni.
(Plus een plaatje bij Bodymindopleidingen met de aankondiging van een introductieworkshop om kennis te maken met de opleiding Integrated Psychotherapie.)

Ik snuffel wat op de site en ontdek dat het om een club mensen gaat die zich heeft laten inspireren door Kees Boeke, de onderwijspedagoog, die Heleen en ik al kennen van de tijd dat onze kinderen naar de Vrije School gingen, en door een zekere hoogleraar Gerard Endenburg (1933) die de Sociocratische Methode (SKM) ontwikkelde.

Ik geef toe: ik ben gerust. Het klopt wat hij zei: er is geen rechtstreekse religieuze insteek. Als dat wel zo was geweest, had ik hem geen strobreed in de weg gelegd. Maar in mijn hart vind ik dit heel wat fijner.

"Hardstikke leuk, Georges. Ik heb alvast 7 en 8 juni genoteerd, om te onthouden. x"

Hij stuurt meteen een gedichtje van Judith Herzberg:

AFWAS

Dat hoeft niet zo meteen
dat kan ook zo meteen
maar wou dat ik er af was.

De kou is uit de lucht.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 14 februari 2024

Georges stuurt mij de volgende e-mail, gedateerd: 13-2-2024 om 21:11:

Hoi pap,

Ik wil nog even terugkomen op ons telefoongesprek van vorige week. Het viel me niet geheel goed. Als ik het goed begrepen heb sprak je over elkaar zoveel mogelijk accepteren zoals we zijn, elkaar vertrouwen dat we het goed bedoelen en dat we al stappen zetten naar elkaar. Je verwoordde het als tweerichtingsverkeer, maar het

voelde als een boodschap naar mij dat ik je moet accepteren zoals je bent.

Daarover twee dingen: als het erom gaat dat we elkaar voor 100% moeten accepteren zoals we zijn, dan is dat inclusief de elementen die we niet wensen van de ander dat ze er zijn. Dus inclusief de gevoelens van wantrouwen, weerzin en niet op 1 lijn zitten. Dat is dan wat het is. Ten tweede, het willen luisteren, het willen converseren en het willen van gedachten wisselen is een voorwaarde die boven alles gaat. Hoe belangrijk een gespreksonderwerp ook gevonden wordt, als de wil of zin ontbreekt, dan stopt het. En daar zit de treurigheid, we hebben een verleden van heel wat moeizame gesprekken en avonden samen, die wis je niet in 1 keer uit. Daar moet wat anders voor in de plaats komen om de weg omhoog weer te vinden. Een gebaar, een handreiking: ik zie jou; ik hoor jou; jouw zin (of het gebrek daaraan) in dit gesprek doet er voor mij toe.

Tot slot, de angst voor jou is er niet meer. Die was er vroeger zeker wel en het heeft zijn sporen nagelaten in de herinnering. Ze komen waarschijnlijk nu nog tot uiting in de reflexen die ik voel bij bepaalde (lange) gesprekken. Ik heb moeite met redevoeringen. Met adviezen. En ook met de conditionaliteit van sommige bezoeken (zonder goed gesprek geen goed bezoek). Terwijl ik de energie vaak niet heb tot diepzinnige gesprekken. Ik heb de weekenden en avonden nodig om bij te komen, ik vind het dan voldoende om bij elkaar te zijn en wat lekkers te eten. Dat het samenzijn en af en toe wat uitwisselen an sich al goed genoeg zijn, zonder nadere verwachting of oordeel.

X Georges

Vandaag stuur ik hem het volgende antwoord:

Ik had niet verwacht dat je al zo gauw zou antwoorden, maar dat je het probleem naar je toetrekt, en de moeite hebt genomen om helderheid te krijgen, vind ik zeer te waarderen.

Ook het feit dat je de e-mail kiest om van gedachten te wisselen.

Omdat je de argumenten gebruikt die je eerder ook gebruikte, denk ik dat ik je brief zó kan samenvatten: je hebt er moeite mee om mij te accepteren zoals ik ben.

Je schrijft ook dat angst geen rol meer speelt.

Nu mijn probleem. Waar heb ik dan zo'n moeite mee, waarom heb ik zo vaak een rotgevoel.

Het antwoord is eenvoudig: omdat ik door jou niet geaccepteerd wordt zoals ik ben.

Om daar uit te komen kwam ik met de gedachte: il faut prendre les hommes comme ils sont.

We hebben elkaar in een houtgreep, en die greep zou losser en losser moeten worden.

Het woord 'oplossing' in zijn letterlijke betekenis.

Als ik het woord 'tweerichtingsverkeer' gebruik, dan bedoel ik dit ook echt zo.

Jij schrijft dat je het opvat als een 'boodschap', m.a.w. je gelooft mij niet, je denkt

toch aan eenrichtingsverkeer.

Maar dat is niet waar. Het accepteren dat jij mij niet accepteert, is voor mij hondsmoeilijk.

Laten we genereus zijn. Als we blijven eisen van de ander dat hij verandert, verandert er niets.

Laten we beiden bereid zijn om het eisen te staken en als eerste over te steken.

x, Ad

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 20 februari 2024

Het is elf uur in de morgen. Ik hoor de koffiemolen in de keuken. Heleen ontfermt zich over het tweede bakkie koffie.

Hoe lang zullen we nog de koffiemolen horen?

Ik ben weemoedig. De stemming wordt versterkt als ik in *The great Gatsby* lees hoe het hoofdpersoon Nick Carraway moeizaam en machteloos afscheid neemt van zijn vriend Jay Gatsby, en het stil geworden huis verlaat.

Het gevoel van onbevredigd afscheid.

Gisteren hebben Heleen en ik goed met elkaar gesproken. Ik vertelde dat ik zondag bij Damiaan en Mira hetzelfde gevoel had gehad als bij Georges, dezelfde afweer, dezelfde stugheid, waar ik niet doorheen kom.

Wat ik zeg is verdacht. Als ik spreek voel ik altijd een zweem van wantrouwen in de atmosfeer. Een voorbeeld. Ik vertel over Van Agt, die juist overleden is. In het interview dat ik zag met Thijs van den Brink bekent Van Agt dat hij twijfelt aan zijn geloof en illustreert dat met een ongelooflijk kinderlijk verhaal en ik probeer zijn gesticulatie na te doen: het heelal is gigantisch groot. Denk u eens in, mijnheer Van den Brink, ons melkwegstelsel bestaat uit miljarden sterren, miljarden, en dat is maar één stelsel, het heelal bestaat uit miljarden en miljarden sterrenstelsels en denkt u nou, mijnheer Van den Brink, dat God zich druk zou maken over één heel klein flintertje ergens in een uithoek van dat heelal? Neeeee, toch?

Ik had dit verhaal eerder aan Gé verteld en die had er smakelijk om gelachen.

Damiaan niet. Ondanks het feit dat hij het interview niet gezien had, opperde hij met enige stelligheid het idee dat Van Agt dit bedoeld zou hebben als een opzettelijke provocatie.

Ander voorbeeld. Ik had het hoorcollege gevolgd van Maarten Doorman over Rousseau. Het interessante thema was authenticiteit. In *Émile ou De l'éducation* oppert Rousseau het idee dat de opvoeding en het onderwijs moet aansluiten op de belevingswereld van het kind. Ik zeg tegen Mira dat het onderwerp van haar

promotiestudie al een flink verleden heeft. Mira antwoordt dat zij Maarten Doorman al kent van colleges, die gingen over Rousseaus gedachten over de romantiek. Verder ging ze niet. Geen enthousiasme, geen aanstalten tot een gedachtenwisseling. Ik voel dat ze mij een indringer vindt in haar domein, dat ze wil afschermen. Ik moet haar laten.

Ik had het gevoel dat Heleen me voor het eerst begreep. We luisterden goed naar elkaar. Af en toe was het stil.

Voor het eerst verdedigde ze haar kinderen niet meteen - de oude reflex -, toen ik vertelde van mijn frustratie, keer op keer. Ze protesteerde niet toen ik zei dat ik als een berg opzag tegen de 4- en 5-daagse logeerpartijen bij Georges, die gepland staan voor 29 februari en 28 maart.

Ze was onverwacht lief tegen mij.

(zaterdag 17 februari:) appje van Georges, alleen aan mij gericht:

We zijn goed aangekomen in Oostenrijk. Er ligt niet zoveel sneeuw dit jaar.

Ik ben in verlegenheid. Wat is dit voor een bericht? Hoe duid ik dit? Als een simpel teken van goodwill? Maar ...

Ik antwoord:

Veel plezier!

Het gevoel van afscheid blijft. Ik ga niet logeren. Ik blijf thuis.

Maar ik ga niet kwijnen. Ik ga die dagen voor mezelf zorgen. Ik ga oefenen voor weduwnaar. Ik heb niet voor niets leren koken. Willeke Roerdinkholder zei gisterenavond: "ik kan mezelf makkelijk een week lang bezighouden, dan heb ik niemand nodig." Vrouwen kunnen dat. Ik bewonder het. Ik wil het ook kunnen. Ik ga in retraite.

Idee! Er is een Frans Hals-expositie in het Rijksmuseum. Daar heb ik zin in!

Het gevoel van trapsgewijze afscheid van mijn kinderen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 21 februari 2024

Gisteren stuurde Georges vanuit het ski-oord *Zell am See* opnieuw een app aan mij persoonlijk:

We zijn sinds zaterdag in Zell am See. Voor de vierde keer met de kinderen op wintersport. Ze hebben het erg naar hun zin. De hele dag buiten, snelheidsduivelen in de sneeuw. Ik heb goede herinneringen aan mijn eigen wintersporten: met Anne-Marie en Keesje, Boudje en later met Frans en Ewoud. Tot ik hoogtevrees kreeg in de liften. Zo hoog boven de grond, brrr. Er zijn drie soorten: dichte liften, open nieuwe liften en open oude liften. Ik heb eigenlijk alleen nog angst voor de laatste. Vandaag met Martijn in zo'n ding gezeten. Het duurde vrij lang (5 minuten?). Het was eng en het viel ook wel mee. Eigenlijk gebeurt er niets. Morgen gaan we weer in een paar zitten. Wat doe ik mezelf aan? Eigenlijk hoop ik op een dag met de kinderen er ontspannen in te kunnen zitten. Overwinning. Omdat het vroeger zo leuk en onbeveng was. Misschien gaat het wel vooral over veiligheid bij mezelf te kunnen vinden.

Dit is een openhartig bericht. Het is ook duidelijk toeschietelijk en vertrouwelijk. Het is zelfs aandoenlijk. Jezus.

(Nu ik dit bericht een week later overlees, vermoed ik toch een impliciete hint: dit zijn de onderwerpen die voor mij belangrijk zijn. Hierover wil ik het hebben. (En niet de onderwerpen waar jij zo vaak mee komt.)

Bioloog en wetenschapsfilosoof Donna Haraway in de weekend-NRC van 17 en 18 februari 2024, p. 25 - 27. Het gesprek met de interviewer gaat over de hedendaagse identiteitspolitiek, die de nadruk legt op één gedeelde identiteit. Haraway: "Maar het is ook goed om een identiteit, zodra het even kan, weer te ontmantelen tot iets dat minder zelfverzekerd is en meer openstaat voor het andere." - "Zodat een identiteit geen nieuwe gevangenis van eigen makelij wordt." - "Juist. Vooral jonge mensen hebben de neiging een identiteit te ontdekken en zich daar vervolgens aan vast te klampen alsof het de waarheid zelf is. Oudere mensen doen er goed aan daar een beetje geduld mee te hebben, met misschien een lichte glimlach om de lippen." Een ander citaat: "Je kunt veel van een hond leren als je stopt met dat eindeloze projecteren."

Nog een citaat: "Cyborgs hebben geen 'wezen' of natuurlijke essentie, en kunnen daarom niets met hokjesdenken. Ze zien zichzelf als bioplasma dat versmolten is met allerlei technologie - van contactlenzen tot prikpil. "Je bent allang een cyborg, (...) speel er mee! Laat je niet claimen op grond van je biologie en laat je ook niet vastpinnen op je persoonlijke geschiedenis."

🐾 🐾 🐾 🐾 🐾 🐾

Zaterdag 24 februari 2024

Op de dag af 2 jaar geleden vielen de Russen Oekraïne aan. Iedereen was verbaasd hoe goed het Oekraïense leger terugvocht. Nu zijn de kansen weer gekeerd. Een paar dagen geleden viel de stad Adiiivka weer in handen van de Russen en kampen de Oekraïeners met een enorm munitietekort. Europa kan er nauwelijks in voorzien en in Amerika houden de Republikeinen al maandenlang in het Huis van Afgevaardigden een militair hulppakket tegen van zo'n 65 miljard dollar. 2024 wordt een spannend jaar, waarin het de vraag is of Oekraïne stand kan houden. De terugtrekking uit Avdiivka verliep zo chaotisch dat zo'n 800 - 1000 Oekraïense soldaten zijn 'zoekgeraakt'. Vreselijk nieuws. Als je de beelden ziet van al die mannen die gewond zijn geraakt en in Westerse ziekenhuizen geopereerd worden en geamputeerd en getraumatiseerd rondstompelen, dan dringt het soms tot je door wat een oorlog allemaal aanricht aan ellende, een ellende die generaties lang nawerkt.

Europa loopt ook gevaar. De kans is groot dat in november Trump herkozen wordt. Europa moet militair gaan samenwerken en een defensieindustrie op poten zetten. En snel. Binnen vijf jaar moet het er staan.

In de krant lees ik dat Tsjechië ergens zo'n 800.000 granaten heeft 'gevonden'. Die kunnen naar Oekraïne.

Gevonden? Wat zit hier achter? Ik vermoed een of andere leverancier die een onmogelijke prijs heeft bedongen, waaraan verschillende landen uiteindelijk hebben toegegeven. 'De meeste mensen deugen', schreef Rutger Bregman. Dat zal best, ja.

Alweer een app van Georges, 21 februari:

"Vandaag ging een stuk beter. Met Martijn liften geoefend. Het was een leuke dag met lekker skien."

Ik:

"Weet dat alles wat je schrijft in de FG komt!"

Ik wilde hem opbeuren, aanmoedigen, maar hij antwoordde totaal onverwacht:

"Ik schrijf het aan jou. Niet aan de familie "

Dit is een paranoïde reactie.

Hoe anders had Reza gereageerd, toen ik haar enkele maanden geleden schreef dat de foto, waarin ze in de hondenmand lag, in de Familiegeschiedenis was opgenomen.

"Wat een eer!"

En dan mag ik hier melding maken van een kleine, maar belangrijke triomf. Eergisteren hadden wij een VVE-vergadering. Spannend, want er zou gestemd worden over het verduurzamingsplan van Joop Schoenmakers, het zogenaamde TREM-advies.

We waren somber gestemd. Wat zouden al die eigenaren doen, die nog steeds geen teken van leven gegeven hadden, ondanks extra voorlichtingsavonden, fysiek en digitaal. Bovendien zaten we in onze maag met een nieuwe indringer, ene Bas de Lange, eigenaar van Hoogveldstraat 31, een klimaatscepticus, die een spreadsheet had gemaakt met schema's en al, die hij wilde vertonen ter adstructie van het betoog, waarvoor hij spreektijd had gevraagd.

We wisten dat hij overal tegen was, en zou proberen mogelijke twijfelaars alsnog naar zijn kant te trekken.

Korte voorgeschiedenis.

Bas had contact gezocht met de ambassadeurs van de Prof.

Hoogveldstraat, Atie le Sage en mij. Op haar adres hadden we met Bas een uurtje kennisgemaakt. Hij bleek niet te wonen op nummer 31, maar was dat wel van plan. (Hm.) Hij had in Delft gestudeerd en was ingenieur.

We merkten dat hij kritisch stond tegenover het plan van Joop Schoenmakers.

Op 9 februari schreef hij de volgende mail aan Atie en mij:

Beste Ad en Atie,

Dit is Bas de Lange, eigenaar van #31. We hebben elkaar ontmoet eind Dec, bij Atie. Ik hoop dat alles goed gaat met jullie beiden.

Na onze Dec ontmoeting heb ik de verduurzamingsplannen van Trem Advies nog eens goed doorgenomen. Op 22 januari 2024 heb ik mijn visie erop opgesteld en opgestuurd naar VVE NL (dhr. Pere) met het verzoek deze te verspreiden in onze VVE. Blijkbaar is dat (helaas) nog niet gebeurd en de vergadering is al binnen 2 weken... Daar jullie aanspreekpunt zijn voor dit thema binnen onze VVE, stuur ik hierbij mijn visie (aangehecht) direct naar jullie. Ik heb een aantal fundamentele vragen & twijfels over de voorgestelde opties en wil graag dat alle eigenaren hiervan op de hoogte zijn, ruim voor 22 feb, zodat doordachte beslissingen kunnen worden genomen. Hopelijk kunnen jullie zorgdragen voor de (snelle) verspreiding van mijn visie binnen de VVE; dank je wel. Natuurlijk sta ik ook open voor jullie reactie op mijn visie.

Ik merkte met een man van doen te hebben die niet uitblonk in bescheidenheid en schreef het volgende antwoord:

Beste Bas,

Ik weet niet waarom het bestuur van de VVE niet reageert.
Zelf kan ik je visie niet verspreiden, want ik beschik niet over de mailadressen.
Bovendien kan ik de technische kant van je verhaal niet beoordelen, je moet je daarvoor wenden tot Joop Schoenmakers.
Wat me buitengewoon hindert aan je verhaal is dat je het lardeert met je sceptische visie op de klimaatverandering.
Daarop ingaan leidt tot een heilloze discussie.
De tijd voor discussie heeft veel te lang geduurd en is wat mij betreft voorbij.
We gaan handelen.
Het staat je vrij om kritische vragen te stellen bij de voorgenomen plannen.
Dat je daarmee erg laat bent, daar kan niemand iets aan doen.

Met vriendelijke groet,
Ad Beukering

Tot zover de voorgeschiedenis.

Wat nu? Ik kreeg het gevoel dat we voor een verloren zaak aan het vechten waren, dat we te maken hadden met teveel neo-liberalen, voor wie eigenbelang de volstreckte norm geworden was, waardoor elke samenwerking wordt ondermijnd. Dit geldt in het groot voor de EU en de NAVO, in het klein voor de verduurzaming van onze flats. Wat moest ik doen. Ik was trots op mijn brief, die hem terugduwde naar de plaats waar hij hoorde. Brieven schrijven kan ik wel. Maar het woord nemen in de vergadering, daar ben ik te schijterig voor. Mijn hele leven al.

Mijn denken ging door. Ik had het script van Bas oppervlakkig gelezen, maar wel opgemerkt dat hij (geparafraseerd): het onterecht vond dat hij mee zou moeten betalen aan de dure renovatie van het dak, waar hij geen enkel belang bij had. Hij had de tweede verdieping speciaal uitgekozen, omdat daar de energiekosten het laagst waren.

Er ging mij een lampje branden. Ik dacht - waar ik nooit aan gedacht had - aan de splitsingsacte, die door elke eigenaar ondertekend is tegelijk met de koopacte, waarin staat dat elke eigenaar exclusieve rechten heeft binnen het eigen appartement, maar tegelijk gebonden is en collectief verantwoordelijk voor de gemeenschappelijke delen van de flat: het dak, de gevel, de trappenhuizen. De kosten van reparatie en onderhoud worden collectief gedeeld en hoofdelijk omgeslagen via de eigen bijdrage. Zo functioneert het. Het is een vorm van solidariteit, die uiterst heilzaam werkt, heel

veel nodeloze discussie bespaart, en in dit geval bedacht is door een generatie die de oorlog heeft meegemaakt en heeft ondervonden dat je grote en kleine problemen collectief oplost door voor elkaar op te komen. Als groep kom je eruit. Als je individueel blijft werken, kun je groot voordeel bereiken, maar je maakt veel slachtoffers en het resultaat is dat het onopgeloste probleem als een boemerang terugzeilt op je bord.

Zo ongeveer liep ik in mezelf te praten, keer op keer hetzelfde muzikje afdraaiend, malend. Maar hoe zou ik dit kunnen vertellen op de vergadering? Dat zou me nooit lukken. Ik zou tijdens mijn betoog de draad kwijtraken en waar ik ook bang voor was, dat waren de reacties, de mogelijke discussie daarna, waar ik door mijn slechte oren geen bal van versta. Zoveel keer heb ik dit al ervaren. Ik dacht eraan deze kelk aan mij voorbij te laten gaan.

Maar ik had strontgeluk. Donderdagmiddag, de middag vóór de vergadering, maakte ik mijn gebruikelijke middagwandeling, de zgn. 'kuil'-wandeling door de Ubbergse bossen. Wie kom ik tegen? Jaap, de notaris, leeftijdgenoot, met hond. Ik loop hem één keer in de maand tegen het lijf, ik ontwijk hem soms expres, want wat moet je steeds tegen elkaar zeggen, maar deze keer sprak ik hem aan en zei: Jaap, ik heb vanavond een belangrijke vergadering.

Alles uitgelegd. Jaap luisterde aandachtig. Kort en goed, hij bevestigde mijn argumentatie met klem, helemaal, van voor tot achter. Hij zei zelfs dat ik naar de kantonrechter zou kunnen stappen als duidelijk werd dat de regels van de splitsingsacte werden overtreden.

Op een bepaald moment gaf hij me een hand, wat hij nooit doet, zo van: kameraden, wij zitten op één lijn.

Hij gaf me moed. Nu wist ik zeker dat ik een goede zaak zou bepleiten.

Zou ik tijdens de vergadering durven opstaan en het woord nemen?

Vergadering. Inleiding door Ralph Jaspers, uitstekende voorzitter, op de hoogte van dwarsligger Bas de Lange. De laatste kwam naar voren, met laptop, spreadsheet. Ik wist dat ik moest wachten totdat hij begon over het meebetalen aan zaken waar hij geen belang bij had.

Hij startte met het gebruikelijke gezever over de zgn. 'terugverdientijd'. Hij stelde het in een schema zó voor dat er ons onder bepaalde voorwaarden, die niet onwaarschijnlijk hoefden te zijn, een terugverdientijd te wachten zou staan van honderd jaar. Jaja. Ralph verdedigde ons plan door erop te wijzen dat hij in zijn schema niet de meerwaarde had ingecalculiseerd die de flats zouden hebben bij verkoop. Waarop Bas die meerwaarde zoveel mogelijk bagatelliseerde, zodat het slot van dit liedje was dat niemand zoals gebruikelijk de ander ook maar in de verste verte kon overtuigen, en dat Bas voorlopig de overwinnaar was door zijn opzet: twijfel zaaien. (Ik twijfel niet aan deze opzet: zijn bespreking van de terugverdientijd had anders veel evenwichtiger moeten zijn, veel redelijker, veel meer in verhouding tot de

reële kansen, maar hij blies de kwestie op naar één kant, zoals alle demagogen doen.)
 Toen liet hij het woord 'solidariteit' vallen, met de bedoeling het te ontkrachten, en ik stak mijn hand op naar Ralph, teken dat ik het woord wilde hebben.
 Nu kon ik niet meer terug ...

Ik ben gaan staan en opende met: er viel hier zojuist het woord 'solidariteit'.
 Ik heb mijn verhaal gehouden en afgemaakt. Ik merkte dat de zaal luisterde en welwillend luisterde. Dat geeft moed. Spreken is min of meer een sprong in het duister. In het Vrijdagtheater durfde ik. Omdat ik wel moest. Maar daar had ik een andere identiteit. Die had ik hier niet.

(Toen ik achteraf nadacht over mijn betoog was ik toch tevreden. Een ervaren politicus zou flamboyanter hebben gesproken, er meer hebben uitgehaald, maar ik was er wel in geslaagd de essentie over te dragen, namelijk dat er iemand (Bas) een pleidooi hield voor het eigenbelang, en niet bezig was een oplossing te zoeken voor een (groot) probleem.

Het was mij toch gelukt de stemming om te doen slaan. Toen ik uitgesproken was, volgde Victor van Oeyen, daarna Laurence Hettinga, én Heleen.

Allemaal tegen Bas.

Heleen zei hem (geparafraseerd) dat het haar hinderde dat hij op dit moment met zijn bezwaren kwam. Er waren extra vergaderingen geweest, waar met hoge bloeddruk gediscussieerd was (de zaal lachte), waar hij niet bij geweest was, maar die we nu niet over gingen doen.

We gingen tevreden naar huis. Mochten er twijfelaars gezeten hebben onder de aanwezigen, dan zouden ze niet door Bas tegengestemd hebben.

De uitslag van de stemming werd de volgende dag door Paul Pere bekendgemaakt: Plan A aangenomen voor de flats aan de Prof. Cornelissenstraat en Prof.

Hoogveldstraat. (Ik kreeg de informatie van Victor. De uitslag van de Prof. Van der Veldenstraat weten we niet.) Bij ons hadden 7 eigenaren vóór gestemd, 2 tegen (waaronder Bas, dat kan niet anders) en 7 eigenaren hadden niet gestemd. Bij de Prof. Cornelissenstraat was de uitslag nog iets gunstiger: 8 - 1 - 7. Dus ook daar 7 eigenaren, die niets lieten horen.

Groot succes dus. Maar juichen we niet te vroeg? Gaan die thuisblijvers zich alsnog roeren, als in november moet worden besloten om tot uitvoering over te gaan?

Gelukkig hebben we tegen die tijd al flinke kosten gemaakt.

Dat zorgt ervoor dat er dan minder gemakkelijk wordt afgezien van verdere plannen.

Ik heb Heleen gisteren tijdens de avondwandeling gezegd dat ik volgende week zaterdag in de namiddag naar Den Haag ga - ze gaat zelf op verzoek van Georges de

woensdag al -, daar overnacht, en de volgende ochtend weer met haar naar Nijmegen terugga.

Heleen luisterde, protesteerde niet.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 1 maart 2024

Gisteren is Heleen voor 4 dagen vertrokken naar Den Haag. Omdat Martijn afwezig is, had Georges enige tijd geleden al gevraagd of wij over wilden komen om te helpen, én voor de gezelligheid. Ik had besloten en aan Heleen verteld dat ik vier dagen teveel vond en van de nood een deugd makend van donderdag t/m zaterdag wilde oefenen voor een eventueel weduwnaarschap. Morgenmiddag reis ik Heleen achterna, zodat we de zaterdagavond hebben voor een mogelijk gesprek.

Het afgelopen weekend heb ik Georges telefonisch op de hoogte gebracht van mijn bedoeling. Georges gaf meteen aan dat hem de appjes die we hadden uitgewisseld dwars zaten. We hebben drie kwartier gepraat.

Georges lijkt niet alles op het spel te willen zetten.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 4 maart 2024

Het gaat slecht aan het front in Oekraïne vanwege een groot tekort aan munitie. De berichten zijn dreigend, de hybride oorlog sijpelt bovendien ook Europa binnen, sluipenderwijs. Gisteren was in het nieuws dat de Russische Inlichtingendienst een gesprek tussen Duitse generaals had onderschept over de levering van kruisraketten aan Oekraïne, waarbij geen NAVO-militairen betrokken hoefden te zijn voor de bediening en die gericht zouden zijn op de oostkant van de Krim, waar het doorvoercentrum gelegen is, van waaruit het Russische front wordt voorzien van materieel en manschappen. Topgeheim dus. Voor de Russen het bewijs dat de NAVO, zoals zij zeggen aan hun volk, wel degelijk betrokken is bij de oorlog.

- - - - -

Sluipenderwijs wordt ook de verhouding tussen Georges en mij slechter.

Ik was zaterdag in plaats van donderdag naar Den Haag gereisd. De begroeting met Georges was niet zoals gewoonlijk, kus en omhelzing bleven achterwege. Ik wist meteen dat het telefoongesprek niet de ontspanning had gebracht, die ik hoopte.

Toen de kinderen 's avonds op bed lagen, was Georges moe en ging ook slapen. Wij ook. De volgende dag lieten Lars en Simon mij hun rapportjes zien én de uitslagen

van de cito-toets. Simon heeft een VWO-advies, Lars HAVO-VWO. Ik heb met hen geschaakt, van Simon verlies ik, van Lars niet.

Bij het afscheid zondag heb ik de jongens min of meer geknuffeld. Mijn gevoel zei me dat dit wel eens voor het laatst zou kunnen zijn.

Met Georges was er geen begroeting, geen afscheid.

Ik had hem voorgesteld om elkaar te nemen zoals we waren, en zo de spanning weg te nemen. Dit gebeurde niet. Hij begroette mij niet.

Hij ging 's avonds vroeg naar bed.

Hij voegt de daad bij zijn woord, hij wil dat het gaat zoals hij wil.

Hij is tegenover mij een dwingeland.

Heleen is muisstil. Wat merkt zij?

Op 20 maart gaat zij Georges opnieuw helpen voor 3 dagen en op 27 maart nogmaals voor 5 dagen.

Ik ga niet mee.

Ik ben verwickeld in een machtsstrijd.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 6 maart 2024

Hoe pak ik die handschoen op?

Onze onenigheid betreft meer dan alleen de onderwerpen van gesprek.

Georges staat ook wantrouwig tegenover mij. Hij leeft in een andere wereld, een minder gemoedelijke dan de mijne. Hij heeft geleerd op zijn hoede te zijn, sinds hij zijn andersgeaardheid ontdekte, hij is alerter voor gevaar vanuit zijn omgeving.

Hij vraagt duidelijk mijn belangstelling voor wat hem bezighoudt, zijn hoogtevrees bij voorbeeld, dat is zelfs aandoenlijk, maar hij vergeet dat belangstelling wederzijds moet zijn. Hij is geen kind meer. Of toch? Op sommige punten?

Wat zijn mijn wapens? Heb ik wapens?

Als we openlijk vechten, gaat het mis.

Vechten we in het verborgene, lijdt geen van beiden gezichtsverlies.

Ik kan zijn hinten beantwoorden met minder vaak naar Den Haag te gaan. En als ik er ben, met weinig belangstelling voor hém te tonen.

Ik begin met zwijgen.

Ondertussen heb ik al dagen last van hondse dolheid. Zo erg dat ik wankel bij het lopen. De oorzaak is een combinatie van overspannen ogen en nekspieren. Ik heb bij voorbeeld veel te lang met gebogen hoofd het nieuws op mijn iphone gelezen. Dat is werkelijk funest. Als ik daarna opkijk, ben ik zo dol als een tol.

Ik moet nu absoluut stoppen met piekeren.
Een stop in mijn kop.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 8 maart 2024

Het cultureel supplement van de NRC bevatte een special *Grandes Dames* ter gelegenheid van de Internationale Vrouwendag. Schrijfster en dichteres Anna Enquist (78) beantwoordde de vraag: Als je huwelijk gelukkig kan worden genoemd, waaraan schrijf je dit dan toe? als volgt: "Respecteren hoe de ander is. Niet sjoeren. Niet elkaar willen veranderen."

Hoe de juiste dingen soms op je pad komen!

Het heeft een naam, zo'n toevallige gelukkige vondst, waarnaar je niet op zoek was: serendipiteit!

Maar zal ik het Georges opsturen, dit citaat? Of niet?

Is dit het moment, of niet? Nee.

Ik denk dat ik er wat Georges betreft goed aan doe 3 dingen in mijn achterhoofd te houden:

1. Alleen nog mondeling met hem te communiceren, niet per iphone of e-mail, omdat de kans op verkeerde interpretatie te groot is;
2. Hem langzaam te overtuigen dat we elkaar moeten accepteren zoals we zijn, en niet te proberen elkaar te veranderen. Zie ook Anna Enquist;
3. De momenten te zoeken waarin ik hem kan bevestigen in wat hij doet en hoe hij leeft, omdat ik vermoed dat hij daar diep in zijn hart naar verlangt. Ik maak dit op uit zijn speciaal aan mij gerichte uitgebreide verslag van zijn vakantie in Zell am See en verder uit dat zinnetje: "Ik schrijf dit aan jou ...". Het is dus geen paranoïde reactie, zoals ik eerst dacht.

Gisteren gebeurde nog iets leuks. Atie Lesage stapte van haar fiets om mij te zeggen hoe goed ze vond wat ik zei op de VVE-vergadering vorige week.

Ik glunderde.

Kan er weer even tegen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 11 maart 2024

In mijn droom bevond ik mij samen met de kleine Georges hoog in een trappenhuis. Ik droom vaker dat ik gevaarlijk moet klimmen, waarbij ik moet oversteken boven een diepte. Vroeger ging dat klimmen moeizaam, maar nu wist ik dat ik het niet kon. Nu duwde ik Georges onhandig, zodat hij tegen een traliehek viel en zich nog net kon vasthouden. Hij voelde zich niet goed behandeld door mij. Niet beschermd.

Deze droom vertelt me van mijn onenigheid met Georges, maar vooral ook dat ik niet meer kan wat ik vroeger kon: klimmen op hoogte.

Georges heeft de tweede reeks diensten van Heleen geschraapt en ook de derde reeks enigszins ingekort. Ada, zijn huishoudster springt nu in. Voelt hij zich bezwaard, nu hij merkte dat ik maar beperkt meekom?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 12 maart 2024

Ik heb gemerkt - nu pas - dat een groot deel van mijn dolheid te wijten is aan mijn ogen. Ik heb twee dagen zonder bril gewandeld. Tot mijn stomme verbazing merkte ik verschil. Ik moet dus mijn ogen sparen en geen bril opzetten, wanneer het niet nodig is.

We gaan zien.

Het vacuüm waarin ik zit met Georges vreet aan me. Zal ik zaterdag de 30ste Heleen ophalen in Den Haag of zal ik wachten tot mijn verjaardag en kijken welk initiatief Georges neemt?

Ik luister voor de derde keer naar de formidabele hoorcolleges van Maarten Doorman over Jean-Jacques Rousseau en de authenticiteit.

Ik probeer een kort verslag.

Rousseau's *Confessions* (1782, vier jaar na zijn dood verschenen), zijn *Bekentenissen*. Authenticiteit staat tegenover Vervreemding.

De kern van Rousseau's filosofie is het *tonen* wie je echt bent, het gaat om radicale eerlijkheid, echtheid, natuurlijkheid. Het ideaal van de Romantiek.

Openingszin van *Émile ou l'éducation*: Alles is goed zoals het uit handen van de Schepper komt, alles raakt verdorven in handen van de mens.

De Academie van Wetenschappen te Dijon had een prijsvraag uitgelooft aan jonge

schrijvers: had de opbloei van de kunsten en wetenschappen ertoe bijgedragen de zeden te verheffen? De Verlichters geloofden heilig in de vooruitgang, maar Rousseau werd de scepticus, niet alleen tegen kunsten en wetenschappen, maar tegen de hele cultuur. Hij won de prijs en was op slag beroemd.

Zijn exhibitionisme.

Zijn overgevoeligheid, paranoïde gedrag tegenover de goedaardige David Hume.

Rousseau wilde van niemand afhankelijk zijn, ook niet financieel.

Zijn verlangen naar de onschuld en echtheid van de jeugd sloeg in als een bom.

Montaigne schreef zijn overpeinzingen alleen voor anderen, Rousseau die van hem alleen voor zichzelf.

Het zijn de alledaagse zintuiglijke ervaringen, die ertoe doen en niet de mooie redeneringen van filosofen als Descartes.

Bij Descartes wordt het denkende ik belangrijk, het centrum van de werkelijkheid ligt niet meer bij de buitenwereld. Vanaf Descartes staat het ik centraal.

Bij Rousseau gaat het ook om het ik, maar niet om het denkende ik, maar om de exploratie van het gevoelsleven. Het ik richt zich op zichzelf als persoon, omdat het de moeite waard is.

Augustinus heeft dezelfde drammerige behoefte aan zelfrechtvaardiging.

Augustinus roept voortdurend God aan, Rousseau zijn andere ik, van wie hij is vervreemd.

Het verlangen naar de ongerepte natuur heeft weliswaar een heel lange traditie, maar bij Rousseau is er een andere rol van het subject. En hij stelt de natuur tegenover de cultuur, die de pervertering is van het oorspronkelijke en het goede.

Het begrip 'natuur' heeft vier belangrijke betekenissen:

1. Het wezen, het wezenlijke karakter van iets;
2. De natuurwetenschappelijk te beschrijven wereld om ons heen;
3. De natuur tegenover de bovennatuur, die in de Bijbel te vinden was; bij Rousseau kon de natuurlijke moraal het voor het eerst opnemen tegen de goddelijke moraal.
4. De natuur tegenover de cultuur. Bij de landbouwrevolutie gaat het mis, omdat de mens aanspraak gaat maken op bezit, en grond. Het begin van de ongelijkheid.

Canadese filosoof en journalist Andrew Potter, *The authenticity hoaks*, 2010. Bij Rousseau gaat het ook niet om een terugkeer naar de natuurlijke staat van de mens, maar om een moreel appel. Namelijk een oproep tot authenticiteit: het je - onafhankelijk van anderen - uitsluitend laten leiden door je eigen neigingen en geweten.

In de tijd van de Romantiek kreeg de natuur nog een vijfde betekenis: een gewijde, bijna religieuze. Zie de schilderijen van Casper David Friedrich of John Constable met hun spiritueel aandoende landschappen.

De mens stond niet buiten de natuur, maar maakte er deel van uit.

Rousseau's boek *Émile* was verboden en in het openbaar verbrand, omdat het hartstochtelijk pleitte voor een natuurlijke en emotionele beleving van de godsdienst. Rousseau mocht dan bekend zijn als filosoof, het ging uiteindelijk niet om het denken, maar om het gevoel, schuilt immers niet daarin iemands authenticiteit? Leren we niet pas in de emotie iemands ware zelf kennen?

Maar emoties moet je tonen. Het bewustzijn ervan maakt ze onmiddellijk onecht. Dat is de paradox. Sinds Rousseau zijn we nooit meer zonder onszelf, voortaan dragen we onszelf altijd door het bewustzijn met ons mee.

Dit is het verschil tussen de *l'homme sauvage* en *l'homme civilisé*.

Rousseau mag dan de gedachte van de erfzonde verwerpen, omdat hij gelooft in de wezenlijke goedheid van de mens, toch introduceert hij met die goedheid de verworping van diezelfde goede mens, die zichzelf schaamt om zijn naaktheid, die van zichzelf is vervreemd.

De vrouwen met wie Rousseau een liefdesverhouding heeft, noemt hij 'mama' en 'tante', hetgeen wijst op een gecompliceerde verhouding, die minder authentiek en natuurlijk is dan hij beschrijft in *Julie ou la nouvelle Héloïse* (1761).

Rousseau had als provinciaal de ambitie om door de adel, ofwel *le monde*, geaccepteerd te worden. Dit bepaalt zijn ambivalentie, omdat hij die adel, en de cultuur ervan, in zijn boeken regelrecht aanviel.

Maar zijn karakter en zijn ideeën strookten niet met die van de adel. Anders gezegd: voor de streber Rousseau vormde het succes van zijn boeken de triomf waarop hij zo lang had gewacht, voor de moralist Rousseau was dit succes een probleem waarmee hij geen raad wist.

Rousseau werd nagedragen het te vondeling leggen van al zijn 5 kinderen. Het was hem aangeraden door vrienden. Er was toen in Parijs een vondelinghuis.

Volgens Rousseau waren de mensen oorspronkelijk gelijk, maar door de cultuur ontstond de ongelijkheid en het verschil tussen arm en rijk, en daardoor de afhankelijkheidsrelatie, die de arme mens van zijn vrijheid beroofde. Deze handelt daardoor niet meer uit gezond eigenbelang, het *amour de soi*, maar uit het soort eigenbelang dat de eigen positie steeds vergelijkt met die van de ander, het *amour propre*, de eigenliefde. Het gevolg is veinzen, vlijen, overdrijven, dreigen, chanteren, liegen, die allemaal achter de façade van de beleefdheid schuilen. Terugkeer naar een gouden tijdperk, naar de zgn. *bon sauvage*, dat gaat niet, zo weet ook Rousseau, daarom zoekt hij de weg van en het verlangen naar de authenticiteit. Niet naar het verleden, maar naar een mogelijke toekomst.

Op sociale media wordt het anarchistisch verzet tegen het correct gebruik van taal en het hanteren van emoticons, teken van authenticiteit, zelf ook weer een gekunsteld maniertje.

Stine Jensen spreekt van 'intiem kapitaal', dat door de jonge gebruiker wordt gebezigd in afwachting van lof, of de beantwoording met intiem kapitaal. En intiem kapitaal is meer waard naar gelang het authentieker is. Helaas gaat het vaak om een

zelfverzonnen, geconstrueerd zelf, waarmee we hengelen naar zoveel mogelijk aandacht en liefde van anderen.

De sociale en de klassieke media moeten het in toenemende mate niet hebben van waarheid, maar van *waarachtigheid*. Deze kan samenvallen met de werkelijkheid, maar hoeft dat niet.

De virtuele wereld doet ons verlangen naar een werkelijke wereld van echtheid. Kan de kunst ons helpen?

Sinds de romantiek draait onze ervaring van kunst om waarachtigheid. De romantici lappen de regels aan hun laars en propageren subjectiviteit en oorspronkelijkheid.

Kitsch en sentimentaliteit liggen op de loer.

Tegenbeweging was er ook, bijvoorbeeld in de conceptuele kunst, maar hier lag het cerebrale op de loer.

Kunstenaars mythologiseren vaak hun leven - Joseph Beuys deed dat met de elementen vet en vilt -, maar dat maakt volgens Doorman hun werk niet minder *waarachtig*.

Waarachtigheid ofwel expressieve authenticiteit.

Maar Andrew Potter (Canadees, *The Authenticity Hoax*, 2010) zag de nep, wanneer in onze tijd het kunstwerk een commodity is geworden, een consumptiegoed, eindeloos reproduceerbaar. Dit laatste, de reproduceerbaarheid, ondergraaft wel enigszins ons begrip van authenticiteit. Je hoeft daardoor namelijk niet meer naar een museum, want de foto is ook goed, of naar de concertzaal, want de grammofoonplaat is ook goed. Maar kunstwerken verliezen daardoor hun uniciteit en individuele uitstraling, hun aura (hun werking op een specifiek tijdstip en bepaalde plaats). Groot voordeel is dan weer de grotere toegankelijkheid. Waar echter weer de massaliteit enorme afbreuk doet, volgens Potter, aan het authentieke gevoel.

Eerlijkheid in de politiek. Met het verdwijnen van de ideologieën de opkomst van de populistische partijen, met wantrouwen jegens politici. Alleen politici die zeggen wat ze denken en doen wat ze zeggen, Pim Fortuin, die krijgen nog vertrouwen, niet van hun kiezer, maar van hun publiek. Maar de zaken waar het over ging raakte steeds meer op de achtergrond.

De beeldvorming is cruciaal, op tv en sociale media.

Rousseau gelooft dat er zoiets bestaat als een algemene wil, een volkswil, uitdrukking van wat wij allemaal gezamenlijk willen. Wie dat niet wil, heeft niet begrepen wat hij of zij *eigenlijk* wil, dus wat je meest authentieke verlangens zijn. Zo ontstaat in dictatoriale landen het heropvoedingskamp. En in democratische landen het referendum. Of een ander alternatief: het burgerberaad, die het authentieke gevoel dat onder het volk leeft tot uitdrukking moet brengen.

Rousseau's invloed is het grootst op het gebied van het onderwijs. Een leerling moet niets worden opgedrongen, het zoekt zelf uit wat voor hem of haar van belang is.

Dwang is steeds minder vanzelfsprekend geworden. Zelfontplooiing is een hoger doel dan kennisniveau. In deze samenleving richt het individu zich hoofdzakelijk op

het eigen geluk en laat zich steeds minder door anderen de wet voorschrijven. De kritiek hierop kwam van conservatieve denkers als de historicus Christoffer Lasch (1932 - 1994) met *The culture of narcissism*, 1979. Hetzelfde bij notoire mopperaars als Rodger Scruton (1944 - 2020) en de arts Theodor Dalrymple met *Our Culture, What's Left of It* (2005). Beter doordacht nog bij Charles Taylor.

Zij spreken over de frustraties van het gedwarsboomde ik. Over de utopische verlangens van de jaren zestig en zeventig die veranderden in een hedonistische obsessie. De persoonlijke groei werd lifestyle. In zo'n wereld worden aan het individu geen eisen gesteld, maar eist het individu zijn geluk op van de maatschappij.

Het gaat bij opvoeden altijd om de balans tussen aanleren en vrij laten.

De romantische lijn van zelfontplooiing zien we in de 19de eeuw bij de Zwitserse pedagoog Johann Heinrich Pestalozzi. Zo ook bij de Duitse opvoedkundige Friedrich Fröbel zei dat elk kind een unieke spirituele kern had. Hij zei ook dat spelen voor het leren ideaal is. Maria Montessori, Kees Boeke, Rudolf Steiner, Tolstoi. Helena Pankhurst (1964), Daltonschool en Peder Petersen (1884 - 1952), Jena-plan. (In 1952 gesloten in de DDR, omdat het teveel in de traditie stond van de Weimar-republiek). In de 60-er jaren maakt de moralistische jeugdliteratuur (Hieronimus van Alphen, Jantje zag eens pruimen hangen) plaats voor avontuurlijke verhalen, waarbij het kind niet meer de mindere is van de hardvochtige en onbetrouwbare volwassene, maar hem vaak in moraliteit overtreft. Zie Theo Thijssen, Kees de Jongen, 1923. Ook Annie M.G. Schmidt.

Trends als het Studiehuis, het Nieuwe Leren, en Probleem-gestuurd Onderwijs.

Dalrymple herleidt de problemen, zoals vrijgevochten en verwende leerlingen en dreigende ouders, aan de cultus van het gevoel, zonder Rousseau als de boosdoener aan te wijzen. De Romantiek beschouwde het kind als onschuldig en intrinsiek goed en de scholing tot een hypocriete volwassene bestond er paradoxaal genoeg in door geen onderwijs te geven. Of toch onderwijs, maar dan kunstmatig van opzet (eerst worden problemen bedacht) om de 'spontane' nieuwsgierigheid van leerlingen te prikkelen, zodat ze niet de verkeerde kant opgaat.

Er is niet alleen conservatieve kritiek op de besproken onderwijsvernieuwingen, maar ook progressieve maatschappij-kritische denkers tekenen bezwaar aan tegen een opvoeding die vooral ideale consumenten kweekt, en een zich uniek wanend mondig individu. Leerling worden onder het mom van zelfontplooiing en vrijheid juist gemodelleerd tot een kuddedier, dat zich door het algoritme op zijn smartphone, tablet en horloge en boordcomputer laat leiden als koeien langs het krachtvoer van de melkmachine, hun vrijheid soms vredig herkauwend en dan weer loeiend van ongeduld als een ander meer of eerder krijgt dan het hongerige van opvoeding verstoken eigen ik.

James Gilmore and Joseph Pine, twee economen, schreven in 1999 *The experience Economy*. Na de agrarische samenleving, na de industriële maatschappij, en na de diensteneconomie inmiddels een 4de fase is ingegaan: de periode van de

ervaringseconomie. Het gaat bij de productie steeds meer om de ervaring van de consument. Niet de sportschoen, maar de Nike-ervaring enz., de wereld die het oproept. De achtergrond hiervan is het verlangen naar authenticiteit.

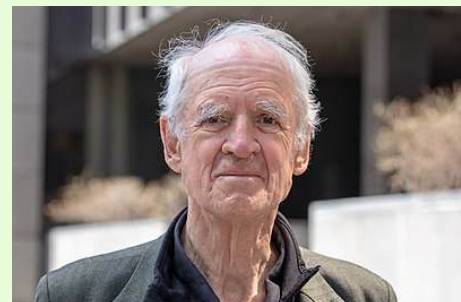
Toerisme als jacht naar authenticiteit. De inheemse bevolking kleedt zichzelf 's ochtends in klederdracht en speelt zichzelf.

Nostalgie is verlangen naar authenticiteit, ook al wordt dat verleden nog zo vervormd. Het verleden is een vreemd landschap, maar dat neemt niet weg dat de vraag naar de echtheid blijft spelen. Het verlangen naar authenticiteit lijkt de eenheid te willen herstellen die verloren is gegaan. Maar volgens Andrew Potter is die veronderstelde eenheid een hoax en heeft nooit bestaan.

Het begrip authenticiteit verwijst niet naar iets dat bestaat of ooit bestaan heeft, volgens Doorman, maar naar oordelen, claims, voorkeuren ten opzichte van anderen en de wereld om ons heen. De onbevredigdheid is niet het gevolg van het zoeken naar authenticiteit, het is er de oorzaak van. Maar een waar ik bestaat niet, er is niet zoiets als een natuurlijk leven, zeiden verschillende filosofen in het midden van de vorige eeuw (existentieel filosofen en Foucault o.a.). Talloze filosofen als de post-structuralisten als Jacques Derrida, en hedendaagse filosofen als Donna Haraway (1944 feministisch wetenschapsfilosoof), en Peter Sloterdijk (1947, Duits cultuurfilosoof), die meer oog hebben voor de toenemende technologie op de moderne mens, ondergroeven de mogelijkheid van een autonoom ik. Bij hen is het ik van Rousseau, het autonome zelf tot een volstreekte mythe verdampt.

Toch lijkt dit de fascinatie voor de authenticiteit in de wereld nauwelijks te ondermijnen, integendeel we zitten nog altijd gevangen in de ideologie van het authentieke zelf en we dienen authentiek te leven en echte ervaringen te hebben. Het eigen ik staat voorop, ook in het publieke domein. Is het mengsel van nostalgie, subjectivisme en geldingsdrang, dat hierachter verscholen zit, inderdaad geen nostalgie en daarmee verraad aan het geloof in de mensheid en in de idealen van het modernisme, zoals vooruitgang, vroegen critici zich af. Dus zouden we zonder het ideaal van authenticiteit kunnen?

Charles Taylor (Montreal, 1931) is een Canadees filosoof. Hij heeft vooral bijdragen geleverd aan de politieke filosofie, hoewel hij ook bekend is om zijn analyse van het moderne zelf. Binnen het politieke denken wordt hij geplaatst onder het communitarisme. Hij uit dan ook veel kritiek op het in zijn ogen te verregaande individualisme en de gebrekkige aandacht voor het collectieve in de hedendaagse samenleving. In zijn werk overbrugt hij ook de traditionele kloof tussen de analytische en continentale filosofie.

Kunnen we zonder authenticiteit?

Mogen we opportunistisch zijn, omdat het ware ik toch ijdele fictie is, dus niet bestaat?

Charles Taylor probeerde tot een herwaardering te komen van het begrip na het sloopwerk van vele moderne filosofen, waaronder de Canadees Andrew Potter, *The authenticity Hoax*. Taylor gelooft in de liberale mens en het rationele denken sinds de Verlichting, maar hij mist de zingeving, die de mens ooit kon ontleen aan de verbinding met de natuur, met de cultuur waarin hij leefde, met zijn geschiedenis, met de behoeftes van anderen, en met een religieuze dimensie. Dat gemis begint in de jaren zestig van de vorige eeuw steeds schrijnender te worden. De moderniteit ontbeert voor het individu steeds meer een persoonlijk zinvol bestaan en het verleidt velen tot narcisme. Technische en economische vooruitgang levert ons steeds meer uit aan het consumentisme van de markt en aan de ondoorzichtige bevreemdende bureaucratie van de overheid. Individuen worden steeds onverschilliger tegenover het publieke domein. Authenticiteit veronderstelt bij Taylor, precies als bij Rousseau een morele houding, een zingevend perspectief op het leven, dat verbondenheid impliceert met de eigen afkomst, met de natuur, met de omgeving, met de gemeenschap waarin we leven. Echte zelfverwerkelijking is volgens Taylor alleen mogelijk in samenhang met de natuur en de gemeenschap. Echt authentiek leven overstijgt de beperking van het eigen ik. Terwijl Rousseau dweept met de natuur, zoekt Taylor verbondenheid met de wortels van de beschaving.

Maar wat doen we dan met de door ons besproken kritiek op de authenticiteit?

Wat met alle paradoxen?

Kunnen we een alternatief verzinnen, niet voor het woord 'authenticiteit', maar voor de gedachte erin?

Doorman wil afzien van de religieuze dimensie, waar Taylor voor pleit.

Taylor wil de authenticiteit als begrip behouden, maar is hij zich bewust van de paradoxen? Doorman komt nu met het begrip 'authentiek voedsel', biologisch eten, organic food. Er zijn minstens 5 motieven voor:

- 1 De beperking van het grootschalige leed dat dieren in een massale industriële voedselproductie wordt aangedaan in megastallen, in legbatterijen.

- 2 De bestrijding van de toenemende kloof tussen rijke consumerende en arme producerende landen. Fair trade.

- 3 De geringere aantasting van het milieu.

- 4 Een esthetisch motief: culinaire diversiteit, verhoging van de smaak en biodiversiteit door kleinschaligheid.

- 5 De gezondheid. Was de voedselproductie niet eeuwenlang in evenwicht met de natuur, voordat multinationals de markt in hun greep kregen?

Deze 5 motieven, die geworteld zijn in de traditie, roepen ook weer twijfels op, want ook vroeger waren er misstanden, de wreedheid van de jacht bij voorbeeld, het stierenvechten. Dieren werden sinds Aristoteles als minder beschouwd. Ook grootgrondbezit en slavernij waren voortbrengselen van de traditionele landbouw.

Ook vroeger maakten mensen zich schuldig aan bemesting, rooibouw, erosievorming. En was het voedselpatroon vroeger beter, gevarieerder, gezonder? We moeten dus aan Taylor's begrip voor traditie iets moeten toevoegen: kwaliteit! De kwaliteit van de dierenlevens bij voorbeeld. Verbetering van kwaliteit door rekening te houden met het milieu. Kwaliteit door de gezondheid van de voeding. Hoe kunnen we het goede van authenticiteit veilig stellen?

Vooruitgang als traditie met kwaliteit.

Potter herstelt het begrip 'vooruitgang'. Toch vruchtbaarder dan we geneigd zijn na een halve eeuw postmodernisme te geloven, juist vanwege het morele appel dat erin ligt besloten. Authenticiteit en vooruitgang lijken elkaars tegengestelden (verleden - toekomst) maar hebben met elkaar te maken, omdat authenticiteit ook een ideaal voor de toekomst kan zijn. Vooruitgang is iets goeds, heeft iets normatiefs. Als het goed is, is vooruitgang altijd met het verleden verbonden.

Alessandro Baricco (Turijn, 1958) is een Italiaans auteur. Hij studeerde filosofie en begon in 1990 aan zijn eerste roman.

In 2019 publiceerde Baricco het essay *Elite en Volk* in de progressieve Italiaanse krant *la Repubblica*, bevattend een kritische analyse over hoe de maatschappelijke bovenlaag omgaat met oorzaak en opkomst van het populisme. Het artikel maakte een stortvloed van voornamelijk gekwetste reacties los in de media bij de (linkse) Italiaanse elite, intelligentsia en opiniemakers.

Alessandro Baricco beschreef in *De Barbaren* hoe onze cultuur afscheid had genomen van het begrip 'vooruitgang'. Het gaat in de moderne cultuur om de zijwaartse beweging van verschillen tussen de kunstuitingen, niet om vooruitgang. Je moet volgens Baricco geen muur proberen op te werpen tegen de verplating en commercialisering van onze cultuur, zoals de cultuurpessimisten doen, tegen internet, tegen het verdwijnen van geletterdheid, slecht onderwijs, globalisering, het vermengen van hoge en lage cultuur, en verschillende culturen in het algemeen, de hegemonie van de markt. Het verzet is achterhaald, want de barbaren dat zijn wij inmiddels zelf. Baricco's betoog is een groot afscheid van authenticiteit. Hij ziet het als een verlangen uit de Romantiek. We hebben onze belangstelling voor de oorsprong van de dingen allang verruild voor die van de effecten. We houden ons nog slechts bezig met wat voor ons opdoemt als wij surfen op internet, niet met wat er werkelijk aan de hand is. Zo dwalen wij tamelijk verwaasd rond, vergeefs hunkerend naar de tijd toen handelingen nog authentiek waren. Aan het eind van zijn betoog beschrijft hij dan plotseling dat we best kunnen besluiten wat we van de oude wereld willen meenemen naar de nieuwe wereld, de banden die we niet willen verbreken, de wortels die we niet kwijt willen, de woorden die we nog altijd willen uitspreken en de ideeën die we willen blijven denken. In veiligheid brengen van wat ons dierbaar is.

Volgens Doorman verdampt het romantische ideaal in onze tijd, of wij het nu leuk

vinden of niet. Het leidt tot nostalgie. Maar authenticiteit wijst ook vooruit, en Rousseau is met zijn verwerping van de vooruitgangsgedachte te snel geweest, zo ook de postmoderne afscheid. Onze politieke tradities die voor democratie en mensenrechten opkomen niet cynisch negeren.

Maandag 18 maart 2024

Het komt meer dan eens voor dat twee mensen over eenzelfde situatie een diametraal tegengestelde opvatting hebben.

Terwijl Bep in mijn optiek geen moment onbenut laat om met iets religieus op de proppen te komen, beweert hij te merken dat ik bij alles wat ik zeg of schrijf het religieuze achterwege laat en naar hij vermoedt met opzet.

Terwijl Georges mij probeert te dwingen binnen door hem bepaalde grenzen te blijven als wij communiceren, vraagt hij van mij op een ander moment om ruimte om met mij van mening te mogen verschillen, alsof ik hem probeer te dwingen tot dezelfde mening.

Terwijl Poetin op 22 februari 2022 Oekraïne binnenviel, zegt hij dat de 'speciale militaire operatie' een reactie is op de toenemende agressie van het Westen.

Telkens is voor beide standpunten iets te zeggen, als je tenminste na de onmiddellijke heftige verontwaardiging iets langer nadenkt. Maar het eerste wat bij je opkomt is dat de ander de waarheid opzettelijk manipuleert om een positief imago te behouden. Plat gezegd: hij lult zich eruit.

Dat is nog maar de vraag dus.

Wat Georges betreft heb ik nog steeds het gevoel op een kantelpunt te staan.

Hoewel ik het ook weer niet geloof.

Een week lang is er nu radiostilte.

Eén van ons tweeën moet een gebaar maken.

Nog steeds hetzelfde dilemma: ik kan volgende week zaterdag naar Den Haag gaan om Heleen op te halen.

Ik kan ook wachten en kijken wat Georges doet met mijn verjaardag.

Op dit moment denk ik dat ik geen initiatief moet nemen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 20 maart 2024

Waarom schrijf ik? Om mezelf en misschien een ander te overtuigen dat ik iets voorstel. Ik vrees dat ik mezelf zal overtuigen, de ander niet.

Ik denk dat mijn intuïtie juist is die mij zegt dat ik naar Georges geen initiatieven meer moet nemen, omdat ik dan tegen een muur aanloop die mij telkens frustreert. Ik moet Georges laten komen, en daarmee het risico lopen dat hij snel, later of helemaal niet komt. Het zij zo.

Stomverbaasd over de droom die ik had vannacht: ik ben alleen thuis (ben ik eenzaam? ben ik bang voor indringers?), de kamerdeur gaat open, ik wil hem dichtdoen, zie het hoofd van Bep, pak het met twee handen, omhels hem. En als ik wakker word, weet ik: nee, ik wil hem niet, want met hem komt de religie weer mee, zijn eeuwigdurende 'schild ende betrouwen'. Is dat zo erg? Waarom die heftige weerzin? Ben ik dezelfde dwingeland als Georges, accepteren wij allebei de ander slechts onder voorwaarden en niet zoals hij is? 'Prendre les hommes comme ils sont': het klinkt mooi, zoals 'verdraagzaamheid' mooi klinkt, maar je neemt Poetin, Hitler, Netanyahu toch ook niet zoals zij zijn? Moet Georges mij nemen zoals ik ben? Hij moet niets.

Hij mag van mij de afstand bepalen die hem tussen ons het beste lijkt.
Bij Bep bepaal ik dit zelf.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 21 maart 2024

Mira vertelde mij gisteravond over haar uiterst succesvol verlopen workshop voor zo'n 60 vakgenoten, waaronder Dr. Frank Hakemulder, promotor en begeleider, die haar achteraf complimenteerde en meerdere stukken theoretische literatuur aanbeval dat aansloot bij haar op de praktijk gerichte onderzoek.

Onder <https://vakdidactiekgw.nl/author/frank/vind> ik dat hij verbonden is aan de Universiteit van Utrecht en verder onderzoek begeleid "naar de effecten van literatuur (bijvoorbeeld op sociale vaardigheden, empathisch vermogen, kritisch denken) en naar hoe het literatuuronderwijs daar een bijdrage aan kan leveren."

Mira heeft heel veel zin om zich op de aanbevolen literatuur te storten en betreurt het dat ze geen aaneengesloten periode heeft om dit te doen.
De workshop gaf haar een flinke boost aan haar zelfvertrouwen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 23 maart 2024

Als Mark Schaevers iets van mijn leven geweten had, had hij mij een plaatsje toegewezen in zijn biografie.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 24 maart 2024

Ik ga af en toe 's zaterdags naar de markt voor een verse makreel. Gisteren kwam ik daar Harrie van Beers tegen, ex-gemeentebestuurder en destijds het Vrijdagtheater gunstig gezind. Hij loopt je nooit zomaar voorbij. "Goed gaat het? - Ja goed, wel - Ja, het piept en het kraakt, maar we gaan door." Ik geef hem een klap op de schouder: "Zolang mogelijk."

Het piept en het kraakt.
Wij verstaan elkaar.

Wat ben ik blij dat er boeken zijn waarop ik mij verheugen kan. Gisteren begonnen aan Mark Schaevers' *Levens van Claus. Een biografie.*

Levens. Meervoud. Het duidt op de meervoudige persoonlijkheid van Claus, op zijn "versplintering." Ik ben benieuwd. Zeer benieuwd. Het gekke is dat ik zelf juist een omgekeerde ervaring had, nadat ik gisteren *The great Gatsby* had uitgelezen. Om namelijk zo'n boek te schrijven, dat *ook* als een detective gelezen kan worden (waar ik nooit van hield), moet je gefocust zijn op de mensen, ook als zij zich buiten jouw blikveld bevinden. Je moet gevoelig zijn voor de informatie die zij al of niet hebben. Plus een heel goed geheugen.

Ik ben minder gericht op mensen. Als ik niet oplet, gaan mijn gedachten graag de levensbeschouwelijke kant op. En die eigenschap had ik al op de middelbare school, toen ik opstellen maakte met titels als *Vrijheid en gezag*.

Ik ervaar mezelf minder las versplinterd, maar misschien heb ik het niet zo in de gaten. Maar dat levensbeschouwelijke, dat is een constante.

De colleges van Maarten Doorman maken mij alerter voor signalen van het authentieke. Zelf denk ik al langer graag na over het verschil tussen werkelijkheid en verbeelding en hoe mensen ermee omgaan.

Door het lezen van de biografie van Claus komt ik op de gedachte na te denken over het verschil tussen het dragen van een masker en je ware gezicht.

Het is complementair aan het zoeken naar authenticiteit.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 25 maart 2024

Vannacht lang nagedacht over Georges. In de nacht lijkt alles helderder, duidelijker, bij dag wordt alles weer troebeler en relatiever.

De situatie is riskant, maar om een betere verstandhouding te krijgen is een crisis onvermijdelijk. Ik waag de gok.

Georges wilde mij de laatste keer dat ik hem zag niet begroeten en vermeed ook een afscheid. Hij is boos. Geraakt. Beledigd. Waarom?

Omdat ik niet alle dagen met Heleen meekwam, maar slechts de laatste dag.

Misschien denkt hij dat ik hem daarmee wou straffen.

Ik moet hem duidelijk maken dat ik niet meer op dezelfde voet verder wil.

Tot nu toe kruipen we beiden in onze schulp.

We zeggen niets. We vragen niets.

Bang dat een gesprek ontspoord, zodat je nog veel verder van huis bent.

Hoe een gesprek tussen een vader en zoon telkens opnieuw ontspoord, heeft Claus weergaloos beschreven in zijn roman *Belladonna*.

Ik ga het nog opnieuw lezen.

Steeds gedacht dat Georges en ik bij lange na niet in dat vaarwater zaten.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 27 maart 2024

Ik hoor van Heleen dat Georges ook de tweede vraag om hulp aan haar heeft geannuleerd. Reden: vanwege de Pasen wilden de moeders hun kinderen eerder bij zich hebben.

Ik bedenk dat ik er geen spijt van heb dat ik op 6 februari schreef: "Voor de zoveelste keer met een rotgevoel naar huis." Het bracht naar boven dat het niet spoort tussen Georges en mij. En dat dit al heel lang zo is.

Er moet nu iets gebeuren. Een weg terug wil ik niet.

Het is doodstil tussen ons.

Het toeval wil dat mijn verjaardag nadert.

Georges moet kleur bekennen.

Als hij niets laat horen, is het menens.

Dan verdwijn ik en laat hem niet meer weten waar ik ben of wat ik denk.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 29 maart 2024

Ik denk veel na over mijn verhouding met Georges.

Ik heb zijn e-mail van 14 februari nog eens nagelezen.

Hij schrijft dat hij geen goede herinneringen aan het verleden met mij heeft. Het was moeizaam. Het maakt me droevig dit te lezen, maar het klopt.

Dan schrijft hij wat hem nog steeds hindert: mijn verlangen naar een gedachtewisseling, met onderwerpen waar hij geen zin in heeft, mijn adviezen, oftewel boodschappen zoals: laten we elkaar nemen zoals we zijn, mijn te lang aan het woord zijn.

Daar stelt hij tegenover: zijn verlangen naar gezelligheid, waaronder lekker eten.

Dat klopt: hij is een gezelligheidsmens. Hij is daar ook beslist vaardig in.

Ik voeg eraan toe: hij zoekt veiligheid, een veilige omgeving en dat heeft alles te maken met zijn anders-geaardzijn. (Een lelijk eufemisme, maar hij heeft - terecht - een hekel aan het harde 'homoseksualiteit'.)

Wat mij opvalt is de zin: "een gebaar, een handreiking: ik zie jou; ik hoor jou; jouw zin (of het gebrek daaraan) in dit gesprek doet er voor mij toe.

Ik zie jou. Ik hoor jou.

Ineens heeft hij de kern te pakken.

Maar dan blijkt onmiddellijk dat hij bedoelt: jij moet *mij* zien, jij moet *mij* horen. Als *ik* geen zin 'in dit gesprek' heb, moet jij je daar iets aan gelegen laten liggen.

Hij is nog steeds het kind dat zijn zin wil hebben.

Het heeft niet in de gaten dat ook ik gezien en gehoord wil worden.

Door hem.

Hij heeft niet in de gaten dat die 'gezelligheid' voor mij hoogst onbevredigend is, omdat ik me te goed voel voor een bijrol.

Ik noem een voorbeeld van een vernedering die me onlangs overkwam. Tijdens ons voorlaatste bezoek aan Georges, liet ik Heleen voorgaan door de voordeur. Georges begroette haar, kort, en begroette mij, ook kort. Toen draaide hij zich om en begon met Heleen een gesprek, dat ik niet verstond, want ik keek tegen zijn rug en kon niet weg in die smalle gang. Dat gesprek duurde, en ik wachtte.

En ik kreeg onmiddellijk dat gevoel dat ik zo vaak eerder al had: hij is niet geïnteresseerd in mij, hij ziet mij vluchtig, hij hoort mij vluchtig, hij regelt enige praktische zaken met Heleen, die hij graag mag, die hij graag ziet, van mij verwacht hij dat ik aanschuif, en dat ik met Lars en Simon ga schaken of voetballen.

Georges, ooit schreef je mij: NO WAY!

Ik schrijf *jou* nu: NO WAY!
Zo ga ik niet verder.

Ik schrijf dit zo.
Maar ik vertel het hem op een voor hem aanvaardbare manier.

- - - - -

Er komt een mail binnen van Bep:

Lieve Mira, Georges en Ad,

gisteren telefoon gehad van de longarts. Hij had een aanvulling op het gesprek met hem van 22 maart jl., vanuit het laboratorium. Namelijk: de inmiddels geopereerde 'obstructie' in mijn long blijkt door dit weefselonderzoek - wat recenter al vermoed werd - inderdaad tòch om een uitzaaiing van de darmtumor te gaan (het "adenocarcinoom"). Daarom verwacht hij dat (spoediger, dan al gedacht, nl.: eerder pas in juni '24) ik binnenkort al een follow-up oproep voor een scan (bv. CT- of PET-) vanuit mijn Darm-chirurge-omgeving zal ontvangen... Wel duidelijk dus, maar..., 't blijft dus nog wel even beetje spannend voor mij! Knuffff voor jullie, van ons, Bep.

Tijdens mijn fietstocht door de Ooi bedacht ik het volgende antwoord:

Nou Bep, je wordt wel op de proef gesteld!
Ik weet waar ik het over heb: je doorstaat het dapper en zonder klacht.

Weet je wat: ik krijg zin om de vraag elkaar met rust te laten te laten vallen.
Ik vind het leuk je te ontmoeten, maar wel onder vier ogen. Akkoord?
Ik beloof: je mag me aan m'n kop zeiken over je geloof zoveel je wilt, boos word ik niet meer.

Als we eens afspraken: in Utrecht, station, de grote hal, in de buurt van de piano?
Dan vieren we daar ergens ons beider verjaardag,
ik geef jou taart, jij mij gebak.

De enige dagen dat ik niet kan zijn: 3 - 6 - 11 april.
Hartelijke groet, Ad

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 30 maart 2024

Morgen is het Pasen. Vannacht gaat de klok één uur vooruit.
Vanochtend streelden Heleen en ik elkaar lang en vol overgave.

Ik heb mijn haar gewassen, schone kleren aangetrokken, waaronder mijn blauwe overhemd, dat ik altijd bewaar voor uitgaansdagen.

Ik heb het bed verschoond. We ontbeten.

We hadden afgesproken dat ik in de stad op de markt een zalmoot van een ons of drie zou halen, een stukje roquefort en een zakje pinda's zonder zout.

Heleen zou ondertussen het huis schoonmaken, afstoffen, stofzuigen.

Toen ik mijn jas aan wilde trekken had ik tot mijn verbazing de ingaving om niet zoals gewoonlijk een van de gebruikte jassen, die ik van Georges gekregen had - een winddicht blauw jack met capuchon, een donkerpaarse lange regenjas - aan te trekken, maar mijn eigen winterjas.

Zo ben ik naar de stad gelopen, monter, op mijn gemak, nieuwsgierig naar de mensen. Bevrijd.

Dacht erover om een nieuwe jas te kopen voor de lente en de herfst.

Omdat ik gisteren mijn ogen heb ontzien door niet te lezen, viel het vanochtend mee met mijn draaierigheid.

Vanavond speelt NEC tegen PSV.

Ik voel me een beetje benauwd, kan soms niet diep ademen. (Verkeerde houding, ik hang in de stoel). Ik ben een beetje hees, mijn stembanden zijn gezwollen.

(Overbelast door hardop lezen, voorlezen uit de krant). Mijn benen zijn vermoeid.

Mijn draaierigheid. Mijn ogen. Malaise. Verlangen naar rust.

Komt het van al het gepieker?

Ook.

's Middags zijn we naar de stad gewandeld. Idee van mij. Heleen had me verteld dat ze als kind de Ganzeheuvel opliep tussen het puin naar een tweedehands meubelwinkeltje, waar ze niet komen mocht van haar moeder. (Waarschijnlijk ook, omdat ze dan uit het zicht was.) Vóór de ingang op de stoep zat een bleke, magere man tussen een paar meubels die hij had uitgestald. Bij hem zat een hond. De kleine Heleen ging naast de hond op de trede voor de ingang zitten. Hele middagen. Ze streelde de hond. Er werd geen woord gezegd.

Ik zei: zullen we eens naar de plek lopen waar jij toen zat met die hond?

Tijdens het lopen praatten we over de kinderen. Ik liet doorschemeren dat het niet goed ging tussen Georges en mij.

Volgens Heleen had Georges er alle begrip voor gehad dat ik niet op donderdag, maar pas op zaterdag kwam.

Ik had het wat dat betreft dus mis.

Maandag 1 april 2024

Vannacht dacht ik met een schok: wat als ik niet meer naar Den Haag ga?
Lost mijn probleem met Georges zich dan niet voor een groot deel vanzelf op?

Hij wil dat ik meedoe met zijn gezin, geniet van de gezelligheid en het lekkere eten. Dat is wat hij wil bieden. Dat is voor hém het belangrijkste. Zijn oogmerk is dat twee vaders met succes een gezin kunnen hebben. Daarom stuurde hij elk jaar met kerstmis een foto van zichzelf, Martijn en Lars en Simon, later Jade, zittend onder de verlichte en versierde kerstboom. De opvoeding van de kinderen neemt hij zeer serieus, hij is er met zijn kop bij. Voorlezen vóór het slapengaan: elke avond. Wat hebben ze al niet ondernomen, wat hebben ze al niet afgereisd, met de auto, de trein, het vliegtuig zelfs. Op dit moment zijn ze via de open dagen druk op zoek naar een geschikte middelbare school. Ondertussen zorgt hij met de moeders voor een goede verstandhouding, op zijn minst organisatorisch.

Gedachtewisselingen met zijn vader vindt hij terecht een verre bijzaak, wel aardig, maar niet noodzakelijk en zeker niet als hij moe is. Zijn ervaringen met die gedachtewisselingen zijn bovendien lang niet allemaal positief. Hij zit er niet op te wachten.

Jammer voor mij.

Ik zit zo niet in elkaar. Ik ben geen familiemens. Ik vind dat Georges sommige dingen veel beter doet dan ik indertijd, maar ik kom uit een andere tijd. Een tijd waarin gebroken werd met familieconventies. Een bankstel, een kerstboom, koninginnedag, trouwfeesten, fabrieksdirecteuren, priesters: even zovele gruwels. Wij waren overal tegen.

Maar ik heb ook een andere aard. Ik schreef al eerder: wat ik weet komt minder van de mensen die ik zie, maar meer over het nadenken over wat ik lees, en hoor. Ik volg de oorlog in Oekraïne, ik wil weten welke mechanismen in het spel waren, die tot de Tweede Wereldoorlog hebben geleid en of diezelfde mechanismen op dit moment opnieuw aan het werk zijn, ik luister naar Tom-Jan Meeus, naar Caroline de Gruyter.

Jammer voor mij, want Georges vindt het gauw allemaal te zwaar. Hij wordt er depressief van en daar is hij bang voor, hij wil positief in het leven staan, zoals hij al vele malen zei.

Ik ben voor hem te zwaar. Te negatief.

Georges en ik leven in een andere wereld.

Hij vindt mijn wereld saai, oninteressant.
Alle dertigers, veertigers vinden dat.
Meestal hebben ze gelijk.

Ik wil dat Georges merkt dat hij zich vergist.

Ik wil niet meer naar Den Haag, want dan kapselt hij me in.

Misschien moet ik voor dit doel liegen en dat is dan voor het eerst bewust tegen mijn principe. Ik kan mij verschuilen achter mijn draaierigheid, gevolg van mijn artrose, die mij verhindert om te komen.

Waar, en (*nog*) niet waar.

De tijd moet de rest doen.

Mijn middel is het gesprek onder vier ogen, mijn doel is het directe persoonlijke contact met Georges.

Voor minder ga ik niet.

Ik laat hem komen.

Als hij niet komt, hebben wij beiden verloren.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 5 april 2024

Zondag bij Podium Klassiek hoorde ik het Andante van het 2de Pianoconcert van Dmitri Sjostakovitsj. De componist had het geschreven als verjaardagscadeau voor zijn 19-jarige zoon, die op het conservatorium piano studeerde.

In zijn inleiding vertelde Floris Kortie, die ook een zoontje heeft, dat het zijn meest favoriete stuk is, dat "het schmiert, schuurt, dat het doet smelten." Dat vader Sjostakovitsj zijn zoon nog eenmaal in zijn armen wil wiegen. Het is pure "vaderliefde, verpakt in muziek."

Het heb het een keer of zes, zeven gehoord. Het is inderdaad prachtig, het raakt je, het maakt je weemoedig, het is te verstild om sentimenteel te zijn.

En natuurlijk denk ik aan Georges, mijn enige zoon. Zo'n cadeau kan ik hem nooit geven, ik kan ook niet meer zoals Floris mijn liefde voor deze of soortgelijke muziek doorgeven, ik heb het nare gevoel dat ik helemaal niets meer kan doorgeven, ik betwijfel zelfs of ik wel iets heb doorgegeven.

Hij is zo verschillend.

Hij staat sinds zijn 8ste met zijn rug naar me toe.

Ik hou van het jongetje op de skelter, toen.
Met de bretels over het geruite bloesje.

Op het stoeltje voorop de fiets.
In de zon.

Soms, nu hij volwassen is, hoor ik hem "pappa" zeggen.
Ik heb de stem in mijn oor.
Ik ben ontroerd.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 7 april 2024

Het gaat niet goed met de draaierigheid.
Ik moet mijn wandelingen inkorten, ben ik bang.
Mijn benen zijn zwaar. Mijn nek is vermoeid.
De helling van de kuil moet ik langzaam doen, of mijden.
Ik ben er te hard tegenop gegaan en denk dat het ritme van mijn hart daardoor
verstoord raakt. Dat merk ik aan druk op mijn slokdarm, heesheid, kuchen.
Ik kan niet vrij ademen.

Beginnen met een paar dagen rust.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 10 april 2024

Ik ben op pagina 448 van Mark Schaevers' *De Levens van Hugo Claus*.
Het is een blik achter de schermen, die ik niet wil missen.
Tegelijk kan ik er niet goed tegen.
Waar ik bang voor was gebeurt: het slaat gedeeltelijk op mezelf terug.
Hoewel ik het talent en de aard niet heb om in die turbulente wereld te leven - die
chaos en anarchie, die oplaaierende liefdes, dronkenschap, rancune, jaloezie, overspel,
maar ook verkleedpartijen, fascinerende en gedurfde fantasie, verbluffende uitspraken
aan de lopende band, ambitie, energie - kan ik mij er niet bij neerleggen en
aanvaarden dat ik achterbleef, dat ik gevangen bleef in mijn eigen verlegenheid en
schaamte.
Ik leerde te traag, te laat.

De officiële titel die ik ooit kreeg - met hangen en wurgen - luidt: doctorandus.

Hij die doctor moet worden. *Moest* worden.
 Ik voeg toe: actorandus, en directorandus.
 Hij die acteur, hij die regisseur had moeten worden.

Ik voeg toe: filosofandus, hij die de filosoof uithangt.
 En grasduinde bij grote jongens van de exacte wetenschap: Hofstadter, Dennett, Dawkins ...

Heleen wil een graf na haar dood.
 Ik voor mezelf vind cremen meer dan genoeg.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 11 april 2024

Daar lees ik me toch een voltreffer! In *Levens van Claus* staat dat Claus naar Nukerke was verhuisd vanwege een ernstig writers' block. Op het platteland zou hij ongestoord kunnen werken. Daar kwam niets van. In februari 1969, terwijl Elly aan depressies leed, kwam tante Henriëtte met de suggestie dat ze weer in de stad moesten gaan wonen. Verbazend snel kreeg broer Johan de opdracht om naar een huis uit te kijken. En Claus schrijft in zijn dagboek dat de 'rust' van het platteland voor hem fnuikend was, "*want je kunt niet, als je zoals ik geen eigen filosofie, geen eigen denkwereld hebt opgebouwd, zonder prikkel van andere mensen om je heen.*"

Zo leer je door lezen jezelf kennen!
 Ik ben juist wél bezig geweest - met veel hulp - met de opbouw van een eigen filosofie, een eigen denkwereld.
 Daarom heb ik veel minder de voortdurende prikkels van andere mensen om me heen nodig. Ik word er moe van.

Maar een gebrek is dit natuurlijk ook.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 12 april 2024

Pag. 548 - 549: Hugo Claus: "Ik ben geen Hollander, maar een Vlaming op doorreis. (...) Wat ik hier mis is begrip voor spel. (...)" Mark Schaevers: "Hij baalde van de kordaatheid en eerlijkheid van de Nederlanders. *Ze bleken niet in staat tot het oppervlakkige sociale spel dat het leven vergemakkelijkt.* Hij had er geen behoefte aan dat mensen hem na een première met een verbeterd gezicht kwamen vertellen dat ze het

niks gevonden hadden. Hem was de Belgische 'sfeer van gematigde corruptie' liever ..." (Cursivering van mij).

Ik voel mij aangesproken.

Als Georges zoiets bedoelt heeft hij gelijk.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 16 april 2024

Schreef ik al niet dat ik van de ene verbazing in de andere viel?

Op pag. 607 lees ik dat Claus, met Freddie de Vree op reis in Mexico, "tot een radeloos kind (verwerd) toen het hem maar niet lukte zijn vader in Gent te bellen. Hij was overtuigd geraakt van het idee dat die in de problemen zat, een hartziekte had of wat anders. Toen dat gesprek eindelijk tot stand kwam, bleek er niets aan de hand te zijn."

Gisteravond belde Georges. Jawel. Hij was de laatste van de reeks van die dag.

Ik triomfeerde, dacht onmiddellijk: houd vast aan je strategie: *hij* bepaalt hoe het verder gaat, *hij* komt met een voorstel (of niet), jij niet.

En ik ging op bed liggen om me goed te kunnen concentreren.

Op een gegeven moment had ik echt met hem te doen. Hij vertelde van zijn woedeaanval op Simon, die, 11 jaar, als een lusteloze puber aan tafel zat en een kap over zijn gezicht trok toen Georges hem aansprak op zijn trommeltje brood van de vorige dag, onaangeroerd. Goed brood met heerlijk beleg. Georges kon zich niet meer inhouden en gooide het trommeltje naar zijn kop. Grote consternatie!

Ik probeerde hem te troosten, zei dat ik zijn machteloosheid begreep, dat Simon het voorval zich later wél zou herinneren, maar er echt geen trauma van zou overhouden. Dat hij waarschijnlijk lang een boze herinnering eraan zou hebben, maar zeker ook begrip op het moment dat hijzelf opgroeiende kinderen kreeg.

Ik heb met hem te doen, omdat hij heel veel voor zijn kinderen doet, hij is met de kop erbij, organiseert reizen, zoekt samen met hen de school uit die ze straks gaan doorlopen, hij zorgt dat ze boeken lezen en niet al de tijd voor het scherm zitten, enzovoort, enzovoort. Maar het resultaat ervan valt vaak tegen, de kinderen vertonen verwende trekken, vinden veel vanzelfsprekend en geven Georges niet de waardering die hij zoekt. Georges weet niet altijd hoe hij dit aan moet pakken. Hij, en Martijn, zoeken hun toevlucht vaak tot praten. Tot doen begrijpen. Maar woorden bereiken lang niet altijd hun doel en gaan gauw vervelen.

Hij is niet zo bedreven in de taal van het lichaam.
Hij is te gespannen. Hij wil te graag.

(Terwijl ik dit schrijf, valt mij op dat Georges met zijn kinderen precies doet wat hij mij verwijt: teveel praten, te lang, over voor hen oninteressante dingen. Het gaat hier dus om een onaangename hebbelijkheid, die wij bij anderen direct constateren, maar niet bij onszelf. Wij zijn niet gebouwd om naar onszelf te kijken. Elke generatie maakt zich daarom steeds weer schuldig aan hetzelfde.)

Het gesprek verliep feilloos zoals ik gehoopt had. Er vielen stiltes, sommige lang. Georges beaamde dat hij een familie-man was. Twee keer kwam hij erop terug dat hij gedacht had om mijn ontevredenheid als lid van het gezelschap maar voor lief te nemen en te laten voor wat het was.

(Ik denk: dan blijf jij in je comfort-zone.

Het is niet typisch Georges, die een probleem zo oplost, dit is universeel.)

Ik vroeg hem waarom hij gebeld had. Zei dat hij nergens toe verplicht was, dat hij geen belangstelling hoefde te veinzen, als hij mij oninteressant vond, of als hij geen verwachtingen meer koesterde, niet nieuwsgierig meer was.

Ik zei dat heel veel zonen last hebben van hun vaders, zich van hen willen bevrijden. Georges zei dat dat tegelijk waar (dat begrijp ik), en niet waar was (dat ontroert me). Na een uurtje vroeg hij tijd om na te denken. Ik ging akkoord.

Ik was blij. We hadden weer contact. De radiostilte had gewerkt. Voor ons allebei. De verhouding tussen ons wordt helder. Begrip is een eerste stap. Elkaar accepteren en niet proberen te veranderen is een tweede.

We zijn verschillend. We zijn op andere momenten in onze kracht, hij in familieverband, ik - mede door mijn oren - onder vier ogen, of zes, of acht, maar niet meer.

Ik geef hem de tijd die hij wil. Ik wacht. Ik ben bereid, ten alle tijde.
Hij is welkom.

Met Mira zaterdag, met Bep zondag en met Georges maandag heb ik mijn mooiste verjaardag ooit gehad.

En de drie dagen samen met Heleen natuurlijk, die veel begrijpt, hoewel ik met haar geen woord over mijn verhouding met Georges heb gewisseld. Al weken niet.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 17 april 2024

We zoeken veiligheid.

In het Westen willen we die vinden in de democratie. Je mag van mening verschillen, maar je mag geen geweld gebruiken. Dat's de deal.

In de autoritaire landen wordt de veiligheid gezocht in het verbieden van een andere mening. Wie dat toch doet, wordt heropgevoed.

We zoeken ook veiligheid tegen de angst voor de dood.

Daar is de religie voor.

Die wringt zich in de meest rare bochten.

- - - - -

"Behoud de begeerte," dichtte Claus.

Met begeerte bedoelde hij de geilheid, niet de tederheid.

Hij wilde zo leven.

Hij moest dientengevolge liegen en bedriegen om zijn vrouwen uit elkaar te houden. (letterlijk.)

Mijn begeerte is verslapt tot behoefte, mijn geilheid tot langdurig strelen.

Ik wou nog wel opnieuw met mijn leven beginnen, en dan niet gehinderd door "die gore godlikkers, die nog (steeds) regeren over de tedere spier in de vochtige kier."

- - - - -

Ik wacht op Georges. Het is aan hem.

Hij kan mij naderen als hij iets in me ziet.

Tegelijk daag ik hem uit om uit zijn op zichzelf gerichte cirkel te komen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 20 april 2024

Uit *De levens van Claus*:

"Voor hem [Claus] moest het leven een zekere grandeur hebben, men moet dingen kunnen doen vanuit het moment." (p. 787)

(Over de verfilming van *De Verlossing*.) "Jan Decleir: 'Er was tijd om te zoeken, om te improviseren. Hugo wist 's ochtends nog niet hoe hij iets in beeld zu brengen, dat maakte het bijzonder spannend. Dat hij dat durfde, daar heb ik hem altijd voor bewonderd. Met die film bewees hij

nog eens dat hij meer dan andere regisseurs van mij gedaan kreeg. Hij wilde dat je je hele palet toonde, en kreeg dat op een heel zachtmoedige manier gedaan. In het geval van *De Verlossing* speelde hij een aantal dingen voor, die ik dan gewoon nadeed. Ik was hem daar zeer dankbaar voor."

In zijn laatste dichtersjaren: "Tegenwoordig sta ik op het standpunt: het moet glashelder zijn. Anders wordt het te egocentrisch, te autistisch."

"De taal moet met de zweep."

"Ze kreeg (...) een tekening [cadeau] van een krokodil. "Een zelfportret," zei hij (Claus),"

"Hij (Claus) bleek allergisch te zijn voor overbodige tussenvoegsels, sprak zich uit voor een kale stijl." (p. 798)

(Gedicht in *De Standaard*.)

Lieve lezer,
eet van alle wallen
Vrees niet voor het vege lijf
Het moet hoe dan ook vervallen.
(p. 800)

"Als het maar een muziekje heeft, dat is de enige moraal:
Santé, santé, santé!
Voor mijne nonkel Miele
en voor heel 't café!" (p. 801)

"Tot de laatste dag heeft hij zijn agenda ingevuld - tenminste hij zette een kruisje als hij zijn pillen genomen had. Zonder die agenda kon hij niet leven. Als hij 'm niet vond, brak de hel los, want dan had hij het gevoel dat hij elk aanknopingspunt met de werkelijkheid kwijt was."
(p. 826 - 827).

(Een gedachte ontglipt me: ik denk aan een hond. Die is niet gedesoriënteerd.)

"Hugo was wel een mak schaap in een groep, maar niet in een huwelijk."
(p. 828)

(Over zijn werk zei Hugo Claus mij (Robert Ammerlaan): "Denk je dat het genoeg is geweest?"

(Hennie Vrienten): "Zijn euthanasie kwam niet letterlijk ter sprake, maar hij zei wel: "Het gaat door zonder mij." Zo heb ik het neergeschreven in het liedje dat ik schreef in het uur nadat ik zijn dood had vernomen."

(Connie Palmen): "Alles was een laatste keer, maar het werd nooit gezegd. Zulke gesprekken kon je met Hugo niet hebben, omdat hij Hugo was. De directe rede hoorde niet bij hem."

(Remco Campert): Dat is het vervelende van dat soort bijeenkomsten: terwijl alles aan de hand is, doe je alsof er niets aan de hand is. Bij de lift omhelsden we elkaar. Het was alsof de dingen daarna gewoon door zouden gaan. Pas op de terugweg drong tot me door dat we voorgoed afscheid hadden genomen en ben ik in snikken uitgebarsten." (p. 831).

(Piet Piryns): "Het eindigde ermee dat ik voor Hugo nog eens het lied zong waar hij zo dol op was, het "Dies irae" op z'n Gents.

"Dees es hiere

Dees es doare

Dees goan noa Zaffeloare om toebaksbloare

en woare dat er giene niemer woare

En dees es hiere

dees es doare."(p. 833)

"'Tètitatutis.' West-Vlaams voor: het is tijd dat het gedaan is." (p. 835.)

Woensdag 24 april 2024

Op een NEC-vlag, dat wapperde voor een café (NEC speelde afgelopen zondag de bekerfinale tegen Feyenoord), stond een bijschrift: "Old city young vibe".

Vibe? Thuis opgezocht. Blijkt een afkorting te zijn van 'vibration', trilling.

Het woord wordt vaak gebruikt in samenhang met 'mood' en 'energy'.

Het bestond al in de 60er jaren van de vorige eeuw, vooral in verband met de stemmingswisseling als gevolg van het gebruik van een drug.

Nu duikt het woord sinds kort weer op in de platformcultuur op de sociale media als Instagram en Tiktok en wordt gebezigd door de Millenials en Gen Z.

Men wil vibes vangen.

'Energy' heeft in deze context een spirituele betekenis, het idee dat alles met verbonden is.

De populariteit van deze quasi-mystieke woorden is waarschijnlijk te verklaren door

de levenloosheid van het internet, ze functioneren in onze eenzame omgang met ondoorzichtige machines en hun algoritmes.

Ik citeer Linda Duits (Nederlands schrijfster, publicist en onderzoeker gespecialiseerd in onder andere gender- en mediastudies):

<https://www.dieponderzoek.nl/waarom-iedereen-het-ineens-over-vibe-mood-energy-heeft-en-wat-die-woorden-nou-precies-betekenen/>

"Hedendaagse jongeren zijn inderdaad bovengemiddeld geïnteresseerd in zweverige zaken als astrologie, maar de termen vibe/mood/energy beschrijven fenomenen die ook tussen de jaren 60 en nu volop werden beschreven. Sfeer, stemming en dynamiek zijn nu eenmaal niet tastbaar, maar wel essentieel voor onze gesprekken waarin we altijd al graag verslag doen van hoe iets of iemand was en is."

Ik ben iets wijzer.

Moet het er met Mira eens over hebben.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 25 april 2024

Heleen wordt ongeduldig. Er is overleg geweest tussen haar en Mira.

Ze beschuldigt mij van een machtsstrijd te voeren. Ik ontken.

Of heeft ze gelijk?

Nee, ik voer geen machtsstrijd. Een echte machtsstrijd gaat samen met een blikvernaauwing. Dan is er geen uitweg meer, dan is het buigen of barsten.

Georges en ik kunnen een oplossing vinden. Als ik niet meer, beter: voorlopig niet meer naar Den Haag wil komen, omdat we dan vanzelf weer terugvallen in het oude patroon, waar ik juist uit wil raken, dan kunnen wij elkaar op een andere plaats ontmoeten. Ik kan hem dat voorstellen. Waarschijnlijk gaat hij daar op in. Niet gretig, want van hem hoeft het allemaal niet, van hem zou alles op dezelfde voet door kunnen gaan. Dat heeft hij duidelijk geschreven.

Mijn probleem is dus dat hij niet echt gemotiveerd is.

Wat moet ik doen, als ik niet terug wil naar de oude situatie?

Voorlopig wachten. We hebben weer radiostilte, voor niemand is dit leuk. Ik weet zeker dat Georges nadenkt. Ik heb daar geen controle op. Als hij de spanning ook ervaart als een machtsstrijd, kan het voor ons allebei fout aflopen.

Ik hoop dat hij de telefoon pakt en met mij naar een oplossing gaat zoeken.

Ik kan ook de telefoon pakken, maar dat doe ik niet. Ik wil weten wat het contact met mij voor hem waard is. Als ik zelf bel, weet ik het nog niet.

Wat ik wel doe is naar Schaersbergen gaan, als Jade jarig is, op 26 juni.

Dan zie ik Georges.

Waarschijnlijk vinden we dan allebei dat het tijd wordt voor een oplossing.

We hebben dan allebei karakter getoond.

Zal het zó gaan?

Een oplossing. Een gemotiveerde oplossing, voor een nieuw begin.

En Heleen? Ze was gisteren nukkig. Ik begrijp dat ze deze situatie zeer vervelend vindt. Zij vreest, en het is het laatste wat ze wil, dat het contact tussen Georges en mij verbroken wordt. Ze ziet zichzelf best de trein pakken, maar minder dan met mij, en gezellig is het niet.

Ze kan nukkig blijven, maar dat zal ze niet doen.

Dan heb ik er een probleem bij.

Maar zij ook.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 27 april 2024

Mijn stemming wisselt.

Gevoel dat ik wankel.

Ik wil best de eerste zijn om over te steken en een voorstel aan Georges te doen.

Is het wel eerlijk om hem op de proef en voor een keuze te stellen?

Dan weer denk ik: ik krijg spijt van mijn generositeit.

Want dan weet ik nog niet wat het contact tussen ons hem echt waard is.

Wachten. Geduld.

- - - - -

Ik open mijn e-mailprogramma en lees het volgende bericht:

Dap pap,

Op dit moment zit ik op een vlucht terug van Johannesburg naar Amsterdam. We hebben een aantal dagen met investeerders doorgebracht in Zuid-Afrika om over onze projecten te praten. We hebben ook een biogascentrale bezocht waarin we hebben geïnvesteerd.

Ik zit na te denken over ons telefoongesprek van bijna twee weken geleden. Je vertelde over je bezoek aan Bep, dat je een genereus gebaar had gemaakt, dat hij het over alles mocht hebben en dat je niet meer boos zou worden. We spraken ook over een voorval bij mij thuis waar je een evaluatie maakte van een bezoek dat 'redelijk leuk' was. Aan het eind belandden we op de een of andere manier op of ik daadwerkelijk interesse in je had, of ik van je hield, over geen contact meer hebben,

dat ik je mocht bedanken voor de opvoeding en dat het dan was. Beetje apart, maar okay, ik heb er respect voor.

Er blijft echter een blinde vlek.

Jouw oplossing uit deze impasse is het volledig accepteren van elkaar, jij van mij, ik van jou. Dat is een goed uitgangspunt, als het gaat over het accepteren van wie we in wezen zijn. Maar gedrag valt hier buiten. Toen jij mij een paar maanden geleden een sms'je stuurde dat je mijn 'argwaan' zoals je het geloof ik noemde niet meer trok, ging dat over een gesprek bij mij thuis. Ik kan me het onderwerp van dat gesprek niet meer herinneren, maar wel dat ik tevreden was over hoe ik op je reageerde. Ik herinner me geen argwaan. Wel het benoemen van een gevoel van onbehagen tijdens het gesprek. Ik probeer namelijk om aan te geven wat er in me omgaat. Ik word vaak getriggerd door een reeks van dingen die je inmiddels wel bekend zijn en die al vele jaren spelen (zoals onder meer onderwerpen die al heel vaak de revue gepasseerd zijn, absolute waarheden, lange uiteenzettingen, sterke oordelen over iemand of iets etc). Als jij zegt 'accepteer me wie ik ben' dan mag je dat vragen, inclusief je beschouwende karakter en dat je in grotere groepen niet tot je recht komt. Ik mag tegelijkertijd ook mezelf zijn en dat betekent dat ik mag (en zal) aangeven als mijn grenzen worden overschreden, ik gedrag niet accepteer, onderwerpen me niet (lang) interesseren of ik een mening niet deel. In het verleden heb ik dat voor de lieve vrede wel vaak geslikt en laten zitten. Tot nu, het gaat niet meer. Zolang je dit niet erkent en ook niet over wil reflecteren is er geen oplossing. Je hebt er namelijk zelf een aandeel in. Als iemand spreekt, is er een toehoorder. Als de toehoorder niet wil toehoren en dat wordt niet erkend is er geen gesprek. Wel dwang. Elkaar accepteren zoals we zijn is hiervoor geen oplossing.

Hoe nu verder, ook concreet in bezoeken weet ik niet. Ik voel geen drang om je te zien. Ik geloof dat het te maken heeft met de blinde vlek die niet bekeken wil worden.

Georges

Dit ziet er niet goed uit.
Ik hoopte dat de tijd hem milder zou stemmen.
Ervoor zou zorgen dat hij naar een oplossing zocht.
Hij verhardt juist.

'Ik voel geen drang om je te zien.'
Dit is vernietigend ...

Mijn antwoord zou kunnen zijn:
"De blinde vlek is de zachte kant, die wij beiden hebben."

- Voelt hij geen drang om mij te zien?
Dan is er geen reden om nog naar een oplossing te zoeken.

- Voelt hij geen drang om mij te zien?
Domoor, dit had je nooit moeten schrijven.
Je denkt dat je onkwetsbaar bent.
Vergis je niet. Ook jij verliest.

- Voelt hij geen drang om mij te zien?
Is dit eerlijk? Is dit bot?
Hij is nog één stap verwijderd van: als ik je niet meer zie, is het mij ook goed.
Ik kijk naar buiten, zie de wolken.
De wereld draait door.

Wat nu?

Wachten tot ook bij hem de twijfel toeslaat?
Nietsdoen?

Ik zal Heleen vragen de brief te lezen.
Nee, dat vraag ik niet.

- - - - -

Gedacht aan de volgernde e-mail:
"Je schrijft over een 'blinde vlek'. Zullen we onder vier ogen pogen wat
licht te laten schijnen over die 'vlek'?"
Gedachte verworpen.
Niet aan de gang blijven.

- Voelt hij geen drang om mij te zien?
Die drang voelde hij toen ik de chemo-kuur onderging.
Zal hij haar weer voelen als ik op sterven lig?

Gewoon capituleren.
Altijd een hekel gehad aan mensen die niet kunnen capituleren en maar aan de gang
blijven.

🐼 🐼 🐼 🐼🐼 🐼

Zondag 28 april 2024

Ik overweeg het volgende te schrijven:

Dag Georges,

Dank voor je brief!

Je neemt de tijd en de moeite om nogmaals je standpunt te verdedigen, omdat je denkt dat ik je nog steeds niet begrijp.

(De ruime blik vanuit het vliegtuig moet wel haast vanzelf de beschouwing van je innerlijke zelf en je verhouding tot anderen stimuleren, denk ik.)

Goed. Je blijft dus bij je standpunt, je verwerpt mijn idee elkaar te accepteren zoals we zijn.

(Ik begrijp waarom. Je denkt: als ik hem accepteer zoals hij is, hoeft hij zijn gedrag niet te veranderen, daar schieten we dus niets mee op. Maar volgens mij is je bezorgdheid niet terecht: ik van mijn kant kan jou niet accepteren zoals je bent, als ik niet gezien heb hoe je bent, en dat houdt in dat ik daar rekening mee houd. Zo is dat bedoeld.)

Aan het slot schrijf je dat je geen drang voelt om mij te zien.

Goed. Als het zo is, is het zo.

(Ik herinner mij dat je die drang wel voelde toen ik de chemo-kuur onderging.

Wat doen we? Wachten tot je die drang weer voelt als ik op sterven lig, of gaan we eerder iets doen aan mijn blinde vlek?)

Ik schrijf: *mijn* blinde vlek, want dat bedoel je. Ik wil aan introspectie doen, dat zul je merken, maar je ook alvast vragen of je hier niet iets te overtuigd bent van je eigen gelijk. Een blinde vlek zie je namelijk tien keer zo snel bij een ander dan bij jezelf.

Ik zie bij jou een blinde vlek.

Je schrijft: "Hoe nu verder, ook concreet in bezoeken, weet ik niet."

Dat weet ik ook niet.

Wat ik wel weet is dat als jij voorwaarden vooraf aan mijn gedrag stelt, ik dat ook mag. Als jij bij voorbeeld de ruimte wil om met mij van mening te verschillen, dan is het eerlijk als ik je vragen mag bij jezelf iets meer ruimte te laten voor openlijke twijfel en onzekerheid. Dat zou de sfeer tussen ons veel milder maken.

Ik meen echter dat überhaupt voorwaarden stellen aan elkaar de dood in

de pot is. Dat is goed bij zakelijke transacties, of bij een huwelijk, om juridische kwesties te regelen. Met elkaar ga je niet om onder voorwaarden. Het is te autoritair. Je dwingt elkaar niet tot gedrag dat prettig is voor jou.

Dit is jouw blinde vlek.

Natuurlijk mag je mij zeggen dat een onderwerp je minder interesseert, en natuurlijk houd ik daar rekening mee (te weinig in het verleden, goed, akkoord), maar ik probeer het, want ik vind dat het zo hoort.

(Niet altijd, hoor, soms denk ik wel: stik maar, slik 't maar, onbenul).

Het lijkt een klein verschil: iemand proberen te dwingen iets wel of niet te doen, of iemand vragen iets wel of niet te doen. Maar het is cruciaal.

In het eerste geval wil je de touwtjes in handen hebben, je wil controle, in het tweede ben je je bewust dat wij in hoge mate van elkaar afhankelijk zijn, en dat wij dat ook moeten durven te zijn.

Ik ben niet beter dan jij. Ook ik wil liever de regie, ook ik ben niet graag van een ander afhankelijk. Maar ik weet wel dat wie de regie heeft, tegenover de voldoening die het geeft, altijd het gevaar loopt op een eiland te staan, vervreemd van de anderen, en gefrustreerd omdat ze niet doen wat jij wil.

Het wordt de hoogste tijd om de aandacht weg te halen bij de blinde vlek, die je bij mij constateert. Niet om het probleem te omzeilen en feitelijk onopgelost te laten. Maar om een stroom op gang te brengen, waardoor het probleem als het ware min of meer verdampt. Het focussen op het probleem houdt dikwijls het probleem in stand. (Zoals jeuk erger wordt als je erop let.) Er overheen stappen geeft adem, opluchting. Onbevangenheid.

Ik meen het.

Ik schreef dat ook ik niet weet hoe het verder moet met bezoeken.

Ik weet het wel: onder vier ogen, op neutraal terrein.

Zodat ik je gemakkelijk en goed kan horen.

Ik ben bereid daarvoor te reizen.

Ik ben me ervan bewust dat de ontmoetingen tot niets kunnen leiden. In tegenstelling tot de verhouding die we met andere mensen hebben zitten wij met een verleden, waarin niet alles ging zoals het moest. Dat heeft bepaalde denkpatronen opgeleverd, die we niet zomaar even veranderen. Daar staat een goede wil en een vrije wil en wat intelligentie tegenover, en hopelijk gaandeweg een goed gevoel.

Tot slot.

"Ik voel geen aandrang om je te zien".

Het komt nog steeds aan als een dreun.

Ja, het is eerlijk van je.

Maar het maakt wel dat ik bang ben dat ik toch weer aan een dood paard trek.

Ongeveer vanaf je achtste jaar ben ik bij jou tegen niets anders dan afwijzingen aangelopen. Nooit kwam er vertrouwen tussen ons.

En nog steeds blijf je beweren dat dat aan mij ligt.

Nog steeds merk ik aan niets dat je bereid bent om *samen met mij* jezelf onder de loep te nemen.

Je verwacht van mij geen soelaas.

Ik heb deze brief een aantal keren herschreven.

Het ging van woedend, giftig en tegelijk zeer verdrietig langzaam naar milder, begrijpender, bereidwilliger.

Connie Palmen zegt dat je voor vriendschap iets moet doen. Je kunt niet achterover leunen.

Ik wil iets doen en blijf bij deze laatste versie van mijn brief.

Maar weet één ding: voor een rol van tamme opa ben ik niet geschikt.

Ad

Vannacht vroeg ik Heleen of ze de brief van Georges gelezen had.

- Ja.

Krijg ik nu klappen?

- Nee.

Weer merk ik hoe onverstandig het is om een brief meteen te beantwoorden.

Ik maak steeds nieuwe versies. Verbeterde versies.

Blij dat ik eerdere versies nog niet had verstuurd.

🐼 🐼 🐼 🐼🐼 🐼

Dinsdag 30 april 2024

Na de zoveelste versie van mijn brief aan Georges krijg ik het gevoel dat het vergeefse moeite is.

Ik kom niet over de barrière heen van "ik voel geen drang om je te zien."

Dit verlamt me.

De brief van Georges bevat geen aanknopingspunt om op voort te bouwen.
Ook achter de zin: "Hoe nu verder, ook concreet in bezoeken weet ik niet" zit geen enkele overtuiging.

Nee, dit wordt trekken aan een dood paard.

Ik begrijp wat Georges wil. Hij zegt: jij hebt een blinde vlek. Ik wil dat je die ziet en dat je je gedrag verandert. Dan kunnen we verder.
We zijn beland in een pure machtsstrijd.

Nee, ventje, dat gaan we niet doen.

Ik heb niemand boven me, allang niet meer, noch god, noch meester.

Je kent mij niet.

Dat is je eigen schuld.

Ik ga terug in de wachtstand.

Mijn mond op slot.

Als er niets gebeurt, zijn er twee verliezers:
ik op de korte termijn, Georges op de lange.

En Heleen?

Ocherm.

Ik zal je helpen waar ik kan.

Je bent wel mee-verantwoordelijk voor deze situatie.

Je hebt Georges in elk conflict met mij de hand boven het hoofd gehouden.

Altijd. Altijd.

Dat had je niet moeten doen.

🐼 🐼 🐼 🐼🐼 🐼

Woensdag 1 mei 2024

Vannacht besprong me voor het eerst de gedachte aan wraak.

Ik dacht:

"Ik voel geen drang om je te zien."

Het is té bot, jongen.

Hier overspeel je je hand.

En: wat zei Claus? "Niemand beledigt mij ongestraft."

Toen bedacht ik:

Als straks Jade jarig is en de familie komt bijeen in Schaersbergen, dan schrijf ik de beide andere opa's en oma's dat ik niet kom, omdat Georges mij eind april schreef: "ik voel geen drang om je te zien" en dat ik daar nog steeds ondersteboven van ben. En dat ik hoop dat ze nog vele jaren mogen genieten van het opgroeien van Jade in haar jonge kinderjaren.

Als zij dan beseffen dat ik dus ook Lars en Simon niet meer kan zien, verliezen ze hun sympathie voor Georges.

Wrrraak.

Dit is wat ik verzon ...

Maar zover is het nog niet.

En ik moet oppassen voor Heleen.

Bij alles wat ik tegen Georges onderneem springt ze voor hem in de bres.

Dus moet ik mijn gedachten voor mezelf houden en geen enkel initiatief nemen.

Ik blijf stilstaan op het punt: "ik voel geen drang om hem te zien", en daar kom ik maar niet overheen.

Ik ben slachtoffer.

- - - - -

Langzaam komt mijn geest tot rust.

Wat heeft Georges mij willen schrijven op zijn vlucht van Zuid-Afrika naar huis?

Dat ik een blinde vlek heb, waarnaar ik eerst moet kijken om mijn gedrag te kunnen veranderen, waarna we weer door één deur zouden kunnen.

Maar hij schrijft nog iets anders, namelijk dat hij mij helemaal niet nodig heeft om zelf verder te kunnen, het maakt hem niet veel uit.

Wat doe ik?

Dit is geen spelletje, dit gaat om ons als persoon zelf. Dit is ernst.

Natuurlijk ga ik niet in op zijn eis, hij gaat mij niet de wet stellen.

En het is ook afgelopen met mijn bezoeken aan Den Haag. Zeker na mijn laatste bezoek heb ik voldoende ervaring om te weten dat Georges voor mij een bijrol ziet en dat ik mij daarvoor te trots voel.

Maar omdat dit een ernstig spel is, ga ik dit niet aan hem zeggen, ik ga dit aan niemand zeggen.

Ik geef mezelf deze voorsprong op Georges, ik laat hem zolang mogelijk in onzekerheid, hij mag raden wat ik denk en doe.

Hij zal langzaam ontdekken dat er van mij geen initiatief meer komt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 2 mei 2024

Vannacht bedacht ik om Georges een kort berichtje te sturen via de app Signal:

De groeten .

Met een punt erachter.

(Al weet ik niet zeker of Georges die uitdrukking kent: bekijk het maar!).

Later bedacht ik: dat gaan we niet doen. Daar krijg ik spijt van, misschien de volgende dag al. Heel even heb je de triomf van iemand de bons te hebben gegeven en dat jij dus de regie in handen hebt gehad. Dan volgt vlug de spijt, omdat je in feite elkaar verloren hebt en bovendien het proces haast niet meer omkeerbaar is geworden. Georges zelf heeft daar duidelijk ook niet voor gekozen, zover is ook hij niet gegaan.

Ik moet de moeilijker weg bewandelen, die ik eerder beschreef.

Voor mij is het niet het moment om initiatief te nemen.

Ook Heleen zal begrijpen dat "ik voel geen drang om je te zien" mij geen gereede aanleiding biedt om hem op te zoeken. Van mijn kant zou het bovendien de hele crisis zinloos maken, omdat we dan terugvallen in de oude toestand. En daar wilde ik vanaf. Ik ben immers begonnen.

Ik kan de brief van Georges ook beschouwen als een opstelling, een houding die hij aanneemt en waarvan hij succes verwacht. Hij denkt dat hij sterk staat, hij denkt echt dat hij mij niet nodig heeft. Maar als hij een tijdlang niets hoort bestaat de kans dat hij toch begint te twijfelen. Hij zal die toestand niet leuk vinden. Of hij dan initiatief gaat nemen weet ik niet, hij heeft natuurlijk ook zijn trots.

Ik heb het niet meer in de hand, maar hij zou iets moeten leren. Ik heb nog in mijn oren hoe hij vertelde over zijn woeduitbarsting toen hij merkte dat Simon zijn trommeltje brood onaangeroerd had gelaten en er als een puber uitgezakt op zijn stoel bijzat. Ik had met Georges te doen. Hij zei niet tegen mij: ik voelde me machteloos, toen ik het trommeltje naar zijn kop smiet, en hij zei ook niet: ik krijg Simon niet waar ik hem hebben wil. Maar zo was het wel.

Hij moet uit een ander vaatje tappen. Maar welke?

Dat moet hij zien te vinden.

Tegenover mij zit hij met dezelfde situatie. Ook mij krijgt hij niet waar hij mij hebben wil. Hij gooit mij geen voorwerp naar mijn hoofd, maar probeert mij te dwingen om mijn gedrag te veranderen. Maar ik laat mij niet dwingen. (Dat mijn gedrag inmiddels allang veranderd is, is eigenlijk komisch als het niet zo tragisch was.) En weer voelt hij

zich machteloos. Mijn voorstel om elkaar te nemen zoals wij zijn, is op dit moment voor hem een brug te ver, dit voelt voor hem als een capitulatie. En in wezen is het dat ook wel, alleen moet hij nog ontdekken dat dit de toestand is waarin wij allemaal verkeren in een vrij land. Niemand heeft het alleen voor het zeggen en vooral: we zijn in hoge mate van elkaar afhankelijk. En dat is ook beter, want de kans bestaat dat je met z'n tweeën verder komt dan alleen.

Voor mij betekent dit dat ook ik van Georges afhankelijk moet durven zijn. Na wat er nu tussen hem en mij gezegd en geschreven is moet ik wachten op wat hij de komende tijd gaat doen. Nú is hij verhard. Ik loop het risico dat dit zo blijft.

Wat mag toch de reden zijn dat Georges er telkens op terugkomt dat hij ruimte wil om van mij van mening te verschillen? Ik heb er geen vermoeden van waarín hij met mij van mening verschilt. Of zou hij soms bedoelen dat hij zich aangetrokken voelt tot de spiritualiteit in een of andere vorm, wetend dat ik daar heel kritisch tegenover sta?

Gedraagt hij zich hierin dan niet als een puber, die met zijn ouder ruzie maakt, terwijl de voordeur wijd openstaat? Moet ik hem echt voorzichtig vragen of een onderwerp hem wel interesseert? Wat hindert hem om dit zelf uit te leggen?

Of gaat het om de toon? Spreek ik autoritair? Nog altijd? Druk ik hem weg? Wat belet hem om tegendruk te geven? Meer: om de vinger op de zere plek te leggen op het moment zelf?

Hij beweert immers dat hij niet bang meer voor mij is.

Nou dan!

Ik stop met piekeren.

Shostakovich, pianoconcert nr. 2 !!

Wachten is niet hetzelfde als smachten.

Gisteren scheen de zon en ik stelde Heleen voor om naar de Thornse molen te fietsen in de Ooij. Dat is spannend voor Heleen, want zij is gauw bang dat ze een doel te ver is.

We hadden krentenbrood bij ons en een paar bananen voor de energie.

Bij de molen is een restaurant. Heleen bestelde een latte macchiata, ik een cappuccino flat white. We zaten achter een glazen scherm en onder een zeildoek. Het was er benauwd. Nu al, op 1 mei. Aan de tafeltjes zit gewoon volk, een beetje schuw, een

beetje loerend, een beetje bevangen.

Heleen en ik praatten over het verleden, over het Vrijdagtheater, de kinderen, over van alles. Ik zat onderuit gezakt, dat gaat vanzelf. We vergaten de omgeving.

Later op de dag zei Heleen dat ze het fijn had gevonden, en ik had het sterke vermoeden dat ze vooral doelde op de gedachtewisseling op het terras.

We waren heel open naar elkaar.

Nog eens alles nagelezen. Vanaf het begin.

Het is de tijd.

De tijd moet het werk doen.

Voorlopig elkaar even niet zien.

Het komt nog wel goed.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 3 mei 2024

Vannacht dacht ik: er is maar één antwoord mogelijk op:

Ik voel geen drang om je te zien
en dat is: Dan zien wij elkaar weer als je die drang wél voelt.

Ik dacht: ik wacht nog enkele dagen. Blijf ik bij dat antwoord, dan stuur ik het hem op.

Maar er gebeurde iets onverwachts.

Gisteren stuurde Georges op de Beuken-app van Signal een link naar een site van de Volkskrant. Zowel Mira als Heleen hadden daar al op gereageerd. Ik zat in een lastig parket en voelde me bedrukt. Ik wilde niet reageren, want dat zou een eerste stap zijn in de richting van herstel van de oude situatie. Maar ik stond wel buitenspel.

Dan vanochtend: out of the blue zei Heleen: ik ben blij dat Georges gisteren dat appje stuurde, ik vind het niet fijn als hij zich geïsoleerd voelt.

Ik zei niets.

Maar ik dacht: hè??? Wat betekent dit? Hij geïsoleerd?

Het kan niet anders of zij heeft ook nagedacht.

Uit de laatste brief van Georges moet ook zij hebben opgemaakt, dat Georges en ik elkaar voorlopig moeilijk kunnen zien. En dat de logische consequentie is dat zij Georges ook veel minder zal zien. Zij vindt dit zielig voor Georges, zij vreest zijn isolement. (Haar troost: zij spreekt hem ongeveer eens in de veertien dagen door de telefoon.)

Gek, het heeft ook zijn effect op de verhouding tussen Heleen en mij. We maken een ervaring mee. Waarschijnlijk beide vanuit het idee dat we het meer dan eerder met elkaar moeten doen.

Heleen is gisteren naar de kapper geweest. Haren kort. Ze ziet er jaren jonger uit. Leuk om naar te kijken.

Gisteren kocht ze een zwarte jogging-broek voor in huis. Voelt ze zich lekker makkelijk in. Maar ik zei: waarom altijd zwart? Je bent toch nog lang geen weduwe? In de winkel hadden ze ook een olijfkleurige, maar ze durfde niet goed terug om te ruilen. Vanmorgen heb ik dat voor haar gedaan. Ze is nu op bezoek bij Els, haar oude vriendin. Ik weet zeker dat ze blij is, als ze thuiskomt. Op die groene broek kan ze vele kleuren dragen: rood, wit, zwart.

Vanmorgen hebben we nog een klein feestje gevierd met appelgebak uit de Knollentuin. Vandaag is het precies twee jaar geleden, dat ik de scan had die uitwees dat alle kankercellen in remissie waren. Na die uitslag was er geen feest, omdat dr. Oosterveld met voldoende nadruk zei dat ik *op dat moment* 'schoon' was.

Ga dan maar eens feest vieren.

Dat is nu ver genoeg achter de rug. Ik kan nu net zo goed bang zijn voor elke andere ziekte. En dat gaan we niet doen. We gaan leven.

We voelen ons op dit moment ook lichamelijk beter dan eerder.

Minder dol.

En zondag 12 mei hebben we weer feest. Dan is het precies 55 jaar geleden dat Heleen tijdens die nachtelijke wandeling in Oosterhout onverwacht haar arm in de mijne stak, wat mij een heerlijke schok gaf.

En wie veroverde nu wie?

En tot slot: ik ga Georges dat antwoord niet schrijven. Dat werkt alleen maar escalerend. Hij merkt het wel. Voorlopig merk ik dat ik het meeste profijt heb, als ik mijn kaken op elkaar houd. Vroeg of laat komen de anderen.

Vanmiddag borrelde iets in mij omhoog, een idee dat ik niet eerder had.

Mijn hoofd blijft aan de gang.

Ineens was daar het beeld van mijnheer Dumaine, hoofdonderwijzer van de Nutsschool, die Georges in de zesde klas had.

Georges moet toen dertien jaar geweest zijn, in 1986 - '87 waren Heleen en ik druk met het Vrijdagtheater, dat op dat moment niet bloeide.

Wij waren voor zover ik mij herinner niet zoveel bezig met Georges, en zelf liet hij ook niet veel los. Vooral later hoorde ik dat hij het flink te verduren heeft gehad van

Dumaine, die hem een watje noemde en openlijk vernederde. Op de Vrije School was Georges ook aan het donderjagen, maar altijd samen met andere bengels. Maar Dumaine isoleerde hem van de rest van de klas, maakte hem belachelijk in de ogen van de anderen. Het heeft een jaar geduurd.

De vraag is nu, hoe diep is dat gegaan, in hoeverre is Georges getraumatiseerd, als dat woord hier van toepassing is.

Ik ga het er met Heleen nog eens over hebben.

Misschien ook met Georges.

Want de kans bestaat dat de angst die hij heeft doorstaan voor zijn meester, projecteert op mij. Of voor een deel. Dat hij kenmerken ziet, echt ziet, óf denkt te zien, die hij ook bij Dumaine zag.

Een psycholoog, of psychiater zou dit kunnen onderzoeken.

Als Georges daar aan wil natuurlijk.

Ik denk aan de laatste maanden, ik probeer nuchter te zijn en zo objectief als ik kan.

Ik probeer niet stiekem mezelf vrij te pleiten, de aandacht af te leiden, ik ben niet bang om mezelf aan te pakken, heb ik een blinde vlek, ik wil het weten.

Ik heb sterk het gevoel dat Georges mij onschadelijk wil maken. Hij zegt dat hij niet bang meer voor mij is, maar als hij dat nou toch eens wél was, zonder het te beseffen, ik weet het, het is een gok, een veronderstelling, maar het kan een en ander verklaren. Het zou een nawerking kunnen zijn van zijn verborgen trauma, het zou begrijpelijker kunnen maken, waarom hij wantrouwig tegen mij is, waarom hij mij afwijst, het zou zijn lauwe ontvangst van mijn Familiegesciedenis beter verklaren, zijn neiging - ik doel op zijn laatste brief - om mij te commanderen.

Zijn botheid.

De wortels van zijn gedrag liggen al eerder, rond zijn 8ste, toen hij op tennis zat.

Toen hij ontdekte dat hij niet opkon tegen de andere kinderen.

Toen hij het buurjongetje keihard op de pols sloeg met zijn racket.

Toen hij uit woede de tennisbal, die door mij niet geplaatst was op de plek, die hij had aangewezen, ver weg in de struiken sloeg.

Als het spoor waarop ik zit waar is, dan kan de angel uit het vlees worden gehaald.

Dan komt er begrip.

Dat verzacht.

Ik ga erop broeden.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 4 mei 2024

Vanmorgen, nog in bed, Heleen:

- Je moet nu toch echt eens in actie komen, met Georges.
- O? Je bedoelt: ik moet mijn kop buigen.
- Ja, je moet je kop buigen.

Na het ontbijt:

- Nog even. Hij stelt je een vraag.
(lachend) Kijk me eens aan. Jij hebt de sleutel in handen.
- Heleen, ik zeg niets. Geen woord.
- Dat weet ik.

(Even later) Aardig van mij, hè, om als je zegt 'kijk me eens aan' ook echt te kijken. Ik, die als motto heb 'ni Dieu ni maître'.

- Dat heb je van Claus.
- Ja. Ik kan het niet beter zeggen. (Dit had ik moeten zeggen. Ik zei: 95% van wat we zeggen is geleend.)
- Hij zei ook: soms meester, soms knecht.
- Ja. In de liefde.

Hadden we het toen al meer over Georges en mij in plaats van over onszelf. Had ik dus toch weer even in mijn kaarten laten kijken?

Ik moet bij dit soort dialogen de laatste tijd vaak denken aan de Griekse tragedie. Dialogen stonden daar tussen monologen en koorgedeelten. Waren die nu echt scherpzinnig, of waren het scherpslijperijen, of zelfs gekissebis? Hebben de woorden tussen Heleen en mij niveau, of zijn ze ook verkapt gekissebis? Bij de tragediedichters liepen die dialogen nooit uit op een verzoening, de standpunten bleven onwrikbaar.

Heleen neemt zoals altijd het standpunt in van Georges. Ik moet mijn kop buigen, Georges niet. Ik heb de sleutel in handen, Georges niet.

Het laatste contact is inderdaad de brief van Georges, maar hij *vraagt* mij daarin toch niets? Als dat zo was ... Met de beste wil van de wereld lees ik er geen vraag in, maar een eis, een voorwaarde. Maar ze weet zelf ook wel beter, want waarom zou ik mijn kop moeten buigen voor een vraag?

(Ik zou Heleen kunnen vragen om Georges te vragen of hij die *vraag* nog een keer zou willen stellen. Ik beantwoord hem met liefde.)

Ik ga aan andere dingen denken. Snel.

Vandaag is de dag van de dodenherdenking.

Het wordt spannend of het stil blijft op de Dam. Die twee minuten. En later, als Bosma, de voorzitter van de Tweede Kamer én PVV-er, die moslims discrimineert)

een krans legt.

Als ik de sleutel in handen heb en ik heb geen initiatief van Georges te verwachten, kan ik zelf het moment bepalen, waarop ik hem uitnodig voor een gesprek, op een neutrale plek, op een door hem te bepalen dag en tijdstip.

Dat is geen knieval.

Wel moet ik een tijdje wachten en laten zien dat ik niet meer zo nodig moet.

Nu ik geen woord zeg tegen Heleen, omdat zij in contact staat met Georges en in principe alles overbriefft, kan ik ook wél iets loslaten en zeggen dat ze kan begrijpen dat het initiatief na 'ik voel geen drang om je te zien' niet bij mij ligt.

Dan krijgt ze het idee dat Georges en ik op elkaar zitten te wachten. Laat ze dat doorgeven.

Ik ben nog nooit zo listig en creatief geweest.

Als dat maar goed gaat.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 5 mei 2024

Vannacht droomde ik dat ik Jeroen Helmer regisseerde. Het ging niet. Er zat hem iets dwars. Toen ik vroeg wat hem scheelde, zei hij dat Heleen en ik een theater hadden gehad, dat hen veel triomf en erkenning had gebracht, terwijl zijn acteursschap mislukt was. Ik had met hem te doen en troostte hem. Hij liet zich troosten, en met een warm hart konden we verder.

Dit is weer zo'n droom die volkomen haaks staat op de werkelijkheid, maar waarvan de strekking overduidelijk waar. Het vertaalt mijn verlangen naar verzoening met Georges.

Dit is mijn gevoel. Maar mijn hoofd zegt: wees verstandig, kom niet zomaar over de brug, maar vindt een manier dat je samen over de brug komt. Van twee kanten. Met inzicht.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 6 mei 2024

Mijn hoofd blijft maar bezig.

Vannacht droomde dat Ankie van Bergen tegenover mij aan tafel zat. Zij keek naar buiten in het licht van de ondergaande zon. Ik zag dat ze van me hield. Ik hield ook van haar.

Nog altijd zit Ankie van Bergen in een hoekje van mijn ziel.

In het hoekje van verdriet.

Als ik wakker word, weet ik dat ze er niet meer is. Best mogelijk dat ze al dood is. In ieder geval kan ik niets meer met mijn droom. Moet ik willen dat ze niet meer spookte in mijn ziel, dat ze echt verdwenen was?

Macht heb ik er niet over.

Er valt niets uit te wissen.

Mijn vrije wil reikt niet zo diep.

Maar waarom is het zo erg?

Wie loopt er niet met zulke hoekjes van verdriet?

Groot is de kans dat het hoekje groter wordt door nieuw verdriet, dat veel erger is.

Als Georges erbij komt.

Als ik weet dat ik hem voorlopig niet meer zie.

Vanmorgen zei Heleen: ik moet er veel aan denken, aan de nare situatie met Georges. De tranen stonden in haar ogen. Ik zei: je moet geduld hebben. Ik kan voorlopig niets doen. Zijn laatste brief - je moet haar anders nog eens lezen - is niet goed. Ik zou graag alles grondig met je willen doorspreken, maar dan hoort Georges alles van jou. En dat wil ik niet. Het is iets tussen Georges en mij.

Maar jij bent helemaal vrij om te doen wat je wil. Ik wil je helpen.

O, dat vind ik fijn, zei ze.

En ik merkte dat ze opgelucht was.

Net als ik.

Volgens mij houden wij van elkaar.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 7 mei 2024

Ik ben gekwetst. Ik huil van binnen.

Toujours sourire, le coeur douloureux.

Twee uur later. Ik heb de neiging om "ik voel geen drang om je te zien" als een uithaal te beschouwen, het verbale equivalent van de broodtrommel die hij richting Simon slingerde, de tennisracket waarmee hij ooit hard op de pols van de buurjongen sloeg. Machteloze woede, die omslaat in destructie.

We kennen haar allemaal.

We krijgen er allemaal vroeg of laat spijt van.

Of niet.

Als ik zijn botte bejegening zo beschouw, heb ik geen enkele reden mij persoonlijk aangesproken te voelen en kan ik haar soeverein negeren.

Wat kun je toch verschillend tegen zaken aankijken.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 8 mei 2024

Ik lees in *Wuthering Heights*. Mijn gedachten dwalen af. Ik kom er steeds op terug. Georges is een dwingeland, dezelfde als toen hij 8 jaar was en zich tegen mij keerde. In feite was hij toen bang voor mij.

Ik zie maar één antwoord: hem negeren. Dóórleven, zo vrolijk mogelijk.

Ik maak me hard, probeer hem te vergeten.

- - - - -

Emily Brontë keert zich fel tegen de predikanten van haar tijd, met hun uren durende preken: "Oh, how weary I grew. How I writhed, and yawned, and nodded, and revived! How I pinched and pricked myself, and rubbed my eyes, and stood up, and sat down again, and nudged Joseph to inform me if he would *ever* have done!"

Voor Georges heb ik kenmerken van een predikant.

Hij voelt geen drang om me te zien.

Dan is het tijd om elkaar een tijdje niet te zien ...

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 9 mei 2024

Deze foto verscheen op de Beuken-app:

Met als begeleidende tekst: "Roze koffie en limo drinken in een roze winkel in een roze tshirt. Jade's droom

Ik had zin om de foto op te nemen in mijn Familiegeschiedenis. Ondanks de problemen die ik met Georges heb. De foto is niet slecht.

Ik lees eruit af dat Georges, zoals ik eerder schreef een familie-man is.

Maar ik zie ook een verschil tussen zijn en onze generatie. Zo'n inkijsk-foto hebben Heleen en ik niet. Wij presenteerden ons nooit zo met de kinderen. En zeker niet met de armen om hen heengeslagen ten teken van verbondenheid.

(Wij hadden ook nog steeds maar enkele foto's in vergelijking met de overvloed van nu. Door de iphone's.)

Ook Damiaan presenteert zichzelf zo met Mira en Reza.

Wij fotografeerden onszelf en de kinderen, terwijl we met iets bezig waren. Dat gaf de mooiste foto's, vonden wij. Ons interesseerde vooral spontaniteit en authenticiteit en we waren wars van elke gekunsteldheid.

Waren wij beter? In dit opzicht wel, vind ik. En nu ik toch ruzie heb met Georges, beken ik maar eerlijk: ik houd niet van dit soort foto's. Het gaat mij teveel om het

eigen ik. Het is van deze tijd.
 Maar ik zie ook dat hun blik rustig is, en dat ze zich op hun gemak voelen.
 Ik kan er mij dus bij neerleggen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 10 mei 2024

Het zijn zonnige dagen, de zomer komt eraan. Ik heb Teun al drie dagen uitgelaten, Heleen zorgt voor het avondeten.
 Vanmorgen had ik mijn triomf, na lange tijd. We zaten aan de koffie op het balkon, de hond aan onze voeten. Ik had zin om te vertellen wat ik gelezen had in *Wuthering Heights*. Ik denk dat ik een half uurtje aan het woord was. Heleen luisterde aandachtig. Toen ik klaar was, zei ze: ik vind het nu zat, ik wil zelf ook weer lezen, maar je hebt echt goed verteld, ik was geboeid.
 Ze zei het twee keer.
 En ik dacht: zie je wel, het ligt niet aan mij, ik kan nog steeds heel goed vertellen en Heleen heeft het zitvlees en de rust om mee te gaan in het verhaal. Ze vindt dat heerlijk.
 Bij Georges ontbreekt dit allemaal: hij heeft het geduld en de rust en de interesse niet. Ik wil het accepteren en er niet boos om zijn. Maar dan is het wel vervelend om te moeten horen dat ik een blinde vlek heb en niet opmerk dat ik te lang van stof ben en bezig ben over iets dat hem allang niet meer interesseert. Enzovoort.

Het zij zo.
 Hij is niet in mij geïnteresseerd.
 Ik heb geen keuze.
 Dan ben ik ook niet meer geïnteresseerd in hem.

Mij valt op dat Georges zich in drie dagen al drie keer gemeld heeft. Twee keer op de Beuken-app en vandaag vroeg hij Heleen of hij haar kon bellen.
 Is hij bezig de familie-banden aan te halen?
 Hij moet maar doen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 11 mei 2024

Gisteravond belde Georges voor Heleen.
 Het duurde lang, ik ging op het balkon zitten, met Teun.
 Na afloop kwam Heleen bij me zitten, sprak nergens over.

's Nachts om drie uur. Ik: Heb je met Georges over mij gepraat?

- Ja.
- Voor mij is het niet leuk als je er niets over zegt.
- Hij herhaalde de dingen die hij eerder gezegd had.
- (*Ik zei niets*)
- Ik zou echt willen dat er een einde komt aan deze situatie.
- (*Ik zei niets*)
- Hij hoopt dat je reageert op zijn vraag in zijn laatste brief.
- Ik ga nu slapen, ik zeg niets meer.

Er was vrede tussen ons, maar we konden allebei met moeite de slaap vatten. Ik triomfeerde. Weer had ik informatie, zonder zelf iets weggegeven te hebben. Georges bleef bij zijn standpunt, hij bewoog dus niet. Maar hij *hoopte* ... dat ik zou reageren op zijn *vraag*. Wie had de door mij gecursiveerde woorden bedacht: Heleen? Of Georges? Het zijn woorden uit de trukendoos. We doen er allemaal aan. Georges bedoelt: hij *wil* dat ik reageer op zijn *eis*, of: zijn voorwaarde.

Ik zal reageren. Maar nog niet. Ik laat hem nog even in het onzekere. Ik zal hem uitnodigen voor een gesprek op neutraal terrein, op een door hem gekozen dag en uur. Langzamerhand wordt het voor mij duidelijk wat ik zeggen moet. Het belangrijkste: wie iets vraagt van een ander, moet ook iets bieden. Anders ben je een dwingeland die de ander zijn wil oplegt. Dat is autoritair, gewelddadig en voor de ander vernederend. Die ander gaat niet op je eis in, omdat hij niet je mindere wil zijn. Als je ook iets biedt, laat je zien dat je bereid bent om ook zelf te bewegen, omdat je weet dat het overtuigd zijn van je eigen gelijk dwaas is. Dat is humaan, en democratie in de praktijk. Dat je volkomen in je recht staat en volkomen gelijk hebt lijkt alleen maar zo op het moment dat je de zaak op de spits drijft. Later heb je er spijt van, als je denkt: waar maakte ik me druk om? Was het die clash waard? Nu we beiden verliezers zijn, ik meteen, jij later, maar dan wel veel langer. We lopen langs de afgrond, we hebben er elkaar nog niet ingeduwd. Daar deinsden we voor terug. Ik beschouw dat als een teken dat er een verborgen hoekje is in onze ziel die door het gedoe aan de oppervlakte geen kans krijgt om van zich te doen spreken. Er is daar een hoekje van genegenheid. Of noem het een hoekje van vriendschap, die misschien nog wel meer waard is, omdat die zegt: je bent altijd welkom, voor jou doe ik altijd open als je me nodig hebt.

De kunst is om dat hoekje aan te spreken.

Het wordt bereikbaar als je bij voorbeeld zegt tegen elkaar - het gaat over geven en nemen -: als jij mij werkelijk *vraagt* om niet te lang van stof te zijn, mij niet steeds met adviezen op te zadelen, mij de ruimte geeft om een andere mening te hebben enzovoort, dan wil ik daarop letten, mits jij belooft om er zelf niet zo op te letten, er niet zo'n punt van te maken, en te denken dat als aan die voorwaarden is voldaan, dat het *dán* goed gaat tussen ons. Vergeet het. Zo zal het niet gaan. Zo wekt het niet. Het moet genoeg zijn te weten dat de ander echt niet van plan is om alleen zijn eigen ei te leggen, zonder met de ander rekening te houden.

En dat is wat ik bedoelde met 'neem de ander zoals hij is'. En zoals Anna Enquist het bedoelt. Het is niet een truc om vervolgens in je eigen gedrag te volharden. Het is bedoeld om bij je gevoel van genegenheid te komen, waardoor je plots in staat bent om de ander te accepteren ondanks zijn gebreken. Als je de ander dat gevoel geeft, en de andere doet dat bij jouw fouten, dan heb je een vertrouwensbasis, of vriendschapsbasis, die je vervolgens 'het recht' geeft om kritiek te leveren, die voor de ander acceptabel is, omdat de vriendschap niet meteen op het spel staat.

Ik heb het idee dat het mij lukt om de zaak heel ingewikkeld te maken.

Ik *hoop* dat ik tegenover Georges beter spreek.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 13 mei 2024

Vanmorgen, op het balkon, bij de koffie.

We zijn goed geluimd, want we gaan vanmiddag Teun terugbrengen naar Amsterdam. Het gesprek gaat over je zin krijgen of niet. Heleen loopt de keuken in, draait zich om en zegt: Charlotte Demuijlder zei altijd: als ze me proberen te dwingen, dan doe ik het *juist* niet. Ik zei: dat was een van haar *goede* eigenschappen. Heleen klopte aan de binnenkant van het raam. Ik keek op. Ze hief een middelvinger.

En ineens wist ik: ze bedoelt iets meer. Ze wil dat ik toegeef aan Georges.

Ze zit met hem op één lijn.

Het bevestigt mij in mijn overtuiging dat ik mijn eigen koers moet varen.

Weer ben ik blij daarover niets losgelaten te hebben, tegenover niemand.

Alleen tegenover mezelf: op 26 juni is Jade jarig. Dat wordt altijd in Schaersbergen gevierd. Een week van tevoren schrijf ik Georges via de privé-app:

Je schreef: "Ik voel geen drang om je te zien."

Welke reden heb ik nog om me te laten zien.

Dit is mijn koers. Een zeer riskante. Maar ik moet het risico nemen, als ik wil dat ik voor Georges besta, en dat hij toch iets anders over mij gaat denken.

Re-spicere = omkijken.

Zal Georges omkijken? Die kans is klein. Waarschijnlijk is dat hij denkt: hij voert een achterhoede-gevecht, hij spartelt nog wat tegen. Ik ben benieuwd hoe lang hij dit volhoudt. Hij moet het zelf weten.

Hij wordt door de anderen in deze overtuiging bevestigd.

Een kleine kans is dat zijn uitspraak blijft knagen. Dat het hem niet lekker zit.

Als ik het spel verlies, zegt iedereen: je was ook stronteigenwijs. Net je moeder.

Als ik win, of liever als ik een gelijk-spel met Georges speel, want dat is mijn doel, zegt iedereen: wat een doorzetter, mijn petje af.

Zo gaan die dingen.

Ik denk aan Eva Rodrigues, die het in verband met de toeslagenaffaire als onbezoldigd advocaat opnam tegen de Belastingdienst, waar ze bekend stond als "het krengh". Ze zat gisteren in Buitenhof, samen met Renske Leijten, die er een boek over schreef: *Leuker kunnen we het niet maken*. Ze zat daar als een heldin.

Haar geheim was: ze werd nooit kwaad, bleef altijd vriendelijk.

Zeer leerzaam.

Ze bleef informatie verzamelen, bleef wachten tot ze iemand vond die haar wilde helpen. Die kwam er altijd. Uiteindelijk.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 14 mei 2024

Dag Georges,

Ik reageer op je brief van 27 april.

Het is een rotbrief. In overmoed geschreven.

Ik wou dat je haar niet had geschreven.

Maar dat heb je wel. Ik moet ermee dealen.

We zien wel.

Wat als eerste opvalt is dat je niet ingaat op mijn voorstel om elkaar te accepteren zoals we zijn. Ik vermoed dat je dit als een list van mijn kant beschouwt, een manoeuvre om mijn gedrag niet te hoeven veranderen. Want dat is wat je wil.

Ik zou daar op gezag van Anna Enquist toch nog eens over denken. Zij is de eerste de beste niet.

Het was geen list van mij.

Wat veel meer opvalt is natuurlijk dat je steeds terugkomt op de voorwaarden waaraan ik moet voldoen, wil het tussen ons weer goedkomen.

Je bent erop gefocust en gefixeerd.

Wel, dan kom ik er niet meer omheen:

Georges, je gaat mij niet de wet stellen. Ik laat mij niet dwingen, door niemand.

Ooit schreef je, vanuit het buitenland, naar mij een kaartje met 'NO WAY', met grote letters. Het dendert nog na in mijn oren.

Ik geef het je nu terug: NO WAY! Vergeet het.

Je gedraagt je als een 50-jarige puber, die zich nog steeds aan het afzetten is.

Ik weet dat ik je nu kwets, maar misschien heeft het nut om elkaar eens goed op te schudden.

Jij hebt mij ook gekwetst.

De problemen tussen ons zijn dieper dan ik dacht en ik voel me niet bij machte om ze in mijn eentje op te lossen.

Het is echt naïef om te denken dat als ik aan jouw voorwaarden voldoe alles dan is opgelost. De irritatie die ik steeds bij je oproep heeft een diepere grond.

Twee diepere gronden:

1. Al beweer je anders, ik denk dat je nog steeds een beetje bang voor me bent. Een erfenis raak je niet zomaar kwijt. Maar ik denk ook aan een nawerking van mijnheer Du Maine, die je vernederde.

2. Je bent niet in mij geïnteresseerd. Het zijn niet alleen mijn onderwerpen waarvan je zegt dat ze je niet interesseren, je toont ook geen behoefte om te weten wie ik ben.

Dat is zeer vernederend. Dat is mijn eer te na.

Troost je: ik had ook geen interesse in mijn eigen vader. Het kwam niet bij me op hem vragen te stellen. (Iets waar jij mij ook om vraagt.)

Ik deed het niet en heb er nu spijt van.

Jij doet het niet.

Mijn vader berustte erin. Ik niet.

Ik vind dat jij, als volwassene, mij niet kunt vragen om vragen te stellen, als je het zelf ook niet doet.

Kun je je voorstellen, waarom ik schreef: "voor de zoveelste keer met een rotgevoel naar huis"? Dat was om de reden die ik zojuist beschreef.

Kort samengevat: ik voelde me niet gezien. Zelfs niet gezocht.

Beter kan ik het niet samenvatten.

Jij bent niet de enige die met nare gevoelens zit.

Het ergste wat je schreef is: "Ik voel geen drang om je te zien."

Hollandse eerlijkheid en Hollandse botheid in één zin.

Hier kom ik niet overheen. Over deze barrière kom ik niet heen.

De Vlamingen zeggen niet: ik hou van jou, zij zeggen: ik *zie* u *gaarne*.
Hun uitdrukking is concreter, mooier.
Jij zegt eigenlijk: ik hou *niet* van jou.

Om deze horde te nemen kan ik maar één ding schrijven: ik geloof je niet.
Ik geloof niet dat er geen zachte kant in je ziel is, waar je onzeker bent en kwetsbaar.
Bij mij is die er wel. Ik ben gekwetst en ik voel me vernederd, maar toch voel ik dat ik ook gesteld op je ben, dat je mijn aandacht hebt, dat ik met je te doen heb als je Simon's onaangeroerde etensbakje naar zijn kop smijt. Dan zou ik zo'n situatie willen analyseren, en in het verleden willen zoeken naar identieke situaties, want die zie ik.
Je laat me niet koud.

Wil je eens nadenken over dit:

Heleen en ik waren afgelopen maandag in de Hunzestraat, Teun terugbrengen. Het gesprek komt op Israël en Gaza. Damiaan - ik waardeer hem overigens steeds meer - voert het hoogste woord.
Aanvankelijk gaat dit prima, maar dan wordt het teveel, hij neemt een naar mijn mening onredelijk pro-Israëliisch standpunt in, het wordt drammerig. De redenering wordt wild, slaat uit naar Soedan, waar ook een genocide plaatsvindt en hij roept uit: waarom gaat dáár de aandacht niet naar uit? Waarom altijd naar Israël?

Op dat moment komt Mira in met: "Nee, níet over weer een andere oorlog!" En Damiaan bond in. Grinnikte. Zweeg. Heleen en ik bewonderden haar. Haar stem was krachtig, gedecideerd en ... absoluut zonder angst. Ze is opgewassen tegen hem. Dat is ze langzaam geworden. Ze kent zijn kwaal, zijn dominantie, zijn neiging de anderen van de tafel te lullen, maar zij beantwoordt het met een gelijkwaardige tegendruk.

Tegelijk staat niet alles op het spel. De onderliggende liefde blijft behouden.

Damiaan werd niet boos. (Misschien ook omdat wij erbij waren, maar dat denk ik toch niet.)

Ik waag het erop. Ik geloof niet dat ik aan een dood paard trek.
Ik zou graag met je willen praten, op een neutrale plek, bij voorbeeld Utrecht cs, op een door jou te bepalen dag en tijdstip.
Doel is simpel: interesse tonen in elkaar.

Ad

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 16 mei 2024

Weer schiet ik in de twijfel. Ik heb de concept-brief in het mail-programma weggehaald. Ik twijfel of de brief goed valt. Hoe verhard is hij? Ziet hij de brief niet als een uitgestoken hand, maar als een listige poging van mij om toch mijn zin te krijgen, dan blokkeert hij.

Wat dan? Toch maar liever niet reageren op zijn brief en blijven zwijgen?

- - - - -

Misschien is het dan wel zo en staan we met de koppen tegen elkaar.

Hij wijst mijn voorstel af om elkaar te nemen zoals we zijn.

Ik wijs zijn 'voorstel' af om mijn gedrag te veranderen.

Hij ziet de relatie nauwelijks nog zitten, maar maakt er geen einde aan.

Ik doe hetzelfde, maar kom met een voorstel voor een nieuw begin.

Toch maar versturen dan?

Of zwijgen, de anderen tarten en in onzekerheid houden?

Over anderhalve maand is Jade jarig en moet ik handelen.

Ik kan niet gaan, maar dan breng ik Heleen in moeilijkheden.

Ik kan zwijgen en wél gaan en niet veel notitie nemen van Georges.

Dit laatste hééft wel wat.

Kan ik de spanning zolang vasthouden.

Ik voel de druk van Heleen. Zij wil een einde aan deze onverkwikkelijke situatie.

Wil ik ook, maar niet op haar manier: mijn kop buigen, zoals zij dat ziet.

Maar dan ben ik terug bij af en is de cirkel rond.

En is er niets gebeurd.

Dan zit ik weer in de bekende bijrol.

Heleen vindt dat niet erg.

Ik wel.

Dus?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 17 mei 2024

Gisteren kreeg ik van Dorus een boek cadeau. Hier, zei hij, dit is iets voor jou. Het is getiteld *Terug naar Reims* en geschreven door de filosoof en socioloog Didier Eribon, afkomstig uit de arbeidersklasse en homoseksueel, die zijn milieu ontvluchtte, naar Parijs trok, om dertig jaar later, nadat hij bericht had gekregen van het overlijden van zijn vader, terug te keren naar zijn moeder en het ouderlijk huis.

Ik heb de eerste bladzijden gelezen en ben in de ban.

Ik denk al: net op tijd! Dank, Dorus! Die brief kan zó niet weg. Ik moet haar herschrijven. Nu:

Dag Georges,

Ik reageer op je brief van 27 april.

Het is een rotbrief. In overmoed geschreven.

Ik wou dat je haar niet had geschreven.

Maar dat heb je wel. Ik moet ermee dealen.

We zien wel.

Wat als eerste opvalt is dat je niet ingaat op mijn voorstel om elkaar te accepteren zoals we zijn. Ik vermoed dat je dit als een list van mijn kant beschouwt, een manoeuvre om mijn gedrag niet te hoeven veranderen. Want dat is wat je wil.

Ik zou daar op gezag van Anna Enquist toch nog eens over denken. Zij is de eerste de beste niet.

Het was geen list van mij.

Wat veel meer opvalt is natuurlijk dat je steeds terugkomt op de voorwaarden waaraan ik moet voldoen, wil het tussen ons weer goedkomen.

Je bent erop gefocust en gefixeerd.

Wel, dan kom ik er niet meer omheen:

Georges, je gaat mij niet de wet stellen. Ik laat mij niet dwingen, door niemand.

Ooit schreef je, vanuit het buitenland, naar mij een kaartje met 'NO WAY', met grote letters. Het dendert nog na in mijn oren.

Ik geef het je nu terug: NO WAY! Vergeet het.

Je gedraagt je als een 50-jarige puber, die zich nog steeds aan het afzetten is.

Ik weet dat ik je nu kwets, maar misschien heeft het nut om elkaar eens goed op te schudden.

Jij hebt mij ook gekwetst.

De problemen tussen ons zijn veel dieper dan ik dacht en ik voel me niet bij machte

om ze in mijn eentje op te lossen.

Het is echt naïef om te denken dat als ik aan jouw voorwaarden voldoe alles dan is opgelost. De irritatie die ik steeds bij je oproep heeft een diepere grond.

Twee diepere gronden:

1. Al beweer je anders, ik denk dat je nog steeds een beetje bang voor me bent. Een erfenis raak je niet zomaar kwijt. Maar ik denk ook aan een nawerking van mijnheer Du Maine, die je vernederde.

2. Je bent niet in mij geïnteresseerd. Het zijn niet alleen mijn onderwerpen waarvan je zegt dat ze je niet interesseren, je toont ook geen behoefte om te weten wie ik ben. Dat is zeer vernederend. Dat is mijn eer te na.

Troost je: ik had ook geen interesse in mijn eigen vader. Het kwam niet bij me op hem vragen te stellen. (Iets waar jij mij ook om vraagt.)

Ik deed het niet en heb er nu spijt van.

Jij doet het niet.

Mijn vader berustte erin. Ik niet.

Ik vind dat jij, als volwassene, mij niet kunt vragen om vragen te stellen, als je het zelf ook niet doet.

Kun je je voorstellen, waarom ik schreef: "voor de zoveelste keer met een rotgevoel naar huis"? Dat was om de reden die ik zojuist beschreef.

Kort samengevat: ik voelde me niet gezien. Zelfs niet gezocht.

Beter kan ik het niet samenvatten.

Jij bent niet de enige die met nare gevoelens zit.

Het ergste wat je schreef is: "Ik voel geen drang om je te zien."

Hollandse eerlijkheid en Hollandse botheid in één zin.

Hier kom ik niet overheen. Over deze barrière kom ik niet heen.

De Vlamingen zeggen niet: ik hou van jou, zij zeggen, als zij van iemand houden: ik *zie* u *gaarne*.

Hun uitdrukking is concreter, zinnelijker.

Jij zegt eigenlijk: ik hou *niet* van jou.

Dit slaat mij lam. Ik heb geen wapens meer. Wat wil ik dan nog?

Ik denk dat ik nu opschrijf wat jij nog niet durft: als jij mij niet meer zou zien, dan zou je dat niet erg vinden. Je denkt dat je mij dan niet zou missen. Integendeel, je zou opgelucht zijn. Bevrijd.

Dit klinkt cru, maar ik denk dat, in ieder geval toen je het opschreef hoog in het vliegtuig, het de waarheid is.

Zo, dat is eruit.

Nu ik. Geloof ik dit? Ja, dit geloof ik.

Maar ook niet. Beter gezegd: Ik geloof je, maar het is niet de hele waarheid. Je verzwijgt iets. Je drukt iets weg. Je verhardt en zet een slot op de zachte kant in je ziel, de plek waar je onzeker bent en kwetsbaar. Die komt gegarandeerd weer aan bod, maar later. Ooit.

Bij mij zit die plek niet op slot. Ik ben net als jij gekwetst en ik voel me vernederd, maar toch voel ik dat ik ook gesteld op je ben, dat je mijn aandacht hebt, dat ik bij voorbeeld met je te doen heb als je Simon's onaangeroerde etensbakje naar zijn kop slingert. Dan zou ik zo'n situatie willen analyseren, en in het verleden willen zoeken naar identieke situaties, want die zie ik.

Je laat me niet koud.

Wil je eens nadenken over dit:

Heleen en ik waren afgelopen maandag in de Hunzestraat, Teun terugbrengen. Het gesprek komt op Israël en Gaza. Damiaan - ik waardeer hem overigens steeds meer - voert het hoogste woord. Aanvankelijk gaat dit prima, maar dan wordt het teveel, hij neemt een naar mijn mening onredelijk pro-Israëliisch standpunt in, het wordt drammerig. De redenering wordt wild, slaat uit naar Soedan, waar ook een genocide plaatsvindt en hij roept uit: waarom gaat dáár de aandacht niet naar uit? Waarom altijd naar Israël?

Op dat moment komt Mira in met: "Nee, níet over weer een andere oorlog!" En Damiaan bindt in. Grinnikt. Zwijgt. Heleen en ik bewonderden haar. Haar stem was krachtig, gedecideerd en ... absoluut zonder angst. Ze is opgewassen tegen hem. Dat is ze langzaam geworden. Ze kent zijn kwaal, zijn dominantie, zijn neiging de anderen van de tafel te lullen, maar zij beantwoordt het met een gelijkwaardige tegendruk.

Tegelijk staat niet alles op het spel. De onderliggende liefde blijft behouden.

Damiaan werd niet boos. (Misschien ook omdat wij erbij waren, maar dat denk ik toch niet.)

Ik waag het erop. Ik geloof niet dat ik bij jou aan een dood paard trek.

Ik zou graag met je willen praten, op een neutrale plek, bij voorbeeld Utrecht cs, op een door jou te bepalen dag en tijdstip.

Doel is simpel: interesse tonen in elkaar.

Ik wilde eerst hier de brief eindigen, maar ik heb alvast een idee voor een gesprek.

In je brief schreef je namelijk ook dat je de *ruimte* wilde om een onderwerp oninteressant te vinden en vooral om met mij van mening te mogen verschillen. Je blijft erop hameren en ik heb vaker gedacht: waarom néém je die ruimte niet gewoon? Ik heb je toch nooit verboden om die ruimte te nemen en ik heb je toch nooit gezegd dat je niet met mij van mening mag verschillen? En waarom laat je steeds in het ongewisse waaróver je van mening verschilt? Gaat er een te grote druk van mij uit, of voorzie je dat ik weer boos word? Waarom heb je daar dan niet gewoon lak aan? In het verleden ben ik boos geweest, precies zoals jij vertelde dat je boos was op Simon, en het helpt geen bal. We willen maar niet leren. Verschil je soms met mij van mening over religie? Heb je sympathieën in die richting, die je liever verbergt om mij niet teleur te stellen? Kom ermee voor de dag.

Als we nou eens ALLEBEI ons gedrag zouden veranderen? Als we eens allebei af zouden stappen van ons eigen gelijk? Als we nu eens niet alleen van de ander een gedragsverandering zouden eisen, maar daar ook zelf toe bereid zouden zijn? Als jij nou eens *belemaal* volwassen wordt, je laatste restjes angst aflegt en vervangt door nieuwsgierigheid naar mij (ik ben de moeite waard) en verder onbevangen uit de kast komt over elk onderwerp dat je interesseert, zonder taboes, en ik haal elke druk weg uit het gesprek, elke nadruk, ik luister vooral, ik stel vragen, omdat ik wil weten wie jij bent en wat je bezig houdt?

Ad

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 18 mei 2024

Foute brief. Moet beter. Opnieuw.

Dag Georges,

Excuus voor mijn late reactie op je brief van 27 april. Ik had de tijd nodig om op orde te komen. Het probleem is ernstiger dan ik dacht.

Je stelt je hard op. Ik moet eerst mijn gedrag veranderen, vóór we verder kunnen, en tegelijk heb je weinig hoop dat dat ook gebeurt. Én je maakt jezelf onkwetsbaar door te schrijven dat je geen drang voelt om mij te zien. Mocht je mij dus niet meer zien, dan lijd je daar niet onder.

Dit is wat er volgens mij staat.
Je betoog staat strak als een huis.

Je schreef het, hoog in de lucht boven Afrika, op weg naar huis.

Ondanks de geringe hoop die je hebt, heb je wel de moeite genomen om nog eens goed uit te leggen wat je dwarszit. Zoiets doe je niet, als je *helemaal* geen hoop hebt. Ook in de beide telefoongesprekken die ik daarvóór met je voerde, en die ik helemaal niet zo slecht vond, had ik het gevoel dat je aan het nadenken was, dat je twijfel toeliet, en ook luisterde.

Om deze redenen neem ook ik de moeite voor een antwoord.
Ik ben niet zonder hoop.

Wat mij als eerste opvalt in je brief is dat je niet ingaat op mijn voorstel om elkaar te accepteren zoals we zijn. Ik vermoed dat je dit als een list van mijn kant beschouwt, een manoeuvre om mijn gedrag niet te hoeven veranderen. Want dat is wat je wil. Ik zou daar op gezag van Anna Enquist toch nog eens over nadenken. Ik geef toe dat ik soms zelf ook moeite heb met die gedachte, je moet elkaar toch mogen aanspreken op irriterende eigenschappen, van de andere kant is het zo dat *iedereen* irriterende eigenschappen heeft, en dat je in een relatie op moet passen dat je daar niet op focust en fixeert. Dan gaat je relatie onherroepelijk naar de knoppen. Veel beter is daarom als uitgangspunt te nemen dat je elkaar accepteert mét zijn of haar gebreken, dan blijft je relatie in stand en (!) heb je grote kans dat die gebreken mettertijd vanzelf enigszins afnemen, want mensen willen wel veranderen, maar niet onder dwang, niet als het geëist wordt.

Maar de belangrijkste reden om te beginnen met het door de vingers te zien is te weten dat je zelf ook met gebreken zit, én met blinde vlekken. Dat maakt je milder, verdraagzamer, menselijker.

Dat is volgens mij de wijsheid van Anna Enquist.

Nee, mijn voorstel was geen list.

Je hebt dus de moeite genomen om uit de doeken te doen wat je hindert aan mij. Dat mag en ik denk erover na. Maar uit wat ik boven schreef volgt ook dat ik je wil wijzen op iets waar je niet over schrijft, namelijk je eigen gedrag. Je eist van mij te veranderen, maar stelt daar van jouw kant niets tegenover. Je vraagt iets maar geeft niets. Is daar geen reden voor? Nou en of!

Onze crisis is in februari begonnen - sluimerde al jaren - met mijn appje aan jou:

"voor de zoveelste keer met een rotgevoel naar huis." Heb jij al een keer serieus nagedacht over de reden van dat nare gevoel, de woede erover én het verdriet?

Ik zal het je zeggen: omdat ik me door jou niet *gezien* voelde. En niet *gezocht*. Je was niet nieuwsgierig naar mij. Ik voelde me bij veel bezoeken het vijfde wiel aan de wagen. Je belangstelling ging en gaat uit naar Heleen. Niet naar mij.

Dat mijn gevoelens terecht waren, komt nu duidelijk aan het licht, nu je schrijft dat je geen drang voelt om mij te zien.

Zou je dat ooit aan Heleen schrijven?

Ik lul niet uit mijn nek.

Je vraagt mij meermaals om belangstelling, ik moet je vragen stellen en dat doe ik te weinig volgens jou, maar jij, stel jij vragen aan mij?

Ben jij volwassen?

We moeten *allebei* ons gedrag veranderen. Dat is de waarheid.

Geven en nemen.

En durven te laten zien dat we wel degelijk kwetsbaar zijn.

Als we de deur dichtdoen, krijgen we daar onherstelbare spijt van.

Ik eerder. Jij later.

Nu de crisis eenmaal op gang is, wil ik niet meer terug naar af.

Dan was de crisis voor niets.

Dan vallen we terug in de oude patronen.

Ik wil een persoonlijke band voelen met jou.

Ik ben kwetsbaar, doordat ik voel dat ik op je gesteld ben.

Ik wil je niet verliezen.

Je hebt mijn aandacht. Ook emotioneel. Zo heb ik bij voorbeeld met je te doen als je Simon's onaangeroerde etensbakje naar zijn kop slingert. Ik zou zo'n situatie met je willen analyseren, en in het verleden zoeken naar identieke situaties, want die zie ik.

Je laat me niet koud.

Mijn voorstel is om elkaar te ontmoeten op een neutrale plek, bij voorbeeld Utrecht cs, op een door jou te bepalen dag en tijdstip.

Doel is simpel: interesse tonen in elkaar.

De rest zien we wel.

Connie Palmen, nog zo'n wijze vrouw, zei: vriendschap komt niet vanzelf. Daar moet je iets voor doen. Je kunt niet achterover leunen.

x Ad

Deze brief heb ik verstuurd. Op hoop van zegen. Volgens mij is het nu goed.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 19 mei 2024

Wat een brief heb ik geschreven! Ik ben er zelf verbaasd over.

Het is een uitgestoken hand.

Dit zal Georges niet hebben verwacht.

Zelf schrijft hij een bedekt ultimatum: verander je gedrag, of ...

Ik antwoord met iets dat richting liefdesbrief gaat, maar ook gelezen kan worden als een ultimatum: je komt naar Utrecht, of ...

Hij heeft het met mijn brief even moeilijk als ik met die van hem.

Hij speelt met de mogelijkheid om zich van mij te ontdoen, durft echter de laatste zet niet aan.

Nu krijgt hij mijn brief met een volkomen onverwacht voorstel om bij elkaar te komen en interesse voor elkaar te tonen.

Dat wil hij helemaal niet.

Ik lees dat Bourdieu aantoonde dat familie geen stabiel gegeven is, maar een geheel van strategieën. (p. 74).

Zeker, ik heb een strategie: ik wil een persoonlijke ontmoeting op een neutrale plaats, omdat ik denk dat dit de voorwaarde is om beiden naar elkaar toe te groeien, maar dat neemt niet weg dat ik niet tegen Georges gelogen heb als ik schreef dat hij mij niet koud liet, enzovoort. Ik ben echt van mening dat het mij pijn zal doen als ik hem niet meer zie.

Een strategie is niet per se een negatief begrip, berekening is dat wel.

Als ik toch met Georges kom te praten, dan moet ik met hem onderzoeken, waarom hij niet in mij geïnteresseerd is. Hoe ziet hij mij? Klopt dit?

Hoe is dit beeld ontstaan?

Én hij moet concreet maken welke gedachten het zijn, die van de mijne afwijken en waarvoor hij de ruimte wil. Misschien is hier wel een mechanisme bij hem aan de gang, dat ook speelde bij het uit de kast komen met zijn homoseksualiteit.

Bleek dat niet ook na enige verbazing helemaal geaccepteerd?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 22 mei 2024

Terwijl ik aan het lezen ben in Eribon, dwalen mijn gedachten steeds af naar Georges. Hij zit met een zwaar dilemma. Moet hij mij afstoten? Hoe zal het voor hem zijn zonder mij? Bevrijd voelt hij zich zeker, maar blijft dat zo? En hij denkt zeker ook aan zijn moeder, die minder vaak zal overkomen.

Toch maar kiezen voor ontmoetingen met mij dan? Die saaie man, die hem niet

interesseert? Moet hij dat offer brengen?

Of is er iets van een middenweg? Dat familiebezoeken en enkele ontmoetingen met zijn vader elkaar afwisselen? Maar die had hem geschreven dat hij niet meer terug wilde naar de situatie vóór de crisis. Die had met andere woorden geen zin meer om als vijfde wiel aan de wagen te fungeren.

Mijn brief vraagt ook van hem dat hij *zijn* gedrag verandert.

Gaat hij dat pikken?

Volgens mij zet ik hem even hard klem als hij mij.

Hoog spel is het wel.

Ik ben bang dat we de spanning nog wel even zullen moeten vasthouden.

Ik hoop dat hij niet concludeert dat hij geen toekomst ziet tussen hem en mij.

Dan is het afgelopen.

Het kan ook zijn dat hij met mij in contact wil blijven omwille van zijn moeder.

Dan zit *ik* weer met een dilemma.

Wat is mij dat contact dan waard?

- - - - -

Didier Eribon koos als middelbare scholier voor lessen Spaans. Niet voor Duits. Daardoor bevond hij zich onder de zwakkere leerlingen, terwijl zijn schoolprestaties veel beter waren. Waarom koos hij voor Spaans, zich niet bewust dat zijn opa waarschijnlijk uit Andalusië kwam? "... de Middellandse Zee was mijn horizon, warmte tegen de kou, lichtheid tegen de zwaarte, levendigheid tegen de ernst. De vreugde van de middag tegen de somberheid van de avond."

Ik hoop nog de kans te krijgen dit met Georges te bespreken. Ben ik "Duitsland" voor hem?

Ik begin te twijfelen aan mijn voorstel tot ontmoeting(en) met Georges.

Ben ik niet bezig met een achterhoedegevecht en heb ik de slag allang verloren?

Ben ik te laat?

Of gaat de getuigenis van mijn genegenheid voor hem hem over de streep trekken?
Of bij hemzelf een verborgen genegenheid aanspreken?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 23 mei 2024

Georges plaatst op de Beuken-app het volgende bericht om 21:50:

Hoi allemaal - 26 juni aanstaande wordt Jade 6 jaar en dat vieren we graag. Jullie zijn van harte welkom om een taartje te komen eten op Strandpaviljoen Zuid in Den Haag tussen 11:00 en 15:00. Xx

Je kunt de auto parkeren bij de Zeezwaluwstraat, Sternstraat en dan door de duinen lopen over het pad dat daar is.

<https://maps.app.goo.gl/mJJJeHDKQoh2bRHEZ6>

(dit is dezelfde plek als waar we getrouwd zijn; het is in principe binnen, bij mooi weer gaan we naar buiten)

Heleen antwoordt om 22:22:

Ha Georges en Martijn, Ik was al benieuwd wanneer we bij elkaar zouden komen vanwege Jade's verjaardag. Heb het opgeschreven.

Begrijp ik het goed dat het gewoon op de dag zelf is? Ik keek ervan op omdat het een woensdag is.)

Tot zover voor nu, XX Heleen.

Vrijdag 24 mei 2024

Gisteren meldde Georges zich via de Beuken-app met het bericht dat de zesde verjaardag van Jade gevierd zou worden op 6 juli op het strand in Den Haag, daar waar hij en Martijn 5 jaar eerder getrouwd waren.

Ik ben niet volledig geweest. We vieren het op zaterdag 6 juli. Xx - 07:50

(Heleen) Wordt genopteerd! - 07:51

(Mira) Superleuk, ik ben erbij!

Reza in (sic) dan in Berlijn met vriendinnen - 16:45

Ik schrok. Ik heb nog geen antwoord op mijn brief. Komt dat er nog vóór die datum? Of wil Georges mij opzettelijk voor de keuze zetten of ik kom of niet? Het is wel slim van hem. Als ik wél kom, heeft hij mij terug in de bijrol van opa. Kom ik niet, dan heeft hij een legitieme reden om boos te zijn.

Heleen vroeg of ik meeging of niet. Ik antwoordde dat ik een brief had geschreven aan Georges en op een reactie wachtte.

De volgende dag. Ik ben kalm. Als hij mij niet antwoord vóór die tijd, kom ik niet. Dan ontbreek ik op zijn feest.

Heleen is erg lief, de laatste weken. Zij vindt het een nare toestand en hoopt op verzoening. Ze heeft Georges laten weten dat ze zich verheugt op het verjaardagsfeest. Tegen mij heeft ze al gezegd dat ze op die dag mogelijk de hulp inroept van Harald en Tiny.

Ik ben somber. Ik zie Heleen af en toe naar Den Haag gaan, terwijl ik achterblijf in Nijmegen.

Ik voel minder pijn als ik bedenken dat ik nog bij Heleen in het krijt sta, dat ik met mijn thuisblijven kan boeten voor die keer dat ik haar ontmoedigde, toen ze tijdens onze verkeringsstijd een serie zaterdagmiddagen buitenshuis wilde besteden aan een cursus journalistiek.

Ze verwijt het me nog steeds.

(Hoewel ze toen natuurlijk had moeten zeggen: krijg jij maar mooi de rambam, ik ga toch.

Maar zo waren de tijden niet.)

Ik heb Dorus gisteren het volgende bedankbriefje geschreven:

Ha Dorus,

Ik heb *Terug naar Reims* gelezen.

Blij dat je het me gegeven hebt.

Beide thema's: het milieu waar hij vandaan kwam
en zijn leven als homoseksueel heeft hij indringend beschreven.

Het gaat ook over onze eigen afkomst
en mij helpt het persoonlijk ook om Georges beter te begrijpen.

Dat heb je goed aangevoeld.

Bedankt, Dorus!

Ad

Dorus schreef terug:

Het ontroert me dat het zo goed bij je is binnen gekomen. Heel fijn. Dorus

Het is voor het eerst dat Dorus over zijn gevoelens schrijft! Volgens Heleen komt dat, omdat mijn briefje bijzonder hartelijk was.

Ik antwoordde dat ik dat ook b  n: bijzonder hartelijk.

Geworden, zei ze.

                 

Zondag 26 mei 2024

Vanochtend kwam ik op het lumineuze idee, om het volgende bericht op de Beuken-app te zetten:

Beste allemaal,
Ik wil jullie doen weten dat ik niet weet of ik in kan gaan op de uitnodiging van Georges voor de 6de juli, omdat ik op dit moment niet weet welke verstandhouding ik met Georges heb. Ik heb hem voorgesteld om elkaar te ontmoeten.
Jullie horen nog, Ad

Iedereen weet officieel nu dat ik een probleem heb met Georges, maar iedereen wist dit al. Mij gaat het erom dat ik uit de schaduw treed en niet mijzelf zachtjes elimineer. Dat is een hele omslag, voor mezelf. Maar ook de anderen zal het verrassen, want in principe houd je de vuile was binnen.

Belangrijk is ook dat Georges nu niet ongemerkt niets kan laten horen en een troef in handen krijg als ik me niet laat zien op die dag.

Belangrijk is ook dat iedereen weet dat ik heb voorgesteld elkaar te ontmoeten, zodat ik een troef in handen heb, als hij er niet op ingaat.

Het belangrijkste is misschien wel dat de grip van Georges op mij afneemt. Hij wil mij dwingen. Ik laat hem zien niet alleen van hem afhankelijk te zijn.

Ik ben benieuwd hoe Heleen reageert, want ook zij wordt door mijn bericht overvallen. Zij zit nog argeloos in de keuken.

Zojuist ging ik naar de keuken, en zei dat ik een berichtje had geplaatst in de Beuken-app. Heb ik al gelezen, zei ze kortaf en ik dacht meteen dat ze boos was.

Even later kwam ze in de kamer waar ik aan het lezen was. Ze had een potje tomatensaus in de hand, waar ze het deksel niet vanaf kreeg. (Ik moet altijd de deksels opendraaien, dat is mijn vaste taak.) Ik ben niet sterk genoeg, zei ze.

Ik merkte dat ze helemaal niet boos was.

En ontspande.

In de late namiddag belde ze met Georges. Ze had hem een tijdje niet gesproken, het werd weer tijd, zei ze. Na afloop zei ze enkel: Georges is bezig met een mailtje aan jou. Later op de avond heb ik dat mailtje opgehaald, maar niet gelezen. Het lezen bewaarde ik voor de volgende morgen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 27 mei 2024

Het mailtje luidde:

Dag papa,

Ik merk dat deze emails verwarring veroorzaken. Het woord list is niet bij me opgekomen en ik eis niet dat je verandert, dat heeft geen zin. Ik vraag in mijn vorige mail om erkenning en de bereidheid naar je eigen rol te kijken.

Ik vind je oproep tot wederkerigheid lastig. We hebben een vader-kind relatie, dat zal altijd zo blijven. Tegelijkertijd is de vaderlijke rol ten opzichte van een (klein) kind klaar. Wat dat dan in de praktijk betekent is ingewikkeld.

Aldus, laten we een afspraak maken om elkaar te zien op zaterdag 15 juni in Utrecht om 13:00. Schikt jou dit?

Georges

Ik geef mezelf een klopje op de schouder. Het Beuken-appje van gisteren heeft gewerkt. Heel snel. Heleen deed de rest. Waarschijnlijk heeft ze Georges verteld dat ze deze situatie heel vervelend vond en hoopte dat het snel zou bijdraaien.

De crisis is voorbij. We zijn in rustiger vaarwater.

We zijn langs de afgrond gegaan. Eén roekeloos woord teveel, en je kunt niet meer terug zonder gezichtsverlies.

Georges staat weer enigszins met zijn gezicht naar mij toe. Hij blijft erbij dat ik naar 'mijn rol' moet kijken, maar opvallend zijn de woorden 'verwarring', 'ingewikkeld' en 'lastig'. De waarheid is dat hij zich tegenover mij onzeker voelt.

De kwade, dwingende toon van de vorige mails is verdwenen.

Ik moet hem kan overhalen aan onze verhouding te werken.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 28 mei 2024

Vanochtend bij het wakker worden deed ik mijn 2de grote ontdekking, te danken aan de 1ste op zondagmorgen, daar beschreven.

Ik realiseer me: precies 2 ochtenden geleden had ik de inval om mijn bericht over mijn aanwezigheid bij Jade's verjaardag niet privé aan Georges te versturen, maar via de Beuken-app aan 'iedereen'. Het gevolg was dat ik *diezelfde avond* nog bericht ontving van Georges met een voorstel voor een afspraak voor 15 juni. En ineens voerde onzekerheid de boventoon.

Vanwaar die plotselinge omslag?

Dat kwam omdat de privé-kwestie ineens openbaar werd.

Anders gezegd: uit de kast kwam.

Natuurlijk had Georges het probleem allang met Mira en Heleen besproken, maar dat voelde nog aan als 'onder ons'.

Nu niet meer. Nu konden Damiaan en Martijn zich ermee gaan bemoeien en dan kan het conflict naar buiten en alle kanten op.

Dat is de schrik.

Maar vanmorgen drong tot me door dat homoseksuele jongeren bij uitstek leren hun andersgeaardheid voor de buitenwereld te verbergen. Zij ontwikkelen daar een talent voor. Zij leren een geheim te bewaren. Zij waken ervoor hun mond niet voorbij te praten. (In welke wereld homoseksuelen leven beschrijft Didier Eribon indringend en onvergetelijk in *Terug naar Reims*. Van Georges weet ik dit niet. Hij vertelt er nauwelijks over.)

Vóór de tijd dat Georges zich bewust werd van zijn andere geaardheid, als kind nog en als puber was hij volgens mij spontaan en in de ogen van volwassenen grappig. Tot hij merkte rond zijn 8ste of 10de jaar dat hij op lichamelijk gebied niet goed mee kon komen met zijn leeftijdgenoten. Hij ging dat compenseren met leuk doen, zodat hij de lachers op zijn hand kreeg. Hij werd brutaal. Hij werd vervelend. Vond onderwijzers tegenover zich, kreeg straf, werd vernederd door Dumaine. Op foto's uit die tijd is dit herkenbaar.

Op het Stedelijk Gymnasium verandert dit. Hij blijkt intelligent en telt weer mee. Hij heeft echte vrienden. Aan het eind, én als hij naar Enschede vertrekt - om Toegepaste Wiskunde te studeren om te bewijzen dat hij uitblinkt - begint hij te twijfelen aan zijn geaardheid. Hij heeft een geheim.

Op een dag vertelt hij het aan zijn ouders. Die hebben er geen probleem mee, maar moeten er wel aan wennen.

Vrienden van Georges zijn ook op de hoogte, maar van dan af is hij op zijn hoede. Hij durft, met Martijn, actief deel te nemen aan de Gay Parade in augustus in Amsterdam op de boot, onherkenbaar verkleed.

Hij houdt wel van gek doen.

Maar vanmorgen schoot me te binnen hoe verontrust hij was - het is geloof ik alweer een jaar geleden - toen Follow the Money aankondigde een onderzoek te willen doen bij de Climate Fund Managers, waar Georges voor werkt als één van de directeuren en dus verantwoordelijken. In het ergste geval zou dat kunnen leiden tot kamervragen. Men had het vooral gemunt op de CEO, Andrew Johnstone, die zichzelf voor die functie had benoemd vanuit een bedrijf dat óók van hem was. Volgens Follow the Money waren de topsalarissen - mede door bonussen - veel te hoog. Zij benaderden het niveau van de beruchte Private Equity fondsen. Men was dus behoorlijk in paniek en besprak onderling hoe men zich zou verdedigen. Uiteindelijk heeft Follow the Money de kwestie slechts gesignaleerd, maar

niet doorgedrukt. (Waarschijnlijk omdat er geen strafbare feiten zijn gepleegd, omdat zo'n onderzoek veel te lang duurt en te kostbaar is, én omdat je in deze wereld heel wat door de vingers moet zien voor de goede zaak en omdat als je dat niet doet de schade veel groter is dan de morele winst die je maakt.) De kwestie ebde dus weg. Georges, die het rapport van FtM nog aan Heleen en mij had toegestuurd, sprak er niet meer over.

(Wel heeft hij tijdens een wandeling ons uitgebreid verteld over de moeite die hij had met zijn autoritaire baas en zich afgevraagd of hij *zelfstandig* een bedrijf zou opzetten - en dit met mijzelf nog een keer besproken toen we samen een keer uitgingen in Amsterdam - maar dan horen we lange tijd niets meer.)

Over het rapport van Follow the Money hebben we dus nooit gesproken. Ook niet over de omgang met de financiën binnen de CFM-groep.

Voor mij is dat onbevredigend. Georges heeft vlagen van openheid, maar dan gaat de deur weer dicht en zit het geheim achter slot en grendel.

Maar - en hier schrijf ik het om - ik heb de paniek gemerkt die ontstond toen het gevaar dreigde dat de manier van bedrijfsvoeren en met name op het gebied van de financiën dreigde openbaar te worden.

De reflex om dingen geheim te houden is dezelfde als bij homoseksuelen, al liggen de redenen ver uiteen. Geheimhouding is niet per definitie verkeerd. In beide gevallen kan het een verdediging zijn tegen onbegrip.

Wat heeft dit met mij te maken?

Mag Georges geen geheimen hebben, die hij behoedzaam bewaakt?

Natuurlijk wel.

Moet ik gepikeerd zijn, als hij mij niet tot de intimi rekent, die hij vertrouwt?

Natuurlijk niet.

Het wordt anders als hij - zoals uit zijn laatste berichtje blijkt - heel onzeker is over mij, niet weet wat hij aan mij heeft en hoe hij met mij om moet gaan én al helemaal als hij - zoals bleek uit de brief die hij schreef hoog in het vliegtuig: "ik voel geen drang om je te zien" - eigenlijk het liefst van mij af wilde, zodat hij een probleem minder had.

Wat is er sindsdien gebeurd? Waarom die afwijzing en nu ineens die afspraak?

Als die afspraak louter het gevolg is van de schrik, omdat het geheim van mijn conflict met hem openbaar werd, wat is dan de waarde van die afspraak? Ik kan niet geloven dat hij mij plotseling weer zoekt, dat hij nieuwsgierig is naar wie ik ben, dat hij mogelijk weer waarde ziet in de omgang met mij. Ik denk dat hij zich gedwongen voelt door de situatie om zich met mij bezig te houden.

Hij wil niet dat er iets verwijtbaars voor de voeten wordt gegoooid.

Ik ben wantrouwig, ik merk het.

(Maar Georges is ook wantrouwig! Hij weet dat wij politiek gezien rechts-links zijn. Wel allebei gematigd. Maar ik ben er bijna zeker van dat hij weet dat ik bij voorbeeld begrip heb voor het standpunt van Follow the Money en dat ik vind dat deze groep journalisten goed werk doet.)

Een stem in mij zegt: blaas alles niet zo op.

Een andere stem zegt: houd je rug recht. Blijf bij de feiten. Vraag na of het klopt wat je denkt. Beheers je neiging om te zeggen: zand erover. Want dan blijft het probleem onopgelost.

Ik moet met Georges door een dal heen.

Tot nu toe gaat alles precies zoals ik wil. Ik heb de afspraak met Georges op een neutrale plek. Hoe ik tot dit punt gekomen ben is mijn geheim. Ik beschrijf het hier in dit deel Familiegeschiedenis. Ik bewaar het goed. Tegen onbegrip.

Maar ik triomfeer niet. Ik moet met Georges tot een nieuwe verstandhouding komen. Zorgen dat we niet terug gaan naar af.

Ooit dik bevriend. (1979?)

Heleen kwam opgetogen thuis. Ze was naar de bibliotheek geweest en naar het speelgoedhuis van Ingeborg Makkinje. Ze was helemaal geslaagd. Ze had cadeautjes gekocht voor Jade, én voor de jongens. Iets om zelf popjes te maken en te kleden en de klassieker *Kees de Jongen* (1923) van Theo Thijssen.

Onderweg naar huis merkte ik dat ik helemaal ontspande, nu ik het voor mekaar had, de druk op mijn maag verdween.

Dat je weet dat het tussen Georges en mij weer goed komt, heeft er ook mee te maken.

En ineens herinnerde ik mij dat ze zich vorige week verslikt had in een appel, die in haar slokdarm bleef steken, waardoor ze een paar zeer benauwde momenten beleefde. Ze durfde een paar dagen haast niet te slikken.

Ik ben geneigd om beide gebeurtenissen in een verband te zien. Ze kan niet tegen spanningen zoals die tussen Georges en mij. Ze heeft er fysiek last van.

Ik moet haar vaker geruststellen. Strelen. Omhelzen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 29 mei 2024

Gisteren op bezoek geweest bij Willy de Kurver. Gesprek geanimeerd. Willy is trots op haar gebroed van drie kinderen. Zo trots dat het riekt naar zelfgenoegzaamheid. Ze haat mannen als Trump. Ze veracht slappelingen als Henk Berends, de ex-man van haar vriendin Maria en een van mijn vroegere acteurs. Willy vindt vrouwen beter.

Kwam vanochtend mijn notaris tegen met hond. Bij het lopen helt hij naar een kant over. Ik vroeg of hij zich nog een beetje recht kon houden. Ja, ik red me wel, zei hij, maar mijn vrouw is dood. - Zo? - Ze is in februari gestruikeld over een stoeptegels en hard met haar hoofd op de grond terecht gekomen. Schedelbasisfractuur. Nog twee maanden geleefd. Verschrikkelijke maanden. Valt niet mee om alles alleen te doen. Gelukkig telefoneren mijn kinderen dagelijks en komen eens in de week om beurten langs. Maar ik red me wel. Zal wel moeten.

Nee, zei hij, mensen moeten elkaar nemen zoals ze zijn. Niet proberen elkaar te veranderen. Gaat niet. Leidt tot ruzie. Heb je niets aan. -

Goede moed.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 30 mei 2024

Terwijl ik lees in *Wuthering Heights* over Catherine, de vrouw van Edgar Linton, die op Thrushcross Grange terugdenkt aan haar verloren jeugd met Heathcliff op Wuthering Heights, moet ik ineens denken aan wat Mira gisteren vertelde door de telefoon: als ze niet goed in kon slapen, haalde ze bewust het huis in Weurt voor de geest, detail voor detail en werd daar rustig van.

Het oude huis is voor haar een haven, een veilige haven, een rustpunt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 7 juni 2024

Vandaag is Georges gestart met een introductie van *Integrated Psycho-therapy* gedurende 2 dagen in Amersfoort, gegeven door Rosalie de Best en Margaret Harten. Ik heb de site opgezocht. Uitgangspunt is het lichaam, m.n. adem en houding. Daar valt uit af te lezen een blokkade als gevolg van afweer tegen emotionele gekwetstheid. Belangrijk is communicatie: het vermogen om ervaringen onder woorden te brengen.

Het wordt me steeds helderder.

Dit is een therapie waar Georges baat bij kan hebben.

Ik ben er 100% zeker van dat Georges die emotionele gekwetstheid heeft opgelopen op de Nutsschool, bij mijnheer Dumaine. Ik heb enkele foto's die daar ondubbelzinnig van getuigen. Ik zal ze Georges laten zien.

Ik weet alleen niet welke rol ikzelf in die periode heb gespeeld. Of later.

Dit is waar het gesprek over moet gaan volgende week.

Ik voel me schuldig. Ik heb het toen niet gezien. Of niet willen zien.

Niet dŭrven zien, omdat ik te laf was.

Ik ging niet naar die ouderavonden, omdat ik me niet op mijn gemak voelde.

Ik zag de noodzaak niet.

En die was er wel degelijk.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 10 juni 2024

Sommige dingen worden je pas duidelijk op hoge leeftijd. Ik denk na over de scène

die ik eerder beschreef, die plaatsvond op de gang in het huis van Georges, bij aankomst, toen ik voor mijn gevoel minutenlang moest wachten achter de rug van Georges, die overleg voerde met Heleen. Ik kromp. Zoals gewoonlijk. Voelde me erbij hangen. Deed niets.

Nu realiseer ik me pas wat ik wél had kunnen doen. Moeten doen. Ik had Georges hardhandig opzij kunnen duwen en door kunnen lopen de kamer in. Duwde Trump ook niet brutaal een staatshoofd opzij (die van Bulgarije? Van Roemenië? Op een NAVO-topconferentie?), om vooraan te staan voor de groepsfoto?

Hij kwam voor zichzelf op. Misplaatst, zeker. Onbehouwen, geen twijfel over. Hij is dat gewend.

Ik ben dat niet gewend. Ik ben 'bescheiden'. Dat heb ik als kind geleerd. *Anderen* nodigen je uit om vooraan te gaan staan. *Anderen* promoveren je. Dat doe je niet zelf, want dat is verwaand. IJdel. Dan heb je het hoog in de bol.

Je realiseert je als kind niet, dat deze houding van bescheidenheid een deugd is en je tot voordeel strekt, zolang je behoort tot een groep, een familie. In zo'n veilige omgeving wacht je tot je gevraagd wordt.

Je leerde niet dat je in een neutrale, of vijandige omgeving assertief moet zijn, dat je je moet laten gelden. Ik had dat moeten ontdekken. Maar ik ben in de 'bescheiden' stand blijven staan. (Mede door faalangst!)

Ik heb mezelf veel schade berokkend.

Of de crisis tussen Georges en mij tot een goed einde komt, hangt ervan af of het mij lukt om Georges in te doen zien dat hij te maken heeft met iemand waar hij iets aan heeft en die hij vertrouwen kan.

Iemand die je niet opzij zet.

En nu komt het paradoxale!!

Om dit voor elkaar te krijgen moet ik, net als Georges, in therapie willen gaan. Onder ogen willen zien dat het gedrag van mij, zoals hij dat onder woorden brengt, een overcompensatie is, voortkomend uit mijn frustratie in mijn leven niet te hebben bereikt wat ik in mijn eigen ogen had willen en kunnen bereiken, wanneer ik meer voor mezelf was opgekomen. Als ik minder quasi bescheiden en verlegen opzij was gegaan, oftewel gevlucht was.

Ik moet niet steeds weer de makkelijke en dus verkeerde weg kiezen door Georges en Mira niet lastig te vallen met mijn gefrustreerd gezag.

Hoe pak ik dit aan?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 12 juni 2024

Ik ben aan het einde van *Wuthering Heights*. Heathcliff is op weg krankzinnig te worden. Zijn hoofd is gesplitst: hij neemt de realiteit om zich heen waar, maar bevindt zich tegelijk op de drempel van de 'hemel'.

Het doet me meteen denken aan het slot van *Het laatste Bed*.

Zaterdag naar Georges. Voor hem is het goed dat hij terugdenkt aan de jaren dat hij 'emotioneel gekrenkt' is, zoals de psycholoog dat noemt. Ik kan hem helpen. Misschien komt hij op de proppen met mijnheer Dumaine. Hij is bang voor hem geweest, zeer bang. Hij is door hem vernederd, diep. Het liefst zou hij hem in de afgrond duwen. Maar dat kan niet, zijn beeld verschijnt steeds weer. Toch kan Georges genezen: door hem op te roepen, merkt hij ook dat er geen gevaar meer is. Het beeld is star. Georges kan tegenover het beeld bedenken dat hij niet meer dat bange jongetje meer is dat toendertijd niet kon ontsnappen aan die man. Nu wel. Hij is nu in staat om Dumaine onbevreesd te wijzen op zijn kapitale blunder, namelijk dat hij geen andere mogelijkheid zag om orde in de klas te bewaren dan door Georges een watje te noemen, of iets dergelijks. Hij nam de makkelijkste maar zeer laffe weg en gebruikte zijn autoriteit om angst te zaaien, terwijl hij zijn onnadenkendheid en zijn verachting had moeten inwisselen voor vaderlijkheid en de jongen bij zich had moeten nemen en uitleggen waarom hij zich zo lastig gedroeg en waarom hij dat beter niet kon doen, omdat hij andere talenten had dan de puur fysieke.

Ik hoop dat hij zo de kwade engel kan ontwapenen.

En in mij de goede engel gaat zien, die ik niet altijd was.

Er is een gelijkenis tussen Heathcliff en Georges: beide zijn in hun jonge jaren vernederd.

Catherine Earnshaw en ik schoten tekort: door 'selfishness'.

Teveel met onszelf bezig.

Emily Hopkins uit *Het laatste Bed* was niet zozeer vernederd dan wel getiranniseerd door haar mateloos ambitieuze moeder in haar jeugd. Later werden zij en haar jongere vriendin vanwege hun lesbische geaardheid door de macho-samenleving op geniepige wijze verstoet. Ze vlucht in krankzinnigheid, een dissociatie die er ook bij Heathcliff is. Zij zien een illusoir geluksbeeld dat niet meer verandert.

Dodelijk geluk.

Lijkbleek.

Bericht van Bep:

Lieve Ad, even melden: mijn longen bleken (via -foto) "schoon" en bloed (via

-prikken) "alles oké"!! XX van ons, Bep.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 16 juni 2024

Gisteren heb ik Georges gesproken. We zaten in het restaurant bij de grote hal van station Utrecht centraal. Het gesprek ging eindelijk over waar het veel eerder over had moeten gaan: over zijn Grote Verdriet. Georges heeft zich inderdaad opgegeven voor de HBO-cursus/opleiding Integrated Psycho-therapy in Amersfoort. Hij gaat ook stoppen met werk voor een half jaar, en denkt erover om daarna als toezichthouder verder te gaan in de Raad van Commissarissen. Zeer binnenkort gaat hij voor een week naar Portugal om te relaxen met wat yoga en om na te denken.

Ik heb het met hem gehad over de emotionele vernederingen waarmee hij te maken kreeg vooral tussen zijn 9de en 12de jaar, met name vanwege mijnheer Dumaine, het hoofd van de Nutsschool.

Georges zei dat hij sinds die tijd zijn omgeving continu scant.

- (Hij leeft in een onveilige wereld, dus.)

Ook het graag provoceren van mensen stamt uit die jaren.

- (Dat deed hij om lachers op zijn hand te krijgen.)

Mijn hoofddoel was om Georges voor te stellen regelmatig deze gesprekken te voeren en daar stemde hij mee in. Wel heeft hij mij gewaarschuwd dat hij eerlijk wil zijn, zodat hij alles kan zeggen over mij wat hij wil.

Prima. Ik ga dus voor de bijl.

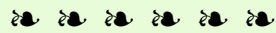
We zijn de weg naar boven ingeslagen.

- - - - -

Tom-Jan Meeus citeerde de filosoof en econoom John Stuart Mill (On Liberty, 1859):

„Wie alleen de eigen kant van een zaak kent, weet weinig van de zaak zelf.”

Dit in verband met enkele PVV-leden en hun leider Geert Wilders, die Onno Eichelsheim, de Nederlandse commandant der Strijdkrachten, bekritiseerden, omdat hij de verwoesting als gevolg van de Israëlische oorlogvoering in de Gaza disproportioneel had genoemd. Volgens deze PVV-ers moesten hij en ook ambtenaren hun menig vóór zich houden en enkel spreekbuis zijn van hun minister. Een gevaarlijke ontwikkeling.

Maandag 17 juni 2024

Ik tob alle dagen met mijn vermoeide spieren. Mijn ogen zijn vermoeid van het lezen. Gevolg: draaiierigheid. Het liefst blijf ik zitten. Dan dwing ik me op te staan en door de kamer te lopen, oefeningetjes te doen. Helpt niet veel.

Dan komt Heleen binnen. Ze heeft getelefoneerd met Mira. Mira was naar de dokter gewwest. Voor de zoveelste keer. Ze had werk nagekeken van leerlingen, de hele zondag. Toen ze een lamme hand voelde van het tikken en een verlamd gevoel aan de linkerkant van haar tong, sloeg ze alarm. Meteen vanochtend naar de dokter. "Heb ik ALS?" Dokter neemt een paar testjes af, stelt haar gerust. Volgens Heleen is het bij Mira iedere keer raak in juni. Dan staat ze onder spanning vanwege het vele schoolwerk, plus haar werk aan haar proefschrift en dan slaat de onzekerheid over haar gezondheid toe, hetgeen de spanning verder doet toenemen.

En weet je wat er dan verder gebeurt? Dan slaat haar onzekerheid op *mij* over!!

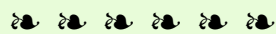
Als dat geen liefde is ...

Of is het compassie, inleving in een ander, dus toch?
Partieel dan.

Ik ga de kuilwandeling maken.
Om mezelf te testen.
Kan ik de vermoeidheid uit mijn lijf lopen?

- - - - -

Ja, dat kan behoorlijk goed.
Mariska, de praktijkassistente zei het al: water drinken. Anderhalve liter per dag.
Het helpt inderdaad. Minder dol. Meer kracht in de benen. Heerlijk!
Blijf ik doen !!

Dinsdag 18 juni 2024

Ik ben moe. Om 10.30 u. Ik lees in *Catcher in the Rye*, mijn hoofd tolt. Ik ga staan, buig lang voorover, er moet zuurstof naar mijn hersens. Ik zet voor de tweede maal koffie. Vanmorgen aan Georges gemaild: "Ik kom ook naar het feestje van Jade." Twintig minuten later, Georges: "Dat vind ik leuk."

We komen tot elkaar.

In *Catcher* heeft Holden Caulfield in de nacht zijn spullen gepakt. Zijn gezicht zit nog onder het bloed na de vechtpartij met Stradlater. Hij zit in de trein. Normaal in de trein leest hij graag in pulp-blaadjes. Nu niet. Nu doet hij zijn pet af en staart voor zich uit. Hij weet dat hij Pencey, de kostschool, definitief achter zich laat.

Ik kijk naar buiten. Een regen-dag. De stille berk. Heleen en ik hebben hier de langste tijd gehad. We voelen dat aan ons lichaam. Nog een paar jaar.

Voel ik tranen? Niet echt. Gedachte: was dit alles?

Maakt het iets uit dat ik geleefd heb?

Wat ik van het leven weet, gaat met mij in vlammen op.

Mijn kinderen ...

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 21 juni 2024

Bij het afscheid op het station in Utrecht afgelopen zaterdag gaf Georges mij plots een kus op mijn voorhoofd. Ik vroeg of hij het niet erg vond dat ik nog probeerde mijn trein te halen. Ik had nog vier minuten. Ik rende weg.

Nu lees ik in de *Catcher*. Hoofdstuk 23. Holden zit op het bed naast zijn 10-jarig zusje Phoebe in het appartement van hun ouders. Het is nacht. Toen haar ouders thuis kwamen van een party, vluchtte Holden in de kast. Haar moeder, die kwam kijken of Phoebe sliep, rook de geur van sigaretten. Phoebe loog dat ze één trekje genomen had. Toen ze weg was, vroeg Holden haar enig geld te leen. Phoebe gaf hem het geld dat bedoeld was voor de kerstcadeaus. Dan begint Holden plotseling hard te huilen. Hij kan niet meer stoppen. Phoebe slaat een arm om zijn nek. Hij slaat zijn arm om haar middel.

Ik moet ook huilen, als ik het lees.

Dan denk ik meteen aan Georges, die ook hilde, toen hij vertelde over het verdriet dat hij met zich meedroeg.

Ik geloof dat ik van hem hou.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 22 juni 2024

Ik lees in de krant het volgende citaat van psychiater Van Os:

We zouden we de waarde van de diagnose minder groot moeten maken. "Je kan nog steeds diagnosticeren op een niveau dat je gevoelig bent voor angsten of psychosen of stemmingswisselingen. Je kan nog steeds het grote cluster benoemen waar men toe behoort, dat vinden mensen ook heel fijn. De tijd is echt rijp om dat te doen, maar we zitten nog steeds met die taal van de 19e eeuw. Schizofrenie, alsof we niks beters kunnen verzinnen."

Van Os komt met het begrip 'spectrum'. Het spectrum rondom autisme bij voorbeeld. Iedereen zit ergens in dat spectrum en daar waar je in omgevingen zit waar dat een voordeel is, is dat mooi. Maar als je in een omgeving zit waar dat een nadeel is, dan heb je een probleem."

Dan komt Van Os met het concept 'neurodiversiteit'. Dit zegt dat ieder mens een unieke ontwikkelingsconfiguratie heeft. En dat wordt beïnvloedt door de omgeving. Iedereen is anders, en in sommige omgevingen kun je uitstekend functioneren, en in andere omgevingen heel moeilijk."

Van Os merkt dat jonge mensen het begrip 'neurodiversiteit' fijn vinden. Zij gaan af van verwoordingen als 'ik ben autist', of 'ik ben ADHD' alsof het een identiteit is. En daar zit ook het gevaar van het labelen." "Door te zeggen dat je neurodivers bent, zeg je dat je bepaalde talenten en gevoeligheden hebt waar je mee moet leren leven, en dat is precies de taal die we nodig hebben."

Maandag 24 juni 2024

Ik ben gisteren met Mira een 'dagje-uit' geweest. We hebben in De la Mar de solo-voorstelling gezien van Hadewich Minis: *Girls and Boys* van Daria Bukvič over een vrouw die trouwt, gelukkig is, twee kinderen krijgt en een bedrijfje heeft naast dat van haar man, totdat hij vreemd gaat (althans zij denkt dat), en als het huwelijk gestrand is zijn beide kinderen vermoordt en vervolgens vier-hoog uit het raam springt. Zij blijft achter met een geest die dissocieert, waarbij ze op een sofa zit en haar beide dode kinderen tegen zich aandrukt, nadat ze plotseling zijn opgekomen. Laatste beeld. Einde.

Het spel van Minis is voortreffelijk. De inhoud is voor mij te vrouw-vriendelijk. Ik verdenk Bukvič ervan dat ze vrouwen beter vindt dan mannen.

Ik heb naar aanleiding van het stuk met Mira gesproken over macht. Een negatief begrip dat meteen associeert maar tirannie en het domein van de man. In het stuk maakte de vrouw een lijstje op van mannelijke en vrouwelijke tirannen. Bij de vrouwen kwam ze tot Medea en nog een naam die ik mij niet herinner, bij de mannen kwam er geen eind aan de reeks: Hitler, Stalin, Mussolini, Pol Pot, Idi Amin, Saddam Hoessein en ga maar door. Heel suggestief. Bij mij gingen de stekels overeind, ik denk: ja, nogal logisch, als vrouwen maatschappelijk gezien duizenden jaren niet meetellen, is er ook geen kans dat ze uitgroeien tot dictators. Maar mij hindert ook dat eeuwige aanhikken van vrouwen tegen de machthebber. Wat is er zo leuk aan macht? De grote aantrekkingskracht ervan is dat je aan de knoppen zit, althans dat denk je, dat je probeert de wereld de wereld te dwingen te zijn zoals jij, zodat je rustig kunt slapen, omdat je geen tegenstanders meer hebt. De werkelijkheid is dat je nooit meer rustig kunt slapen, dat er een levenslange zachte, onzichtbare dreiging sluimert, die altijd onverwacht als een monster kan opduiken. Daar komt bij dat bij macht vrijwel altijd eenzaamheid gepaard gaat. Bij macht hoort eenzaamheid, al lijkt dat totaal niet zo en toch is dat de prijs. Een prijs die ook nog betaald wordt met de verplichting om te zorgen voor veiligheid. Dus de verplichting om te vechten als het oorlog wordt.

Ik zou niet onvoorwaardelijk jaloers zijn op de machthebber.

De kracht - en de zwakte - van de democratie is de spreiding van de macht. En de gelijke verdeling ervan tussen mannen en vrouwen. Dan komt aan het licht dat vrouwen met macht dezelfde fouten maken als mannen. Zodra ook zij de wereld willen dwingen naar hun eigen 'goede' inzicht.

Weet je waarin ik de kinderen inmiddels de baas ben? In het erkennen van mijn fouten. Ik heb er niet heel veel moeite meer mee. Het kan me niet zoveel meer schelen. Het zijn feiten waarbij ik me neerleg. Het zij zo. Ik kijk er niet van weg. Ik wil het echt wel weten. Ik heb spijt. Ik schaam me. Die fouten zijn een onderdeel van me. Ik betaal de prijs: mijn kinderen hebben het recht om zich gedeeltelijk van mij af te wenden. En Heleen boven mij te verkiezen. Ik ga daar niet meer aan tornen. Bij mij herhaalt zich een vrij vaak voorkomend patroon. Het Oidipous-patroon.

Mythologisch gesproken: de vader doden, de moeder trouwen. Pas als de vader is overleden, komt er ruimte voor de kinderen om zich om te draaien en zich af te vragen wie die man was en in welke omstandigheden hij verkeerde. Dan komt het begrip en keert de affectie uit de vroege jeugd terug.

Het zij maar zo. Fuck. De ballen.

Ik vertoonde toch hetzelfde gedrag ten opzichte van mijn vader?!?

Hij had te weinig belangstelling voor mij. Maar ik had ook te weinig belangstelling voor hem. We maakten er bar weinig van, van onze relatie. Ook ik gaf lange tijd de

voorkeur aan mijn moeder. Vroeg me nooit af of dat merkbaar was voor mijn vader en of hij er onder leed. Tegenover hem ben ik nooit volwassen geworden. Ik hield me nauwelijks met hem bezig. Ik was met mezelf bezig, met mijn eeuwige 'problemen'.

Doe ik nu aan zelfhaat?

Nee, ik heb geen hekel aan mezelf.

Ik heb zelfs mijn geloof in de mensheid niet helemaal verloren. Hoewel.

Ik heb een hekel aan de obligate veroordeling en de obligate ophemeling van kinderen jegens hun ouders, die horen bij bepaalde periodes in hun leven en die in wezen lafheden zijn. Lafheden, omdat ze het laten afweten wanneer ze nog leven en er nog iets aan te doen is. Obligate veroordeling en obligate ophemeling die in wezen eigenliefde zijn. Omdat wij aan het eind obligaat tevreden over ons leven willen zijn, en obligaat 'blij' met onze ouders.

Ik heb ook een hekel aan de lafheden van vaders die lijden aan stemmingswisselingen en onberekenbaar zijn en uitvallen tegen hun kinderen, omdat ze dat niet durven tegenover hun gelijken of meerderen.

Ook ik deed het.

Maar Georges doet het ook.

Mira ook.

Hoho, daar staan hele goede dingen tegenover, bij alle drie.

Stop uitweiding.

Ik kom Mira wel iets nader. We hebben het over vroeger. Ook Mira komt stevast terug op het punt dat ik teveel aan het woord was en haar te lang heb gedwongen tot luisteren. Het zit de kinderen hoog. Eigenlijk nog steeds.

Ik heb haar gezegd dat ik inderdaad lang heb gedacht dat mijn opvoeding niet rond was, maar dat de werkelijke reden van mijn zendingsdrang was dat ik nog iets aan het contact wilde doen, het contact waaraan het al zolang ontbrak.

Ik had de indruk dat ze dat begreep. Maar de urgentie om er iets aan te doen ligt bij haar lager dan bij mij. En mogelijk ook lager dan bij Georges, maar daar ben ik nog niet zeker van.

Ik hoorde van Mira dat Georges na het gesprek met mij in Utrecht direct door was gegaan naar haar en dat hij na het gesprek met haar vervolgens was achtergebleven, omdat hij alleen wilde zijn.

Zou ik hem er nog over bevragen?

Moet ik hem vertellen dat ik sinds de crisis in februari met niemand over hem en mij gesproken heb, zelfs niet met Heleen?

Ik ben half blij, half bedroefd. Het was zonnig in Amsterdam, ik ben er vaak geweest. Ik kijk om me heen, zie de drukte. Innerlijk neem ik al afscheid, en weet ik dat ik nog

maar een paar keer zal komen. Mijn einde ligt vast. In Nijmegen. Ik herinner mij de opwindende van vroeger, toen ik dacht nog mogelijkheden te hebben voor avontuur in de grote stad. Met tegenzin leg ik mij neer bij wat niet te vermijden is. Ik begin te berusten. Mijn lichaam gebiedt het. Ik voel me onwennig op de OV-fiets, onwennig in het verkeer, ook omdat ik de weg niet ken. Mira is mijn gids, waarschuwt me voor aankomend verkeer. De rollen zijn nu echt omgedraaid. Ik heb haar uitgelegd dat ik draaierig ben en steeds bezig met mijn evenwicht. Zij zegt dat ze dat nog niet gemerkt heeft. Lief van haar. Ik zeg dat het grootste gevaar is dat ik val en dat ik daarom veel oefen voor sterkere beenspieren.

In de trein terug app ik Heleen dat ik rond kwart over acht thuis ben en lees niet en kijk uit het raam ...

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 25 juni 2024

Ik lees in het juist verschenen en gekregen boek van Jeroen Helmer *Wildernis* en stuit op het begrip *shifting baseline syndrome*, "het verschijnsel dat elke generatie de staat van de natuur zoals zij zich die herinnert als referentiepunt neemt voor minimale kwaliteit van de natuur, terwijl de natuur zich op dat moment al in een sterk verarmde en ontwrichte situatie bevond."

Juist, maar dat was zo volgens de generatie ervóór.

Elke generatie stapt in de wereld met het idee dat de toestand waarin zij verkeert altijd zo geweest is. Historisch besef en notie van ontwikkeling komt pas gaandeweg.

Daar stuit ik ook op bij Georges en Mira. Zij groeiden op in een tijd dat er veel meer rekening werd gehouden met kinderen dan in mijn tijd, met name de vijftiger jaren.

Als kind hadden mijn broer en ik weinig in te brengen, wij hadden te luisteren en naar ons werd weinig geluisterd. Zowel Georges als Mira vinden het vreselijk als ik te lang aan het woord ben en hen dwing tot luisteren. Dat hebben zij vaak gezegd en dat zeggen zij nog steeds. Georges vooral vindt het daarom ook normaal dat hij mag zeggen dat een onderwerp hem niet interesseert.

Ik heb al een aantal keren gezegd dat ik dit begrijp en dat ik toe wil naar een gedachtewisseling. (Ze blijven wantrouwig.) Maar dan pruttel ik ook af en toe iets van: toch vind ik het ook een beetje *verwend* van jullie. Jullie waarderen niet het feit dat er rekening met jullie gehouden wordt, jullie vinden het vanzelfsprekend, jullie vinden eigenlijk dat je er recht op hebt. En dat voelt voor ons aan als verwend. Omdat het voor ons helemaal niet vanzelf sprak.

Als ik het woord 'verwend' zeg, steigeren zowel Georges als Mira. Ze begrijpen niet hoe ik daarbij kom. De volgende keer zal ik zeggen: "*shifting baseline syndrome*". Kijken of die term indruk maakt. (Maar dat doe ik niet. Ik heb er een hekel aan: pas als er in Amerika een term is gemunt voor een begrip, telt het. Mwèèè.)

Maar er zit nog een addertje van rancune bij mij onder het gras. Mira heeft zojuist 7 (zeven!) kwartier geluisterd naar een monoloog van vrouwe Hadewich Minis. Geen enkel probleem. Ze klaagt nergens over. En ik denk: ja, Minis wel, hè, en ik niet. Heel kleinzielig van mij, want ik kan mij allang niet meer, nee, ik heb mij nooit kunnen meten met Minis, maar toch laat dat addertje van frustratie zich niet tot zwijgen brengen, het voelt zich gekrenkt, het voelt zich de mond gesnoerd.

Ook, nu het geen enkel plan heeft voor een volgende monoloog, en er de energie niet voor heeft en er de zin niet van ziet, aangezien een uitwisseling van gedachten tussen gelijken veel bevredigender is.

Gaat het dan toch weer om een steeds terugkerende, onderliggende machtsstrijd, die ik maar niet wil verliezen?

Hm.

Maar vermengd met verlangen naar echt contact.

Er moet iets kantelen.

Contact in plaats van macht.

Nee, Heleen, ik hoef niet enkel "mijn kop te buigen".

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 26 juni 2024

Wat is dat toch wonderlijk: ik lig wakker in de vroege ochtend en slaap van zeven tot acht heel diep. Dan word ik wakker met het lied:

Geef mij een wodka, Anouschka,
en laat mij alleen;
die wodka begrijpt mij,
maar jij bent gemeen. Refr.

Sinds mijn vroegste jeugd niet meer gehoord en ineens vanuit een verborgen hoekje opkomend en zich presenterend.

En dan mijn vader. Hij zit bij me op bed, in het wit. Kijkt voor zich uit. Ik prevel iets van: "Ik deed het verkeerd, maar niet expres. Mijn bedoeling was goed."

Alsjeblieft.

Hij is dertig jaar dood. Nog altijd daar.

Zou het te maken hebben met het gesprek dat we gisteren voerden met Gé en Els in hun achtertuin? Els is ontevreden, gefrustreerd en reageert dat af op de politiek en

gisteren op het voetbal. (Nederland verloor van Oostenrijk met 3 - 2).

Els kan niet overweg met Leonie, haar schoondochter, het lijken twee onverenigbare werelden. Els ergert zich aan het materialisme van Leonie.

Heleen heeft een keer gesproken met Leonie en had van haar een heel goede indruk.

Volgens Heleen vechten Els en Leonie om Cas, hun zoon.

Het gesprek gaat dan over het gebrek aan belangstelling van volwassen kinderen voor hun ouders. Mag je daarom vragen als ouder? Mag je daarom vragen als je zelf evident in gebreke bent gebleven, zoals Heleen en ik dit ruiterlijk bekennen?

Het houdt mij al weken bezig. Nee, je mag dit niet vragen, natuurlijk niet. Die belangstelling moet er zijn, of niet. En toch voelen ouders rancune. Zijn zij niet in staat om plaats te maken, de weg vrij te maken zodat hun kinderen hun eigen gang kunnen gaan en het vertrouwen van hun ouders meekrijgen? Want daar vragen zij om, zij willen dat hun ouders trots op hen zijn en zij voelen zich meestal verplicht om hun ouders te verzorgen als deze gebrekkig worden.

Maar de echte belangstelling? Het begrip? Meer: het perspectief dat hun ouders belichamen omtrent het directe verleden van de kinderen, waardoor zij zichzelf beter begrijpen? Klinkt het té abstract als ik schrijf dat de band tussen ouders en hun kinderen voor samenhang zorgt en dan juist die samenhang sterk maakt en meer is dan de som van de individuen?

Zoals het Nederlands elftal verloor door het gebrek aan samenhang. Het waren afzonderlijke spelers, die teveel op de bal gericht waren en te weinig van elkaar wisten wat ze gingen doen, ze waren geen ploeg. De Oostenrijkers wel.

🐾 🐾 🐾 🐾 🐾 🐾

Donderdag 27 juni 2024

Vannacht lag ik te denken aan wat ik in *Wildernis* las over het gedrag van het wilde rund (p. 63 en 68):

"Volwassen stieren zonderen zich in de herfst af van de kudde en leven in duo's of solitair. Dat laatste is zeker het geval bij **een oude stier die zijn meerdere heeft moeten erkennen in een of meer uitdagers.**
Zo'n stier slijt de rest van zijn dagen in eenzaamheid."

En deze prachtige passage:

In het vroege voorjaar voegen de andere stieren zich weer bij de kudde om met vruchtbare koeien te kunnen paren. De sterkste stier mag dan

de beste koe benaderen, dus onderling moeten de stieren bepalen wie daarvoor in aanmerking komt. Dat doen ze het liefst op afstand, want met hun scherpe hoorns kunnen ze elkaar lelijk verwonden. Eerst laten ze een diep gegrom horen. Hoe zwaarder de loei, hoe meer testosteron en dus hoe groter en krachtiger de stier. Als stieren elkaar ontmoeten gaan ze soms naast elkaar staan, met de koppen van elkaar af. Er lijkt minutenlang niets te gebeuren, maar tijdens zo'n bevroren gevecht bepalen ze onderling wie de sterkste is. **Degene die het eerst vertrekt erkent de andere als zijn meerdere.** Ook schrapen ze met een voorpoot over de grond en gooien hele pluggen en kluiten aarde in de lucht en over hun rug. Hoe groter de stofwolk, hoe meer indruk een stier maakt. Als de mededinger dan nog steeds niet overtuigd is, gaan alsnog de koppen tegen elkaar voor een werkelijke krachtmeting. **Soms verlaat de verliezer luid loeiend het toneel en blijft een duidelijke winnaar achter,** maar vaker is het geheel onduidelijk wie er gewonnen heeft. Uiteindelijk is het de koe die kiest en een stier uitnodigt om haar te verleiden voor een paring. Daartoe likt hij haar vacht, buigt of breekt hij takken van jonge struiken of boompjes met zijn hoorns om haar de verse topblaadjes aan te bieden en houdt hij haar de hele tijd gezelschap. Dat houdt hij een week vol, ook om rivalen geen kans te geven."

(Een paar regels uit dit relaas zijn door mij zwart gedrukt.)

(Over het ouderwetse, stijve, bevoogdende taalgebruik moet ik nog een hartig woordje spreken met Jeroen.)

Vul Georges in als de winnaar, mij als de verliezer, die *luid loeiend* de aftocht blaast en van nature in eenzaamheid de rest van zijn dagen slijt.

Dit is het patroon van de natuurlijke selectie, die de overleving van een populatie bevorderde: door middel van winnaars en verliezers.

Dit patroon werkt nog steeds na bij mensen.

Voor mij is het zeer herkenbaar in de laatste mails van Georges. Hij verdrijft mij niet, zo ver gaat hij niet, durft hij niet te gaan, wil hij waarschijnlijk ook niet gaan, maar hij probeert mij wel onschadelijk te maken, en op afstand te houden.

Mira doet iets dergelijks, maar regelde het zo dat ze tijdens de avondwandeling met Teun mij eens per week of veertien dagen vanuit Amsterdam opbelt voor een gesprek van een half uur of drie kwartier.

Georges belt mij niet. Of zelden. (Ik hem trouwens ook niet.)

Heleen vindt dat ik mij bij de situatie neer moet leggen, maar zegt er niet bij dat ze zelf buiten schot is, volledig geaccepteerd en zeer geliefd.

Ze is op haar gemak in de familie, zoals de oude koeien in de kudde.

Nu ik. Ik ben de oude stier die in het gareel loop van het oude evolutionaire, door Darwin c.s. beschreven, zeer langzame patroon van de overleving. Ik zal dus sterven, in eenzaamheid, want ik ben de verliezer, niet gelaten, maar vol rancune. Mopperend, zoals Els Berson.

Dat oude Darwinistische patroon mag dan sterk zijn en nog altijd werkzaam, dat wil niet zeggen dat het 't laatste woord heeft. De natuurlijke selectie heeft allang niet meer het laatste woord. Het kost namelijk onnoemelijk veel slachtoffers. Allemaal goed 'materiaal' dat verloren gaat. De oude Grieken gaven al de aanzet. We hebben de democratie uitgevonden, bedoeld om het geweld dat met de natuurlijke selectie gepaard in te dammen en te stallen bij de overheid en verder te vermijden door overleg en compromissen. Minderheidsgroepen worden dus niet geruimd, maar houden inbreng. Zo ook individuen. Zij kiezen mee en worden beschermd door het Recht.

Ik ben zo'n individu. Ik moet inderdaad berusten, maar hoeft niet op de schroothoop. Ik heb bovendien een te groot ego.

Ik heb mogelijk nog wat jaartjes te gaan. Voor de rol die Georges mij toebedeelt voel ik mij te goed. Hij onderschat mij. Hij ziet in mij geen enkele voor hem toegevoegde waarde. Van hem mag ik langzamerhand in de achtergrond verdwijnen. Hij geeft mij het gevoel dat ik voor hem overbodig ben. Wat hij precies van mij denkt kan ik niet goed peilen, maar ik heb reden genoeg om te vrezen dat zijn beeld van mij niet vleiend is.

Erger, hij heeft nog steeds last van mij. In zijn hart wil hij mij weg hebben. Hij denkt dat hij dan een probleem minder heeft. Natuurlijk, hij zegt dit niet en hij is ook onzeker en er staan op sommige momenten ook positieve gevoelens tegenover, maar hij heeft ook een fixatie: hij wil mij bij wijze van spreken, zoals Oidipous, 'doden'. Ik vermoed dat hij daarom in therapie wil. Hij wil in zijn ziel kunnen kijken. Misschien heeft hij nog andere redenen ervoor.

Ik schreef dat ik mij te goed voel.

Wat kan ik dan voor hem betekenen, waarvan hij zich niet bewust is?

Ben ik degene die hem, naast Mira en Heleen, bij uitstek helpen kan als hij in zijn verleden zoekt naar wie hij was, en is?

Dit kan, we hebben een gemeenschappelijk verleden, dat kunnen we ophalen.

Dat geeft mogelijk een begin van een band.

Maar ik denk toch dat zowel hij als ik meer wil en dieper: verzoening.

Vóór ik dood ben.

Vóór ik op sterven lig.
 Kan dit? Hoe lang is de weg van afkeer naar verzoening?
 Hoe loopt die weg, van mijn kant?

Ik ga ook Mira voorstellen om elkaar persoonlijk te ontmoeten, eens per maand, of in de zes weken. Ik lever de telefoongesprekken, die door mijn slechte oren zo moeizaam voor mij zijn, ervoor in.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 1 juli 2024

Van Georges krijg ik separaat een berichtje uit Portugal:

"Hoi pap - groeten vanuit New Life Portugal. Ik ben hier een weekje om alleen te zijn. Het is een prachtige locatie in een natuurgebied ver vd bewoonde wereld. Dit centrum is een combinatie van een retraite centrum, een wellness en een rehab. Er zijn zo'n 15 mensen en er is ook een 'sanga', community life, waardoor er connectie met anderen is. De mensen zijn tussen de 20 en 50, ze blijven een week, een maand of een paar maanden en sommigen hebben een flinke alcohol of drugsverslaving. Dat maakt het interessant. Anderen komen voor de rust en reflectie. Iedereen heeft een eigen programma (de mijne is vrij relaxed) en je kunt de hele dag meedoen aan verschillende soorten yoga, meditatie, dans, art workshops, en coaching/therapie maar je hoeft niks. Het uitzicht is adembenemend en ik heb een fijne kamer. Ik heb de hele week nog voor me, ben blij dat ik zoiets mee kan maken en dat dit soort plekken van 'heling' bestaan. X Georges"

Ik heb opgezocht: 'rehab' = rehabilitatie, een aanduiding van een verslavingskliniek.

Dit is dus mijn zoon. In het begin kijk ik vluchtig, schichtig. Langzaam kijk ik wat langer naar zijn gezicht. Ik moet altijd door iets heen, als ik kijk. Het gezicht is mij vertrouwd, maar ook vreemd. Het lijkt op het mijne, maar ook weer niet. Zijn figuur heeft gelijkenis met het mijne, maar is een paar maten groter in de uitvoering. Dat heeft te maken met de eenzijdige voeding in mijn peuter- en kleuterjaren tijdens en na de oorlog. (Mijn broer Bep is nog kleiner.)

Het gezicht van Georges heeft iets zachts, zijn handen ook. Zijn houding heeft iets kwetsbaars. Dat is al zo sinds zijn kindertijd. Hij is het tegengestelde van een macho.

Vermoedelijk staat hij op een keerpunt in zijn leven. Hij is zoekende, al een paar jaar. Het lijkt er sterk op dat hij het roer om gaat gooien, zijn werk bevredigt hem niet langer. De laatste maanden laat hij termen vallen als 'therapie' en 'heling'. Hij heeft een sterke neiging tot inkeer en zelfreflectie. Hij wil graag alleen zijn.

Ik heb nu een afspraak met hem voor 13 juli. Als hij wil kunnen we het gesprek leiden naar zijn jeugd in Weurt, het milieu waarin hij opgroeide in de volkse buurt.

Om mij voor te bereiden lees ik opnieuw *Terug naar Rheims* van Didier Eribon. Deze auteur verwijst naar enkele Franse filosofen en literatoren, die hij soms zelf gekend heeft en die ik goed voor ogen wil hebben. Eerst hemzelf.

Didier Éribon (1953 -) is een Franse filosoof en socioloog.

In *Terug naar Reims* keert Didier Eribon, nadat zijn vader is overleden, terug naar zijn geboortestad Reims, waar hij de Franse arbeiderswereld herontdekt die hij dertig jaar eerder achter zich had gelaten. Samen met zijn moeder bekijkt hij foto's van vroeger.

Hij duikt in zijn eigen geschiedenis en in die van zijn familie, en gaat na hoe het klassensysteem hun levensloop heeft beïnvloed en nog steeds beïnvloedt.

Zijn verhaal gaat over de manier waarop zowel een klassenidentiteit als een seksuele identiteit tot stand komt, en over de recente geschiedenis van de Franse politiek, inclusief het veranderende stemgedrag van de arbeidersklasse. Dit alles wordt weerspiegeld in het gezin waarin Eribon is opgegroeid, dat na een lange periode van loyaliteit jegens de Communistische Partij op het Front National stemde.

In zijn vroege jaren schreef hij onder andere een biografie van Michel Foucault.

Michel Foucault (1926 – 1984) was een Frans filosoof, bekend vanwege zijn politiek activisme in de jaren 70 en 80 en zijn analyses in de politieke filosofie via begrippen als disciplinemaatschappij, biopolitiek en biomacht.

Zijn colleges trokken overvolle zalen. Hij zou dit doen tot hij in 1984 aan een aids-gerelateerde ziekte overleed.

Foucaults werk kent drie periodes en drie kernbegrippen: waarheid (jaren 60), macht (jaren 70) en lust en het Zelf (jaren 80).

Histoire de la folie (1961) onderzoekt de 'waanzin' sinds de Renaissance. Vanuit historisch oogpunt is 'waanzin' volgens Foucault een sociale constructie.

Het kernbegrip dat de inzichten verbindt, is dat van *épistémè* = kennis.

Epistemologie of kennistheorie stelt de vraag wat kennis is.

De *épistémè* verandert en de epistemische breuk verschuift het wereldbeeld (analoog aan de verschuiving van hoe men naar waanzin kijkt). Een eeuwige waarheid, juistheid van kennis en zekerheid zijn problematisch.

De mens is een uitvinding waarvan de archeologie van ons denken gemakkelijk de jonge datum kan aantonen. En misschien ook het naderende einde.

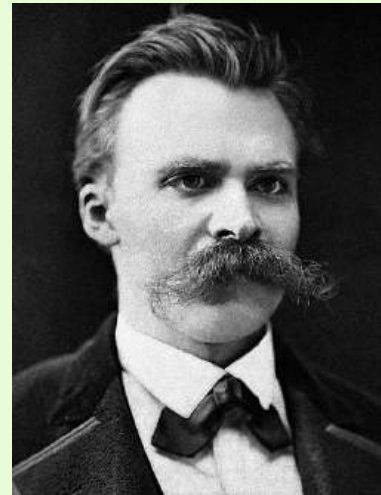
De moderne mens is resultaat en object van macht én wetenschap die zich hand in hand ontwikkelen. Wat Foucault benadrukt is dat macht en wetenschap verstrengeld zijn.

Foucault zet zich af tegen auteurs als **Jürgen Habermas** die maatschappijkritiek formuleren in naam van 'de' waarheid of 'het' goede. Foucault ziet zich als een intellectueel wiens waarde ligt in het produceren van gereedschapskisten voor lokaal verzet. De

individueen moeten zelf beslissen, eerder dan luisteren naar de filosoof die voor hen de waarheid spreekt.

Friedrich Nietzsche (1844 - 1900) was een van Foucaults inspiratiebronnen. Nietzsche sprak van een "wil tot weten" die nooit los stond van de "wil tot macht". Foucault stelde dat er een verband is tussen macht en weten en spreekt van *pouvoir-savoir*. Ten slotte valt de gedeelde interesse in de disciplineren van het 'lichaam' op.

Voor Nietzsche was de moraal iets toevalligs, een **ressentiment**, geen resultante van vooruitgang. Hij gebruikte de notie van ressentiment voor het eerst in zijn boek *Zur Genealogie der Moral*. Het werd het sleutelbegrip met betrekking tot de meester-slaafproblematiek en de daaruit volgende geboorte van de moraal, die hij uiteenzette in *Jenseits vom Gut und Böse*.

De **slavenmoraal** is het product van het ressentiment in de mensen die niet bij machte zijn om fysiek weerstand te bieden aan de bron van hun ellende, namelijk hun meesters en onderdrukkers. Door deze scheve machtsverhouding koesteren de zwakkeren haat en wraakgevoelens jegens de sterkeren, maar hun inferioriteit stelt hen niet in staat uitdrukking te geven aan deze gevoelens. Daarom nemen zij hun toevlucht tot 'imaginaire wraak'. De enige mogelijkheid tot deze wraak is het vormen van nieuwe waarden waardoor die van de meesters devalueren. De zwakkeren hebben zich verenigd en hun eigen waardenrangorde gesticht waarin het sterke wordt gediskwalificeerd en het zwakke opgewaardeerd.

Gilles Deleuze (1925 - 1995) was bevriend met Foucault en door hem beïnvloed.

Een korte tekst van Deleuze is beroemd geworden, *Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*. Hierin bouwt Deleuze verder op de analyse van Foucault van de disciplinemaatschappij. Deleuze stelt dat er sinds midden van de 20e eeuw een verschuiving heeft plaatsgevonden van een disciplinemaatschappij naar een **controlemaatschappij**. Het model is niet langer de gevangenis, maar het bedrijf. Individueen worden niet zozeer meer in disciplines gecontroleerd (de gevangenis,

de school, enzovoort), maar controle wordt nu uitgeoefend terwijl ze in beweging zijn. Dit gebeurt aan de hand van big data: individuen worden gevolgd via camera's, bankgegevens en klantenkaarten. In die zin spreekt Deleuze ook liever over het 'dividu': individuen zijn tegenwoordig versplinterd over verschillende codes en wachtwoorden.

Behalve in de filosofie, was het werk van Foucault ook invloedrijk in de sociale wetenschappen, met name in de discoursanalyse en de school van de *governmentality studies*, waarbij de macht, die de staat uitoefent op haar onderdanen niet meer zozeer wordt gezocht in disciplineren en toepassing van de wet (law and order), maar in het zoeken naar welwillende deelname.

Verder was Foucault van belang bij feministen **Judith Butler** (rechts) en **Donna Haraway** (onder).

Foucault is vatbaar voor het verwijt van een **relativisme** dat zichzelf ondergraaft.

Een van de vroege critici van Foucault was **Jacques Derrida** (1930 – 2004), een Frans literair criticus en filosoof, die wordt beschouwd als de grondlegger van het begrip **deconstructie**.

In *Cogito et histoire de la folie* (1963) toont Derrida dat Foucaults geschiedenis van de waanzin zichzelf ondergraaft. Derrida stelt dat Foucault enerzijds de psychologie bekritiseert in haar aanspraak om de 'werkelijke' waanzin en menselijke psyche te kennen, maar anderzijds hetzelfde doet met zijn aanspraak op 'de oorspronkelijke' waanzinnige, de vergeten waanzin.

Foucault zondigt dus zelf aan dat wat hij bekritiseerde.

Deconstructie of deconstructivisme in de literatuur is een methode om vooronderstellingen te ontdekken in teksten.

Het filosofische begrip vond zijn ontstaan in de jaren zestig van de 20e eeuw als reactie op het structuralisme, dat in de eerste helft van de 20e eeuw dominant was geweest in taalkunde, antropologie en literaire kritiek.

In de jaren zeventig kregen Derrida's ideeën navolging in de architectuur en in de sociale wetenschappen.

Het deconstructivisme in de architectuur gaat ervan uit dat de maatschappij verwarrend en onzeker is. Dit probeert men in haar bouwwerken tot uiting te laten komen. Ook is de gedachte dat de functie van het gebouw de sfeer moet bepalen.

Detail van het Guggenheimmuseum in Bilbao

Een ander bekend dispuut, hoewel niet altijd even expliciet gevoerd, is dat met het in Frankrijk toonaangevende **existentialisme** na de Tweede Wereldoorlog, met name het werk van **Jean-Paul Sartre** (1905 - 1980).

In 1966 stelde Sartre dat Foucaults *Les mots et les choses* een reactionair werk is dat als doel heeft elke historische reflectie en met name het historisch materialisme onmogelijk te maken. Hij noemde Foucaults denken een ideologie en de "laatste barricade die de bourgeoisie weet op te trekken tegen Marx".

Het Existentialisme staat voor de filosofische stroming die zich bezighoudt met de vraag wat het bestaan betekent. Existentialisten geloven in de vrijheid en verantwoordelijkheid van het individu om zijn eigen leven vorm en zin te geven in een wereld die op zichzelf betekenisloos lijkt.

Existentialisten omarmen een wereldbeeld waarin subjectiviteit en relativiteit een grote rol spelen. Ze zoeken niet naar een absolute waarheid of zin, maar naar de

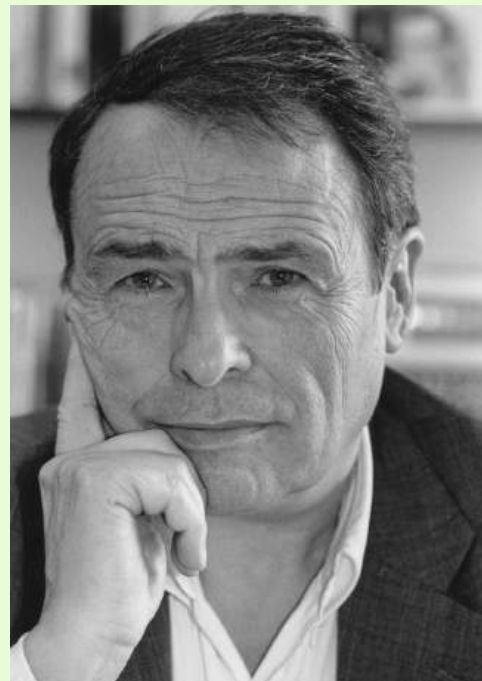
waarde van persoonlijke ervaringen en intuïtie. Daarmee staat het existentialisme tegenover het essentialisme, dat een vaststaande en inherente essentie of betekenis veronderstelt.

Het existentialisme ontstaat als reactie op de industrialisatie, verstedelijking en secularisatie in de negentiende en twintigste eeuw, die naast een verlies van traditionele waarden en zekerheden ook een gevoel van vervreemding en onthechting met zich meebrengen. De vraag naar een nieuwe kijk op zingeving wordt onder meer beantwoord door 'vader van het existentialisme' Jean-Paul Sartre (1905-1980): hij gelooft dat het bestaan en de taak daar een invulling aan te geven ons per definitie vrij maken.

Simone de Beauvoir (1908-1986) onderstreept die taak eveneens, maar bekritiseert ook de dominantie van het mannelijke perspectief.

Voorlopers in het existentie-denken zijn Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche en Martin Heidegger.

Pierre Bourdieu (1930 – 2002) was een Franse socioloog. In eigen land was hij een vooraanstaande linkse intellectueel, daarbuiten was hij vooral onder sociaal-wetenschappers bekend. Mede dankzij zijn opus magnum *La distinction* uit 1979 geldt hij als een van de grote sociologen van de twintigste eeuw.

Bourdieu werd geboren als zoon van een postbode in een boerengemeenschap aan de rand van de Pyreneeën. Hij studeerde filosofie aan de École normale supérieure in Parijs en ging vervolgens doceren aan de universiteit van Algiers. In Algerije, waar hij ook als soldaat diende, schreef hij in de jaren vijftig zijn eerste sociologische studies, de wetenschap waar hij zich toe 'bekeerde'. Hij hield zich onder andere bezig met de ontworteling van de Algerijnen door het Franse kolonialisme en de Islam.

Hij is zich altijd vooral blijven bezighouden met sociale ongelijkheid.

Bourdieu was een van de weinige sociologen die theorie en empirie met elkaar verbond. Hij verrichtte grootschalige onderzoeken door middel van zowel enquêtes als diepte-interviews en bronnenonderzoek.

Daarnaast heeft hij altijd **reflexiviteit** in de sociologie gepropageerd: sociologen dienen zich altijd goed bewust te zijn van hun eigen positie in het onderzoeksveld, in de wetenschap en in de samenleving. Sociologen weten dat ze niet buiten de samenleving staan, maar er deel van uitmaken en dus waarnemen vanuit een bepaald perspectief.

Om de kloof tussen individu en maatschappij te overbruggen ontwikkelde Bourdieu de begrippen **veld** (champ) en **habitus** (eig. uiterlijke gedaante, hier: sociaal gedrag). De samenleving bestaat uit verschillende, elkaar overlappende velden, zoals de politiek, de wetenschap en de kunst. Binnen deze velden is een voortdurende, deels onbewuste, machtsstrijd gaande tussen de medespelers om de schaarse middelen die binnen dat veld op het spel staan. Binnen elk veld gelden specifieke, wederom deels onbewuste, spelregels waar de deelnemers zich aan moeten houden.

Om in een veld macht en invloed te verwerven hebben mensen **kapitaal** nodig. Het gaat dan niet alleen om *economisch* kapitaal, zoals geld en onroerend goed, maar ook om *cultureel* kapitaal (kennis, vaardigheden, opleiding) en om *sociaal* kapitaal (relaties, netwerken). Later heeft Bourdieu hier nog andere vormen van kapitaal aan toegevoegd, zoals symbolisch kapitaal (grotfweg: sociale erkenning) en linguïstisch kapitaal (beheersing van de taal van de dominante cultuur).

In elk veld ontwikkelen mensen onbewust een bepaalde **habitus**, een duurzame manier van waarnemen, denken en handelen, waarmee mensen zich in het veld kunnen handhaven en verder kunnen komen. Mensen die zich al lang in een veld bevinden, bijvoorbeeld sinds hun geboorte, hebben zo een voorsprong op nieuwkomers, omdat de habitus bij hen volledig geïnternaliseerd is. De habitus is dus door het samenspel van individuen ontstaan, om vervolgens structurele vormen aan te nemen die hun handelen verder beïnvloedt.

Volgens Bourdieu **reproduceert** de klassenstructuur zichzelf voortdurend. We leven weliswaar in een meritocratische samenleving, waarin intelligentie en dus opleiding je plaats in de samenleving zouden moeten bepalen, in werkelijkheid blijft het moeilijk voor een dubbeltje om een kwartje te worden. Doordat arbeiderskinderen die hoger onderwijs volgen weinig begrijpen van de subtiële gebruiken die in de hogere kringen opgeld doen en bij voorbeeld door hun gebaren en hun taalgebruik verraden dat ze niet van kindsbeen af in die kringen verkeren en er dus eigenlijk niet in thuishoren, zullen ze nooit helemaal tot de bovenlaag van de samenleving doordringen.

Ze hebben de habitus niet van huis uit meegekregen. Bourdieu, zelf afkomstig uit de lagere middenklasse in de provincie, lijkt op het eerste gezicht de uitzondering die de regel bevestigt, maar ook hij heeft nooit het gevoel 'te horen' tot de Parijse

academische wereld.

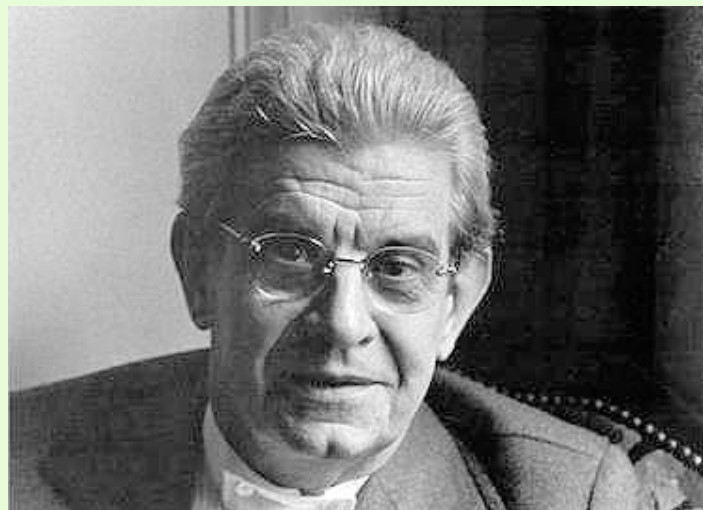
Distinctietheorie

Bourdieu heeft zijn grootste bekendheid te danken aan zijn uit 1979 daterende boek *La distinction*. Hierin werkte hij de manier waarop de sociale klassen zich tot elkaar verhouden verder uit door hun lifestyle en culturele smaak te bestuderen. Iemands culturele smaak is niet simpelweg een persoonlijke voorkeur, maar in veel gevallen een uiting van de groep waartoe hij of zij behoort.

Op grond van onder meer een enquête in de jaren zestig onder ruim 1200 mensen concludeerde hij dat mensen zich met behulp van hun culturele smaak van elkaar onderscheiden. Het gaat hier niet alleen om zaken als muziek, literatuur en beeldende kunst, maar ook om eetvoorkeuren, kleding, interieur en dergelijke.

Mensen uit de hogere klassen zetten zich – al dan niet bewust – af tegen mensen uit lagere klassen. Mensen uit de midden- en arbeidersklasse die hogerop willen, hebben aan hun eventuele hoge opleiding vaak niet genoeg om volledig geaccepteerd te worden door de hoogste klassen. Ze hebben niet genoeg ‘cultureel kapitaal’, hoge cultuur zit niet in hun ‘habitus’. En als bepaalde groepen een culturele voorkeur van hogere klassen overnemen, beschouwen die hogere klassen het niet meer als exclusief en is het voor hen dus tijd om weer iets nieuws te omarmen.

Jacques Lacan (1901 – 1981) was een Frans psychoanalyticus die beroemd geworden is om zijn zogenoemde 'terugkeer naar Freud' en het dictum dat het onbewuste gestructureerd is zoals een taal.

In lijn met de structuralistische methode introduceerde Lacan de taal in de psychoanalyse. Hij formuleerde een nieuwe theorie van begeerte: deze is volgens hem nooit volledig in taal uit te drukken en dus ook nooit geheel te bevredigen, waardoor vervreemding ontstaat. Tevens ontstaat een splitsing in de psyche tussen enerzijds het bewuste, talige subject, het *moi*, dat overeenkomt met Freuds *Ich* en Saussures *signifiant*, en anderzijds het onderbewuste subject, het (Franse) *je*, overeenkomend met Freuds *Es* en Saussures *signifié*.

In Lacans theorie is het subject onderdeel van drie **ordes**:

De *imaginaire* orde is de wereld van de begeerte en de fantasie.

De *symbolische* orde is de wereld van de wetten, normen, regels, sociale codes en sociale instituties, en vooral ook: de taal. Deze orde noemt Lacan ook wel 'de Ander' – niet te verwarren met een concrete andere persoon (die wel de symbolische orde uitdraagt).

De *reële* orde is de objectieve buitenwereld, begrepen als onmiddellijk geheel, zonder dat hier al conceptuele grenzen in zijn aangebracht door middel van de taal. Deze orde is voor het subject altijd ongrijpbaar.

Een authentiek 'ik' bestaat niet, zei Jacques Lacan – identiteit ligt verankerd in zaken als taal, geschiedenis en sociale codes.

Anders gezegd: identiteit verwijst niet naar een verborgen uniek zelf, maar juist naar een gemeenschappelijk noemer, naar de groep waar je deel van uitmaakt.

Een kind krijgt via ouders de taal aangereikt, maar ook de wetten en sociale codes van de groep waartoe het behoort, en verwerft zo een **identiteit**. En omdat wij altijd tot meerdere groepen behoren – familie, werk, het land waarin we wonen – dragen we ook altijd meerdere identiteiten met ons mee. Identiteit ligt zo verankerd in de geschiedenis – in je familie verhaal, de taal die je spreekt, in de verhalen die hun sporen hebben nagelaten.

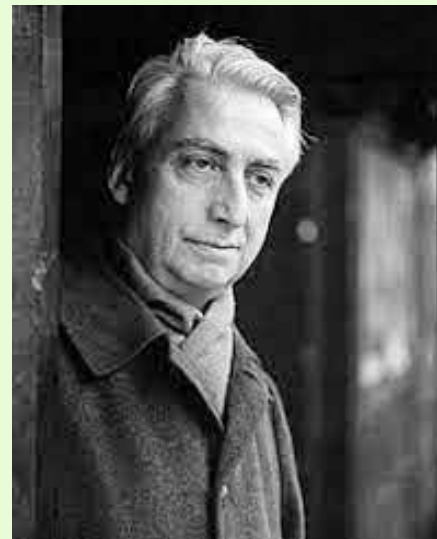
Via die symbolische orde verwerven we ook wat in de psychologie 'affect-regulering' heet. Door de taal die we aangereikt krijgen, leren we allerlei verbrokkelde en onbestemde sensaties ('affecten') te benoemen. Ze worden 'gevoelens' die we vervolgens in een narratief kunnen plaatsen en zo kunnen verbinden met gebeurtenissen en mensen in het heden en ons verleden.

Lacan: De mens, iedere mens, is ondoorgrondelijk

Roland Barthes (1915 - 1980) was een Frans literatuurcriticus en -theoreticus, semioticus en filosoof, beïnvloed door de semiotiek en het structuralisme. Zijn werk had grote invloed op het poststructuralisme.

Belangrijke werken zijn onder andere *Mythologies* uit 1957 en "*La mort de l'auteur*" uit 1968.

In 1957 publiceert hij het boek *Mythologies*. Hierin analyseert hij, met behulp van de linguïstiek van De

Saussure, alledaagse beelden en producten uit de populaire cultuur (van het Frankrijk van de jaren vijftig), waaronder wijn, kapsels van Romeinen in Hollywoodfilms, biefstuk met friet, worstelaars, de Citroën DS en nieuwsfotografie. De Citroën DS bijvoorbeeld wordt in advertenties niet alleen getoond als een snelle manier van voortbewegen, zoals alle andere auto's, maar als een goddelijke plek, die tevens zeer huiselijk is. Aan de eerste betekenis, de **denotatie** (een Citroën is een auto), wordt dus een tweede betekenis, de **connotatie** (een Citroën is goddelijk en huiselijk), gegeven. Als men de afkorting DS uitspreekt, zegt men tegelijk *déesse*, Frans voor godin. Een ander bekend voorbeeld is een voorpagina van het Franse tijdschrift *Paris Match* uit 1955. De eerste betekenis van deze voorpagina is "zwarte soldaat saluëert naar de Franse vlag". De tweede betekenis is een "positief beeld van het Franse imperialisme, waarbij alle onderdanen, ook die uit de koloniën, trouw zijn aan Frankrijk".

Met deze analyse laat Barthes zien dat cultuuruitingen verborgen betekenissen hebben en dat deze door een structuralistische analyse kunnen worden blootgelegd. Deze verborgen betekenissen, die vaak als natuurlijk worden beschouwd, zijn geconstrueerd en vastgelegd door de dominante burgerlijke ideologie. De tweede betekenis is de plek waar volgens Barthes "**mythes**" worden geproduceerd. Mythes leggen volgens hem vast wat als "normaal" en "universeel", wordt beschouwd, terwijl dit eigenlijk cultureel en historisch bepaald is, en dus willekeurig. Barthes stelt zichzelf tot doel deze vanzelfsprekendheden als mythes te ontmaskeren, en zo kritiek te geven op de bourgeoisie.

In later werk stelt Barthes dat betekenis eveneens afhankelijk is van de plaats van de tekst of de tekening, en kan verschillen per lezer. Als de foto van de zwarte soldaat stond afgebeeld op de voorpagina van een socialistisch tijdschrift, dat kritisch staat tegenover het Franse imperialisme, zou de betekenis een ironische zijn. De **context**, de verwachtingen van de lezer en de bijgeleverde tekst zijn van invloed op de uiteindelijke lezing.

In 1968 publiceert Barthes een ander bekend werk, het essay "**La mort de l'Auteur**", waarin hij de auteur doodverklaart. Hiermee bedoelt hij dat de auteur van een tekst niet de betekenissen in een tekst legt die een lezer uit de tekst haalt, maar dat de lezer zelf betekenissen aan de tekst geeft en zelfs voortdurend verschillende betekenissen vindt. De autoriteit van één auteur zou betekenen dat een tekst slechts één interpretatie kent, maar er zijn meerdere interpretaties mogelijk. De tekst ontstaat zelfs pas tijdens het lezen van de tekst. Door de auteur dood te verklaren, kan de lezer worden bevrijd van een eenzijdige interpretatie. Dit essay heeft voor een ommekeer in de media- en literatuurwetenschappen gezorgd, van de aandacht voor de auteur achter een werk naar de aandacht voor de lezer, en wordt beschouwd als

een van de eerste post-structuralistische werken.

Structuralisme: is een intellectuele stroming binnen de sociale wetenschappen en hedendaagse filosofie die ervan uitgaat dat niet-direct waarneembare of onbewuste structuren ten grondslag liggen aan alle sociale verschijnselen.

Zij kende een bloeitijd in de jaren 1960-70.

Het structuralisme is een uitbreiding van de structurele taaltheorie van **Ferdinand de Saussure** (1857 - 1913).

De taaltheorie stelde dat de betekenis van een woord niet wordt bepaald door hetgeen waarnaar zij verwijst, maar door de gehele taal zelf. Om een woord te begrijpen moet men dus de bredere taal onderzoeken en kijken hoe dit element erin past. De Saussure zag taal en meer concreet een woord als bestaande uit twee elementen: **signifiant** (betekenaar) en **signifié** (betekenis). Wat de Saussure de betekenaar noemt, is het concrete teken (de letters op het papier of de klank). De betekenis is het mentale concept waar de betekenaar naar verwijst. De betekenis van het teken moet echter onderscheiden worden van de buitentalige referent. Hij zette zich af tegen de klassieke opvatting dat de betekenis van een woord louter bepaald wordt door het buitentalig object waar het naar verwijst. Het was hem niet om de dingen in de wereld te doen, maar om de begrippen die in de taal zelf aanwezig zijn. De **betekenis** van een woord werd volgens De Saussure louter bepaald door de andere betekenaars in het systeem zelf. Betekenaar en betekenis vormen samen als tekeneenheid het basiselement van zijn taalkunde; hij zag deze twee delen van het teken als de twee zijden van een blad papier.

Het structuralisme bevat dus een soort holisme en stelt het geheel primair aan de delen. Het geheel van intern samenhangende fenomenen vormt een structuur. Daarom kan het structuralisme zich niet direct op een onderzoeksobject richten; deze is immers pas begrijpbaar in de context van het grotere systeem. Dus richt zij zich op het algemene systeem dat de concrete elementen zelf mogelijk maakt.

De structuren worden gedacht als louter formeel en onafhankelijk van enige inhoud én van de concrete personen die onder deze structuur leven.

Het voornaamste kenmerk van het structuralisme is dat ze het subject (of breder de mens) niet meer centraal plaatst, in tegenstelling tot de traditionele filosofie. Het structuralisme stelt dat de categorie van het subject een sociale constructie is. Sommige structuralisten gaan zelfs zo ver dat ze het hele concept van het persoonlijke

en vrije subject ondergraven en zelfs afschaffen. De cultureel antropoloog en structuralist **Claude Lévi-Strauss** stelde dat de voornaamste rol van de menswetenschappen niet is de mens te constitueren, maar hem te ontbinden.

De marxist **Louis Althusser** (1918 - 1990) stelde dan weer dat het subject een product is van de (heersende) ideologie.

Hij interpreteerde het oeuvre van Marx op een antihumanistische wijze waarin de rol van het subject geminimaliseerd wordt en de nadruk kwam op de rol van structuren. Dit resulteerde in het humanismedebat tussen Althusser en zijn volgelingen aan de ene en de Communistische Partij (PCF) met ook Jean-Paul Sartre, aan de andere kant.

Ook **Michel Foucault** argumenteerde in zijn vroege werk *Les mots et les choses* (1966) dat de mens niet centraal staat, maar een product is van onze hedendaagse cultuur. In dit werk onderzocht hij de geschiedenis van de kennis en van de menswetenschappen en kwam tot het besluit - doordat de mens zowel subject en object van het onderzoek is - dat de mens niet de oorsprong en het fundament van alle kennis is. Hij zag het structuralisme dan ook als een historisch symptoom waarin de mens inziets niet het laatste woord te hebben. Hij ging zelfs zo ver dat hij de mens uiteindelijk dood verklaarde en sprak van het einde van de mens (*l'homme est fini*).

De structuralistische taalkunde werd langzamerhand ook toegepast op andere domeinen. Iemand die de taaltheorie van De Saussure verder uitwerkte was **Roman Jakobson**. Hij stelde dat er twee grondprincipes aan de basis liggen van de taal, namelijk de metafoor en de metonymie. **Metafoor** staat gelijk aan kiezen: om een bepaald feit te beschrijven moeten bepaalde woorden gekozen worden en andere dus niet. (Jij bent een blok aan mijn been.) In het geval van een **Metonymie** (Een vloot van twaalf masten) moet de spreker de gekozen termen ook combineren op een grammaticaal juiste manier.

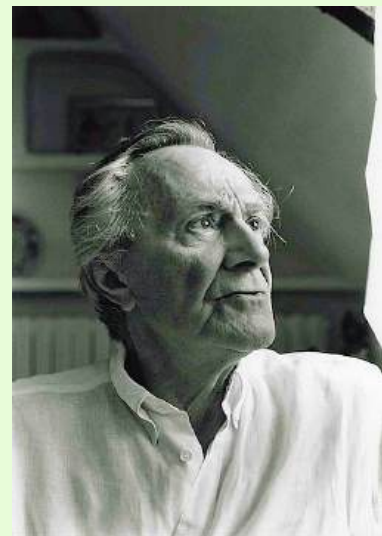
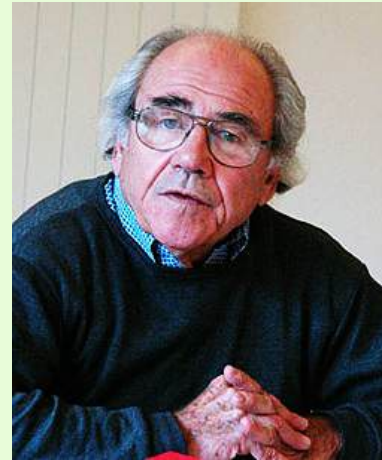
Het structuralisme werd ook toegepast in de sociologie door **Jean Baudrillard** en Pierre Bourdieu. Baudrillard betoogde net als De Saussure dat de betekenis of de waarde van iets bepaald wordt door het geheel van de taal en dus door alle andere elementen in het betekenissysteem. In zijn vroege werk stelde hij dat de klassieke marxistische kritiek van de politieke economie moet worden aangevuld met deze

semiologische ideeën van de Saussure.

Baudrillard stelt net als Roland Barthes dat fenomenen als **mode, sport en de massamedia** structurele systemen zijn die worden beheerst door specifieke regels en een specifieke logica. Ze zijn met andere woorden gestructureerd net als de taal.

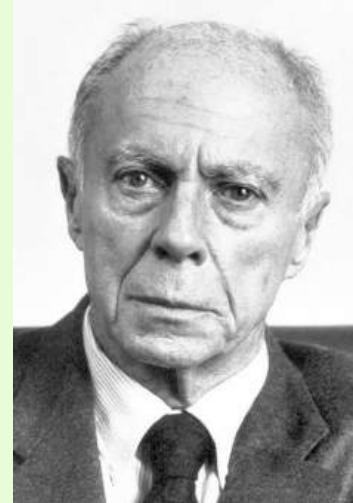
Het **poststructuralisme** is een filosofische denkrichting in de hedendaagse filosofie die ontstond in Frankrijk aan het einde van de jaren '60 van de 20e eeuw, in reactie op het structuralisme. Terwijl het structuralisme vertrok van de ambitie om de menselijke cultuur te vatten via een reeks vaste (vaak binaire) kernstructuren, stelt het poststructuralisme dat er altijd zaken zijn die aan deze structuren ontsnappen. Hun werk focust dan ook vooral op het in kaart brengen van deze vormen van instabiliteit, meerzinnigheid en openheid. Hoewel het label door geen enkele filosoof werd gebruikt om hun eigen werk te beschrijven, wordt poststructuralisme voornamelijk geassocieerd met denkers zoals Jacques Derrida, **Jean-François Lyotard** (1924 - 1998), die de term 'postmodern' muntte (*La condition postmoderne*, 1979), Gilles Deleuze, Jean Baudrillard, Roland Barthes, Julia Kristeva en Michel Foucault. Het heeft vervolgens ook invloed gehad buiten Frankrijk, onder meer in het werk van Paul de Man, Umberto Eco en Judith Butler. Poststructuralisme wordt geassocieerd met zaken zoals postmoderne filosofie, deconstructie en intertekstualiteit.

Julia Kristeva (1941, van Bulgaarse afkomst) maakt met name in *La révolution du langage poétique* (1974) een onderscheid tussen wat ze het **semiotische** en **symbolische** noemt. Het symbolische verwijst daar naar orde, de wetten, terwijl het semiotische staat voor dat wat daar niet inpast of juist mee breekt. Vanuit een psychoanalytisch oogpunt verbindt ze dit ook met het mannelijke (symbolische) en het vrouwelijke (semiotische). Volgens Kristeva wordt er, gelijkaardig aan de stelling van Lyotard, te weinig aandacht gegeven aan het semiotische en te veel aan het symbolische.

Claude Simon (1913 – 2005) was een Frans schrijver.

Claude Simon werd geboren op Madagaskar als zoon van een Franse legerofficier. Tijdens de Eerste Wereldoorlog kwam zijn vader in 1914 om. Simon werd in Perpignan opgevoed door zijn moeder, en na haar dood in 1924 door haar familie. Hij ging naar een zeevaartschool, maar werd weggestuurd en studeerde vervolgens kunst in Oxford en Cambridge. Daarna reisde hij uitgebreid door Spanje, Duitsland, de Sovjet-Unie, Italië en Griekenland. In 1934 en 1935 diende hij in het Franse leger. Simon vocht in de Spaanse Burgeroorlog met de republikeinen tegen Franco en beschreef in veel romans de waanzin en ellende van oorlogen. Zijn *De Acacia* geldt als een van de meesterwerken van de anti-oorlogsliteratuur.

Het bekendste werk van Simon is *La route des Flandres* uit 1960.

Hij geldt als een van de grondleggers van de 'nouveau roman'. Zijn oeuvre is voor het grootste deel autobiografisch. Vaste thema's zijn het geheugen en de herinnering.

James Baldwin (1924 - 1987) was een Amerikaans schrijver en sociaal criticus. Hij werd vooral bekend door zijn semiautobiografische (eerste) roman *Go Tell it on the Mountain* (1953). Baldwins stiefvader, David Baldwin, was een dominee en de zoon van een slaaf. James was de oudste van negen kinderen. Hij verliet de Verenigde Staten in 1948 en ging in Parijs wonen waar zijn vriend Richard Wright al eerder naartoe was verhuisd.

Zijn romans en toneelstukken fictionaliseren fundamentele persoonlijke kwesties en dilemma's van Afro-Amerikanen, maar ook van homo's en biseksuele mannen die vaak onder complexe sociale en psychologische druk staan.

Zijn essays, zoals verzameld in *Notes of a Native Son* (1955), verkennen de vaak subtiele onderliggende raciale, seksuele en klassenverschillen in westerse samenlevingen, met name degene die speelden in de VS in het midden van de 20e eeuw.

Dinsdag 2 juli 2024

Dit is de uiteindelijke mail die ik Jeroen Helmer heb geschreven naar aanleiding van zijn boek *Wildernis*:

Hoi Jeroen,

Ik heb mijn Engelse lectuur opzijgeschoven en eerst jouw boek gelezen.

Ik ben vol bewondering voor het resultaat van vele jaren observatie van de levende natuur, die al in je jeugd begon.

Je tekeningen lopen over van geduld, precisie, speelsheid en plezier en mij persoonlijk valt op dat ze vrijwel allemaal (dacht ik) gemaakt zijn ná de periode van het Vrijdagtheater.

Je had dus blijkbaar de handen vrij.

Het is een boek voor gevorderden. Deze groep kan althans de enorme hoeveelheid kennis aan, die je als lezer moet verwerken. Ik herkende wel aardig wat, door wat je me in de loop der jaren had verteld, maar tegelijk weet ik mijn plaats: ik ben een amateur, een geïnteresseerde, die het af en toe duizelde van de grote hoeveelheid namen van soorten in de flora en fauna van ons land.

Maar goed, het boek is ook te gebruiken als een naslagwerk.

Het oordeel van die Wageningse hoogleraar, van wie je eerlijk vertelde dat ze het boek een verzameling fonkelende ballen noemde (iets dergelijks toch, hè?), gaat voorbij aan de grote winst dat die 'ballen' niet, zoals vroeger, de fenomenen op zich beschrijven, maar in samenhang met de omgeving, waardoor je als lezer oog krijgt voor verrassende symbioses, en voor het begrip: een ecologische systeem.

Ja zeker, je kunt nu doorstoten en die items met elkaar in verband brengen tot één groot ecologisch systeem.

Als die hoogleraar dat bedoelt ...

Ik ben het meest geboeid als je het gedrag van dieren beschrijft.

Dat van die stieren, die meerdere manieren hebben om uit te maken wie de sterkste is, vóórdat ze met elkaar op de hoorns gaan, vind ik indrukwekkend.

Maar ook het verhaal over hoe de zomereik duizend jaar kan worden: geweldig!

Een van de hoogtepunten in je boek vond ik een passage onder het hoofdstuk "Dood hout". Pag. 130: "De sluipwesp weet kennelijk, puur op basis van de geursignalen, zich een ruimtelijke voorstelling te maken van de plek waar de larve zich bevindt." Dit is werkelijk interessant.

Je schrijft met zoveel woorden dat zo'n wesp zich een voorstelling maakt van de situatie, dus een verbeelding heeft, weliswaar nog gebonden aan de ruimte, maar wel al los van het zicht. Maar tegelijk schrijf je dat de wesp de plek van de larve 'weet' puur door middel van haar reukorgaan.

De vraag is nu: doet het reukorgaan van de wesp precies wat het oog doet bij de arend, óf heeft het insect iets van een voorstellingsvermogen?

Ik denk toch het eerste.

Maar behoort dit nog wel tot het domein van je onderzoek?

Het idee van een 'ruimtelijke voorstelling' van de wesp doet me denken aan het luipaard dat een hert achtervolgt en daarbij de bochten van het hert afsnijdt.

Het dier kan dus ruimtelijk anticiperen.

Is dit het begin van verbeelding?

Misschien wel. Maar dan nog voor bijna 100% gebonden aan tijd en ruimte.

Wat een boeiende materie.

Ik heb één punt van kritiek.

Ik heb onder het lezen soms gedacht: heeft Jeroen dat echt geschreven?

Het gaat om een stijlkenmerk, die ik niet zomaar kan omschrijven en waarvan ik dus ter verduidelijking een aantal voorbeelden geef:

- Op p. 73 schrijf je over een rund dat zichzelf onder plast, terwijl het zich in de kuil wentelt, en voegt dan toe: "Dat schijnt indruk te maken op de *dames*."
- Op dezelfde bladzijde noem je edelherten "*fijnproevers*". Dit is iets minder erg;
- Op p. 76 schrijf je over het hert dat last heeft van de hertenluisvlieg: "Koolmezen weten de *pestkoppen* feilloos uit de vacht te peuteren. Soms zitten en hangen ze op, aan en onder een hert, dat dan roerloos stilstaat om de *schoonmaakploeg* niet te verstoren."
- Op p. 78 behoren de grote herbivoren tot het "*grazersgilde*".
- Op p. 82 schrijf je: "Een aantal kruiden *mag zich verheugen* op een meer dan gemiddelde *belangstelling* van grazers".
- Op p. 126 schrijf je: "De wederdienst aan de eik door dit *gangengraversgilde*, ..."
- Dezelfde bladzijde: "Als er maar weinig bomen zijn, worden dezelfde regelmatig vereerd met een *berkauw-bezoek*."
- Enkele keren staat er ook: dit of dat staat *op het menu*.

Ik heb hier flink over moeten nadenken. Als ik niet geweten had dat jij de schrijver was zou ik gedacht hebben dat hier een weldoorvoede, in leeftijd gevorderde, gevestigde natuurliefhebber aan het woord was, iemand van goeden huize, die graag dineert met clubgenoten, een aparte klasse, die qua mentaliteit aansluit bij die van de onderzoekers van de 20ste, ja zelfs 19de-eeuw, die de hele flora en fauna in kaart brachten en categoriseerden. Hun beschrijvingen zijn uiterst accuraat, hun geduld is eindeloos, hun tekeningen zijn juwelen van vakkunst, én ze zijn in hun ogen absoluut objectief.

Ik schrijf expres 'in hun ogen', want aan die voorbeelden valt een subjectief trekje waar te nemen, een ironie, die me verwondert, omdat ze volgens mij helemaal niet bij jou past. Ik doel hier niet op het feit dat je menselijke eigenschappen projecteert op planten en dieren. Hoewel je dat ook niet zou moeten doen als wetenschapper, is het min of meer onschuldig. Ik doel op de aard van de ironie. Die is niet onschuldig.

De woorden 'dames' en 'gilde' en 'menu' en 'bezoek' impliceren een ons-kent-ons-trekje, gebezigd door mensen die gevat willen zijn - je komt ze in alle kringen tegen, ook bij leraren bij voorbeeld, daar weet ik het van - die binnen de kring in de smaak willen vallen en medestanders zoeken.

Je doet eraan mee, omdat je het niet zo in de gaten hebt.

Je beseft niet dat het aanmatigend is.

Je hoeft maar even te denken aan het onnoemelijk leed dat we dieren duizenden jaren hebben aangedaan om voorgoed afstand te doen van die melige ironie, die nooit echt geestig

is, en om een eind te maken aan het superioriteitsgevoel dat er achter sluimert en het voorgoed te vervangen door diep respect en verwondering om waar wij vandaan komen.

Neem me niet kwalijk, Jeroen, dat ik zo disproportioneel veel woorden nodig heb hiervoor. En ik heb het niet op jou gemunt, jij hebt niet dat aanmatigend trekje.

Je liefde is oprecht.

Maar je hebt met je boek wel het jasje aangetrokken dat sommige natuurliefhebbers dragen, je past je aan, je speelt daarmee een rol, zoals je die ook zo perfect kon spelen in het Vrijdagtheater.

Maar dáár was het op zijn plaats.

Dat boek van je is een daad. Je verdient een groot compliment. Er zit een flink deel van je leven in.

Het is goed besteed.

Ik ben benieuwd of je het waarmaakt om nóg een boek te schrijven.

(Maak ik dat nog mee?)

Nog wat raadgevingen van een ouwe man:

1. Je mag wat strijdbarder, wat controversiëler zijn in je volgend boek;
2. Je mag jezelf subjectief betrekken in je betoog, we zouden best willen weten hoe je zélf veranderd bent door wat je zag;
3. Als je last krijgt van je ogen, luister dan naar dat signaal en doe wat kalmer aan.

En ja, wacht, had jij niet nog een appeltje te schillen met je vader?

Hij, die te weinig aandacht voor je had en je niet serieus nam?

Ik - die zeker ook geen vlekkeloze verhouding met Georges heb - spreek namens je vader:

Wees niet meer bang voor mij, je hoeft je niet meer te bewijzen, mij niet meer te *pleasen*: met dit boek ben ik dik en dik tevreden, ik ben trots en zie je staan.

En schrijf vanaf nu in je eigen stijl.

Ad.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 3 juli 2024

De reactie van Jeroen kwam nog dezelfde dag:

Hartelijk dank Ad, voor je reactie.

Heel fijn om extreem serieus genomen te worden.

Met een grote precisie wet je onder woorden te brengen wat je opvalt en ik denk dat je de spijker behoorlijk goed op zijn kop slaat.

Inderdaad weet ik af en toe de verleiding niet te weerstaan om menselijke eigenschappen toe te kennen aan de dieren. Om het wat levendiger te maken, denk ik. Maar inderdaad beter

van niet.

Nu is 'gilde' wel een in de biologie erkende term om groepen dieren aan te duiden die een overeenkomstige eigenschap hebben.

Bedankt ook voor je aansporingen. Ik neem ze ter harte!

Hartelijke groet,
Jeroen

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 4 juli 2024

Vanmorgen dacht ik na over het verschil tussen de eindeloze strengen DNA in onze cellen en de eindeloze massa's neuronen met patronen in onze hersenen. Beiden reageren op prikkels van buiten, de eerste meer statisch, de tweede meer dynamisch ten opzichte van elkaar.

Toen sprongen mijn gedachten naar de brief die ik Jeroen Helmer schreef. En ik dacht ineens: dit is de beste brief die ik ooit geschreven heb, stilistisch, maar ook het meest adequaat. (Behalve dan dat éne puntje over de 'gilde'.)

Hoe gedachten kunnen gaan.

Ik ga nu de gisteren verzamelde materiaal over de filosofen herlezen.
Daarna is *The great Gatsby* in het Engels weer aan de beurt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 10 juli 2024

Gezwollen en krom.

Ik heb het over mijn geslachtsorgaan. Ik heb geen beter woord.

Nooit heeft iemand mij verteld hoe het seksueel gesteld is met een 82-jarige.

Dan moet ik dat zelf maar doen. Ik ben niet onnozel: mijn kinderen en kleinkinderen zullen dit ooit lezen. Hm. Toch maar doen. Dan maar een exhibitionist.

Gezwollen en krom. Dat zijn de woorden die me invielen vanacht. Het gebeurt me nauwelijks nog overdag, maar raar genoeg word ik er 's nachts nogal eens mee wakker. Blijkbaar vanuit het onderbewuste. Maar zonder dat ik droom.

Krom: dat is sinds een jaar of vijf, denk ik. Dat is het gevolg van een verharding van een aantal zwellichaampjes, waardoor de penis de vorm krijgt van een kromzwaard.

Helemaal niet erg, heb ik gemerkt.. Heb je totaal geen last van.

Gezwollen. Ik pak de hand van Heleen en leg hem erop, zodat ze weet: ik, van mijn kant, ik zou eventueel wel willen. Zij klopt zachtjes en vriendelijk op mijn dij en slaapt door. 's Morgens springt zij in 95% van de gevallen als eerste uit bed, menigmaal om mijn avances vóór te zijn. Maar ik heb mijn strategieën. Ze vindt gestreeld worden één van de fijnste dingen die bestaan. Dat weet ik. Dus begin ik haar hoofdhaar te strelen, ten teken dat ik deze keer niets van plan ben. Zij kent de truc, maar kan het niet laten om er toch van de genieten. Op een gegeven moment krijgt ze zelf ook lustgevoelens. Dit is mijn doel. Zo ga ik te werk. En ik heb nog best vaak succes.

Tot zover. Misschien vertel ik nog wel eens een keer iets meer, over orgasmes bij voorbeeld, maar nu niet. Niet alles tegelijk. Bovendien kom je er zelf ook wel achter en dat is des te spannender.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 11 juli 2024

Gisteren zag ik een documentaire over Chantal Akerman.

Chantal Anne Akerman (1950 - 2015) was een Belgisch filmregisseur, actrice, auteur, producent en componist die in Parijs woonde. Haar bekendste film is *Jeanne Dielman, 23 quai du Commerce, 1080 Bruxelles*. In 2022 werd hij gekozen tot beste film allertijden.

Ze is 21 jaar, als ze naar New York vertrekt, zonder thuis iets te zeggen tegen haar moeder. Ze antwoordt nauwelijks op de herhaalde brieven van haar moeder, die wil weten hoe het met haar gaat, maar leest delen eruit voor als soundtrack bij haar documentaire beelden van het leven in de straten van New York. Simpel, en magistraal.

Ze heeft dan al de korte film *Saute ma ville* gemaakt, met het voor mij onvergetelijke moment van de ontsporing: in haar keuken zit ze op de grond en poetst haar hoge zwarte schoenen. Ineens poetst ze ook haar onderbenen, ze déraillleert, potsierlijk en tragisch tegelijk. Hier is de ontsporing nog kinderlijk, rebels en grappig, maar in *Jeanne Dielman* krijgt de dezelfde ontwrichting iets existentieel destructiefs.

Korte tijd na haar moeders overlijden in 2015 pleegt ze zelfmoord.

Zij, de levenslustige, die een geweldig grappige musical maakte!

Zij, die nergens thuis was. Die mensen filmde in Oost-Europa, wachtend, gelaten,

uren lang, herinnerend aan de Joden op transport.

In *Jeanne Dielman* regisseert Akerman de actrice Delphine Seyrig. Laatstgenoemde speelt een scène waarin ze haar haar kamt en vraagt aan de regisseuse, waaraan ze ondertussen moet denken. Akerman antwoordt: "aan niets".

Vlak vóór haar dood, in afwachting van de komst van haar dochter Chantal, zie je en hoor je de moeder op de rug: ze beklagt zich erover dat Chantal wel veel praat, maar nooit iets belangrijks zegt over wat ze doet en meemaakt.

Morgen zie ik Georges

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 14 juli 2024

Er gebeurt iets. Georges heeft zich omgekeerd en staat met het gezicht naar mij toe. We zaten in een restaurant aan de zuidkant van Utrecht cs. We voerden een gesprek, een levendig gesprek. Ineens zei Georges: dit vind ik nou fijn praten.

Ik merk: we hebben twee thema's: 1. Georges, die zichzelf wil leren kennen via meditatie en psycho-therapie die vertrekt vanuit het lichaam; 2. De crisis op zijn werk.

Ad 1: Mediteren kun je leren. Je beklimt een berg, tot je bovenkomt. De ervaring van het uitzicht..

Ad 2: Georges wil verandering in 3 stappen. De eerste stap is gezet. Hij heeft opgeschreven wat er niet goed gaat. De tweede stap is waarschijnlijk de moeilijkste: de confrontatie met Andrew. Georges rekent erop dat hij hem niet zo gauw kwijt wil. De derde stap is dan het doorvoeren van de veranderingen.

Ik zei: als je boven op de berg bent, kom je in het hier en nu. Dat zijn precies de woorden, zei Georges verrast, die ik hoor van mijn meditatie-coaches.

Een mooi punt om op terug te komen. In het hier en nu komen kan betekenen dat je lichaam één wordt met de grote natuur. En dat je je *bewust* bent ervan: de extase. Maar ondertussen is er wel de bloedsomloop en de ademhaling, die het bloed en de hersenen van zuurstof voorziet. Was dit niet zo, dan was er geen extase.

Dit is cruciaal.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 18 juli 2024

Mira begon over de vakken Latijn en Grieks op het Vossius. Ze betwijfelt of die oude talen, die zoveel lesuren en tijd vragen, nog wel gegeven moeten worden. Haar twijfel speelt al een hele tijd, maar ze komt niet verder.

Georges heeft een lijst met verbeteringen opgesteld voor de interne organisatie van CFM. Hij is niet tevreden met de huidige structuur. Ook hij is al een hele tijd bezig met gedachten hierover, en komt ook niet verder. Tot nu toe.

Zowel Mira als Georges zijn nu rond hun 50ste rijp voor verandering. Gaan zij doorzetten? Blijven zij binnen hun werkkring of beginnen zij iets nieuws?

Ik zou Mira willen uitdagen om na te denken over een nieuwe inhoud, die de klassieke vakken *plus* de godsdienstlessen kan vervangen. Over Openbaar Onderwijs met een progressieve inhoud.

Bij Georges gaat het om de verhouding tussen de leiding en het personeel. Om een minder hiërarchische en meer democratische samenwerking.

Ik ga hen aanmoedigen om een sprong te wagen.
Een weldoordachte sprong.

Op dinsdag 16 juli mailde ik Mira:

Dag Mira,

Onlangs waren Heleen en ik op bezoek bij Linda Willems.
Zij was vol lof over ene inspirerende Carol Lamers van "Deltatrainingen".
Ik geef het je door. Dan ben je in ieder geval op de hoogte.

Tot volgende week dinsdag. Met Teun. Leuk! x Ad

Haar antwoord vandaag:

Hoi pap,

Niet doorvertellen, maar dit soort trainingen vind ik, net als mijn collega's overigens, een horreur. Wij zijn geïnteresseerd in nieuwe ontwikkelingen in ons vakgebied. Wellicht hebben beginnende docenten er iets aan.

X Mira

Waarop ik:

Dag Mira,

Duidelijk. Korte metten. Ik leer hieruit dat ik alleen dan een doorgeefluik zal zijn, als ik zelf overtuigd ben van de kwaliteit van wat ik doorgeef. Anders leid het je alleen maar af.

Wat je schrijft klinkt overigens heel zelfbewust.
Je doet me denken aan Willem Frederik Hermans.
Die ergerde zich ook kapot aan mensen die hun plaats niet wisten.
Maar hij *zei* het ook, luid en duidelijk en zonder aanzien des persoons.

Dat gaan we niet met Linda doen.

x Ad

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 21 juli 2024

Ik had vannacht een opvallende droom. Georgsje had zich gemeld vanuit zijn slaapkamer. Ik wilde hem troosten en zag dat hij, klam, omgekeerd lag met zijn hoofd aan het voeteneind en verstrengeld in zijn deken. Ik wilde hem oppakken, over zijn bolletje aaien, geruststellen. Heleen stond achter mij. Zij wilde dat ik hem met rust liet. Ik gaf haar een oplawaai. Ze gleed door de openstaande slaapkamerdeur de gang op.

Ik werd wakker. Ging naar de wc. Kroop weer in bed. Vond Heleen's hand. Kneep erin, zachtjes. Ze kneep zachtjes terug, zoals ze steeds doet.

In een hoekje van mijn ziel schuilt geweld. Vind ik in dit geval niet erg. Heleen heeft zich altijd tussen mij en mijn kinderen opgesteld. Zij moet daar weg. Ik wil een eigen band met Georges en Mira.

De werkelijkheid is dat ik geen geweld hoeft te gebruiken tegen haar. Ik hoef haar zelfs niets te verwijten. Ik moet slechts de droom serieus nemen. Hij komt niet uit de lucht vallen. Ik moet een eigen kanaal hebben met Georges en Mira.
Die heb ik nu.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 26 juli 2024

Georges bevindt zich met Martijn en de kinderen op een camping nabij Toulon, Mira gaat een paar weken met Damiaan en Reza naar het huis van Georges in Den Haag. Met Mira had ik een verschil van mening. Het ging over culturen. Mira had een boek gelezen van Astrid Roemer, een beetje op wilskracht. Ze vond het goed, maar niet heel goed, geloof ik. Ik zei iets van: in het algemeen mag je best onderscheid maken tussen culturen. Sommige ontwikkelen zich en komen tot bloei, anderen blijven daarbij achter. Ik weet niet of ik ook duidelijk zei dat bloeiende culturen weer in verval raken en dat andere culturen op hun beurt het voortouw nemen. Maar Mira vindt het onderscheid maken op basis van kwaliteit iets van vóór de oorlog. Ze vindt überhaupt het denken in goede en minder goede culturen arrogant. Ze vindt elk oordeel een slag in de lucht. Ik denk dat ze beïnvloed is door haar leermeesters, die weer beïnvloed zijn door m.n. Michel Foucault, die ook niet houdt van waardeoordelen, omdat elke waarde relatief en subjectief is. Daar heeft ze een sterk punt.

Charles Darwin, 1809 - 1882.

Naar mijn idee zijn de ideeën van de self-made natuurhistoricus, bioloog en geoloog Charles Darwin eindelijk honderd jaar later geland bij de postmoderne denkers uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. Dynamisch denken neemt het over van het statisch denken. Dé waarheid bestaat niet, er bestaan slechts meningen.

Alles is relatief.

En dit is het zwakke punt.

Critici van Foucault signaleerden terecht dat Foucault in zijn eigen voet schoot, omdat hij zijn eigen beweringen niet relativeerde, maar als nieuwe maatstaf hanteerde. Waarmee hij in tegenspraak is met zichzelf.

Mijn gedachte is dat dé waarheid inderdaad niet bestaat, niet buiten het systeem, want er bestaat niets buiten het systeem, maar wel erbinnen. Er bestaat volgens mij wel objectiviteit, die het resultaat is van meerdere subjectiviteiten. Een hogere laag dus, die als norm kan dienen, oftewel maatstaf, waartegen je nieuwe subjectiviteiten af kunt zetten, oftewel relativeren, afmeten.

Op die manier kun je onderscheid maken, en oordelen, maar wel met dien verstande dat elk oordeel en elk onderscheid tijdelijk is en voor verandering vatbaar.

In die zin relatief.

Maar zeer belangrijk is dat naar mijn mening oordelen en onderscheid maken niet per definitie impliceert: bewonderen en neerkijken op, ophemelen en minachten.

Volgens mij zit hier de angel, die de oorzaak is van het meningsverschil.

Een cultuur komt tot bloei, zoals de evolutie leidt tot bloei en mutatie: door druk. Er zijn vele deelnemers, die de ontwikkeling stimuleren. Ik noem als voorbeeld de ontwikkeling van de westerse roman in de 19de eeuw.

Volgens Foucault zijn ook kennis en macht volkomen met elkaar verstrengeld. Ik denk dat hij hier beïnvloed is door Nietzsche.

Ik waag ook dit te betwijfelen, al is dit in de praktijk onmiskenbaar het geval.

Maar is er niet heel veel kennis en wijsheid bij mensen zonder macht? Ik denk aan Nelly Dean, de huishoudster en vertelster in *Wuthering Heights* van Emily Bronte.

Georges heeft ook bezwaar tegen oordelen en onderscheid maken. Maar ook bij hem is dit equivalent met veroordelen en minachten.

Ook met hem had ik laatst discussie over het gelijk én niet gelijk zijn van mensen. We constateerden dat mensen gelijke rechten hebben, universele rechten, bij voorbeeld gelijke behandeling in de zorg, in de rechtspraak, gelijke betaling voor hetzelfde werk, enzovoort.

Tegelijk maak je toch onderscheid bij de keuze van je levenspartner, bij voorbeeld?

- - - - -

Heleen en ik hebben een plan. Voor haar verjaardag gaan we kachelen met de bus naar *of all places* HEIJEN. Ligt achter Gennep. Heleen had daar een vriendin, met wie ze samen huiswerk maakte. En er is een restaurant, met nieuwe en jonge ondernemers, dat nu vijf jaar bestaat. Een start-up met nieuwe eet-ideeën. Dat wordt een leuke dag, helemaal en authentiek op Heleen's maat.

Ik kies voor haar maat.

Voor geen andere.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 27 juli 2024

Heijen. Ooit de naam van een dorp in mijn kindertijd. Meer niet.

Nu voor ons het teken dat ons leven langzaam tot stilstand komt.

Kinderen in Toulon en Den Haag.

Vage angst voor pijn op het eind.

Ik hoop op nog een paar onbekommerde jaren.

Hoopte. Verdomme. Er zit een ontsteking aan de wortelpunt van een van mijn kiezen. Daar gaan we weer. Een stel afspraken wacht in augustus met de endodontoloog.

Zakkenvullers.

Gelukkig is er Teun, die aan mijn voeten ligt. Net wou ze spelen, maar ik had even geen zin, ik moest typen van mezelf ...

- - - - -

Gisteren op tv de opening gezien van de Olympische Spelen in Parijs. Wat een gigantische organisatie. De Fransen hadden gekozen voor een spektakel in de open lucht. De toeschouwers aan beide kanten van de Seine zagen de deelnemende sporters per land voorbijtrekken op boten. Jammer dat het zoveel regende. Toen het donker was, werd er uitgepakt met een oogverblindende lichtshow op en rond de Eiffeltoren, te zien vanaf tribunes op de Place du Trocadéro. Fenomenaal.

Toespraken, die weer veel te lang duurden, omdat ijdeluiten hun naam willen horen. Opening door Macron. De fakkel werd overgedragen van hero naar hero, ik noem Rafael Nadal en Zinédine Zidane, werd dwars door de uitgestorven en druipnatte stad naar de Tuilerieën gelopen, waar een helverlichte luchtballon klaarstond, die opsteeg nadat de fakkel een enorme bak met vloeistof onder de ballon in lichterlaaie had gezet. Het baken blijft zo'n honderd meter boven de grond hangen gedurende de tijd van de Spelen.

Ik heb te doen met Macron. Hij wil een Europese defensie-industrie op poten zetten, maar de Duitsers verdommen het om mee te werken, zij blijven leunen op de

Amerikanen. De meeste Fransen hebben hun sympathie voor Macron verloren, omdat hij autoritair zou zijn, lees: omdat hij maatregelen neemt, die noodzakelijk zijn, maar hen niet zinnen. Zoals de pensioenwet, die de pensioengerechtigde leeftijd naar boven bij wil stellen.

We hebben een feest met Franse grandeur gezien, maar ik heb een gevoel van weemoed. Ik ben bang dat Europa door het eeuwige gebrek aan eenheid de komende decennia een speelbal gaat worden tussen grootmachten.

Ik zal het niet meemaken.

Mijn lichaam zegt me dit. Moe en draaierig.

Ook Heleen is vaak moe. En ziet wit.

Teun kijkt of ze Heleen ziet, die net de deur uit is gegaan.

Dinsdag 30 juli 2024

Thea Koster is gestorven. Heleen had afgelopen wee k nog met haar afgesproken om langs te gaan. Vandaag. Hoeft niet meer.

Ze was een van haar vroegere cursisten in het Vrijdagtheater. Zat in de vrouwengroep. Haar man Harrie Koster fietste 25 jaar geleden tegen een verkeersbord, viel op zijn hoofd en was op slag dood. Zelf was Thea een wrak, de laatste jaren. Zelfs in huis kon ze nauwelijks nog lopen. Ze wou zelf dat er een einde aan kwam. Kreeg dan telkens weer een ervaring.

Het maakt indruk, zijn dood, elke keer. Je schrikt. Het kan zomaar gebeurd zijn. De aftakeling kan ook langzaam gaan, met veel ongemak. Je weet dat het een aflopende zaak is.

Georges stuurde foto's. Hij staat met Martijn en de kinderen in het water van de Middellandse Zee. Ooit stond ik daar ook. Ongeveer daar. Eén keer.

Ze zagen een dolfijn zwemmen, dat wil zeggen: ze zagen een vin af en toe uit het water steken.

Georges heeft, net als Martijn, best een stevig postuur. Maar typisch mannelijk gedraagt hij zich niet. Net zo min als Martijn.

Op een andere foto zie je ze onder de schaduw van een rieten dak. Met kinderen. Ze zijn bevoorrecht. Duidelijk.

Mira ligt aan het strand van Den Haag. Met Reza. Soms met Damiaan, die moet werken.

Ik heb vanmorgen over het leven van Caravaggio gelezen. Naar aanleiding van de detective-serie *Ripley*, die op dat leven is gebaseerd en verplaatst naar de 50-er jaren van de vorige eeuw. In de stadstaatjes en vorstendommetjes van het Italië rond 1600 was moord en geweld gewoon. Zowel Caravaggio als Ripley hebben een moord gepleegd en worden achtervolgt. Op de achtergrond zijn er sterke aanwijzingen dat er homoseksuele liefde in het spel is.

Ik kan haast niet genieten van detectives. Ik heb gauw genoeg van al dat mannelijk gedrag, die effen poker-faces, die inspecteurs, die sigaretten die opgestoken worden en uitgedrukt, het geflirt met luxe en bankbiljetten, die hotels met hun conciërges, de vele toevalligheden.

Maar ik geef toe: je krijg oog voor details. Het scherpt je zinnen.

Ik verspil mijn tijd, denk ik steeds.

En dat denk ik ook als ik even de tv aanzet voor de Olympische Spelen in Parijs. Er wordt gehockeyd, Nederland - Engeland. Het boeit me niet.

Heleen is uit met Teun. Ik trek mijn korte broek aan en ga fietsen. Kerkerdom. Mijn spieren oefenen, die steeds minder willen.

De laatste tijd, als ik wandel door de Archipel- en Professorenbuurt, kijk ik met andere ogen. Hier zal ik blijven. Hier zal ik zijn, mijn laatste jaren. De plaatsen waar ik gewoond heb, heb ik nooit echt beschouwd als mijn thuis. De anderen waren er, dacht ik, thuis. Ik niet zo. Ik was er voorlopig. Alleen in het huis van mijn jeugd, de Gaffelstraat nr. 1, en de Goffertbuurt, daar was ik thuis.

Daarna niet meer.

En nu? Verandert er iets? De buurt, die ik altijd min of meer beschouwde als van de andere bewoners, ben ik zelf nu zo'n bewoner? Ben ik nu eindelijk weer thuis? Voel ik het zo? Of wil ik het zo voelen, nu ik niet meer verhuis. Nu alles vrijwel vastligt?

Nu "ik en mijn lot samenkomen"? Zo zei zomergast en Estse schrijver Sana Valiulana het gisteren. Mijn lot is 'het grotere', zei ze. Ik weet niet wat zij bedoelt. Ik geloof wel in het grotere, maar niet in mijn lot. Bedoelde zij: iets dat vooraf vastligt? Nou, dat is niet zo. Er ligt niets vooraf vast. Als mijn lot en ik samenkomen, betekent dat voor mij dat mijn levensloop nu langzamerhand duidelijk wordt. Tot het definitief vastligt. Straks.

Ben ik dan thuisgekomen?

Ik moet denken aan het slot van Claus' roman *Belladonna*, waar de volkomen gedesoriënteerde museumdirecteur Axel den Dooven aan het slot door zijn kat "naar huis" wordt geleid. Het motto van het boek luidt: "Kannst Du Dir denn denken, dass ich Jahre so - ein Fremder unter Fremden - fahre, und nun endlich nimmst Du mich nach Haus!"

Ik blijf bij Heleen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 11 augustus 2024

Vannacht rond 01.00 u ging de bel op mijn i-phone. Heleen zag "Polman" op de display. Ik bleef liggen, dacht aan een oproep per ongeluk. Maar je weet nooit. Iets met Mira toch niet? Een minuut later nam ik op. Damiaan zei dat hij op de terugweg was van een feestje en per ongeluk op de A van Ad gedrukt had. En verontschuldigde zich. Ik zei dat dat soms gebeurt. Hij vroeg of we al sliepen. Ja, zei ik. Hij vroeg hoe het met Teun ging. Goed, zei ik. Ze ligt lekker te slapen in haar mand. Hij zei: ik zal in mijn telefoon een Z vóór de A zetten. Ja, vroeg ik? Ik leg het dinsdag wel uit, zei hij. (Bedoelt hij: ik zet je onderaan de lijst, zodat de vergissing zich niet herhaalt?)

Na zo'n gesprek met hem heb ik altijd dubbele gevoelens. Een echt contact is er niet. Damiaan houdt constant het initiatief, hij houdt het gesprek op gang. Het lijkt op een functie die hij zichzelf heeft opgelegd. Mogelijk heeft hij die houding overgenomen van zijn vader, die voorging in de Dienst. Het geeft iemand tamelijk onmerkbaar een hogere status.

Ook zijn voortdurend gebruik van de ironie draagt hiertoe bij. Het verhoogt het amusement in een gesprek, maar maakt ook dat het daarin gemakkelijk blijft hangen. Het afstandelijke is ook veilig.

Dat dacht ik toen ik weer enigszins onbehaaglijk ging liggen.

Ik voel bij hem geen respect.

Maar dat kan bedrog zijn.

Ik denk dat hij zichzelf nog altijd wil bewijzen.

Met Georges had ik het derde gesprek in Utrecht. Hij had Eribon's *Terug naar Reims* gelezen en maakte bezwaar tegen de passages waarin Eribon zich afzette tegen de psycho-analyse. De psycholoog stort zich op het traumatiserende moment waarop de vader thuis voor de ogen van de kleine Didier flessen tegen de muur kapotgooit. De latere socioloog Eribon heeft vooral oog voor de uitzichtloze situatie waarin de vader zich bevond.

Ik wil hierop terugkomen en de sterke en zwakke kanten van de psycholoog en de socioloog naast elkaar zetten.

Van Georges kreeg ik het boek mee van Edouard Louis mee: *Geschiedenis van geweld*.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 14 augustus 2024

Het gebeurt dat je op hoge leeftijd terugdenkt aan cruciale momenten uit je voorbije leven en vanuit een ruimer perspectief een ontdekking doet, waartoe je toen niet bij machte was.

De mislukking van mijn deelname aan de Amsterdamse theaterwerkgroep in 1975 had naast mijn gebrek aan improvisatietalent ook veel te maken met met onwennigheid tegenover de twee vrouwelijke actrices van de groep. Ik voelde mij door hen afgewezen als niet interessant, als een jongetje uit de provincie. Ik maakte op hen geen indruk en had zelf niet de sociale vaardigheid om een of andere brug te slaan. Had ik toen de helderheid hieromtrent gehad, dan had ik geweten dat ik na de repetities niet meteen de trein naar huis had moeten nemen, maar de moed had moeten hebben om naar hen toe te stappen en persoonlijk contact te maken.

Misschien had ik ronduit om hulp en begeleiding moeten durven vragen, al weet ik niet zeker of ze daar wel zin in zouden hebben gehad.

In de Phoenix-groep van de jaren 1969 - 1970 speelde dat probleem niet. Heleen en Ankie zagen mij voor vol aan, dat is zeker.

Maar hier ontdekte ik weer iets anders, wat ik toen totaal niet vermoedde. Ankie was altijd terughoudend tegenover mij in het persoonlijk contact. Nooit gaf zij signalen van: ik ben verliefd. Ik wist dus niet wat er bij haar speelde.

Achteraf denk ik dat dit te maken had met het feit dat ze Heleen niet voor het hoofd wilde stoten. Haar niet wilde passeren. Waarschijnlijk omdat ze zich de mindere voelde, omdat er onder de secretaresses van prof. Prick een hiërarchie bestond, waar ik geen enkele weet van had.

Misschien vergis ik mij en was ze niet zeker genoeg van zichzelf.

Misschien vergis ik mij niet.

Ik herinner me dat mij hetzelfde gevoel bekreep, toen ik ooit op haar kamer kwam en op haar bureautje de foto zag van haar vriend Herman Coenen, een werkelijk knappe Limburgse jongen. Ik dacht: vergeet het maar, jij.

Mogelijk dacht Ankie iets dergelijks bij Heleen.

Waar of niet, frappant is dat je nog steeds nadenkt over vroeger, en aspecten ziet, die je vroeger ontgingen.

Teun is de hond van Mira (Reza en Damiaan). Ze heeft drie weken bij ons gelogeerd. Het is een geweldig dier. Ik verzamel hier de foto's en video's, en de teksten die ik met Mira heb gewisseld.

di 23 jul

Het spel is hervat.

Tussendoor blijft ze alert op geluiden van buiten.

Hahaha, hele mooie foto!

zo 28 jul

Teunie is vanmorgen gebeten door een rothond. Als je goed kijkt zie je een plekje op haar linkerbil. Ze jankte even in het gevecht. Liep eventjes mank, daarna weer gewoon. We hebben haar getroost en houden haar rustig. Zo dadelijk maken we een klein rondje met haar en kijken hoe ze zich gedraagt. Laat ik weten.

Het valt mee. Zie je? (13:36)

Ziet er mooi rustig uit. Lief hondje. (13:38)

Ik heb zojuist haar geholpen. Zó ligt ze goed. Ze heeft wel vijf keer geprobeerd op de andere zij te liggen, maar komt weer overeind, omdat het pijn doet. Heel zielig.
(22:01)

Echt zielig inderdaad (22:02)

ma 29 jul

- A: Het gaat weer een stuk beter met Teun. Ze heeft alweer op haar rug in het gras gerold. De kloostertuin van het Albertinum is jammergenoeg verleden tijd. x (11:43)

- M: Heel fijn. Ze is geen spierbundel, maar wel sterk en kernegezond. (11:52)

- A: Kijk, Mira, Teun ligt alweer op haar linkerdijs. Snel, hè? (16:56)

Enorm snel inderdaad
Fijn hoor (18:08)

do 1 aug

- A: Ik heb gisteren met Teun de vlucht naar voren gemaakt. Geen kloostertuin? Dan de kuilwandeling. Vanaf de rotonde bij het voormalige Badhuis aan de Tooropstraat kan ze los lopen, op enkele oversteekpunten na. Hoe ze de steile helling oploopt met haar 4 poten! Een makkie, en met plezier gedaan. Een paar keer dacht ik dat ze iets banger is geworden voor andere honden. Opletten. x (10:24)

- M: Goede oplossing, ze houdt echt van het bos. Daar wordt ze alert en wakker. Inderdaad goed om op angst voor honden te letten, want ze gaat vaak in de aanval als ze bang is. (11:52)

- A: Ik zag haar ook een paar keer "de benen nemen." Ik let op. (14:09)

- A: Vandaag kuilwandeling in de regen. Teuni kledder. Maakt haar niets. Even vrolijk en alert. Ze geeft geen krimp. Of ja, toch wel, ze werd wat dunner. x (15:43)

Hele lieve foto, die oogjes (15:52)

vr 2 aug

(14:48)

Kuilwandeling met Teun 2 aug 2024 1.mp4 - Snelkoppeling.Ink

Kuilwandeling met Teun 2 aug 2024 2.mp4 - Snelkoppeling.Ink

Kuilwandeling met Teun 2 aug 2024 3.mp4 - Snelkoppeling.Ink

- A: Het is lastig schatten op de video hoe steil de helling is. Je ziet dat Teun haar rug moet krommen om zich omhoog te werken. Maar boven is ze echt niet buiten adem. Het is heerlijk lopen daar, en altijd ontspannend. En met Teun erbij, tja, ze helpt je in het moment, zij kan niet anders, zij piekert niet. (15:24)

- M: Hahaha, het verschil is inderdaad enorm, voor jou een beklimming, voor Teun een peulenschilletje (19:20)

zo 4 aug

- A: Teun, na 5 kuilwandelingen. (22:11)

ma 5 aug

- A: Na de 6de
kuilwandeling. (15:54)

- M: Hahaha, Teun komt terug in topconditie
Jij ook, denk ik
Of doe jij sowieso dit elke dag? (15:59)

di 6 aug

- A: Ik ga het proberen. Lange tijd kon ik het niet. Maar Teun zal ik missen. Ze geeft geen krimp. x (16:29)

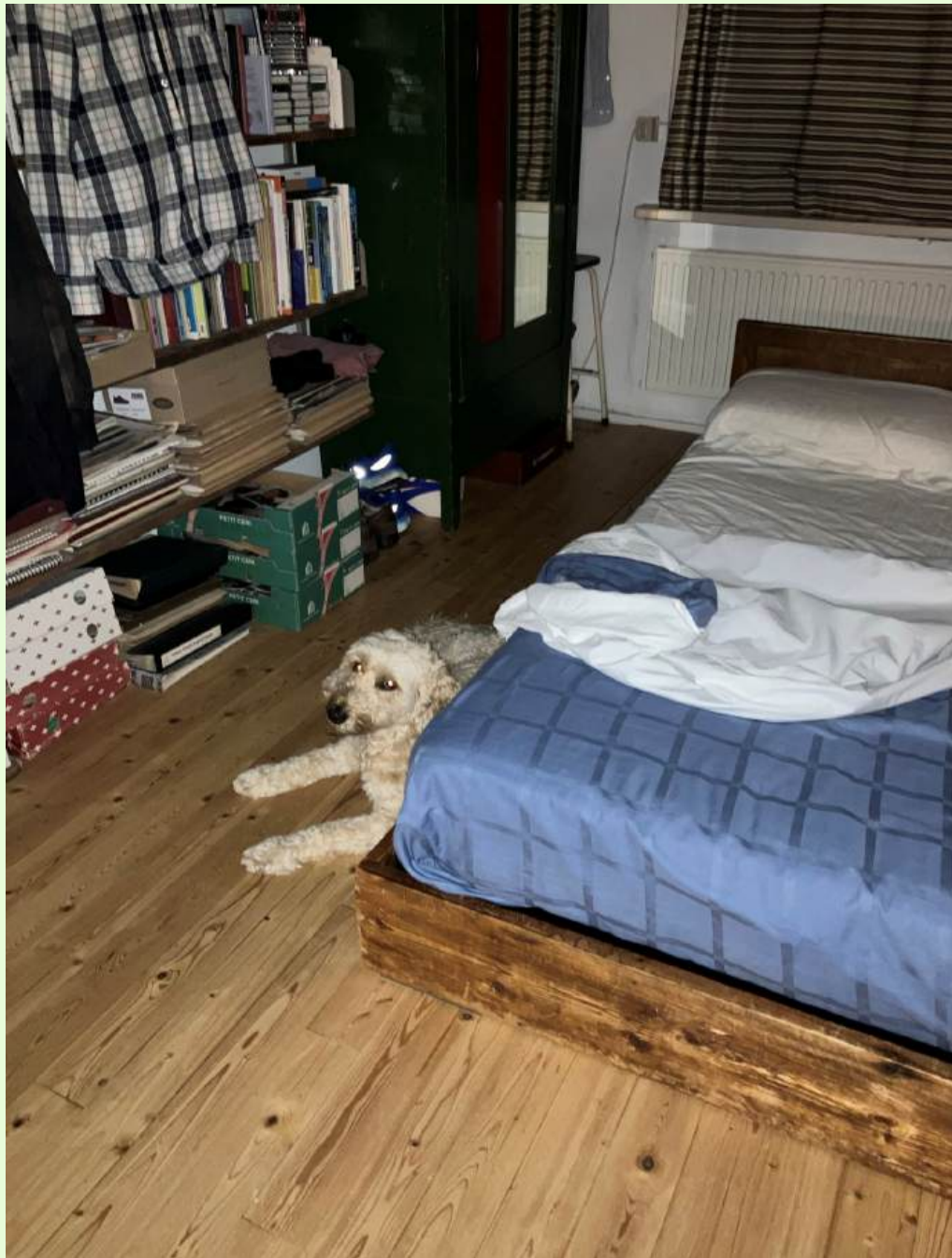

- A: Uitgevloerd na kuilwandeling 7. Er kan er maar één winnen. (17:27)

- M: Heerlijke foto (20:36)

ma 12 aug

- A: Om te gaan slapen kiest Teun steevast de kant van Heleen. Ze weet nog niet dat ze morgen weer naar huis gaat. (22:28)

Gisteren

- M: Wat een schatje, we verheugen ons op haar terugkomst.
Hopelijk kan ze goed tegen de warmte. Anders gaan we straks meteen even naar de
Amstel, kan ze lekker even afkoelen.
Tot straks! (12:00)

- A: Dit is Teun. Ze is te warm gekleed. De stenen vloer is koel. Over een half uurtje ga ik met haar in de volle zon voor een laatste plasje. Daarna óp naar de trein. Nóg heeft ze niets in de gaten. (12:27)

Vandaag

- M: Door een wegopbreking aan het einde van de straat bij de Kennedylaan kon Teun vanochtend los lopen waar ze normaal aan de lijn moet. Het was goed te merken dat ze daar totaal aan gewend was, liep vrij voor me uit. Maar ze luisterde uitstekend, ging zelf zitten als we overstaken. Heel lief. Én goed opgevoed de afgelopen drie weken. X (08:23)

- A: Ja, drie weken heb je wel nodig. (09:34)

Vandaag

- A: (Bij een 5-tal foto's die ik per ongeluk doorstuurde naar Mira i.p.v. mezelf:)

Per ongeluk doorgestuurd. (14:12)

Dat komt omdat ik een rapportage maak voor het Familiedrama, waarin Teun nu een ruime plek krijgt, met alle foto's en onze tekst. Ze weet het niet en speelt toch mee in ons leven. (7 min)

- M: Terechte beslissing (4 min)

Donderdag 15 augustus 2024

Van Georges leende ik het boek *Geschiedenis van Geweld* (2017) van de Franse schrijver **Edouard Louis** (1992). Het is opgedragen aan Geoffroy de Lagasnerie (1981), de partner van Didier Eribon (1953). De drie geportretteerden hebben allen een vergelijkbare afkomst uit de arbeidersklasse. Dit geldt ook voor Bourdieu (zie lager).

Geoffroy de Lagasnerie

Edouard Louis

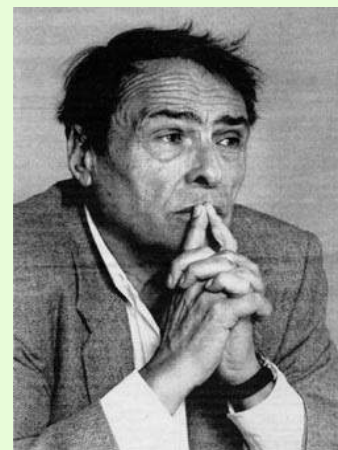
fi

Didier Eribon

Édouard Louis - oorspronkelijke naam Eddy Bellegueule - is geboren en opgegroeid in het noorden van Frankrijk, wat tevens de achtergrond is van zijn eerste roman *En nir avec Eddy Bellegueule* (in het Nederlands verschenen met als titel *Weg met Eddy Bellegueule*). Louis groeide op in een arme familie: zijn vader, een fabrieksarbeider, werd wegens zijn langdurige zware lichamelijke werk invalide, arbeidsongeschikt en werkloos; zijn moeder had af en toe werk

in de ouderenzorg. De familie moest leven van de bijstand. De armoede, het racisme, het alcoholisme en de afschuif van zijn homoseksualiteit waarmee Louis tijdens zijn jeugd werd geconfronteerd, zijn de voornaamste onderwerpen van zijn literaire werk. Intellectueel is hij sterk geïnspireerd door de Franse socioloog Pierre Bourdieu.

Pierre Bourdieu

Hij was de eerste van zijn familie die naar de universiteit ging en in 2011 werd hij toegelaten op de École Normale Supérieure in Parijs. In 2013 veranderde hij zijn naam officieel naar Édouard Louis.

In januari 2014 publiceerde hij *En finir avec Eddy Bellegueule* (in het Nederlands verschenen met als titel *Weg met Eddy Bellegueule*), een autobiografische roman.

In 2016 verscheen zijn tweede roman, *Histoire de la violence* (in het Nederlands verschenen met als titel *Geschiedenis van geweld*), eveneens autobiografisch. Het boek begint met de beschrijving van een maniakale schoonmaakactie in de vroege ochtend na kerstavond 2012. De schoonmaakwoede wordt veroorzaakt doordat hij 's nachts bijna is vermoord, bestolen en verkracht door Reda, een jongen met wie hij vlak daarvoor nog een leuke avond heeft doorgebracht. Édouard Louis probeert de oorzaken van het geweld te begrijpen en keert daarvoor terug naar het verleden van zijn aanvaller Reda, zijn jeugd en de armoede waarin hij leefde, en ook op het koloniale verleden van Frankrijk.

In 2018 publiceerde hij zijn derde autobiografische roman, *Qui a tué mon père* (in het Nederlands verschenen met als titel *Ze hebben mijn vader vermoord*). Het is een hommage aan zijn vader en een aanklacht tegen het kapitalisme en de politieke elite die de lagere klassen de rekening laat betalen van hun beleid.

In 2021 verscheen *Combats et métamorphoses d'une femme* (in het Nederlands verschenen met als titel *Strijd en metamorfose van een vrouw*), een roman over het leven van zijn moeder.

In 2022 verscheen *Changer: Méthode* (in het Nederlands verschenen met als titel *Veranderen: methode*), een autobiografie in de vorm van twee fictieve brieven, aan zijn vader en aan zijn beste vriendin.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 19 augustus 2024

Gisteren was Liesbeth Zegveld zomergast. Ze maakte diepe indruk. Ik ken haar al sinds lang als mensenrechtenadvocaat, ze klaagt ook de Staat aan. Zo probeerde ze onlangs nog Defensie tegen te houden van het leveren van onderdelen voor de F-37's, die gebruikt wordt door de Israëliërs om nietsontziende bombardementen uit te voeren op Gaza.

Ik begreep dat ze van plan is om met haar werk te stoppen. Een belangrijke reden is vermoed ik dat ze niet wil strijden voor mensenrechten in Gaza, als de Regering zo vierkant achter Israël blijft staan, zoals ze nu doet. Volkomen redeloos en tegen de eigen regels en ondertekende verdragen in. Terwijl het Internationale Gerechtshof in Den Haag van Israël heeft geëist om alles te doen om een genocide te voorkomen.

Israël trekt zich nergens iets van aan. Wat er in Gaza gebeurt is verschrikkelijk. Niet om aan te zien. Elke dag.

Ik kan wel zeggen dat ik verbluft was toen ik merkte dat Liesbeth Zegveld nog om een heel andere reden gekomen was. Op grond van zeer persoonlijke en lichamelijke ervaringen in een onverwachte plotselinge liefde sprak ze over een onontgonnen gebied in haarzelf en hield een lofrede op de mogelijkheden van de vagina, de vrouwelijke lust en orgasme. Aanleiding was de ontmoeting met een man, van wie zij niets wist, geen verleden, geen context, alleen de sterke aanwezigheid. De angst die zij gevoeld had, zij die twee dochters heeft en een man in een lat-relatie.

Zij, die nu dildo's koopt in de sekswinkel.

Zij, die duidelijk op weg is om angst en schaamte te vervangen door de vrijmoedigheid en openheid en die taal zoekt voor de sluimerende verlangens die een belangrijk deel van een leven zijn.

Ik ben perplex. Zij! Mijn hoed af.

En denk terug aan mijn eigen leven, zeer vaak gefnuikt door angst.

Op een paar momenten na.

Waar ik eerder in verwarring was, ga ik achteraf - en dat is ook iets waard - toch anders denken. Voorbeeld: die keer dat ik wegliep uit de leraarsvergadering, ineens, ik weet de reden niet meer, maar het was opstandigheid en ik in mijn rug de dreigende stem hoorde van conrector Frans Don: "Ik zou dat niet doen, Ad!" en ik toch doorliep, door de deur naar buiten, stijf van angst, maar toch. De dominee die dacht mij in zijn greep te hebben. Natuurlijk kwam ik de dagen daarna wel terug, maar er kwam ook de tijd van het definitieve vertrek, mijn gang naar het Vrijdagtheater.

Ik ben trots dat ik toen wegliep, durfde wat ik eigenlijk niet durfde, dat mijn lichaam iets in gang zette, waar de geest nog voor aan het rijpen was.

Ik ben nu trots, nu ik Liesbeth Zegveld gehoord heb, nu door haar mijn trots ontwaakt.

Nog een voorbeeld. Heb ik het al beschreven? Dan niet zo, zoals ik het nu doe.

Mijn afscheids'speech' bij de NSG. Aula vol met leraren, pal vóór de Grote Vakantie.

Ik, domoor, of toch niet?, had niets voorbereid. Was ik er wel met mijn kop bij?

Ineens stond ik voor de microfoon en hoorde mijn stem uitwaaiëren door de ruimte.

Ik wist niet wat ik zeggen moest. Ik wist het echt niet. Toen zei ik een paar zinnen, die erop neerkwamen dat ik het niet leuk gehad had op de NSG. Tegen elke regel in was dat. Dat hoorde niet zo. Maar ik wist niets anders te zeggen. Het was het enige wat ik te zeggen had. Het was de waarheid. En ik weet nog dat ik even de zaal in keek, dat ik zag hoe wiskundeleraar Jan van den Broek, die ik niet goed kende, zat te gniffelen met zijn buurman, waardoor ik totaal van slag raakte en geloof ik een

minuut lang geen woord meer sprak. Ik denk dat de voorzitter er een eind aan gebreid heeft en mijn eer heeft geprobeerd te redden, maar ik vond het mijn totale afgang en

schaamde mij diep. Tot gisteren.

Ik verbeeld me dat Liesbeth Zegveld, als ze erbij was geweest, of later zoals nu, wel eens tegen me gezegd zou kunnen hebben: waarom je schamen? Je wás toch ongelukkig op die school, je wóu toch graag weg? Weet je: jij bent de enige geweest die niet loog. Jij sprak de waarheid, zoals niemand dat deed. Of durfde.

Ik ben benieuwd wat Liesbeth Zegveld gaat doen. Het geloof in de mens is zij niet verloren, dacht ik. Zij zal iets gaan doen dat met de emancipatie van vrouwen van doen heeft, misschien met als uitgangspunt de mogelijkheden van de vagina en het orgasme.

"Ik wens je nog heel veel orgasmen", zei de lesbienne Margriet van der Linden niet zonder humor aan het slot van de uitzending en dat werd niet zonder humor geaccepteerd.

Geweldig, het vermogen van beide vrouwen om zó over seks te kunnen praten !

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 20 augustus 2024

Liesbeth Zegveld liet 2 fragmenten zien, waarop ik commentaar heb.

We zagen Karel Appel aan het werk. De man vertelde dat hij graag 's morgens naar zijn atelier ging, waar hij zich opsloot. Uren alleen. Concentratie. Kijken, kijken. Vaak keek hij lang naar een onaf schilderij, tot hij het in zijn fantasie had voltooid.

Soms liet hij het daarbij.

Ik begrijp de bewondering van Zegveld. Ook zij had op haar werk als een van de zeer weinigen een apart vertrek om ongestoord haar werk te doen.

Maar ze meldt niet dat Karel Appel tegelijk iets heeft van de autist, die indrukken van buiten moeilijk verdraagt. Die zich op zijn terrein uiterst bekwaam ontwikkeld, maar voor de rest een kind blijft. Die zichzelf in zijn kunst herhaalt.

En, heel gênant,; die gewichtige taal uitslaat, zonder enige betekenis.

Dit heb je tot nog toe gemist, Zegveld.

Liesbeth Zegveld. Ik bewonder haar om haar onkreukbaarheid, haar onverstoortbaar opkomen voor mensen wier rechten geschonden worden en om het feit dat ze zelfs een Staat durft aan te klagen. Ze is niet onder de indruk van de eindeloze drogredenen, die van alle kanten aangevoerd worden om toch maar niets te doen. Ze is bedreven in haar vak.

Maar ik vermoed bij haar een crisis. Misschien wil ze niet langer opkomen voor Mensenrechten, met een Nederlandse regering in haar rug die daar lak aan heeft.

Maar tegelijk kan het zijn dat ze een leegte voelt in zichzelf, onontwikkeld gebied.

Haar jeugd bracht ze door op het platteland van Goeree Overflakkee. In de Bible-

belt. Haar ouders niet religieus. Een gewoon kind, dat speelde met de andere kinderen, maar ook Verveling kende. Een vrouw nu, die vast en zeker haar invloed gaat aanwenden voor de verdere emancipatie en seksuele ontplooiing van vrouwen. Met dezelfde moraal, waar ze niet mee marchandeert.

Door haar matig ik mijn cynisme.

- - - - -

Een andere zomergast was Garry van Pinksteren. Vloog als adolescent het ouderlijk huis uit en belandde uiteindelijk in China. China-kenner dus.

Ik kreeg toch de indruk van een beetje brave vrouw.

De documentaire die ze had uitgekozen ging over de violist Isaac Stern, die samen met zijn pianist een 3-weekse tournee maakt door China. Het is 1979. Stern wil leerlingen en docenten van Chinese conservatoria leren hoe je klassieke Westerse muziek speelt. De veel te pretentieuze titel van de documentaire is *Van Mao tot Mozart*.

Tot de nok gevulde zalen. Doodse stilte, ademloze concentratie, uiterste nieuwsgierigheid bij het Chinese publiek. Op het podium spelen de meest getalenteerde leerlingen fragmenten onder het toeziende en horende oog en oor van Stern. Hij complimenteert hen om hun uitzonderlijke technische vaardigheid. Maar wijst hen vervolgens op het ontbreken van artistieke vaardigheid. Muziek maken is meer dan noten spelen. Het geheel is meer dan de delen, de speler moet zinnen maken, met bedoelingen, met betekenis, met emotionele betekenis. En hij doet het voor. Het verschil is gigantisch.

En hij heeft gelijk, Isaac Stern.

En 45 jaar geleden zou ik meegegaan zijn met de bedoeling van de documentaire en Stern volmondig geprezen hebben om het goede werk dat hij deed.

Nu nauwelijks nog.

Nu zie ik in de slipstream van dit 'goede werk' tegelijk het superioriteitsgevoel, dat mee in het spel is. Het is niet zo onschuldig. Ik zie arrogantie tegenover een als minder beschouwde cultuur. Ik zie zendingsdrang. Kolonialisme.

We komen iets brengen. Niet iets leren.

(Niet helemaal waar. De westerlingen worden ook getrakteerd op voorstellingen met inheemse muziek, vechtsport met zwaarden, acrobatiek, het massale zingen op school. Alles getuigt telkens weer van extreem doorgevoerde discipline. Maar door ons toch vooral gezien als folklore.)

Van Mao tot Mozart. De culturele revolutie vond plaats in 1949. 'Het Volk' verdreef de elite en greep zelf de macht. Doet denken aan de Franse Revolutie, alleen was het

niet de Bourgeoisie die de macht overnam, maar de Boer, het platteland. Mao kreeg de leiding. Maar het gekke was dat het niet lang heeft geduurd of zijn regering werd een dictatuur. Niet *met* het volk, maar *tegenover* het volk.

Het volk had zijn eigen nieuwe elite geschapen.

Dit was nu dertig jaar de situatie in China. Op cultureel vlak was het klimaat intussen uit nood milder geworden. De onthoofde conservatoria functioneerden weer. Twee stromingen stonden tegenover elkaar: de naar binnen gerichte met enkel oog voor de eigen inheemse muziek en daarnaast de richting van mensen die zich ook voorzichtig wilden oriënteren op wat buiten de grenzen gebeurde, met name in het Westen.

Dit waren de leergierigen.

De leergierigen, vaak kinderlijk nieuwsgierigen die luid lachten om elke 'grap', die Stern maakte als hij liet horen hoe een passage *niet* gespeeld moest worden.

Ineens zag ik ook hoe hij zich uitsloofde als hij als hij tegenover een meisjes-leerling stond. Meisje begin twintig. Rok netjes tot over de knie. Gaaf gezicht, onopgemaakt, geen versierselen. Houding rechtop, stil, aandachtig, bereid. De leraar-uitslover deed telkens, de viool naar voren, enkele stappen in de richting van het meisje, de bedoelingen duidelijk makend van de muziek. Hij naderde, en week weer achteruit.

De bedoelingen waren ook van zijn gezicht af te lezen. O, het was zo leerzaam.

Maar ik, 35 jaar later, kon het niet missen. Ik wist van de hashtag #MeToo-beweging, en zag hier de voorbode van wat makkelijk uitloopt op en wat later grensoverschrijdend gedrag en machtsmisbruik zou worden genoemd.

Iedereen was toen overtuigd van de onschuld van de situatie, de hele zaal, het meisje (meerdere meisjes kwamen aan bod), Stern. Ikzelf inclusief, toen.

En Garry van Pinksteren? Is ze nog steeds zo onder de indruk?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 23 augustus 2024

Wat betekent het: met je tijd meegaan?

De tijd heeft stromingen, die sterker zijn dan jij.

Je kunt tegen de stroom ingaan. Dat is riskant.

Je kunt je ook mee laten drijven. Dat is comfortabel.

Wat deed ik?

- Veertiger jaren. Ik werd geboren in de oorlog. Het voedsel was schaars, en ongevarieerd. Mede oorzaak dat ik niet groter werd dan 1.75 meter.

Bep kreeg meer de genen van mijn moeder (sterk), ik die van mijn vader.

- Vijftiger jaren. Wederopbouw. Economische groei. Onderwijs werd belangrijk om weg te blijven van de armoede. Zorgen niet in de hoek te zitten waar de klappen

vallen, dat was het adagium. Mede door toeval kwam ik op het gymnasium.

- Zestiger jaren. De seksuele bevrijding ging aanvankelijk aan mij voorbij.

De secularisatie niet: ik werd progressief katholiek, begon steeds meer te twijfelen.

De golf van creativiteit en zelf-expressie bracht me naar het toneel, ik had het gevoel dat ik ging leven.

De opstand tegen het gezag beperkte zich bij mij, mede geïndoctrineerd door mijn moeder, voornamelijk tegen mijn vader. Maar niet meteen.

- Zeventiger jaren. Koude oorlog. Ik was politiek links, maar werd nooit actief. De RAF-leden Ulrike Meinhof en Andreas Baader waren stiekem mijn helden.

Ik was verslingerd aan het theater, dat bloeide in die tijd.

Fijne tijd met mijn kinderen, die redelijk anti-autoritair werden opgevoed.

Leraar Dramatische Expressie op de NSG.

- Tachtiger jaren. Gorbatsjov. Val van de Berlijnse muur. Implosie Sovjet-Unie.

Terwijl Amerika het alomtegenwoordige en gezaghebbende referentiepunt was geworden voor veel vooral jonge Europeanen, ging mijn aandacht nog naar Vlaanderen en Claus en op de achtergrond Frankrijk, hét referentiepunt vóór Amerika het stokje overnam.

- Negentiger jaren. Bloeitijd Vrijdagtheater. Paarse kabinetten, Hans van Mierlo. Ik werd D'66er. Euthanasiewet. Abortusklinieken.

Kinderen het huis uit. Heleen en ik: empty nesters. Computer en Internet. Weg uit Weurt.

- De jaren Tweeduizend. Eerste populisme, Pim Fortuin. Er is iets gaande in de maatschappij, waar we niets van begrijpen. Opkomst sociale media. Gingen volkomen langs mij heen.

Politiek links verliest langzaam terrein. Waarom?

Weg uit de Groesbeekseweg. Verhuizing naar de 3de Walstraat, gepaard met diepe crisis. Georges begint carrière te maken, Mira wordt nog financieel gesteund. Ik voel een afstand tussen mij en de kinderen. Zij trekken naar hun moeder, die hen onvoorwaardelijk steunt. Ik sta in de schaduw, maar besef het niet echt.

Het neo-liberalisme bloeit alom. Groot geloof in de Vrije Markt. Grote bedrijven en multinationals globaliseren. Techbedrijven krijgen grote invloed.

De samenleving lijdt aan consumentisme.

Gezag brokkelt af, van de leraar, de dokter, de politicus. Er wordt steeds meer rekening gehouden met de leerling, de patiënt, de kiezer, de klant. Men wordt steeds mondiger, maar ook steeds assertiever, lees: brutaler.

De Publieke Omroep verliest aan invloed, verschaalt en wordt steeds afhankelijker van de kijker.

Langzaam besef van gevaarlijke klimaatverandering.

- De jaren Tweeduizend tien. Wereldwijde achteruitgang democratieën. Extreem-rechts wint terrein. Amerika is totaal gepolariseerd. President Trump is dieptepunt van populisme. De EU is politiek machteloos, heeft haar defensie verwaarloosd, en is

totaal afhankelijk van Amerika. Brexit, een grote stap terug.

De vrouwenbeweging zorgt voor meer vrouwen in de politiek, maar het proces gaat langzaam. Zo ook het afkalven van het patriarchaat.

Ik probeer patriarchale trekken bij mezelf te onderzoeken, volgens Georges heb ik een blinde vlek.

- De jaren Tweeduizend Twintig. Lymfklierkanker. Echte confrontatie met de dood. Ik heb pure mazzel, de chemo-kuur slaat aan.

Crisis met Georges op hoogtepunt: "Ik voel geen drang om je te zien." Omslag: ik heb nu een maandelijks samenkomen met hem in Utrecht.

Sinds 2016 werk ik aan mijn 8-delige Familiegeschiedenis.

In de samenleving voeren tranen en sentimentaliteit de boventoon. Het gevoel is heilig. Verstand of rede naar de achtergrond. "Een beeld zegt meer dan duizend woorden".

Gelukkig zijn er nog een paar goede programma's, die onze oudedag mede draaglijk houden. Ook wij moeten vechten tegen te veel informatie. De smartphone is verslavend, vooral bij de jeugd.

We hopen vurig dat Kamala Harris in staat is om op 8 november die chagrijnige potentat en betweter Trump van het presidentschap af te houden.

Ik ben blij met Heleen, het was toch geen slechte keuze.

Deze laatste periode vinden we onze beste.

We praten, denken, zijn vaak somber, maar lachen ook veel.

We leven mee met de tijd.

- - - - -

Maar waarom droomde ik dan gisterennacht:

In een kamer liggen matrassen op de grond. Ik lig erop. Er is nog iemand, maar ik weet niet wie. Aan mijn voeten staat met enigszins gespreide benen een jonge vrouw rechtop. Ik houd haar vast bij de enkels. Zij zingt. Ik zing. We zingen tegelijk, een aria, een duet van Mozart, zo mooi, zo hoog, zo zuiver, zo sereen. Er gaat een golf van liefdesverlangen door mij heen.

Waarom dit? Heeft mijn ziel verborgen kamertjes, gebouwd toen ik jong was, nog steeds intact, die af en toe opengaan?

De jonge vrouw kende ik niet. Soms fietst er zo'n vrouw langs, het haar naar achteren gebonden in een enkele mooie golf, het jukbeen zo precies en mooi gebogen ...

Ik heb dus een ziel waar twee compartimenten het Romantisch Idealisme (nacht) en het Verlichte Realisme (dag) vertegenwoordigen. Ze voelen aan als tegenstrijdig. De meeste mensen negeren hun nachtzijde, ze verdringen het. Ik ook. Liesbeth Zegveld

niet. Claus niet.

In *The Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde* (1886) van de Schotse schrijver Robert Louis Stevenson gaat het om een gespleten persoonlijkheid.

Maar Liesbeth Zegveld sprak niet over zichzelf als een gespleten persoonlijkheid, maar over onontgonnen gebied. En Claus is gefascineerd door onze versplinterde identiteit.

In *Der Zauberberg* probeert Thomas Mann de beide krachten, vertegenwoordigd door de Humanist Settembrini (Verlichting) en de Jezuïet Naphta (Romantiek), met elkaar te verzoenen. De beide personages vechten echter een duel uit, waarbij Naphta uit twijfel en woede zichzelf door het hoofd schiet.

Van belang is ook dat het hoofdpersonage Hans Castorp verliefd wordt op Clawdia Chauchat, een 28-jarige Russin met 'kirgiezenogen' en (omdat?) dat zij hem doet denken aan Přibislav Hippe, een schoolgenoot, die dus nog steeds levend is in zijn ziel.

Om mijn eigen ziel te pesten - mijn ziel, die ik beschouw als een onderdeel van het netwerk van mijn geest en die betrekking heeft op mijzelf, mijn 'ik' - schrijf ik - en de hele wereld mag het weten - dat Heleen, op de drempel van haar 80ste verjaardag, en ik, ruim tweeëntachtig, vanochtend gevreeën hebben, lekker lang, en dat we allebei een orgasme hadden.

Toen ik mijn ochtendwandeling maakte, voelde ik prikkelingen in mijn linkerarm, vermoeide scheuten kwamen opzetten in de schouderpartij, de borst en de rug. Ik dacht dat ik een hartinfarct had en spoedig neer zou storten ...

Mag ik iets schrijven? Ik vind dat ik beter leer schrijven.

De toon wordt losser, luchtiger.

Ik raak gebieden, waarvoor ik vroeger de woorden niet had.

Mijn moeder zei al: "Wie zich niets verbeeldt, is niets."

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zaterdag 24 augustus 2024

Georges belde gisteravond dat hij op bezoek komt en Jade meeneemt.

We hebben meteen ons verjaardags-uitje naar Heijen afgezegd.

Tegen onze gewoonte. En heel netjes en beleefd.

Georges bracht bloemen mee. Hij is zeer gesteld op Jade. Vindt zo'n reis met haar oer-gezellig. Aan tafel vertelde hij uitgebreid over zijn werk. De problemen met zijn baas spelen al jaren. Maar duidelijk is dat hij meer tijd voor zichzelf wil hebben. Zijn belangstelling verschuift in de richting van Biodiversiteit en AI.

De vraag is nu: gaat hij opleidingen zoeken *in* of *buiten* het kader van zijn werk.

Volgt hij het voorbeeld van Mira, die in overleg met de Vossius-directie een 3-daagse werkweek heeft geregeld, om daarnaast haar promotie-onderzoek te kunnen doen?

De vraag is of de baas van Georges ook tot zo'n overleg bereid is.

Niet onmogelijk, omdat Georges voor hem een belangrijke steunpilaar is, die hij niet kwijt wil.

Eindigt zo'n overleg onbevredigend, dat moet Georges naar mijn mening aansturen op een 4- resp. 3-daagse werkweek en opleidingen zoeken *buiten* het kader van zijn werk.

Het verslag van deze dag heb ik als e-mail naar Georges doorgestuurd.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 25 augustus 2024

Wat zeur ik toch over gebrek aan contact met mijn kinderen?

Ze doen precies hetzelfde als wat Pappa deed, toen zijn werk op de NSG hem niet langer bevredigde en hij het aantal lesuren aan die school in overleg met Mamma terugbracht tot 11 en de vrijgekomen tijd spendeerde aan toneel, zijn werkelijke belangstelling, en later aan zelfstudie met nieuwe, mateloos fascinerende gidsen als Hofstadter en Dennett !!!

Moeten zij nu dankjewel gaan zeggen?

Die ruimte komt er als er voldoende afstand(!) is tussen hen en mij, in die zin dat hun ontwikkeling zover is gevorderd dat zij méér zijn dan enkel navolgers van hun vader.

Ze zijn hard op weg.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 29 augustus 2024

Gisteravond belde Mira. We spraken over de zomergasten Pierre Bokma en Liesbeth Zegveld. En over het succes van haar medicijnen tegen de angst.

Toen vertelde ik haar over mijn plan.

Ik wil de Familiegeschiedenis publiceren op het web, en wel op de site van het Vrijdagtheater. Ik stel een paar oud-spelers hiervan op de hoogte met de bedoeling om met hen te communiceren, met de Familiegeschiedenis als springplank.

Zou dit lukken? Is het levensvatbaar?

(Ik voel het ook als een bevrijding. Ik ben niet meer helemaal ervan afhankelijk of de kinderen (en kleinkinderen) er iets mee doen.)

Mira reageerde geschrokken. Dat had ik niet verwacht. Ze zei dat ik wel toestemming moest hebben van Georges en haar om dit te doen. Stel, zei ze, dat een journalist gaat googelen en hij stuit op Georges en Mira Beukering. Dan kan hij het materiaal dat hij vindt gebruiken tegen hen. En hen schade berokkenen.

Ik vroeg: heb je al iets ervan gelezen. (Ze heeft een gedrukte versie van deel I t/m VII in haar bezit.) Nee, zei ze. Lees deel VII, zei ik. Nee, lees het niet, je bent met andere dingen bezig.

Mira, Mira. Leef je echt in een andere wereld? Of zie je spoken?

Ze heeft voor een flink deel gelijk: ze is inderdaad in een andere wereld opgegroeid dan ik. De wereld is digitaal geworden. De communicatie heeft zich mateloos uitgebreid en versneld. Het leek geweldig. Tot we tot onze grote schrik erachter kwamen dat er kwaadwillenden zijn, die confidenties op het web genadeloos afstraffen. We moeten op onze hoede zijn.

Maar betekent dit dat we naar buiten toe op slot gaan?

Laten we ons koeioneren, gaan we onszelf censureren?

Gaan we leven zoals in Rusland?

Moet iemand die zijn dagboek of memoires publiceert alle namen veranderen, iedereen anonimiseren? Op foto's alle hoofden wazig maken, uit vrees voor repercussies?

Voor een deel heeft Mira ongelijk. Wat bij haar, en Georges, meespeelt is de in haar jeugd opgelopen schaamte om haar vader en moeder, die niet spoorden in de buurt waarin ze woonden. Ik ben bang dat ze me nog steeds niet helemaal vertrouwt.

Een onderwerp om het met haar nog over te hebben.

Enkele dagen geleden had ik al met Heleen over mijn plan gesproken. Even keek ze bedenkelijk, maar ging overstag toen ze dacht aan het doel dat ik ermee had.

Nu Georges nog. Ik ben zeer benieuwd hoe hij reageert.
De kans bestaat dat Mira hem al op de hoogte brengt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Vrijdag 30 augustus 2024

Gisteren had ik leuk contact met Lars via de Signal-app:

(Ik 10:30) Dag Simon, dag Lars, wat hoor ik: hebben jullie een smartphone gekregen? En kunnen jullie meteen al op de Beukenapp? Geweldig! Dan kunnen we elkaar dus schrijven. En foto's sturen! Mag ik jullie iets vragen? Willen jullie een foto maken van jullie school? Én een van jullie huis? Zaterdag leg ik jullie uit waarvoor. Goed? Dag! Opa Ad

(Lars 15:04) Oke is goed ik ga het proberen

(Lars 15:08 Hier zijn de foto's van ons huis)

(Lars 15:22) En hier van de school)

Aan de tijden kan ik opmaken dat hij onmiddellijk tot handelen overging. Eerst naar buiten voor de foto's van het huis, dan meteen door naar zijn school, zo'n 10 minuutjes lopen. (Fiets?)

Morgen ga ik hem vertellen dat de foto's in de grote Familiegeschiedenis zijn opgenomen.

Toevallig raakten Heleen en ik bij de voordeur in gesprek met Joël van Thiel, onze vroegere benedenbuurman, die nu de appartementen 15 en 17 onder ons bezit. Ik wist dat hij niet van plan is om te investeren in isolatie. Ik merkte dat hij opgewekt was en de tijd had en dus vroeg ik hem of hij mij wilde uitleggen wat zijn gedachtegang is. Het werd een heel open gesprek. Hij voelde zich niet bedreigd (door de idealist, waarvoor hij mij houdt). Heleen, terug van haar wandeling, kwam erbij staan. Joël is katholiek. Dat wist ik al, maar nu merk ik dat hij *heel* katholiek is. Hoe ik dat merkte? Nou, hij vertelde dat hij naast zijn werk als conciërge nu ook chauffeur is

op een Touringcar. Hij kreeg allerlei soorten mensen in de bus. Een groep gelovigen wilde een reis maken naar de Nicolaaskerk in Amsterdam, waar (zei hij lacherig) in de Middeleeuwen een keer na een brand een hostie volledig gaaf onder het puin vandaan was gehaald. Onderweg had de pastoor Joël gevraagd om via de microfoon te kunnen bidden met de reizigers. Ze bleven bidden, het ene Weesgegroet na het andere, tot Amsterdam toe. Een andere keer moest hij Cambuur-supporters naar Excelsior in Rotterdam rijden. Het gebrul! De rotzooi die ze achterlieten. Het verhaal is leerzaam, inderdaad. De bedoeling subtiel.

Toen vertelde Joël onverwacht dat hij geen heil meer zag in de toekomst. Hij geloofde er niet meer in. Wat een ellende niet overal in de wereld. We stevenen af op onze ondergang, we redden het niet meer. Hij trok zich terug als klein mannetje en deed in zijn omgeving wat hij kon, meer niet.

Ik heb erover nagedacht. Waarom is hij zo zeker van de ondergang? Of liever: waarom doet hij zich zo zeker voor?

Wat zit daar achter?

(Zeg je dat ook tegen je kinderen, vroegen wij? Zijn antwoord was vaag, ik herinner mij niet wat hij zei.)

Wat erachter zit is dat Mijnheer van Thiel in het Hiernamaals gelooft.

Meermaals zegt hij dat hij maar een eenvoudige man is.

Zoals zovele andere eenvoudige zielen voelt hij zich niet meer thuis in deze wereld.

We zouden allemaal weer moeten zijn als die simpele gelovigen op weg naar de Nicolaaskerk, die onschuldig zijn en werkelijk niemand kwaad doen.

Maar ja, dat doen we niet, nee, we brullen ons naar onze eigen ondergang.

Het herinnert me aan wat ik weet van de Middeleeuwen. Ondergangsgedachten alom. Flagellanten langs de weg, in groepen, iedereen aansporend om boete te doen, vóór het te laat was.

Ik leef "netjes", zei Joël.

(Dat is ook zo. Hij doet aan Goede Werken volgens de katholieke traditie. Hij helpt altijd, als we vervoer nodig hebben. Dan komt hij met zijn auto met aanhangwagen en rijdt fietsen of grofvuil naar de Dar, de Nijmeegse stortplaats.

Joël helpt de armen en behoeftigen. Geen kwaad woord erover.

Joël houdt zijn geld op zak. Hij investeert niet meer in een toekomst waarin hij niet gelooft. Niet investeren is zijn daad van verzet.

Niemand praat hem om.

Zondag 1 september 2024

In Den Haag aangekomen zei ik tegen Simon en Lars dat ik nog iets vergeten was. Voor het Familieboek moest ik nog een foto hebben van henzelf, van hun kamer én van het boek dat ze op dat moment aan het lezen waren.

Foto: 31 aug 2024. Lars, net 11 jaar geworden.

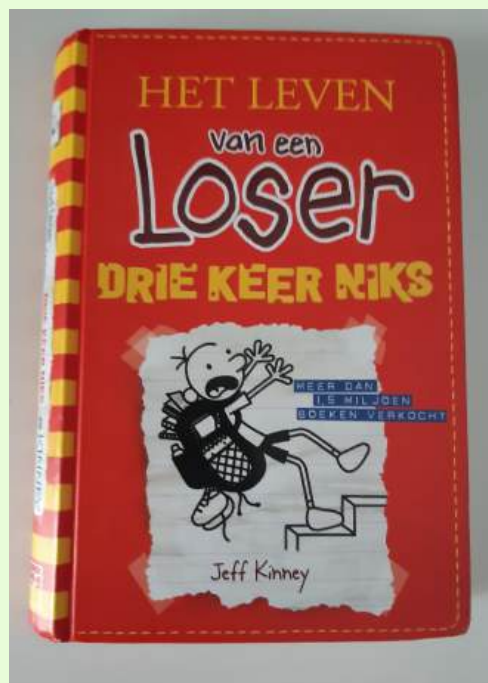
Zijn gezicht heeft iets donkers over zich. Welke genen breken daar doorheen? Mijn vader Jan Beukering had dat donkere ook. Van zijn Limburgse moeder, denk ik. Maar ik weet nauwelijks iets van de familie Spee.

Maar in de ogen van Lars meen ik onmiskenbaar iets van 'Beukering' te herkennen. Een spoor, dat bij Simon ontbreekt.

De kamer van Lars

Het boek dat hij op dit moment leest

Foto: 31 aug 2024. Simon, net 11 jaar geworden.

Zijn gezicht heeft iets vermoeids. Van het lang lezen in bed 's avonds?

De jongens verschillen behoorlijk. Lars is uitermate sociabel, Simon is heel competitief ingesteld. Het zou volgens mij goed kunnen dat ze elkaar die instelling hebben opgedrongen. Want Lars kan met zijn sociaal gedrag ook 'scoren', ofwel sympathie winnen, terwijl Simon het moet hebben van zijn bijzondere intelligentie. (Hij ligt vóór op zijn medeleerlingen.) Simon maakt zich niet altijd geliefd met zijn scoringsdrang.

Eigenlijk heb ik met beide jongens te doen. Hun weerloosheid.

En hoe ze zich proberen te handhaven, op hun eigen manier.

Zie ik ook iets aangeslagens in de ogen en mond van Simon? Ik kan er niet goed tegen dat hij veel op zijn donder krijgt.

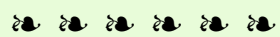

De kamer van Simon

De boeken die hij op dit moment leest

Maandag 2 september 2024

Het lijkt alweer een hele tijd geleden, in werkelijkheid twee dagen dat Heleen en ik op bezoek gingen in Den Haag om de verjaardag te vieren van Lars en Simon.

Als ik binnenkom, zeg ik meteen tegen de jongens dat ik nog meer foto's moet hebben voor het grote boek, en zij gaan aan de slag. Ondertussen heb ik gemerkt dat ze weliswaar allebei een smartphone hebben gekregen voor hun verjaardag, maar ook dat ze uiterst vingervlug zijn en al minstens 90 appjes hebben gewisseld. Eerste desillusie: ik dacht dat ik een van de eerste, zo niet de eerste was die met hen appte, dat alles nog in gang moest worden gezet op de Beukenapp. O nee dus.

Vanwege het zomerse weer namen we plaats in de achtertuin. Het eerste wat we zagen was een groot vierkant plastic bad, gevuld met water, waarin barbiepopjes met lange haarslierten dreven tussen bladeren en takjes. Meer naar achteren stond de houten tuintafel met vaste zitplanken, zoals je die aantreft in parken. Deze was, gedeeltelijk gedemonteerd maar toch nog loodzwaar, ooit door Harald Zwebe, de vader van Martijn, door het huis naar de achtertuin gesleept. Aan die tafel zaten Harald en zijn vrouw Tiny.

Van Tiny hadden we gehoord dat ze opgenomen was geweest vanwege terugkerende depressies, maar dat er een medicijn was gevonden die effectief leek te zijn en dat ze ontslagen was en weer als vanouds zin in het leven had. Dit beeld klopte echter niet met wat ik zag. Ik vond haar gezicht gezwollen, haar ogen staarden, en zeer tegen haar gewoonte, ze zocht niemand. Later vroegen we aan Martijn wat er aan de hand was, of ze misschien niet tevreden was, omdat haar andere zoons Erik en Arjen verstek hadden laten gaan. Hij antwoordde dat hij het niet wist, dat het met zijn ouders de hele tijd op en neer ging, dat hij zich er niet druk om maakte. Hij lachte daarbij zo van: tja, ze moeten het zelf maar weten, ik kan er niets aan doen. Een pose van hem, die ik vaker zag. Zou hij van binnen ook zo onverschillig zijn? Naar buiten toe laat Martijn de problemen, zoals de Vlamingen zeggen, 'niet aan zijn hart komen'.

Heeft hij gelijk? Waarom zou hij zich verdiepen in de problemen van zijn ouders als ze toch niet meer op te lossen zijn? De verhoudingen tussen zijn ouders liggen vast. Tiny is de baas, zij is normaal gesproken aan het woord, zij is de taalvaardige, Harald fungeert zeer goed als helpende hand. Zoals zoveel mannen heeft hij heel andere interesses dan zijn vrouw, jongensachtige interesses, en omdat hij in gezelschap niet wil achterblijven bij zijn vrouw, heeft hij zich aangewend om dóór te praten als zij praat, terwijl zij hetzelfde doet en allang niet meer naar hem luistert. Daardoor valt het gesprek altijd uiteen, en is zeer onrustig.

Voor mij betekent dit altijd: einde oefening, ik versta geen van beiden meer. Ik ben knock out.

Ook deze middag hoor ik ook weer om de vijf minuten de knetter-lach, een langgerekte A, die alleen Harald produceert en die zich het best laat vertalen met: "wat hoor ik nu weer voor een goeie grap en wat amuseer ik mij geweldig."

De waarheid is dat hij zich zorgen maakt. Hij is zwijgzaam, de laatste tijd. Er is al langer iets niet goed in zijn hoofd. Dinsdag heeft hij de uitslag van de scan.

Om meer ruimte vrij te maken in de tuin werd geoordeeld dat het bad verschoven moest worden. Hoe en waarheen was eigenlijk niet duidelijk. Er was niet van tevoren aan gedacht. Onder het bad was een doek zichtbaar aan één kant, het lag er niet goed onder. Geprobeerd werd te trekken aan het doek, maar het bad bewoog geen millimeter. Op andere plekken werd het bad vastgepakt bij de opgepompte rand, maar daar was geen houvast. Georges en Martijn zwoegden, Harald kwam erbij. Ik werd getuige van een nummertje ieder voor zich, iemand bedenkt iets, de rest kijkt toe, en doet niets, en dit om beurten.

Samenwerking is voor de apen, die doen dat ook niet. Ik weet dat chimpansees daar ook niet goed in zijn.

Georges bedenkt om een hoekpunt omlaag te drukken en inderdaad stroomt er water

naar buiten, maar zo langzaam dat hij nog wel een half uur werk heeft. Dan worden er emmers gepakt, de planten krijgen het water van een langdurige hoosbui. Het bad staat rechtop tegen de tuindeuren.

Ik herken uit mijn voorbije werkjaren hoe heerlijk het is om initiatief te nemen, hoe moeilijk om op het plan van de ander in te gaan.

Ik noteer ook dat op het moment dat het besluit viel het bad te verplaatsen, Jade juist verscheen in badpak, ze had zich in haar kamertje boven omgekleed om lekker in het water te spelen. Martijn had de ondankbare taak haar op andere gedachten te brengen.

De cadeaus worden uitgepakt. Wij grootouders zijn weerom (dom dom) vergeten een spanning verhogend woordje ter inleiding te houden. Dat is nodig, want onze kleinkinderen leven in aanzienlijke welvaart, en hebben ook nog twee paar ouders en drie paar grootouders, en krijgen dus vijf keer zoveel cadeautjes als de directe generaties boven hen.

Hoe blij ben je nog als je zoveel krijgt?

Ineens was ik aangenaam verrast. Vaak heb ik me geërgerd aan de manier waarop onze kleinkinderen hun cadeaus openscheurden, zonder notie van de zorgvuldigheid waarmee ze waren ingepakt. De bende op de grond achteraf.

Maar deze keer zag ik dat Lars, wie anders?, schrok van zichzelf, toen hij de klep van een envelop doormidden scheurde in plaats van hem voorzichtig los te peuteren.

Goed zo, menneke, goed zo, jij begint gevoel te krijgen dat er een gever mee in het spel is.

Langzamerhand kreeg ik pijn in mijn gat op die harde plank. Ik heb letterlijk niet meer genoeg zitvlees.

Aan tafel zitten we. We hebben zin om iets te eten. Ik zit min of meer in het midden. De gesprekken vallen dus uiteen. Rechts praat het groepje Martijn, Harald en Tiny, links dat van Georges, Mira en Heleen. Tegenover mij hebben Lars en Simon vette pret met Reza. Het is leuk om ze zo te zien, al heb ik geen idee waar ze het over hebben. Geen woord versta ik, sowieso niet, maar zeker niet door het gepraat van twee andere kanten.

Ik concentreer me op de spijsen. Georges deelt uit een grote pan met soep. Hij heeft voorgesneden groente gekocht en soepballetjes. Mira snijdt het stokbrood. Vóór mij staan vier schalen met als basis: beige kikkererwten, groene avocado's, bleekroze tonijn, en gekookte eieren met peterselie. De tonijn is heerlijk, maar er zijn er meer

die dat vinden.

Jade wurmt zich tussen Georges en mij. Er is nauwelijks plaats voor haar. Ze zegt niets, maar ik krijg enkele stevige porren van haar, zodat de lepel met soep niet mijn mond bereikt, maar over mijn rechterschouder vliegt. Ik besluit mij schrap te zetten. Dat helpt. Na enige tellen is ze verdwenen.

Ik vang toch op dat Georges spreekt over de problemen op zijn werk. Een lichte teleurstelling overvalt mij. Ik heb met hem hetzelfde onderwerp besproken in Utrecht, en de afspraak gemaakt het er de volgende keer opnieuw over te hebben. Hoe kan ik vergeten dat Georges natuurlijk meerdere toehoorders en adviseurs heeft, bij wie hij te rade gaat.

Voor de tweede keer die middag moet ik incasseren dat ik niet de enige, de unieke ben. Natuurlijk niet bij de jongens, allang niet meer bij Georges.

Toch ben ik blij dat er bij Georges enig vertrouwen lijkt terug te komen. Ik blijf voorzichtig, maar heb het gevoel dat hij prijs stelt op onze gesprekken in Utrecht.

Als Tiny en Harald vertrokken zijn, voeg ik me bij Heleen, Mira en Georges. Ik zeg dat ik een rondje achter lig. Ik begrijp, zeg ik tegen Georges, dat hij niet om mijnentwil alles nog eens wil herhalen, maar misschien kan hij het samenvatten? Gaandeweg wordt het rondje alsnog helemaal afgelegd. Georges is er vol van. Het blijkt dat hij zijn baas juist de dag tevoren heeft gesproken. Andrew heeft Georges aangeboden om CEO te worden bij een project, waarbij een Californische miljardair geld wil investeren. Deze man heeft een netwerk met connecties tot John Kerry toe. Wiens ziel is dan niet gekieteld?

Intermezzo. De kleinkinderen vertrekken naar boven. Jade sluit zich als laatste aan. Als Georges even later door de keukendeur naar binnen wil, blijkt deze op slot. Sleutel zit aan de binnenkant. Wij zitten gevangen. Roepen? Georges besluit de buurvrouw te bellen, die een sleutel heeft van het huis. Gelukkig is ze thuis. Ze maakt de deur open en wordt hartelijk bedankt. Men oordeelt dat Jade per ongeluk de deur op slot heeft gedaan. Dat denk ik ook. 'Met de enne'.

Dan is Jade weer beneden. Ze bedenkt allerlei plannetjes, heel creatief. Ze wil de slang afrollen om de tuin te besproeien. Martijn zegt dat dat niet kan, omdat de planten reeds al het badwater hebben opgeslorpt en verdrinken als ze nog meer water krijgen. Jade loopt dus naar de slang en begint hem af te rollen. Martijn schiet toe. Volgt een vader-dochter-scène die ik niet volg om Martijn niet in verlegenheid te brengen. Op een gegeven moment lijkt de zaak opgelost, Jade gaat iets anders doen. Deze keer heeft hij haar redelijk stevig aangepakt.

Ik vang af en toe wel eens een glimp op van hoe Simon met Jade omgaat. Als zij iets

doet wat hem niet zint, geeft hij haar een oplawaai. Daar heeft ze niet van terug. En bindt meteen in.

Ik heb dan pret. Ik denk: domoren zeggen dat een beeld méér zegt dan duizend woorden. Ik zeg: een oplawaai op zijn tijd doet méér dan duizend woorden. Goed zo, Simon.

Bij het afscheid duwt Martijn Jade naar voren, zij moet een handje geven. Verrast til ik haar op. Kus haar. Haar handjes zijn even om mijn hals. Misschien toch goed, Martijn. Op deze manier.

Wat er met Jade aan de hand is? Niets.

Zoals elk kind wil zij aandacht.

Vooraf bij bezoek.

Ze heeft gemerkt dat ze die aandacht af kan dwingen.

Je krijgt die door allerlei plannetjes voor te stellen die niet kunnen, door te schreeuwen, te huilen, te slaan, ongehoorzaam te zijn.

Lukt dat een aantal keer, dan moet het blijven lukken.

Terwijl ik hoor dat ze heel goed op zichzelf kan zijn, dat ze lang kan spelen met haar popjes, en dan praat in zichzelf.

Haar favoriete kleding is de roze jurk, met tule.

En wie zei dat ze met mij de kuilwandeling wilde maken als ze weer in Nijmegen is? Mira.

Ik ben gelukkig.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 3 september 2024

Zaterdag, in de trein, heb ik opnieuw het schitterende hoorcollege beluisterd van neurowetenschapper Rogier Mars, *De evolutie van ons brein*.

De spreker is inmiddels o.a. hoogleraar aan het Donders Institute for Brain, Cognition and Behaviour in Nijmegen.

Ik wil hier proberen de door hem genoemde locaties in de hersenen zoveel mogelijk 3-dimensioneel te visualiseren.

I De zakpijp en de Lamprei

Hij begint bij de zakpijpen, een klasse van in zee levende chordadieren. Vanwege hun vorm zijn ze genoemd naar een oude naam voor de doedelzak.

De zakpijp is een *filterfeeder*.

Als hij volwassen is en zijn vaste plek in de oceaانبodem gevonden heeft, eet hij zijn eigen brein (200 hersencellen) op (voor een groot deel), omdat hij het niet meer nodig heeft. Het brein was dus functioneel voor de voortbeweging.

De rest van zijn cellen krijgt nu de functie van het aanvoelen of hij voldoende voedsel heeft. Zo niet, dan verwijdt hij zich zodat hij wat meer water doorlaat, of versmalt.

Wat moet het beestje kunnen?

1. Hij moet weten dat hij honger heeft. **Interne toestand** waarnemen.
2. Hij moet van zijn omgeving weten waar voedsel is. **Externe toestand**.
3. Dus moet hij er naartoe kunnen bewegen. **Bewegen**.
4. Hij moet registreren dat zijn honger gestild is. Hij moet dus de toestand waarin hij nu is kunnen vergelijken met de toestand waarin hij even tevoren nog was. Dus hij moet een simpele vorm van geheugen hebben. **Geheugen**.
5. Hij moet een waarde kunnen hechten aan de voorgaande 4 registraties. Dus een kosten - baten analyse kunnen maken. **Waardetoekenning**.

Samen is noemen we dit het foerageergedrag, foraging behaviour.

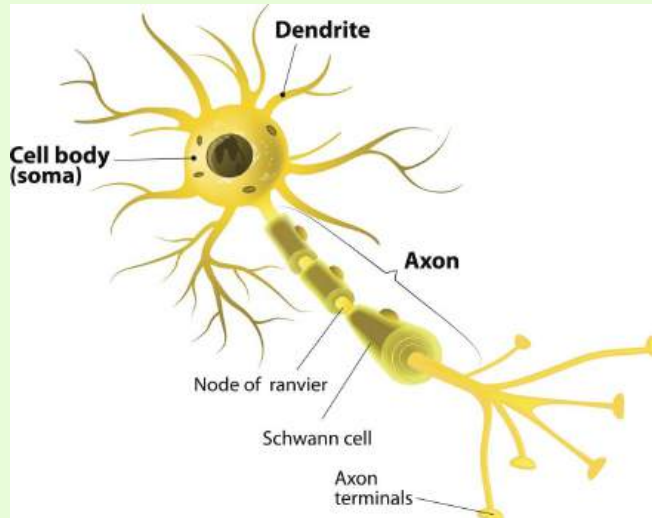
Prima perspectief om zo naar je hersenen te kijken: ze proberen je te helpen bij het oplossen van je foraging-problemen.

De zakpijp behoort tot de familie der chordadieren, ofwel de chordata. Een chorda is een flexibel, staafachtig orgaan in de rug van het dier. Het dient voor de stevigheid.

De chordadieren hebben (naast twee andere families) de **neuronen** geëvolueerd. We kunnen hiervan spreken bij de **lamprei** (prik, negenoog), een kaakloze vis, een primitief aaltje, zeer agressief. Haakt zich vast aan en zuigt bloed bij andere vissen.

De lamprei hoort tot de familie van de vertebraten, ontstaan in het cambrium, zo'n 550 miljoen jaar geleden.

De vertebraten ontwikkelden zich tot roofdieren. Die moeten in beweging komen en hebben daarvoor ogen nodig. Reukzin. En spieren.
Een actieve levensstijl.

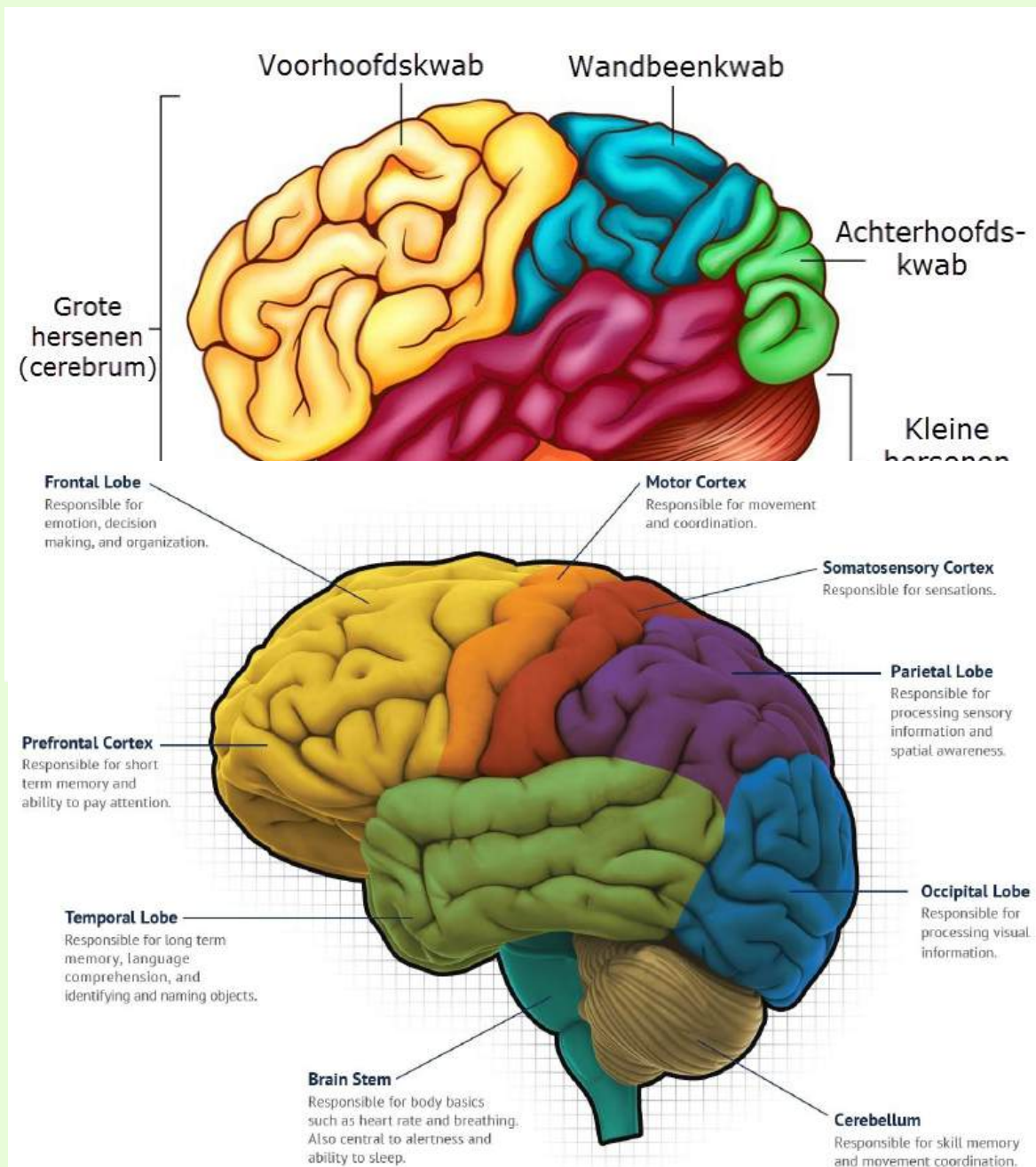
Ze werden flexibel door de uitvinding van de verdubbeling van het genoom. Eén helft gaat experimenteren, de andere helft zorgt dat de oorspronkelijke functies behouden blijven.

Er was in het cambrium veel experimenteerruimte.

Alle vertebraten hebben in de hersenen hetzelfde bouwplan, die ook bij ons nog steeds te zien is.

De 4 grote onderdelen van het vertebraten-brein:

1. Het hintbrain. Bij de mens verborgen in de hersenstam. Het waak-slaap ritme.
2. Het cerebellum. De kleine hersenen. Bevat de helft van alle neuronen in ons brein. Het heeft een regelmatige organisatie, waardoor het in staat is om heel snel temporele predicties te doen. Als de hersenen bij de roofdieren een signaal geven om te bewegen, sturen ze een kopie naar het cerebellum om te kijken of wat ze verwachten, dus de voorspelling ook werkelijk gebeurt. Het cerebellum registreert ook dat de spieren vermoeid raken en niet meer aan de verwachting voldoen. Zeer nuttig voor de jacht.

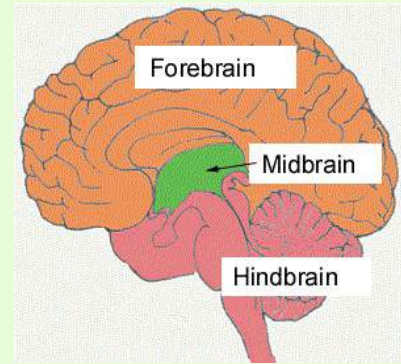

3. Het midbrain. Waarmee direct de spieren worden aangestuurd.

Het bevat een omgevingsmap, of kaart. Als er iets onverwachts gebeurt in de omgeving, dan vuren daar neuronen om er opmerkzaam op te maken. Het gebeurt in de ooghoeken. Al weet het dier nog niet precies wat het is, dan is het heel handig dat het zijn aandacht trekt.

Nuttig voor de kikker om een vlieg te vangen.

4. Het forebrain. De grote hersenen, ook het cerebrum, of de eindhersen. Vooraan zit het **telencephalon**, zeer belangrijk als geheugen in verband met de omgeving: welke factoren spelen daar een rol, hoe werken die op elkaar in, wat zijn de patronen. De vertebraten hebben flink geëxperimenteerd met het telencephalon, en veel veranderingen aangebracht, afhankelijk van de situatie waarin zij zich bevonden.

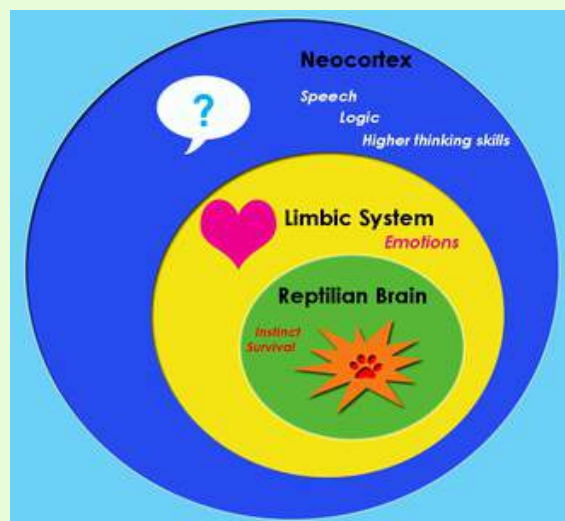

II De draak en de spitsmuis

Diep verankerd is het idee dat we een emotioneel, of instinctief reptielenbrein hebben en een rationeel primaten- of zoogdierenbrein.

Een primitief brein en een ontwikkeld brein dus.

Maar Paul Maclean (1913 - 2007) stelde de wetenschappelijke triune-brain-theory voor.

Reptielen, zei hij, hebben een overlevingsinstinct (agressief gedrag, territoriumgedrag), maar niets meer. Lagere en hogere zoogdieren hebben dat ook. Maar zij hebben meer. Bij de lagere zoogdieren vond hij ook een laag er omheen en noemde dat het Limbic System. Bestemd voor de wat positievere emoties, zoals motivatie, eet-gedrag,

voortplanting, moederlijk gedrag, dus zorg voor de jongen. Dit vinden we ook in de hogere zoogdieren, maar daar zit ook nog de Neocortex omheen, voor het nadenken, het probleem oplossen, cognitie.

Dit idee is volkomen fout.

Het echte verhaal is dat van de **2 grote massa-extincties**.

De lamprei is een vertebraat die nog in zee leefde. Maar er gingen ook vertebraten aan land. Dat was 365 miljoen jaar geleden, toen de continenten van de aarde bezig waren samen te klonteren tot één groot super-continent. Er moeten push and pull-factoren geweest zijn die de vertebraten naar het land dreven (het water soms te zout, meer zuurstof aan land?), maar ook waren andere dieren hen al voorgegaan, zoals spinnen en insecten. Ook planten. Er was dus te eten.

Wat moet er veranderen? Je ademhaling, de zuurstof uit de lucht halen. De beweging, nu de opwaartse druk van het water wegvalt, dus stevige poten. Het hoofd leren bewegen ten opzichte van het lichaam. Bijtgedrag veranderen voor het vangen van een prooi. Het sensorische apparaat moet zich aanpassen. Licht beweegt onder water anders dan erboven, geluid reist anders, het aanvoelen van elektrische velden onder water is boven water niet meer van kracht.

Voor één ding moesten ze altijd terug naar het water: voor de voortplanting, om de vrucht te beschermen tegen uitdroging. Toen kwam één van de vertebraten, de amnioten, met een oplossing: een membraan om de ongeboren vrucht heen, het amnion. Hieruit ontstonden de voorouders van wat we nu de zoogdieren en de reptielen noemen. De synapsiden (de zoogdierachtige reptielen) en de sauropsiden (reptielen en vogels).

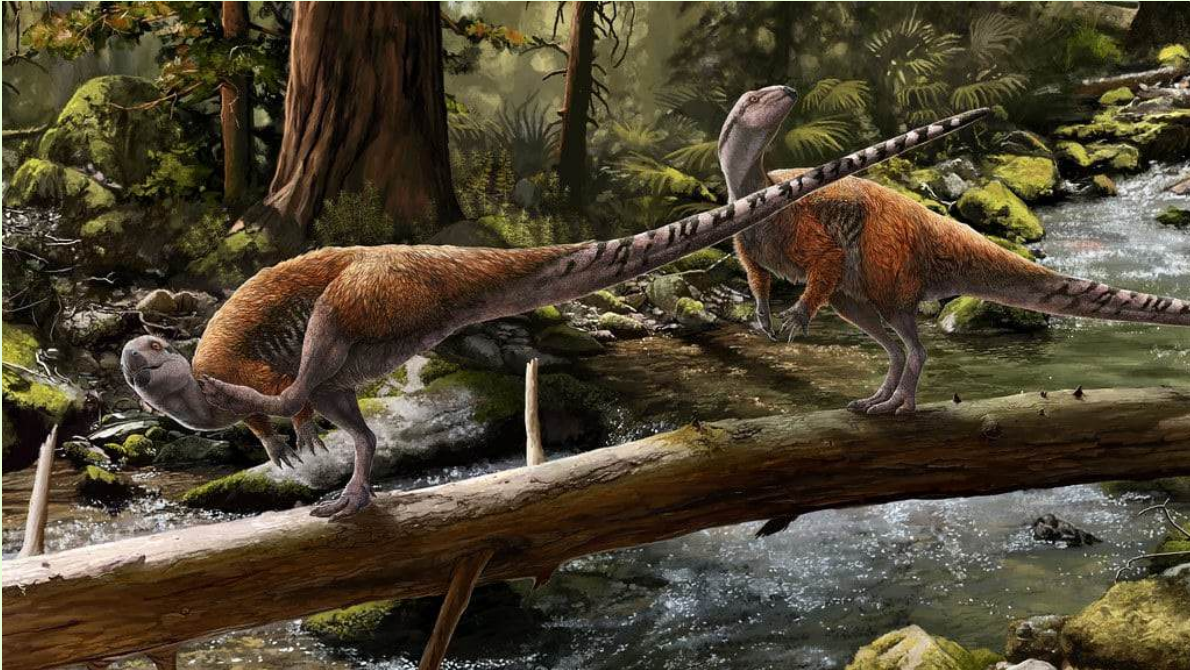
De synapsiden waren de eerste 200 miljoen jaren dominant, en het leven was goed. Maar dan, 252 miljoen jaar geleden, het eind van het tijdperk dat we het Perm noemen, treedt als mogelijk gevolg van enorme vulkanische activiteit in Siberië, de grootste massa-extinctie plaats tot nu toe. Enorme hoeveelheden bazaltsteen, en CO₂ en methaan waardoor 70% van al het leven op land en 90 % in de zee uitstierven.

Insecten legden massaal het loodje.

Het duurde miljoenen jaren vóór de diversiteit weer enigszins op het oude niveau was.

Er zijn altijd overlevenden. De meeste kans hebben de generalisten. Die niet zo kieskeurig zijn. Het tijdperk van het Jura is aangebroken, die van de dinosauriërs, reptielen.

Maar de zoogdieren hadden een radicaal andere strategie: zij gingen voor de miniaturisering, ze gingen 's nachts leven, moesten zich aanpassen, maar ze waren al warmbloedig, ze konden dus tegen de kou van de nacht, ze hadden een vacht voor hetzelfde doel, kregen een beter gehoor, een deel van de kaak werd heel klein en geschikt als onderdeel van de gehoorgang.

Maar ze hadden wel heel energierijk voedsel nodig om zich warm te houden. Ze gingen jagen op insecten. De spitsmuis behoort mogelijk tot onze voorouders. Vergelijken we nu het zoogdierenbrein met het reptielenbrein.

Van het voorste gedeelte van het forebrain maken we een dwarsdoornede van de bovenkant, dat heet het Pallidum, zien we dan wat Paul MacLean voorspelde, een reptielenbrein en een zoogdier met een reptielenbrein en daar wat bovenop?

Het eerste wat we zien is de pyriforme cortex, dat zich bezighoudt met de informatie van de reuk. Dit hebben zoogdieren én reptielen.

In het midden zien we de mediale cortex bij de reptielen. Bij de zoogdieren noemen we dit de hippocampus, ongeveer hetzelfde, het deel van het brein dat zich bezighoudt met spatiële navigatie, geheugen. Belangrijk, maar beiden hebben het. Bovenaan zien we bij de reptielen de **dorsale cortex**, dat informatie van buiten ontvangt en weer teruggeeft. Een vrij simpel mechanisme.

Wat bij de reptielen de dorsale cortex heet, noemen we bij de zoogdieren de **neo-cortex** (nieuwe schors). Het bestaat uit de bovenste laag (2-4 mm dik) van de twee hersenhelften. De structuur ervan is veel complexer. De neuronen zijn veel talrijker en hebben zich georganiseerd in een 6-laagse structuur. Binnen die lagen vindt specialisatie plaats. Informatie naar binnen gebeurt in één laag. Informatie naar buiten heeft een andere laag. Daartussen wordt informatie tussen die lagen uitgewisseld. De berekeningen worden nu veel complexer. De kolom tussen die lagen vormt een infrastructuur die je kunt zien als de *processing unit* van dat gedeelte van het brein. Het aantal *processing units* kan worden uitgebreid, zodat er meer variatie ontstaat en flexibiliteit.

De neo-cortex ligt bij de zoogdieren niet als een laag óver de dorsale cortex, het is de

dorsale cortex, wij hebben er alleen op een andere manier aan gesleuteld.

Er zijn gedeelten van de neo-cortex waar vooral visuele informatie binnenkomt, andere vooral auditieve. Weer andere sensitieve informatie, aanraking bij voorbeeld. Deze gedeelten noemen we de *primaire cortici*, de delen die als eersten informatie van buiten krijgen. Daartussen zitten gedeelten die helemaal geen informatie van buiten krijgen, maar rechtstreeks van de *primaire cortici*. Die delen noemen we de **associatie-cortex**.

Wij mensen hebben zo'n 180 cortex-gebieden, het primitieve zoogdiertje had er waarschijnlijk zo'n 20.

Een gebiedje bij ons heet de **mediale frontale cortex**. Zou dit gebiedje ook al aanwezig zijn in het primitieve zoogdiertje? Bij alle experimenten was dit gebiedje steeds actief. Waar diende het toe? Het blijkt dat dat gebiedje een kosten-baten analyse maakt over het bereiken van het beste voedsel. Het voedsel in deze boom waar ik ben, of in die andere waarvoor ik deze boom moet verlaten en gevaar loop, enzovoort. Alle zoogdieren hebben dit gebiedje, het is ontstaan in het Jura. Zo zien we dat we ons eigen brein het best kunnen begrijpen vanuit een evolutionair perspectief.

Dan vindt de 2de massa-extinctie plaats. Einde Krijt, begin Tertiair.

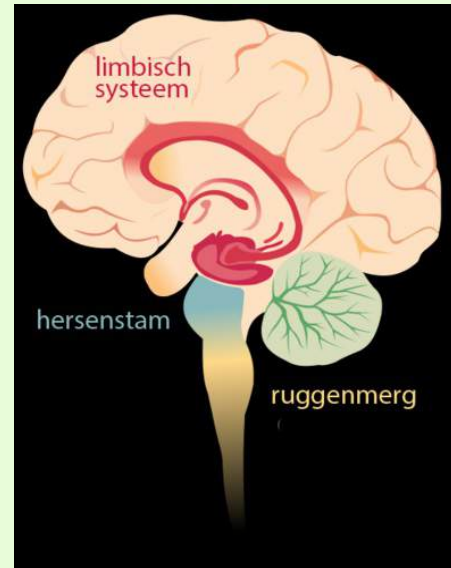
Een grote meteoriet stort zo'n 65 of 66 miljoen jaar geleden neer, waarschijnlijk boven het huidige Mexico. Dit zorgt voor een nucleaire winter, het wordt donker, fotosynthese houdt op. Einde van het tijdperk van de reptielen.

Maar voor de 's nachts levende zoogdiertjes breekt een nieuwe periode aan.

Evolutionair gezien is de neocortex, overeenkomstig zijn naam, het nieuwste deel van de cortex cerebri en wordt daarom ook wel het mensenbrein genoemd, bovenop het eerder ontstane zoogdierenbrein (in limbisch systeem) en reptielenbrein (in hersenstam).

Het limbisch systeem (ook wel zoogdierenbrein genoemd), Latijn: *limbus*, rand of zoom, is een groep structuren die tussen de hersenstam en de hersenschors ligt en als een ring rond de hersenholten heen gaat. De structuren in het limbisch systeem zijn betrokken bij emotie, motivatie, genot en het emotioneel geheugen. Emotie komt vooral uit

het limbisch systeem voort en daarbij heeft het erg veel te doen met het formeren van herinneringen. Het is evolutionair gezien een van de oudste delen van de hersenen, maar bevat ook enkele nieuwere structuren. Het limbische systeem is onderdeel van de grote hersenen.

III De eekhoorn en het doodshoofdaapje

Doodshoofdaapjes leven in de regenwouden van Latijns-Amerika, langs rivieren of in mangroves. Het zijn dagactieve boombewoners. Soms komen ze ook op de grond. Ze bewegen zich in de bomen voort met korte sprongen van tak naar tak. Het zijn omnivoren.

Ze leven in kleine tot zeer grote groepen, bestaande uit tien tot meer dan driehonderd dieren. Door in grote groepen te leven, zijn ze veilig voor roofdieren. Tijdens de paartijd ontstaat er door middel van gevechten een hiërarchie onder de mannetjes. De dominante mannetjes mogen omgaan met vrouwtjes.

Ze zijn heel wendbaar, heel acrobatisch. In het Engels: squirrelmonkey's. Een eekhoorn behoort tot de familie van de knaagdieren (rodentia, 40% van alle zoogdieren), het doodshoofdaapje is een primate.

Wat zijn de verschillen tussen het aapje en de eekhoorn?

De ogen van het aapje wijzen naar voren. Bij de eekhoorn zitten ze aan de zijkant, zodat ze een heel groot bereik van visuele informatie hebben. Handig voor de verdediging.

De apen zien goed diepte en detail door de overlappende velden van beide ogen. Primaten zien ook kleur. In de boom is de aap veel wendbaarder, door de losse schouders, pols en vingers (the opposable thumb). Een eekhoorn pelt geen banaan, een aap wel.

De vroege primaten zijn aangepast voor het leven in een boom. Waren het roofdieren? (ogen naar voren). Waarschijnlijk waren zij insectivoren. Het kan ook zijn dat zij gebruik maakten van de planten en bloemen, die zo'n 60 miljoen jaar geleden begonnen te ontstaan. De ogen zijn voor de primate het belangrijkste zintuig, in tegenstelling tot andere zoogdieren. Dit combineren zij met een behendige motoriek.

Wat is in het brein van de primate anders dan bij de andere zoogdieren?

Het primatenbrein is groter. Ook meer neuronen.

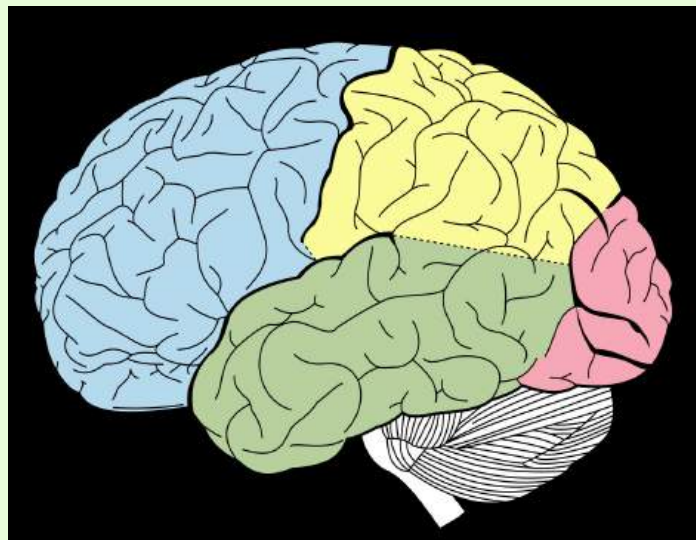
Beide hebben als zoogdieren een neo-cortex. Deze werkt bij de primaten voor 50% met visuele informatie. Deze informatie komt door de retina 2-dimensionaal binnen en gaat naar de occipitale cortex, de visuele cortex, de achterhoofdkwab of -lob. De 1ste taak van de visuele cortex is om van het 2-dimensionele beeld weer een 3-dimensionele te maken.

De informatie wordt nu doorgestuurd via 2 banen: één gaat recht naar voren, naar de temporele cortex, dit heet de **ventrale baan**, de andere baan

gaat naar boven, naar de pariëtale cortex, dit heet de **dorsale baan**.

De beide banen functioneren verschillend. Dit bleek uit onderzoek bij de makaken: de dorsale baan verwerkt spatiële informatie (op welke plek een voorwerp zich bevindt), de ventrale de object-gerelateerde (de vorm van het voorwerp).

De visuele wereld lijkt voor ons één geheel, maar worden in werkelijkheid in verschillende banen verwerkt.

De hersenkwabben van de grote hersenen

- Blauw: frontale kwab - voor
- Geel: pariëtale kwab
- Roze: occipitale kwab - achter
- Groen: temporale kwab - zijkant

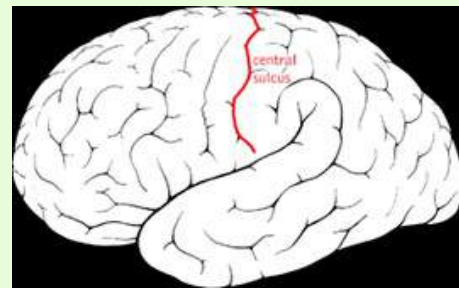
Mensen hebben van deze vier kwabben er ieder twee, links en rechts in het hoofd. De kleine hersenen zijn in zwart-wit onder de grote hersenen te zien.

Dit mag zo zijn, maar wat is het doel hiervan? Wat *doe* je met die informatie? Het gaat om het *gebruik* van die banen. Onderzoek op patiënten gaf nu aanleiding om de beide banen de hernoemen: de ene baan verwerkte visuele informatie voor actie, of motorisch gedrag (de hand opent zich al, anticipeert al op het grijpen van het voorwerp), de andere verwerkte visuele informatie voor de perceptie, het waarneming.

De dorsale baan. Die bevat aanpassingen die speciaal de primate betreffen. Bij een aapje dat in de boom hangt moeten veel coördinatensystemen met elkaar in overeenstemming worden gebracht. Ze moeten het plaatje van de omgeving, die de retina registreert, verwerken, maar ook hoe zijn de ogen georiënteerd, het hoofd, de rest van het lichaam. Het moet uitkomen op het coördinatensysteem van de spieren. Want uiteindelijk moet het dier weten: welke spieren moet ik samentrekken, en welke niet?

Het op elkaar afstemmen van die verschillende coördinatensystemen, dat is waar die dorsale visuele baan mee bezig is.

Het is deze baan die veel groter is bij de primaten dan bij de andere dieren, zoals de eekhoorn.

De sulcus centralis of centrale groeve bevindt zich in de grote hersenen bij primaten. In de mens scheidt de sulcus centralis de frontale van de pariëtale kwab.

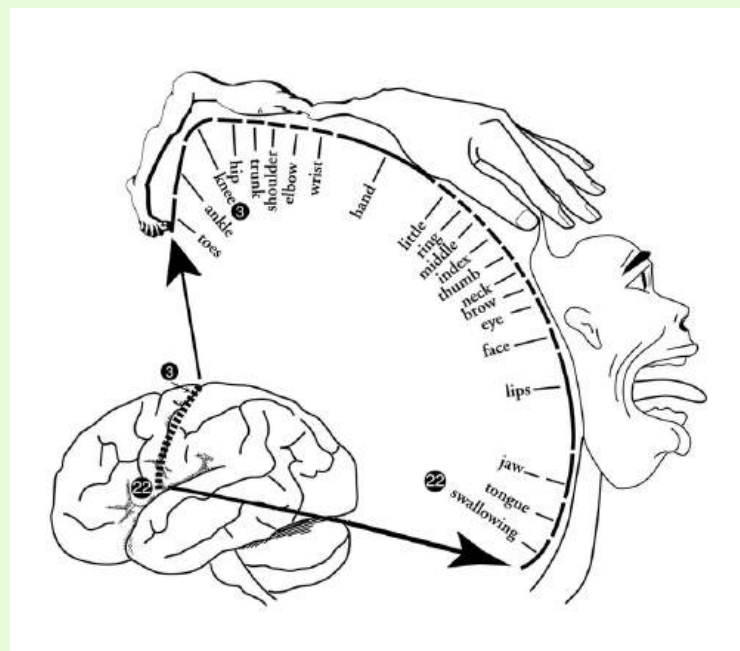
Ook de pariëtale cortex is veel groter.

Midden in die cortex zitten diepe groeven, de **centrale sulcus**, met gebiedjes die direct met het ruggenmerg communiceren, die vervolgens de spieren aansturen.

Die gebieden zitten vóór de sulcus, ze worden de pre-motorische en motorische cortex genoemd, ter voorbereiding en ter uitvoering van de beweging.

Ook de pre-motorische cortex is veel groter bij de primaten dan bij de zoogdieren.

Maar wat gebeurt er nu precies met de informatie langs die banen? Het gaat niet om één baan, maar om parallelle banen. Wat doet elke baan?

Experimenten aan het eind van de 19de eeuw op de motorische cortex hadden geleid tot de **Penfield homunculus-map**. Men achtte aangetoond dat elke gebiedje van de motorische cortex exclusief en gescheiden van de andere banen correspondeerde met een bepaalde spier in het lichaam. Maar dit idee ging op twee manieren onderuit.

1. Om te weten welke neuronen precies vuurden bij een spierbeweging, injecteerde men (Princeton) een virus in een spier. Dit virus verspreidde zich op de terugweg naar het brein niet naar een bepaalde locatie, maar verspreidde zich over meerdere, verschillende groepen neuronen. Op verschillende plekken dus. Er was dus **overlap**.
2. Bij Princeton (Michael Graziano) bedacht men ook dat een stroomstootje van enkele milliseconden moest worden verlengd tot ongeveer een halve seconde, overeenkomend met de lengte van een natuurlijke beweging. Dit bleek juist. De halve seconde bracht een parallelle coördinatie teweeg voor de natuurlijke bewegingen die bij het betreffende aapje hoorden: het bracht de hand naar de mond om iets op te eten, het sloeg de handen voor het gezicht en sloot de ogen ter verdediging, enzovoort. De halve-seconde-stimulatie veroorzaakte dus een *patroon* ofwel een **synergie** van parallelle, samenwerkende spieren.

De sterk ontwikkelde premotorische cortex is het kenmerk van adaptatie van alle primaten en dus ook van de mens.

Gaan we iets terug naar de pariëtaal cortex en stimuleer je daar op de zojuist beschreven manier, dan krijg je dezelfde bewegingspatronen, die doorgestuurd werden naar de pre-motorische cortex en vervolgens naar de spieren, dezelfde bewegingspatronen die zo kenmerkend zijn voor de primaten.

Zou het dus zo zijn dat wanneer een bepaalde primate een bepaalde vaardigheid had, die andere niet hadden, er bij deze primate ook een baan correspondeerde die verder ontwikkeld was? Zoals die bijzondere primate, de mens, die heel veel met gereedschappen werkt?

IV De lemuur en de makaak.

Drie natuurlijke hersenactiviteiten die zich bij de **anthropoids-primates** sterk ontwikkelden, zijn:

1. Categoriseren. 2. Het leren door analogieën. Sneeuw - sneeuwvlok = leger - soldaat. 3. Het leren om te leren. De makaak leert b.v. dat, als er 2 stimuli zijn, waarvan telkens één een beloning geeft, hij steeds de betreffende stimulus moet kiezen. Het dier doet er iets langer over, maar leert het wel. Een rat of een kat leert het nooit.

We verdelen de primaten onder in de halfapen (pro-simians, nachtdieren) en de apen, te onderscheiden in de new-world monkeys (latijns-amerika), old-world monkeys

Lemuur van Madagaskar (het eiland dat 160 miljoen jaar geleden onstond)

De makaken vormen een geslacht van zoogdieren uit de familie apen van de Oude Wereld. De makaken worden veel gebruikt voor medisch onderzoek, omdat de genen veel lijken op die van de mens.

(afrika, azië, europa) en de mens-apen (the apes).

Deze anthropoid-primates hebben, omdat ze overdag leven kleinere ogen, kleuronderscheidend, gevoeliger netvlies, grotere gestalte en levend op de grond. Doordat ze vaak in tropische gebieden leven foerageren ze 's morgens en 's avonds: een beperkte tijd dus om voedsel te zoeken. 's Middags is ook onveiliger. Ze zijn groter, hebben dus meer energie nodig en foerageren dus over een veel groter gebied. Bavianen in de savanna's leggen grote afstanden af om bij water en voedsel te komen, slapen op de rotsen buiten het bereik van de roofdieren.

De mens-apen ontwikkelden ook een ander dieet, ze leggen zich toe op het energierijke fruit. Ook bladeren, noten, wortelen, zaden, maar vooral fruit.

Ze kunnen de plek waar ze voedsel gaan halen eerst nog niet zien, dus moeten ze op hun geheugen afgaan. Ze hebben echter geen tijd om alle plekken die ze kennen af te gaan, dus moesten ze leren te kiezen welke plekken waarschijnlijk de beste waren. Ze hadden ook veel competitie van andere dieren, die zich ook met fruit voedden, zoals vogels. Bovendien is fruit onbetrouwbaar. Het is seizoensgebonden, en ongelijk verdeeld over de omgeving. Dus veel onzekerheden te overwinnen. De mensapen leerden de waarde van een boom goed onderscheiden. Ze onthouden hun goede of slechte ervaringen. Ze merken sensorische geluiden op, het geluid dat vogels maken die in hetzelfde soort fruit geïnteresseerd zijn. Ze leerden voorspellen wanneer bepaalde bomen in bloei zijn. Ze merken zelfs op dat bepaalde seizoenen dit keer langer of korter zijn, zodat er langer of korter fruit is in de bomen.

De anthropoid-primates zijn kortom goed in het vermijden van slecht fouraging-keuzes. Ze hebben een in verband daarmee goed beeld van hun omgeving.

Wat in hun brein helpt ze daarbij?

Twee gebieden in hun hersenen zijn geëxpandeerd: de ventrale visuele baan in de temporele cortex én de frontale cortex zijn beide veel groter geworden.

We moeten de twee gebieden niet meer afzonderlijk maar in hun samenhang bestuderen, want het is niet zo dat de frontale cortex op zichzelf voor het probleemoplossend vermogen zorgt, als een apart homunculus in het brein.

De ventrale visuele baan. Informatie komt binnen bij de occipitaal cortex. Die is retinotopisch georganiseerd: we hebben daar a.h.w. een kaart van ons netvlies.

Omgevings-informatie zoekt haar weg naar de buitenzijden rondom die kaart.

Sommige cellen in die kaart vuren wanneer ze een rechtopstaand lijntje aangeboden krijgen, andere vuren als het een horizontaal lijntje is. Hetzelfde onderscheid is er bij een langzaam verticaal bewegend iets of een langzaam horizontaal bewegend iets.

Bij het doorsturen van de visuele informatie naar de temporale cortex gaat de kaart enigszins verloren, omdat de cellen hier meer coderen voor hele objecten, b.v. gezichten, lichamen, gereedschappen. Ze zijn veel minder gericht op de precieze oriëntatie van het object, de grootte of locatie, ze zijn gericht op de aanwezigheid van het object an sich, het herkennen van het object, het opbouwen van de representatie van het object. Verschillende gedeelten van die ventrale baan lijken te reageren op

verschillende soorten objecten: je hebt een gezichtsgebiedje, een lichaamsgebiedje, een gereedschapsgebiedje. Er is discussie of die gebiedjes enig overlap hebben of niet, en er is discussie of die gebiedjes zijn aangeboren, of aangeleerd. Herkent de baby het gezicht van de moeder meteen, of leert het dit heel snel vanwege het grote belang: de melk. Aangeleerd is plausibel: een Italiaan heeft een pasta-gebied ontwikkeld.

Gaan we verder naar voren in de temporale cortex, dan zien we steeds complexere objecten, groepen objecten en zelfs categorieën. In steeds abstractere vormen. In dit veld is het dat aapjes het verschil herkennen tussen honden en katten. Zo herkent de anthropoid primate fruit dat rijp is, of niet. Het onderscheid is niet eenvoudig. Of wat is precies een gezonde boom?

Maar je moet iets *doen* met die informatie.

De temporale cortex heeft geen directe verbinding met de motorische cortex. De informatie moet eerst naar de frontaal cortex gaan. Ook hier zijn cellen die de categorieën hebben geleerd, maar ze hebben *nét* iets andere representaties. Hier vuren cellen die zich richten op wat het antwoord op stimuli moet zijn. B.v. ja, of nee. Dit wordt doorgestuurd naar de motorische cortex, die het gedrag regelt via de spieren. Dus de twee gebieden in de temporale cortex werken samen om te weten hoe met de stimuli om te gaan. Zo kan het aapje ook leren te reageren op andere categorieën met hetzelfde dier. B.v. langharige of kortharige honden.

De frontale cortex is in staat om de oude categorieën van de temporale cortex te negeren, en om te zetten in nieuwe categorieën. Het bovenste deel van de frontale cortex krijgt niet alleen informatie van de temporale cortex, maar ook van de pariëtale cortex, informatie die voor beweging heel belangrijk is, met name voor de dynamische aspecten van de omgeving: afstand, grootte, aantallen, volgorde.

Er zijn wijde onderlinge verbindingen binnen de cortexen, die zorgen voor de flexibiliteit. Een rat blijft maar vasthouden aan de eenmaal gegeven, oude informatie. Het aapje heeft veel meer begrepen dat de structuur van de omgeving kan veranderen en reageert daarop met de frontale cortex. Het leert zelfs dat de omgeving volatiel kan zijn, zodat de oude informatie niet meer van kracht is.

Deze vaardigheid typeert de anthropoid primate, zoals de makaak.

V De wolf en de hond.

Een kat reageert door weg te lopen op een paar ogen dat haar aankijkt. De leguaan doet hetzelfde. Heel veel dieren doen dit. Ogen die kijken zijn een gevaar.

Wij mensen halen veel meer informatie uit de ogen. Wij zien ook waar iemand anders naar kijkt. Dat is een complexe berekening. Wij lezen ook gemoedstoestanden af. Experimenten met de chimpansee lieten zien dat het dier, voor 2 bekertjes geplaatst met een beloning onder één, niets doen met de aanwijzingen van de oppasser, die naar het goede bekertje kijkt, of wijst. Maar in een competitieve setting kan het dier dit wel: zet 2 chimps, één dominante en één ondergeschikte in een kamer met

blokken. Verspreid over de grond liggen beloningen, óók achter de blokken vanuit het perspectief van de dominante chimp. De ondergeschikte chimp pakt de beloningen die aan het oog van de dominante chimp onttrokken zijn.

Mensen zijn coöperatieve dieren, chimpansees competitieve.

Sociale vaardigheden kosten veel hersenenergie en dieren ontwikkelen daarom alleen die skills die ze echt nodig hebben in hun dagelijks leven.

De hond evenwel is wél in staat om aanwijzingen te begrijpen van de oppasser, die hem probeert te helpen. De hond is een gedomesticeerde wolf. De hond evolueerde de vaardigheid om te interacteren met de mens van wie hij afhankelijk is.

Domesticatie gaat hand in hand met fokken. Van duiven b.v. Van paarden, als lastdier, als rijdier. Domesticatie is selecteren op eigenschappen die voor ons mensen nut hebben. In Afrika waren geen paarden en de zebra bleek een uiterst agressief en niet domesticeerbaar dier. Domesticeerbaar zijn dieren voor wie wij het eten kunnen verzorgen, dieren die zich in gevangenschap voorplanten, en die van zichzelf hiërarchie kennen, zoals de wolf. Het belangrijkste is dat het dier enigszins **tam** moet kunnen worden. Dus niet bang of agressief tegenover ons. Daarom zijn er geen gedomesticeerde antilopen en zebra's. Wel gedomesticeerde varkens.

Fokken op goede eigenschappen leidt vaak tot onverwachte bijverschijnselen: de gedomesticeerde dieren zien er vaak jong uit, ze krijgen flaporen, krulstaarten.

Op **tamheid** geselecteerde vossen gingen er wat jonger uitzien, de vrouwtjes waren sneller in het seizoen klaar om zich voort te planten, de dieren werden socialer, ze hechtten zich enigszins aan de oppasser, sommige vossen likten de handen die hen voedden. Hun snuit werd korter. de pels werd kleuriger en gevarieerder. Ook vossen konden op den duur informatie van de oppasser gebruiken.

Hoe verklaren we het domestication syndrome?

Het gaat hier om stamcellen, aanvankelijk ongedifferentieerd, die zich vermenigvuldigen en differentiëren tot huidcellen, darmcellen enz. Aanwezig bij vertebraten. Belangrijk voor de vorming van de schedel (jonge uiterlijk), van kraakbeen (oortjes en staart), en hormonen (minder agressief).

Een dominante hypothese: deze soort (no request) stamcellen differentiëren minder, zodat het dier een jongere variant van zichzelf wordt. En jongere dieren zijn veel communicatiever dan volwassen dieren, en gedomesticeerde dieren zouden daarom hun sociaal gedrag hebben.

In het telencephalon (grote hersenen, cerebrum of eindhersenen) van verschillende honden als jachthonden, politiehonden, schoothonden zitten gebieden die anders ontwikkeld zijn, al naargelang de vaardigheid die de hond nodig had.

We kunnen mensen zien als een soort gedomesticeerd dier, geselecteerd op tamheid, en sociale vaardigheden zoals tolerantie enz.

Volgens Rogier Mars is het iets ingewikkelder. Primaten hebben t.o.v. wilde dieren heel complexe onderlinge relaties. De individuen kennen elkaar. Ze weten ook veel over de relaties die anderen met elkaar hebben. (Frans de Waal, *Chimpanzee Politics*).

Er geldt niet alleen het recht van de sterkste. Twee onderling samenwerkende ondergeschikte apen kunnen een dominante aap van de troon stoten.

Antropoloog Robin Dunbar beweert dat de grootte van het brein juist een remmende factor is, want een groot brein vraagt teveel energie, beter is het ontwikkelen van een sociaal netwerk met een daaraan adequaat groot brein. De grootte van het netwerk van ons mensen ligt op ong. 150 individuen: Dunbar's Number. Dit getal is de vermeende cognitieve grens aan het aantal individuen waarmee een persoon een stabiele, sociale relatie kan onderhouden. Dit axioma werd in 1993 gepostuleerd.

Maar wat gebeurt er in dat brein? Hoe verwerken wij die sociale informatie? Kijk naar het brein van Engelse taxichauffeurs, getraind in het onthouden van het netwerk van straten in Londen. De hippocampus, belangrijk voor de spatiële navigatie, is inderdaad groter. Causaal effect.

Makaken werden onderzocht. Sommige leven in een kleinere, andere in een grotere groep. Verschil bleek te zitten in de temporaal cortex, in de ventrale baan waren een aantal gebieden groter naarmate de groep groter was. In mindere mate ook in de frontaal cortex. Voorspelbaar, want sociaal gedrag gaat grotendeels via visuele informatie: herkennen van gezichten, ogen, lichamen, oriëntatie. Men denkt zelfs aan een 2de parallelle baan naast de ventrale visuele baan, die dezelfde soort berekeningen maakt, maar alleen gericht op sociale informatie. Of gaat het om hijacking? Dezelfde baan die nu berekeningen toepast op andere *sociale* aspecten en informatie? Dus andere categorieën.

Experiment met avatars (uit het Hindoeïsme, de incarnatie of wedergeborene), die behoorden bij verschillende sociale groepen.

Avatar is een Amerikaanse stereoscopische (3D) sciencefictionfilm uit 2009, geregisseerd door James Cameron. Meest succesvolle film ooit.

Vraag: deel die avatars in bij de verschillende sociale groepen. Dus het vermogen van de frontaal cortex om te categoriseren werd toegepast op sociale groepen. zodat deze cortex leert sociale groepen te onderscheiden. We zien dat het voorste deel van de temporaal cortex zich op deze taak van sociale informatie gaat toeleggen.

Dit geldt voor de primaten: het systeem wordt opnieuw gebruikt.

Hetzelfde gebeurt in de frontaal cortex. Het kunnen richten op verschillende bronnen van informatie. Dus: van perspectief wisselen. In soapseries: ik weet wat hij niet, hij niet, zij niet, maar zij wél weet.

In de frontaal cortex bevindt zich altijd een gebied dat ons vertelt hoe de wereld écht in elkaar zit. Maar er zijn ook gebieden die weet hebben van en zich kunnen aanpassen aan het perspectief en gedrag van andere mensen.

Dit is handig in competitieve situaties, maar ook bij leersituaties.

Het hergebruik van hersengebieden zien we steeds vaker, vooral bij mensen.

VI De chimpansee en de mens.

Is de mens uniek? Volgens de religies wel. Wetenschappelijk gezien absoluut niet.

Wij zijn mensapen. De enige soort, die met 7 miljard individuen de aarde bevolken, terwijl alle andere met uitsterven worden bedreigd.

Om te snappen wat ons uiteendreef, zo'n 7 miljoen jaar geleden, moeten we weer kijken door onze fouraging-bril.

Tijdens het myoceen was de aarde lekker warm. Tropische regenwouden alom.

Maar het klimaat veranderde: het werd kouder en droger.

Tektonisch gezien was India bezig tegen Azië aan te botsen, Tibet werd opgedrukt en veroorzaakte een enorme regenschaduw. (De lijzijde (luwte) van de berg valt droog.

De loefzijde (winderig) krijgt juist veel regen.) De regen veroorzaakte erosie. Veel koolstof werd uit de lucht gehaald. Op grote schaal trad verkoeling op van de planeet.

Dit had ook effect op de droogte in Oost-Afrika, omdat veel vochtige lucht wegging richting India. In Oost-Afrika zakte de grond tussen twee noord-zuid lopende bergketens in en heet nu de Riftvallei. De Riftvallei is droog door de 2

regenschaduwen van de bergen, aan de oostkant en aan de westkant. De Riftvallei wordt savanna.

2½ Miljoen jaar geleden ontstaan de ijstijden. In het begin is de cyclus nog vrij lang, maar in het pleistoceen (1 miljoen jaar geleden) intensificeert die klimaatinstabiliteit.

De effecten worden binnen enkele generaties zichtbaar in de fossielen.

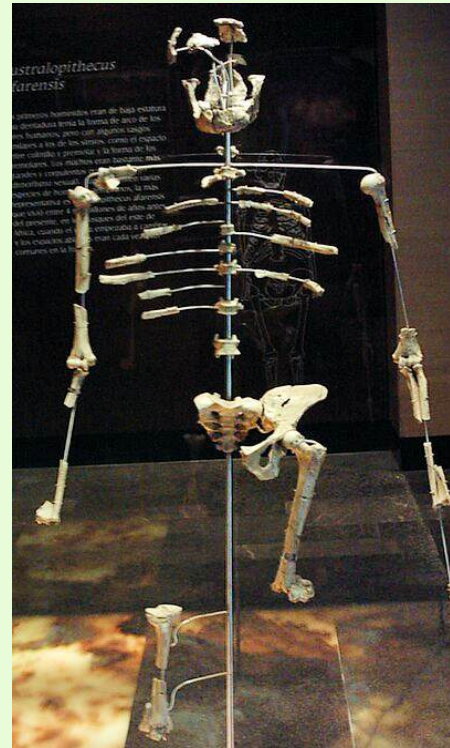
Er ontstonden heel wat mensachtige apen (anthropoid primates).

1. De oudste kwamen al af en toe uit de boom om rond te lopen. Ze hebben al, blijkens kiezen en kaken een iets ander dieet. Eten naast fruit ook al basten van bomen, bladeren en moeten daar grotere afstanden voor afleggen, richten zich iets op en lopen al vaker op twee benen.

2. Australopithecus (= zuidelijke primate of aapachtige)

The original complete skull (without upper teeth and mandible: onderkaak) of a 2.1 million year old *Australopithecus africanus* specimen so-called Mrs. Ples, discovered in South Africa. Collection of the Transvaal Museum.

Skeletmodel van Lucy

We hebben van deze soort primate ook voetafdrukken in de as van een vulkaan.

De grote teen blijkt al naar voren te staan.

De afwikkeling bij het lopen ging al via de hiel, zoals wij mensen dat doen.

Maar hun stap was nog maar heel kort.

Wel waren het al veel meer generalisten wat betreft hun voedsel, ze aten al wortelen en knollen. Dus wat onder de grond zat.

3. De genus homo, waaronder de mens.

Veel soorten, onderwerp van lumpers en splitters.

Belangrijkste tak: homo erectus. Deze is in Afrika geëvolueerd, maar is de eerste was die erop uit trok en Europa en Azië ging bevolken. Hij leefde 2 miljoen jaar. Hij ging vlees eten, ging dus op jacht en leerde samen te werken (i.t.t. chimpansees).

Taakverdeling zorgde ervoor dat anderen verzamelaars bleven.

Dit vereiste organisatie.

4. Dan ontstaat zo'n 200.000 jaar geleden de Anatomically Modern Human, ofwel de Moderne Mens.

Rond 50 tot 60.000 jaar geleden worden opeens gereedschappen en sieraden gevonden bij de graven. Er moet toen cognitief iets veranderd zijn.

Nodig zijn nieuwe sociale vaardigheden. Er is complexere communicatie. Er is een plan voor de jacht. Omdat je afhankelijker van elkaar wordt, krijg je ook een free-rider-probleem. Er ontstond daarom een groepsmoraal. En een groepsidentiteit, die het tegen andere groepen opneemt. We gaan kennis delen, en dit zelfs over generaties. We gaan actief onderwijzen, hoe je een gereedschap gebruikt.

Chimpansees moeten elke keer het wiel opnieuw uitvinden.

Wij, als we niet meer die eerste stap steeds hoeven te maken, kunnen nu doorbouwen. Wij hebben nu cumulatieve kennisopbouw, gebaseerd op gespreide kennis. (Niemand kan in zijn eentje meer een iPhone maken.)

De intelligente mensaap is nu ook een cultureel wezen geworden.

Wat is er in het brein veranderd?

We kunnen de vergelijkende methode niet meer toepassen, want we zitten na de splitsing tussen de chimpansee en de mens.

De schedelinhoud van chimpansee t/m australopithecus is ongeveer hetzelfde: 350 milliliter. *Homo erectus* had ongeveer 1 liter. De moderne mens heeft zo'n 1300 milliliter.

Maar hoe veranderde de interne organisatie? Er is helaas niet één mutatie die alles verklaart. Wij hebben een chimpansee-brein met wat variaties op het thema.

1. De associatie-cortex is groter geworden. Onze primaire visuele cortex schaalde mooi met de grootte van ons lichaam. Maar de associatie-cortex werd veel groter. De frontale cortex ging differentiëren. Speciale gebiedjes zijn betrokken bij het leren door analogie.

2. Andere gebiedjes zijn bezig met hergebruik. Aan de voorkant van de temporale cortex zitten de categorisatie-gebiedjes. Die ontwikkelen zich multi-modaal: meerdere representaties van de wereld vormen semantische netwerken, ze leren ons de relaties tussen de verschillende soorten kennis die wij hebben. Het zijn de cellen die al die kennis representeren.

Een kwetsbaar systeem. Bij dementie gaan de grenzen tussen de categorieën vervagen. Daardoor ontstaat over-generalisatie (relaties tussen mensen behorend tot de ene film worden getransporteerd naar een andere) of onder-generalisatie (een aantal karakters verdwijnen uit zicht).

3. Verandering van verbindingen in het brein. De verschillende delen van de associatie-cortex zijn veel meer met elkaar verbonden. De pariëtale, dorsale baan en ventrale temporale baan hebben bij de mens veel sterkere verbindingen.

Een zeer belangrijke verbinding uniek bij mensen heet de arcuate vesicle (lett. gebogen blaasje).

Een vesikel is een organel van een cel. Het is een klein blaasje dat stoffen bevat en omgeven is door een membraan. De functie van een vesikel is het opslaan of het transporteren van bepaalde stoffen in de cel.

De buitenkant van een vesikel, het membraan, kan fuseren met het membraan van de cel.

Het loopt van het achterste deel van de temporale visuele cortex via een omweg naar de motorische gebieden van de frontale cortex. Dus niet dwars door de temporale cortex. Het is een extra route. Deze verbinding lijkt heel belangrijk te zijn voor gesproken taal, en is uniek voor de mens.

4. Opnieuw het hergebruik, maar op een net iets andere manier.

We gedragen ons op een manier die evolutionair gezien heel raar zijn. We lezen b.v. pas 5.500 jaar. Uitvinding van de Babyloniërs. Te kort om evolutionair invloed op ons brein te hebben gehad. Toch reageren gebiedjes in de temporaal cortex, die reageren op de vorm van woorden: the visual wordform area. Hoe kan dat gebiedje er zijn, terwijl de evolutie geen tijd heeft gehad om het te ontwikkelen?

De temporaal cortex is wel flexibel en gevoelig voor training, maar het blijkt dat het steeds hetzelfde gebiedje is dat zich gaat specialiseren in de vorm van woorden, of we nu Spaans, Russisch of Nederlands leren. Er komen geen gebiedjes bij. Er is dus een limiet aan de flexibiliteit van het brein.

Waarschijnlijk heeft het brein zich niet alleen aangepast aan het gesproken of geschreven woord, het omgekeerde gebeurde ook. Het schrift paste zich aan aan de bestaande machinerie. De letters in die verschillende talen hebben wel degelijk vormen die op elkaar lijken. Ze zijn niet eindeloos gevarieerd.

Wat we hebben is nu één groot, geïntegreerd met verbindingen overal, **cultureel gevormd brein**. Dat heeft het enorme succes van de mens veroorzaakt.

We hebben telkens weer het brein aangepast aan onze behoeften.

Zou de evolutie van het menselijk brein altijd zo zijn zoals het zich nu heeft ontwikkeld, of is het puur toeval?

Er is flexibiliteit, maar ze is beperkt. We kunnen niets aanknopen aan het brein, het is altijd de bestaande machinerie, waarmee we verder werken. Het sociale brein lift voort op de machinerie die er al is.

Inderdaad wordt in de evolutie dezelfde uitvinding meerdere keren gedaan: convergente evolutie. Tegelijk hebben zoveel toevalligheden een rol gespeeld, dat het zeer onwaarschijnlijk is dat we weer hier zouden uitkomen.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 10 september 2024

Ik bestudeer het programma *WordPress*. Ik wil de site van het Vrijdagtheater omzetten in een blog. De aanleiding hiertoe is mijn Familiegeschiedenis. Waar ik nu in schrijf dus. Zij bestaat op dit moment uit 8 delen. Vanaf deel IV ben ik zelf in beeld en put ik, gesteund door foto's, uit mijn herinneringen. Vanaf deel VI wordt het steeds meer een dagboek.

Ik schrijf, maar voor wie? Natuurlijk voor mijzelf. Hoe was mijn leven, met wie leefde ik. Ik wil een groter bewustzijn ervan.

Maar schrijven is ook leren schrijven. Het schept ook mijn wereld doordat ik me beter leer uitdrukken, met name in domeinen waar ik nooit woorden voor had.

Mijn motto was: eerlijk en waar. Kritiek, maar ook zelfkritiek. Erop letten de dingen niet mooier te maken dan ze waren.

Ik schrijf niet elke dag. Ik werk met invallen, zoals vandaag.

Ik schrijf niet alleen voor mijzelf. Ik dacht althans en hoopte dat ik ook voor mijn kinderen en kleinkinderen schreef. Zij zijn betrokken en komen zelf ook in beeld.

Maar zijn ze wel geïnteresseerd?

Dat zijn ze wel, denk ik, maar nu zijn ze veel te druk met hun werk, hun kinderen, de nieuwe richting die ze willen inslaan als vijftigers.

Nu bladeren ze even, kijken wat foto's, het grijpt ze aan, maar met een uurtje is het gedaan.

Als ze de geschiedenis lezen, zal het later zijn.

Misschien als ik er niet meer ben.

Dat is jammer, want dan kunnen we het er niet meer over hebben.

Op een zondag, niet lang geleden, dacht ik ineens: als ik mijn Familiegeschiedenis eens zou publiceren op het web? Via de site van het Vrijdagtheater? Zou ik in gesprek kunnen raken met mensen met wie wij een verleden hebben in het Vrijdagtheater?

Zijn er mensen geïnteresseerd in jouw dagboeken, die toch ook heel intiem materiaal bevatten. Gé Cimmermans, Dorus Kerkhof, Linda Willems, Marion Makkinje?

Wil *ik* intieme dingen van anderen weten? Nee, ik heb een afkeer van reality teevée.

En zelfs van Hugo Claus vind ik het op een bepaald moment wel genoeg.

Het hangt er zeer vanaf *hoe* de presentatie is. De kwaliteit.

Ik laat interesse en oordeel over aan de anderen.

Ik vertelde mijn plan aan Mira.

Haar eerste reactie was: je moet wel aan Georges en mij toestemming vragen.

Toestemming? Ik was stomverbaasd. En teleurgesteld.

Verbaasd over de verschillende werelden waarin zij en ik leven.

Teleurgesteld om het wantrouwen.

Het wantrouwen jegens hun ouders, dat zij opdeden in hun jeugd, en blijkbaar nog steeds doorwerkt.

Ik vroeg haar: heb je al iets gelezen dan? Nee, zei ze.

Er staat niets belastends over mijn kinderen in mijn dagboeken.

Ik zou ook niets belastends weten.

Een beeld van hen komt wel te voorschijn. Hoop ik.

Wacht even. Wantrouwen sinds hun jeugd?

Ik drink koffie met Heleen. We spreken over Mira. Zij had veel last van angststoornissen, slapeloosheid. Nu gebruikt ze pillen, die haar goed helpen. Ze is opgewekt.

Haar reactie op mijn plan was vóór de pillen

Gisteren nog voerde ik een prettig en ontspannen gesprek met haar. Ik schrijft dit omdat het in het verleden niet altijd zo was. Vaak was ze stug tegenover mij, gauw hakken in het zand. Nu wordt ze soepeler.

Eind oktober heeft ze een drie-daags congres in Nijmegen. De 2de dag moet ze een lezing geven. We hebben afgesproken om daarna, samen met Teun, die bij ons mag logeren, de kuilwandeling te doen. Ik verheug me.

Het congres wordt georganiseerd door Stichting Lezen (o.a. prof. dr. Roel van Steensel). Deze stichting publiceerde op haar site een artikel over het onderwerp *Begeleid Diep Lezen*. Zij noemen het "een gespreksmethode voor 4 en 5 vwo, (...) waarin docenten hun leerlingen vragen stellen over opvallend taalgebruik in literaire verhalen". Ze noemen in dit verband "het promotieonderzoek van Mira Beukering (Vrije Universiteit)".

Mira zet de link naar dit artikel vol trots op de Beukenapp.
Heleen, eveneens trots, reageert meteen, zoals altijd.

Voor de lezingenbundel van dat congres heeft Mira een handleiding en een artikel geschreven, waarvan ze de link vol trots op de Beukenapp zet. Er is een leuke foto van haar bij, die ik, trotse vader, helaas niet kan kopiëren.

Stichting Lezen geeft ook een tijdschrift uit, getiteld *Lezen*. In dat tijdschrift verscheen gisteren een inleidend artikel over de gespreksmethode voor docenten voortgezet onderwijs, onder de titel *Begeleid Diep Lezen*.

Ik citeer:

Bij Begeleid Diep Lezen, een gespreksmethode voor 4 en 5 vwo, stellen docenten hun leerlingen vragen over opvallend taalgebruik in literaire verhalen. De methode vergroot zowel de literaire als de zakelijke leesvaardigheid van leerlingen, blijkt uit het promotieonderzoek van Mira Beukering (Vrije Universiteit).

Verderop lees ik:

Mira Beukering, promovendus aan de Vrije Universiteit en docent Nederlands op het Vossius Gymnasium in Amsterdam, ontwikkelde de methode Begeleid Diep Lezen samen met hoogleraar Nederlandse Letterkunde Jacqueline Bel. Het onderzoek naar de effectiviteit van de methode, kwam tot stand onder begeleiding van Roel van Steensel, Adriana Bus en Jacqueline Bel.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 19 september 2024

Op maandag 9 september stuurde Mira ons het volgende bericht op de Beukenapp:

Lieve familie,
De docentenhandleiding van mijn onderzoek is vandaag gepubliceerd.
Via LinkedIn wordt ook de trailer verspreid voor de twee tutorials die ik heb ontwikkeld. Stuur zo een link.

<https://www.youtube.com/watch?v=t0Y3D0s8j48>

https://www.youtube.com/watch?v=koj3w_7u7nU

In deze demonstratielessen zien we Mira voor het eerst zelf aan het werk. Ze is apetrots. Wij ook. En ontroerd.

Ze heeft al vaak verteld over haar onderzoek. Maar nu je haar in de praktijk bezig ziet, begrijp je pas goed waar ze naartoe wil. Hier komt de leraar van zijn lessenaar en neemt de leerling bij de hand. Ik zie ook dat Mira geen seconde last heeft van haar ego. Ze denkt niet aan zichzelf. een demonstratie van 'kijk ik eens'.

De setting is weliswaar ideaal, maar dat mag als je wil tonen dat je methode kansrijk is.

Ik antwoordde:

Dag Mira, ik heb je op je youtube-filmpjes aan het werk gezien! Je doet het geweldig, ik zeg nog wel waarom. Nu heb ik ook de korte verhalen een paar keer gelezen, waarom het ging. Ze zijn mooi, maar niet simpel, vooral die van Cees Nooteboom niet. Komen we erop terug? Maar in ieder geval, gefeliciteerd, je wordt langzaam een autoriteit! x Ad

En Mira:

Een groot compliment, pap. Ben benieuwd naar je analyse van Hoelah.
X

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 21 september 2024

Gisteren levendig gesprek gevoerd met Georges in Utrecht. Onderwerp: meditatie.
Vraag: kun je me zeggen welke gedachten het meest opkomen als je niet stuurt, maar

je openstelt. Tot mijn verbazing kwam Georges met gedachten over de geest, het lichaam en de wisselwerking tussen die twee. Precies de onderwerpen, waarmee hij zich gaat bezighouden in zijn therapie-opleiding.

Plotseling kwam hij met het begrip 'dankbaarheid'. Ik vroeg wie hij dankbaar was, en waarvoor? Ik weet niet meer wat hij antwoordde, het ging geloof ik om een houding, een dankbare houding sprak hem aan. Ik dacht: is hem dit aangereikt, dit begrip?

Sprekend over meditatie kwam hij met het begrip *bliss*. Ik vroeg hem of het min of meer hetzelfde betekende als de 'verlichting', een toestand waarnaar je streeft, dezelfde toestand als de 'staat van genade' in de katholieke traditie. Bij 'bliss' denkt hij eerder aan een gemoedstoestand.

Is de 'staat van genade' de toestand waarin de geest actief is en *tegelijk* wéét dat hij actief is. Bewustzijn én zelfbewustzijn? Op deze plek op dit terras praten met elkaar en tegelijk wéten dat we met elkaar praten, op deze plek, op dit uur?

Plotseling merkte hij op: ik ben eigenlijk vooral met mezelf bezig.

Ik was verbaasd dat hij dat zomaar zei, ik had dat zelf ook meer dan eens gedacht.

Nagalm van de puberteit, dacht ik soms.

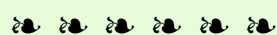
Maar was ik zelf niet te weinig met mezelf bezig, uit onvermogen?

Het gesprek eindigde onverwacht in mineur, toen ik hem zei dat ik mijn dagboeken op het web had gepubliceerd. Hij schrok. Vertelde dat hij met Martijn, Monique en Vanessa had afgesproken dat ze niets publiekelijk bekend zouden maken over hun onderlinge relatie. Daar schrok ik weer van. Het dringt tot mij door hoe voorzichtig zij zijn. Ik moet daar dus rekening mee houden.

Aan de andere kant zit ik nu met het probleem dat ik mijn dagboeken geheim moet houden, terwijl ik er met de publicatie ervan op uit ben om contact met anderen te leggen, wat hoognodig is. Wat nu?

De oplossing is gelukkig eenvoudig. Ik heb ontdekt dat Wordpress de mogelijkheid biedt om berichten en pagina's met een wachtwoord te beschermen. Lezers krijgen dus pas toegang tot de boeken, nadat zij zich eerst bij mij hebben aangemeld.

Toen we terugliepen naar het station, verzekerde Georges mij dat de kwestie waarmee we geëindigd waren, niet wegnam dat we uitstekend met elkaar gesproken hadden. En dat vond ik ook. Kus. Dag!!

Maandag 23 september 2024

Heleen is al weken in de weer met haar medicijnen. Ze bevallen haar niet meer. Ze twijfelt of de bijwerkingen het nut niet tenietdoen. Tot enkele dagen terug was ze gedisciplineerd, consciëntieus, precies. Ineens neemt ze de vlucht naar voren en krijgt hele goeie zin. Ze heeft een paar pillen, waar ze last van heeft, uit het assortiment gegoooid en ondertussen de bloeddruk en hartslag gecontroleerd. En ze heeft succes. De uitslagen zijn goed en haar lichaam reageert heel kalm. Morgen gaat ze naar haar huisarts en is uiterst benieuwd wat die gaat zeggen. Zojuist is ze weer naar buiten gegaan. De spieren oefenen, zegt ze. Ze is niet meer gelaten. Ze vecht.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 7 oktober 2024

Zojuist heb ik een uitnodiging gekregen om aanwezig te zijn bij de boekpresentatie van Jeroen Helmer in De Bastei op woensdag 30 oktober. Eén van de sprekers is burgemeester Bruls. Ik ga erheen. Waarom?

Ik heb gisteren *De Schopenhauer-kuur* uitgelezen van Irvin Yalom. Het boek maakt een onontkoombare indruk op mij. Het leert me dat een leven zonder vrienden armoedig is. Dat wist ik al, maar ik verdrong het en stortte me vooral op de krant, het nieuws en boeken. Ik heb inderdaad veel zin om na te denken. Maar ik mis mensen om me heen. Dit bedacht ik vannacht. Ik moet initiatief nemen. Onverwijld!

Daarom heb ik vanmorgen Fred Hendriks opgebeld. Hij was oprecht blij dat hij mij hoorde, leek het. Alsof ook hij vond dat het zo niet langer kon, zo zwijgend. Ik ontmoet hem waarschijnlijk woensdag 15 oktober in Sittard.

Ik heb ook Jeroen de Blij gemaild. Ook hij was aangenaam verrast. Hij laat nog weten wanneer hij vrij is. Vertelde al dat de huur van het Theater is opgezegd

En dan precies vandaag die uitnodiging van Jeroen.

Om de dag nog productiever te maken, heb ik Internl.net opgebeld met de vraag om een beveiligde verbinding te maken met de website. Ik ben tevreden. Na al dit werk pak ik *Nietzsche's Tranen*, ook van Yalom. Maar als mijn vrienden zich melden, gaan zij vóór. Altijd.

O ja, ik heb ook nog Georges laten weten dat ik *De Schopenhauer-kuur* uit heb, dat ik geen commentaar geef, voordat hij het ook gelezen heeft en benieuwd ben hoe hij alles zal verwerken.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 8 oktober 2024

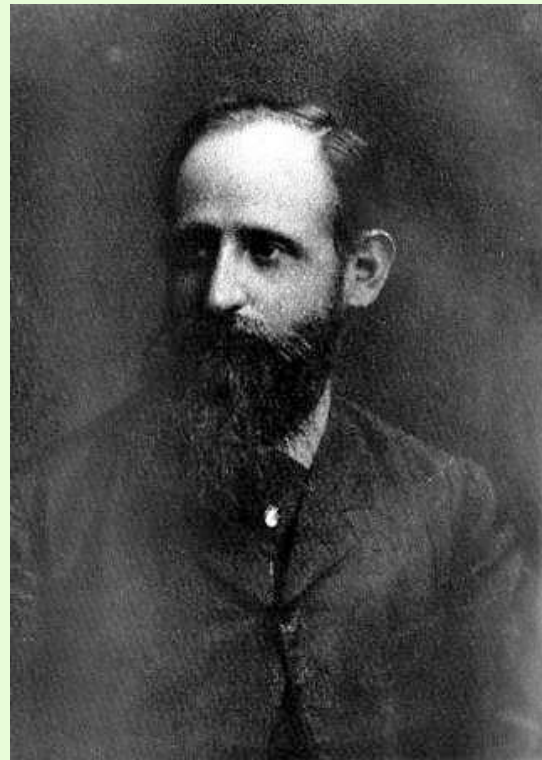
De belangrijkste personages uit *Nietzsche's Tranen* van Irvin Yalom zijn:

Josef Breuer (Wenen, 15 januari 1842 - aldaar, 20 juni 1925) was een arts en filosoof uit Wenen en een van de grondleggers van de psychoanalyse.

Een bekend geworden patiënte van Breuer was **Anna O.** Zij leed aan histerie en Breuer behandelde haar door haar als therapie over haar ervaringen te laten vertellen. Dit werd psychoanalyse genoemd. Zijn collega Sigmund Freud nam de meeste van Breuers theorieën over. Over de resultaten van deze behandeling werd altijd volgehouden dat Anna O. genezen was. Later onderzoek naar de persoon achter Anna O. toonde dat ze na de 'behandeling' opnieuw meermaals in psychiatrische behandeling is gegaan.

De bekendste werken van Breuer zijn *Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene* (1893) en *Studien über die Hysterie* (1895) dat hij samen met Freud schreef.

Lou Andreas-Salomé is vooral bekend geworden door haar stormachtige vriendschap met de Duitse filosoof **Friedrich Nietzsche** en hun gezamenlijke vriend Paul Rée.

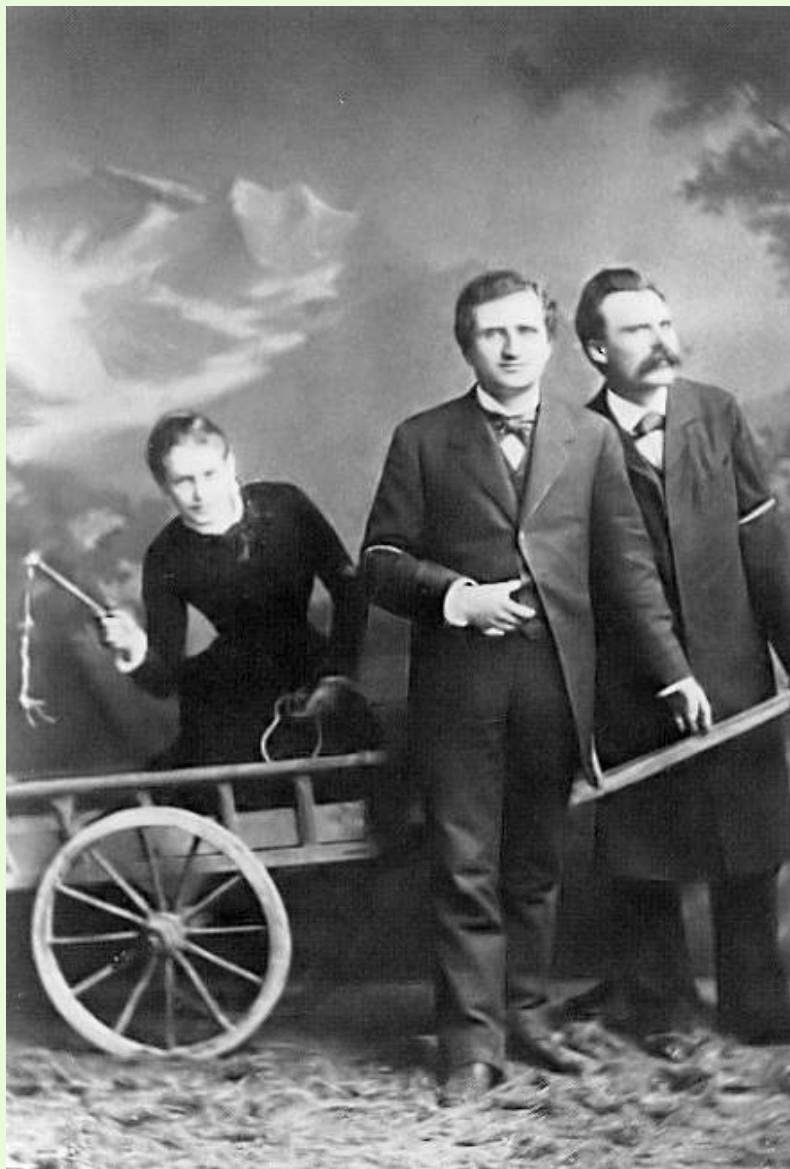
1923

Niet alleen haar intensieve omgang met Nietzsche, betrokkenheid bij het Berlijnse literatuurtijdschrift voor modern leven, *Die Freie Bühne* (o.a. Richard Dehmel, Knut Hamsun, Gerhart Hauptmann, Erich Mühsam, Frank Wedekind en August Strindberg), haar intensieve relatie met Rainer Maria Rilke en haar betrekkingen met (en opleiding tot psychoanalytica onder supervisie van) **Sigmund Freud**, maar ook haar vriendschappen met vrouwelijke kunstenaars als bijvoorbeeld Käthe Kollwitz maken haar tot een van de meest fascinerende, veelzijdige en intrigerende ondogmatische geesteswetenschappers van de negentiende en vroege twintigste eeuw.

Lou Andreas-Salomé schreef romans, toneel, essays en een twintigtal andere boeken over de meest uiteenlopende onderwerpen. In *Friedrich Nietzsche in seinen Werken* (1894) schetste zij een beeld van Nietzsches werk, leven en persoonlijkheid. Daarnaast publiceerde ze ook (vanuit een psychoanalytisch perspectief) inzichtelijke studies over Freud, Rilke en Ibsen.

Haar memoires, in het Nederlands verschenen onder de titel *Terugblik op mijn leven; hoofdlijnen van enkele persoonlijke herinneringen*, geven een beeld van een zeldzaam vrouwenleven en vormen tegelijkertijd een panorama van een heel tijdperk.

Lou Salomé, Paul Rée en Friedrich Nietzsche in 1882

Wil 09 juli 2019. Een lezersrecensie

"Word wie je bent", zo luidt een van Nietzsches geliefde, filosofische "granieten" zinnen. Hij verklaart deze zin tijdens de therapiesessies die hij dagelijks heeft met Dr. Josef Breuer, beroemde huisarts in Wenen, later één van de grondleggers van de psychoanalyse. Nietzsche was toen nog beginnend filosoof, nog niet echt bekend bij het grote publiek met nog slechts twee belangrijke boeken op zijn naam: "*Menselijk, al te menselijk*" (1878) en "*De vrolijke wetenschap*" (1882). Zijn derde boek "*Aldus sprak Zarathoestra*" (1885) is in wording en Nietzsche citeert daar af en toe uit. Een en ander is te lezen in dit boek. Beide hoofdpersonen zijn ongeveer 40 jaar oud.

HET BEGIN

Het is 21 oktober 1882. Dokter Breuer is voor een korte vakantie met zijn vrouw Mathilde in Venetië wanneer hij per brief wordt gesommeerd door Lou Salomé om naar café Sorrento te komen om te spreken over een zeer dringende aangelegenheid. "De toekomst van de Duitse filosofie staat op het spel", schrijft zij. Lou Salomé is een flamboyante, jonge, zeer intelligente en vrijgevochten vrouw van slechts 21 jaar die Dr Breuer in een mum van tijd weet te overtuigen dat hij de juiste persoon is om haar inmiddels ex-vriend Nietzsche van zijn hevige migraineaanvallen te genezen, maar bovenal, dat is eigenlijk de belangrijkste reden, hem van zijn psychische klachten te verlossen waaronder hij dreigt te bezwijken en waardoor hij zelfs wellicht suïcidaal is. Lou zelf is in hoge mate debet aan deze psychische klachten. Dr Breuer heeft bij zijn studenten indruk gemaakt door zijn colleges over de door hem ontwikkelde nog experimentele "praattherapie" met een van zijn patiënten Anna O. die aan histerie leed en die hij op deze manier zou hebben genezen... Lou heeft deze informatie van haar broer.

Nietzsche wil zich echter niet laten behandelen en zeker niet kosteloos. Bovendien mag hij zeker niet weten dat zij (Lou Salomé) professor Breuer heeft ingeschakeld. De weinige vrienden die de eenzaam levende Nietzsche heeft, weten hem toch te overtuigen om over zijn veelvuldige ernstige migraines contact op te nemen met Breuer...En aldus geschiedde. Dit besluit heeft grote gevolgen voor hen beiden.

De lezer weet namelijk al vanaf de eerste bladzijde dat Dr Breuer zelf, eveneens vecht tegen de demonen van een bloedmooie vrouw/patiënte die hem heeft weten te verleiden cq obsessief in haar macht heeft. Hij droomt dag en nacht over haar. Breuer biedt nog weerstand denkend aan vrouw, kinderen, carrière, enzovoorts, maar heeft het heel moeilijk. Het is duidelijk dat Anna O. deze vrouw is. Zij heet in werkelijkheid Bertha Pappenheim en is inmiddels naar een kliniek in Zwitserland overgeplaatst, mede door "ingrijpen" van mevrouw Breuer die successievelijk jonge, aantrekkelijke, begripvolle vrouwen uit het leven van haar man weet weg te werken.

Belangrijk is eveneens te weten dat Breuer wel gecharmeerd is van de, door zijn pupil en collega Sigmund Freud ontwikkelde, hypnose-behandelingen waarover zij beiden vaak discussiëren. Freud is de huisvriend van de familie Breuer geworden. Hij is 16 jaar jonger dan Breuer en wordt zowel de vertrouwensman van Breuer als van diens vrouw Mathilde die als een soort oudere zus fungeert.

PLAN VAN AANPAK

Er wordt een geheim plan van aanpak gemaakt onder toeziend oog (achter de schermen) van Freud. Nietzsche laat zich één maand lang opnemen in de Lauzonkliniek van Breuer, onder de naam van Eckart Müller. Breuer veinst dezelfde “ziekte” eigenlijk rampzalige verliefdheid te hebben als Nietzsche om aldus achter de ware redenen te komen van Nietzsches hyperwanhopige depressies. Een dagelijks, indringend gesprek behoort tot de therapie. De eerder genoemde praattherapie, het zogenaamde “schoorsteenvegen” van de geest.

Het wordt een magistrale “schaakpartij” tussen een buitengewoon interessante, hoogbegaafde patiënt en een talentvol medicus. Prachtige dialogen, wijze woorden, amusante anekdotes, interessante brieven, dagboekfragmenten, dromen en afschuwelijke nachtmerries. De beide briljante hoofdpersonen zijn afwisselend aan het woord en de lezer leest ook hun aantekeningen over het gesprek dat net plaatsgevonden heeft. Uiterst boeiend! Beiden manipuleren...en raken zeer verstrikt in hun eigen rollenspel. Breuer is de clinicus, Nietzsche de filosoof. “Wie houdt wie voor de gek?” Wie is de meester? Wie is de leerling? Wie geneest wie? Genezen ze allebei? Gaan ze allebei ten onder?

En dit alles met als achtergrond het ouderwetse Wenen uit 1882 met fiakers en huisbedienden... Met mannen die na een overvloedig diner samen een sigaartje gaan roken....en/of een partijtje schaak spelen en de wereld bespreken. We lezen hun kritische beschouwingen en gedachten over de eerste symptomen van een groeiend antisemitisme waarvan toen al joodse briljante wetenschappers de dupe werden en niet meer op hoge functies benoemd werden.

Amper twee maanden na het bezoek van Lou Salomé, kwam er een abrupt einde aan de sessies. Verrassend, althans voor mij! Ik ga er niet over uitweiden. Er is maar één advies: Zelf lezen!

SCHRIJFSTIJL, FEITEN EN FICTIE

Ondanks de zware onderwerpen waarover men spreekt (het leven, de liefde, dood, huwelijk, vrijheid, de tijd en de vergankelijkheid, menselijke relaties, enz), is het boek geschreven in een heel prettige, voor eenieder toegankelijke en zelfs boeiende stijl. Je gaat misschien zelfs nadenken over je eigen leven... Het is zonder meer een boek waarover je nog lang blijft nadenken.

Toen, tijdens deze intensieve ontmoeting, werd de psychoanalyse geboren, volgens Irvin Yalom. Dat had gekund. In werkelijkheid hebben deze twee briljante Duitse geesten, Breuer en Nietzsche, elkaar nooit ontmoet. Een verantwoording van zijn fictief verhaal vinden we in het nawoord van de schrijver. Voor mij een onmisbare toevoeging. Ik ben eigenlijk wars van het vermengen van feiten en fictie in de beschrijving van het leven van bestaande of reeds historische personen. In alle eerlijkheid moet ik zeggen dat het me tijdens het lezen van “Nietzscher Tranen” zelfs niet gestoord heeft. De hele plot werd dermate realistisch en wetenschappelijk onderbouwd beschreven.... De schrijver heeft heel veel research gedaan in leven en werken van zowel Nietzsche als ook van Breuer.

De flamboyante Lou Salomé heeft wel degelijk bestaan en was inderdaad korte tijd de vriendin van Nietzsche, maar heeft zeker niet de hulp van Breuer ingeroepen. Zij was geen vrouw die last had van schuldgevoelens, volgens haar biografen. Na het lezen van het boek heb ik eigenlijk wél de behoefte om meer over deze interessante vrouw te lezen. Hoe deed ze dat, deze mannenverslinderster? En vooral waarom? Zij was in 1880 een van de eerste geëmancipeerde vrouwen, zo lijkt het.

Irvin Yalom is een belangrijke Amerikaanse psychiater en schrijver en heeft al in de hele wereld vele romans en verhalen op zijn bestsellerlijst staan. “De therapeut”, “Mama en de lessen van de ziel” en “Therapie als geschenk”.

Enkele mooie citaten van Nietzsche:

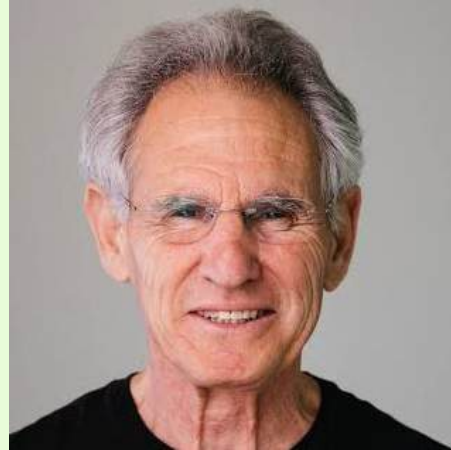
- Blz. 78: “Hoop is het ultieme kwaad”
- Blz. 85: “God is dood” “De waarheid is een dwaling waar we niet buiten kunnen”
- Blz. 88: “Wat is het stempel van de bevrijding - dat je je niet meer schaamt tegenover jezelf!”
- Blz. 108: “Wat mij niet doodt, maakt me sterker. “Mijn ziekte is een zegen” Weer een granieten zin van N.
- Blz. 202 over vrijheid: “De juiste dans op de juiste melodie” (joodse leermeester van N)
- Blz. 239: “Veilig leven is gevaarlijk”
- Blz. 244 “Meer verliefd op de begeerte dan op de begeerte”

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 14 oktober 2024

In de NRC van 14 oktober verschijnt een interview met filosoof Becca Rothfeld. Daarin beweert ze dat ze niet tegen mindfulness is als een manier om rustig te worden tijdens een paniekaanval, hoewel zij in zo'n geval Klonopin neemt, maar wel tegen het idee dat je alles mindful moet doen, dus met een bewustzijn zonder oordeel, terwijl er niets mis mee is om jezelf te vereenzelvigen met je gedachten en je oordelen.

De gedachte erachter is namelijk verkeerd. Goeroes als Jon Kabat-Zinn stellen dat denken een probleem is en dat jij als persoon kan worden losgemaakt van je gedachten en oordelen. Daar zit de metafysische stelling achter dat er een 'zelf' schuilt achter de gedachten en oordelen, een soort puur bewustzijn. Dit slaat nergens op. Een puur bewustzijn klinkt als dood zijn.

Jon Kabat-Zinn (New York, 1944) promoveerde in de moleculaire biologie aan de MIT. Hij is oprichter en directeur en hoogleraar van het gezondheidscentrum van de universiteit van Massachusetts. In 1979 richtte hij zijn programma Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) op. Deze acht weken durende training bleek effectief te zijn in het verlichten van stress, angst, pijn en (chronische) ziekte.

Hi, I'm Becca. I am the non-fiction book critic of the Washington Post, an editor at The Point, and a contributing editor at The Boston Review .

Becca Rothfeld ligt ook overhoop met de Marie Kondo's van deze wereld. (geb. 1984. Japanse opruimgoeroe, woont in Los Angeles).

Rothfeld verzet zich tegen het minimalisme en schrijft essays over de gretigheid en mateloosheid *in praise of excess*.

Dit jaar verscheen haar bundel *All things are too small*, ontleend aan de middeleeuwse mystica Hadewijch:

Alle dinge
sijn mi te inge
ic bin so wijt.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 21 oktober 2024

Gisteren verscheen Yuval Noah Harari bij Buitenhof. Hij had een nieuw boek geschreven: *Nexus*.

Wat hij zei vat ik zo samen:

Traditionele mythologieën en theologieën zagen het tekort van de mens in zijn aard. Vandaag de dag zit het probleem in de informatievoorziening. Geef je goede mensen de verkeerde informatie, dan nemen zij de verkeerde beslissingen.

We hebben meer geavanceerde informatie dan ooit, en tegelijk verliezen mensen het vermogen om met elkaar te communiceren, of een rationeel gesprek te voeren.

Democratie is in wezen een gesprek. Op dit moment is elke democratie in de wereld instabiel, of stort in.

Dictatuur is een dictaat, geen gesprek.

Het gesprek is gefundeerd op informatietechnologie en daar is iets mis mee.

Vroeger bestond democratie uitsluitens in kleine stadstaatjes als Athene. Misschien in kleine tribale stammen.

Grote democratieën kwamen met de kranten, radio en televisie.

Het gesprek vindt nu plaats tussen miljoenen mensen.

En nu hebben we de Sociale Media en AI.

Nu wordt de constructie, die bovenop de democratie ligt, instabiel, als bij een aardbeving.

Wat kan het individu doen?

1. Op de juiste mensen stemmen;
2. Zich organiseren;
3. Een informatiedieet houden, ofwel ongezonde informatie vermijden.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 28 oktober 2024

Dit droomde ik:

Ik wandelde. Een vrouw kwam achter mij, opzij, vóór mij, opzij, weer vóór mij.
Hinderlijk. Ze wilde mijn aandacht.

Plots leunde ik naast haar tegen de vensterbank van een psychiatrische inrichting. Nu zag ik haar gezicht. Het was grijs, gerimpeld, met wallen onder de ogen. Ze stortte haar hart uit, al het leed, haar aangedaan, kwam eruit.

Toen had ik haar gezicht in mijn beide handen. Het was veranderd: blozend, gladde huid. Haar gezicht was vlak bij het mijne.

Toen dacht ik: nee, ik heb vrouw en twee kinderen.

De droom brak af en ik voelde mij rustig, in orde.

Wat een brave vent. Of is hij eindelijk wijs?

Vroeger liepen dit soort dromen anders af. Erotisch.

Dan werd ik angstig wakker en verward.

Ben ik nu zo verwaand dat ik denk dat ik een psychotische vrouw op slag kan genezen, enkel door mijn luisterend oor en mijn persoonlijkheid. Of charme?
Hoe vaak stelt de werkelijkheid niet teleur?

- - - - -

Ik heb nog gedacht: is deze droom geschikt voor de BLOG?

Ik moet de toon nog zetten.

Met deze droom?

Nu niet. Misschien later.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 29 oktober 2024

Afgelopen zondag was Boudewijn Chabot bij Buitenhof met Pieter-Jan Hagen. Er was een nieuw middel voor mensen met een doodswens. Als ik het goed begrijp gaat het om een fles, gevuld met stikstof, een slang en een masker voor het gezicht. De stikstof wordt in het masker geperst, gaat in de longen (de ademhaling gaat gewoon door), en binnen 16 seconden treedt de dood in, doordat alle zuurstof is vervangen door stikstof.

Nu ik dit schrijf merk ik dat de benaming 'stikstof' niet helpt in de discussie. Het associeert naar 'stikken', terwijl dit niet het geval is.

De dood treedt in. Ofwel: de geest valt uit. Ja, doodeng.

Uit het niet altijd heldere en moeizame betoog van de oude Chabot maak ik in ieder geval op dat er voor mensen met een doodswens vanwege ondraaglijk lijden drie

manieren zijn om een einde aan hun leven te maken:

1. Met het stikstofmasker dus. Hier gaat het volgens mij om zelfdoding;
2. Euthanasie onder begeleiding van een dokter;
3. Langs palliatieve weg door te stoppen met eten en drinken.

Chabot is ongelooflijk voorzichtig. Hij komt met een nieuw pijnloos middel, maar hij lijkt het gebruik ervan ten stelligste af te raden, of slechts in laatste instantie. Ik begrijp van hem dat het grote voordeel van de palliatieve methode is dat een patiënt altijd de weg terug kan gaan en om drinken kan vragen.

Bij psychisch lijden deinst Chabot ineens terug voor euthanasie. Wel verdedigt hij de artsen van het Expertisecentrum die mensen helpen die geen euthanasie krijgen van hun huisarts. Hij noemt hen volkomen integere mensen die denken dat ze goed doen.

Het is niet onbelangrijk dat hij dit met zijn gezag zegt, omdat deze artsen volop gecriminaliseerd worden.

Maar voor hemzelf komt bij psychisch lijden euthanasie niet in aanmerking. Naar het waarom moet ik raden. Zijn betoog is hier warrig. Hij merkt op dat sterven een mysterieuze zaak is. Ik weet niet wat hij hiermee wil, maar vermoed dat de weg terug opnieuw in het geding is. Want er zijn inderdaad gevallen bekend van patiënten die van de ingeslagen weg terugkwamen en ook nog eens genezen van hun geestelijk lijden. (Naast patiënten die terugkeerden en wier lijden zich weer voortsleepte.)

De genezen patiënten waren achteraf opgelucht en blij dat ze het proces naar de dood hadden afgebroken. Ze waren dus tóch te genezen geweest!

Achteraf. Dit is het punt.

Ik heb met Heleen gediscussieerd. Ik heb gemerkt dat wanneer angst voor het lijden en de dood in het spel is, Hippolytus voortdurend van zijn paard valt. Met andere woorden dat emotie het verre wint van de rede. Ook bij mij.

Ik moet raden. Ik denk dat Chabot redeneert dat je bij psychisch lijden nooit of te nimmer zeker bent dat genezing onmogelijk is. Dit is waar.

Nu zou ik met statistieken moeten komen. Maar die heb ik niet.

Dan maar redeneren. Het gaat om mensen die ernstig en langdurig geestelijk lijden. Noch medicijnen, noch psychiatrische behandelingen helpen tot nu toe. De patiënt wil een einde aan zijn of haar lijden. Ineens komt de patiënt terug op zijn of haar schreden en geneest ook nog.

Dit kán toch maar om een handvol mensen gaan?

Moeten we die handvol vervolgens de norm van ons handelen maken? En buiten beschouwing laten de veel grotere groep, die nooit meer geneest?

Ik sta aan de kant van de artsen van het expertisecentrum. De redenering achteraf moet niet de norm zijn. Het moment waarop de psychisch lijdende patiënt om euthanasie vraagt is de norm. Het moment dus waarop de kans op herstel heel klein

is. Blijft de patiënt bij zijn of haar doodswens, beslis dan en ga mee met die wens.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 31 oktober 2024

Gisteren was er een samenkomst in het Natuurmuseum *De Bastei* ter ere van Jeroen Helmer, die een boek heeft geschreven *Wildernis in eigen Land* met prachtige tekeningen, die hij de laatste jaren had gemaakt. Het boek doet het goed, er zijn al 10.000 exemplaren van verkocht en het is of wordt in 15 talen vertaald. Ik vind het dik verdiend.

Jeroen is nu definitief bekend als een dubbeltalent, weinigen nemen in aanmerking dat hij een driedubbeltalent is en jarenlang een van de beste acteurs is geweest in het Vrijdagtheater.

Dat wordt wel eens vergeten.

Ik was uitgenodigd en had me ingeschreven. Niet zonder huiver. Hoe beweeg je je in vreemd gezelschap? Wat zeg je en wat niet? Het is gek, ik ben nu 82 jaar, de angst is gebleven, maar de ervaring is dat het vrijwel altijd meevalt.

Ik denk er nu met plezier aan terug.

Terwijl ik nota bene even in een groepje stond met Jeroen en Renske (zij deze keer niet in functie, maar slechts vrouw van) en niemand minder dan burgemeester Bruls (met burgemeestersbuik, het eerste wat opvalt). Van heel dichtbij maakte ik mee hoe behendig hij het (korte) gesprek voerde, elke dreigende stilte vulde hij moeiteloos met woorden, die niet eens gezocht leken. Bewonderenswaardig, werkelijk. Toen het dubbeltalent van Jeroen ter sprake kwam, en ik kon inbrengen dat er hier een driedubbeltalent vóór hem stond, die bij het Vrijdagtheater nog gespeeld had en ..., had ik het gevoel dat zijn aandacht verslapte. Het groepje viel uiteen.

Tijdens het officiële gedeelte kwam er een vrouw naar voren, verbonden aan Ark Rewilding Nederland.

In dit bericht ga ik af op mijn geheugen. Ik zal Jeroen over enige tijd ontmoeten en hem vragen om commentaar, misschien wat aanvullingen en eventueel rectificaties.

Zij had jaren voor het Wereldnatuurfonds gewerkt in verschillende landen, maar vond haar plek bij Ark Rewilding. Ze legde het verschil glashelder uit. Het wereldnatuurfonds streeft naar behoud en herstel van natuur. Een zeer noodzakelijke, maar uiteindelijk saaie en zelfs conservatieve beweging. Ark daarentegen houdt zich

bezig met ontwikkeling, en dat is veel opwindender. De gedachte erachter is dat de natuur zelf een sterk herstellend vermogen heeft. In stedelijke gebieden moeten er stukken grond zijn, waar de natuur zijn gang kan gaan. Met een klein duwtje hier en daar van de kant van de mens. Het gaat er niet om de natuur in de oude staat terug te brengen, maar om haar **een nieuw ecologisch evenwicht** te laten vinden.

Er was ook een *mysterious guest*. Dat bleek Renske te zijn. Ze zei dat ze trots was op Jeroen, maar ook op Ark Rewilding en het werk dat de groep deed.

Ze liet een van de mini-boekjes zien, met tekeningetjes en tekstjes, waarmee Jeroen haar veroverde in de begintijd.

Ja, wie kan dáár tegenop.

Jeroen zelf vertelde aan de hand van lichtbeelden hoe een tekening tot stand kwam. Het begon met schetsjes. Aan het eind had je een plaat met kleur, verspreide tekst in druk en op de voorgrond een donker voorwerp dat maakte dat het oog trok naar de heldere delen op de achtergrond. Fascinerend.

Hij had ook een verspreidingsgebied getekend met daarin alle dieren die in de laatste 20 jaar weer in Nederland gespot waren, zoals de zalm, de otter, de zeearend enz.

De wolf was weggelaten. Te controversieel? Moet ik navragen.

Hij vertelde over het nut van beren. Die eten tienduizend bessen per dag. En leggen daarbij grote afstanden af. Overal ligt hun poep. En daarin zitten de onverteerde zaden, die in de lente ontkiemen en een zee aan nieuwe struiken kweken.

Steeds noorderlijker.

Hetzelfde geldt voor walvissen. Hun uitwerpselen brengen plankton voort, een zuurstofleverancier.

Het enthousiasme waarmee hij vertelt steekt iedereen aan, geeft iedereen moed.

Ik zat vlak achter Jeroen's oudere broer en medestander Wouter. Hij knikte voortdurend, leefde mee met alles wat er gezegd werd.

Ik ben onder de indruk.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 3 november 2024

Beste spelers,

Ik richt me tot jullie, hoewel jullie er nog niet zijn.

Misschien dat Fred in de buurt is, Gé zie ik vanmiddag.

Om het gesprek op Volpone te brengen, of eigenlijk op *De Vossejacht*, heb ik het stuk tweemaal herlezen.

Druppelsgewijs komen herinneringen boven.

Ik herlees heel vaak een boek. Ik raad het iedereen aan. Bij herlezen ervaar ik altijd dat het boek nieuwe betekenis voor mij krijgt. Bij de tweede keer, bij de derde keer en zo voort. Vooral als er wat tijd tussen zit, lichten andere passages op, passages die eerst afschampten en ineens tot je doordringen.

Ik verzeker jullie dat ik niet herlees uit nostalgie. Geen sprake van. Ik verlang niet terug naar die tijd, het ging zoals het ging, ik heb er, zoals Fred schreef, vrede mee. Ik wil geen rancune om wat ik niet gedaan kreeg, om wat ik zelf niet zag.

Wat ik wel wil is begrijpen, zolang ik kan.

Ik word heel opgewekt als ik iets begrijp wat ik eerder niet zag.

Soms ook treurig, dat geef ik toe.

Soms heb ik spijt.

Inzicht werkt altijd ook als een zalf.

Ik ga nu schrijven over de Jacht op de Vos Volpone. Ik wil iedereen die dit leest aanraden om eerst zelf het toneelstuk te lezen en je mening te vormen. Als je geen tekst hebt, stuur ik je die met één klik digitaal door.

De handeling speelt zich af in Venetië, begin 16de eeuw. Het is een overgangstijd. De personages op het toneel zijn geen allegorieën meer zoals in de Middeleeuwen, en tegelijk nog geen echte, consistente karakters zoals in de Renaissance. De personages in *De Vossejacht* worden voortgestuwd door een drift, en zoals een dier onbewust ervan. Daarom heten zij: de vos, de vlieg, de gier, de kraai, de raaf. Het tweepersoonsbed, waarin Volpone slaapt met zijn courtesane, heeft twee met juwelen gevulde nachtkasten in de vorm van een kameleon en een krokodil.

Claus zegt dat de overgangperiode hem aantrekt, omdat je je dan in een niemandsland bevindt. Ik denk dat hij bedoelt dat op zo'n moment de nieuwe regels nog niet vastliggen, zodat er ineens veel mogelijk is.

Zo'n overgangstijd is er ook als *De Vossejacht* verschijnt: 1972.

Maar dit is theorie. Klopt dit ook in de werkelijkheid?

In de stadstaat Venetië van toen, zoals het opdoemt in *De Vossejacht*, is er geen sprake van een nieuwe wind, of hoop op een nieuwe toekomst. De stad wordt geleid door een Doge, die zich omringt met "notabelen", die bekommerd zijn om twee dingen: macht en geld. Het Paleis van Justitie wordt geleid door een nicht van de Doge:

prinses Marina. De hele kliek is compleet corrupt en dient enkel het eigenbelang. De hele stad is vergeven van spionnen en verklikkers als in de hoogtijdagen van de DDR. En dan is er ook nog oorlog met Genua, waaraan onze notabelen flink verdienen. Parallel aan het stadsbestuur beschikken de bisschoppen over een goed georganiseerde Inquisitie. Het stads- en kerkbestuur beschikken beide over folterkamers onder de grond. De vrouwen zitten vanzelf al in de gevangenis: die van het huwelijk. Angst heerst alom. Angst voor willekeur.

Hoe redt zich de burger? De rijke Volpone is zo slim om op voorhand met geld over de brug te komen. Hij betaalde al een marmeren vloer in de kerk van San Marco en is van plan dat te doen met een glazen dak in het Paleis van Justitie. Corrupt maakt corrupt.

Dit is de gitzwarte achtergrond waartegen de handeling zich afspeelt. Ik weet niet of Ben Jonson, die *Volpone* schreef in 1605, óf Claus, die een bewerking ervan maakte, verantwoordelijk is voor dit beeld van Venetië, maar ik, die dit schrijf op 6 november 2024, die vanochtend hoorde dat het duidelijk is dat Trump de Amerikaanse verkiezingen heeft gewonnen, ik die maar in dit schrijven gevlucht ben, terwijl ik liever voor me uit staar, omdat ik niet meer in woorden geloof, ik zie in *De Vossejacht* de totalitaire Staat in bedrijf, vergelijkbaar met het Rusland van Poetin, langzaam vergelijkbaar met het Amerika van Trump en mogelijk mettertijd ook met Europa. Ik geloof dat ik overdrijf. Ik geloof dat ik even moet herstellen. Ik weet zeker dat ik met mijn ploegje spelers in 2014 niet doordrongen was van de ernst van de situatie in het Venetië van toen, omdat wij de ervaring van die toestand niet hadden. Zou Claus in 1972 met zijn spelers het gevaar gezien hebben?

Ondertussen: is er in het hele stuk nergens een lichtpuntje?
Jawel, maar zeer verborgen.
Hierover de volgende keer.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 7 november 2024

Georges volgt een opleiding over de wisselwerking tussen lichaam en geest en kreeg 3 vragen aan zijn ouders mee voor een zelfonderzoek betreffende zijn kindertijd:

1. Hoe was ik als kind?

2. Welke normen en waarden wilde je meegeven in de opvoeding?
3. Was er tederheid / affectie / lichamelijke aanraking in het gezin?

Heleen heeft hem telefonisch geantwoord, ik schriftelijk:

Dag Georges,

1. Hoe je als kind was?

Tot je 8ste ongeveer heb ik alleen maar leuke herinneringen. Je was levendig, argeloos, nieuwsgierig, ongeremd, soms druk.

Rond je 8ste / 9de trad er een kentering op. Dat kwam door de buurt in Weurt. Je merkte een verschil tussen thuis en de andere woningen.

Je begon 'thuis' te wantrouwen. Er klopte iets niet voor jou.

Je ging op tennis. Je meette je met de andere jongens en merkte dat je achter lag. De anderen waren beter, sportiever.

Jij en ik gingen tennissen achter het dorpshuis. We kregen vaak ruzie. Jij wou de bal op een bepaalde plek hebben. Dat vond ik onzin. Jij peerde de bal expres hoog in de struiken, ik was woedend. Ik begreep niet wat er met je aan de hand was.

Toen je 'Pinda' een keer keihard met je racket op zijn hand sloeg, had mij een licht op kunnen gaan.

Op school werd je lastig. Vervelend. Daar wisten Heleen en ik niets van.

Je wilde, als compensatie voor wat je fysiek tekort kwam, indruk maken op je medeleerlingen door ze aan het lachen te krijgen. Je was

waarschijnlijk brutaal. Je liep klappen op. Meneer Dumaine vernederde je tot op het bot. Zie foto's uit die tijd. Je was ongelukkig.

Dat kenterde op het Stedelijk Gymnasium. Je bleek intelligent, kon goed meekomen. Je kreeg vrienden.

Na het eindexamen ging je Toegepaste Wiskunde studeren in Enschede. Je wilde bewijzen dat je zo'n exacte studie aankon.

Op zaterdag 3 september 1994, in je 2de studiejaar, schreef je mij een brief. Ik heb hem afgedrukt in mijn Familiegeschiedenis, deel IV, op pagina 293 - 241. Lees het eens aandachtig na. Hij markeert voor mij het einde van je kindertijd. De aanleiding tot de brief is een ruzie tussen jou en mij. Je schrijft intelligent, blijft redelijk, ondanks je angst, woede, verdriet. Je wil geen breuk, maar een breuk was het wel.

Je schrijft over je onrust, je nachtelijke dromen, je worstelt met je geaardheid.

Wat ik nu lees, las ik toen niet. Blind. Wist niets van homoseksualiteit. Ik was niet de vader die je op dat moment nodig had.

Als ik toen begrepen had, dat je me eigenlijk zocht, was ik vertederd

geweest. Zoals nu.

Meestal was je me aan het plagen, jennen. En ik trapte telkens in de valkuil van de woede.

Jij kon niet anders. Ik kon niet anders.

Zo was het.

En bleef het. Lange jaren.

2. Normen en waarden? Weinig. Heleen en ik geloofden in de anti-autoritaire opvoeding. We vertrouwden op de kinderen zelf, hun nieuwsgierigheid, hun wil om te weten, hun zelfredzaamheid, hun onbevangenheid. We wilden dat ze authentiek bleven.

Als ouders namen we daarom weinig initiatief, veel minder dan ouders nu doen. We waren ook gemakzuchtig en vooral: niet altijd alert.

Ik had niet in de gaten dat Mira zich verschuilde achter haar jongere broertje, en ondertussen om hem lachte als hij brutaal was, of aan het jennen. Zodat jij er een schepje bovenop deed. Jij ving de onvermijdelijke klappen op, zij bleef ongedeerd.

Ik probeerde jou en Mira wel kritisch te maken ten aanzien van religie. Dat was dus inconsequent.

3. Voor het examen Affectie, Lichamelijke Aanraking, Tederheid slagen we als ouders met glans en wimpel.

Zeker toen jullie klein waren. In het theater was lichamelijke een hoofddoel.

xxx Ad

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Woensdag 6 november 2024

Ik voel me bedrukt. Trump gaat winnen.

Ik heb geen zin meer in woorden.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Dinsdag 12 november 2024

Vanmorgen gingen Heleen en ik naar de 'Stadswinkel'. Heleen moest haar paspoort verlengen. Ze had tevoren een paar foto's laten maken bij een professionele fotograaf. Het maken van de vingerafdrukken was een heel karwei. De huid van

oudere mensen is glad en heeft daardoor weinig profiel. Het scannen moest telkens overnieuw. Vóór het plaatsen van de handtekening moest Heleen nagaan of alle gegevens correct waren ingevuld. Ze zei tegen de baliemedewerker dat de voornamen bij haar weten in de verkeerde volgorde waren ingevuld. Het werd niet erg bevonden. Al op de trap naar buiten merkte ik dat Heleen liep te snikken. Ik vroeg haar wat er was. Ze antwoordde dat dat kwam door het lezen van haar voornamen: Helena Adriana Josephina Maria. Ze riepen haar moeder op, haar opa en haar vader. Lenie, Janus en Jozef. En ineens voelde ze een groot verdriet omdat ze er niet meer waren. Ze hilde nog een tijdje en ik had heel erg met haar te doen.

Ze stak haar arm in de mijne, zoals we de laatste tijd doen als we wandelen. We krijgen langzaam moeite met het evenwicht, en gearmd heb je daar veel minder last van. Maar deze keer voelde ik dat ze blij was dat ze mij nog had. Ik weet: ik heb niet veel meer op deze wereld te doen, maar ik zorg voor haar, tot op het laatst.

In het eco-café dronken we een capuccino en een flat light. We zaten in de etalage, in dezelfde stoelen waar Heleen een paar dagen eerder met Georges had gezeten, met Simon op het krukje. Het is een heerlijke plek. Mensen lopen dicht langs het raam. Je kijkt uit op de Burchtstraat met aan het eind de Stevenstoren. Rechts tegenover je ligt het Kelfkensbos (kalfjes?). De herfstbomen kleuren prachtig en zijn nog lang niet kaal.

We praatten over de Stikke (steile) Hezelstraat, de Houtstraat, de Ganzenheuvel. Het bombardement van 22 februari '44. Heleen zat net drie maanden in de buik van haar moeder.

Haar jeugdijaren speelde ze tussen het puin.

Voor haar de gewoonste zaak van de wereld.

We liepen naar een juwelierszaak. Heleen wil graag een ringetje met een parel. Ze heeft van Mira en Georges, en Damiaan en Martijn oorbellen en een halskettinkje gekregen met een parel.

Nu nog zo'n ring.

Van mij.

(Maar niet iets van 500 euro. 100 Euro is genoeg. Straks komt er weer een kies aan die getrokken en betaald moet worden, want ze wil geen leeg gat in haar mond.)

We hadden een van de fijnste dagen sinds lang.

Een doordeweekse.

Onverwacht.

Donderdag 14 november 2024

Ik lees *Het grote Ontwerp* van Stephen Hawkins en Leonard Mlodinow, dat Fred Hendriks heeft aangedurfd om te vertalen.

Archimedes van Syracuse (Syracuse, 287 v.Chr. – aldaar, 212 v. Chr.)

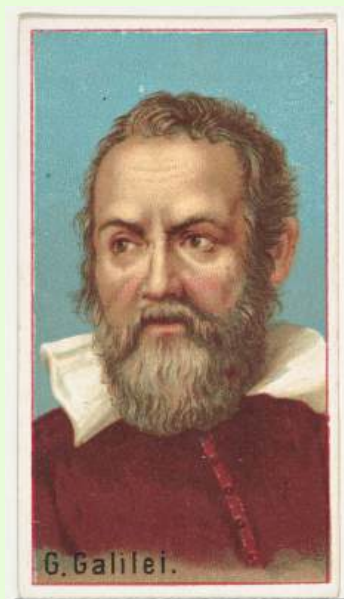
Drie natuurwetten: de wet van de hefboomwerking - de wet van de opwaartse druk - de wet van weerkaatsing.

Aristoteles hield zich bezig met de vraag *waarom* de natuur zich zus of zo gedroeg, niet *hoe*. Niet de waarneming leidde hem dus

Galilei (1564 - 1642): waarneming is de basis van de wetenschap. Dus niet *waarom* iets is zoals het is, maar *hoe* het is.

Veroordeeld door de kerk, omdat hij beweerde dat de aarde om de zon draait en niet andersom.

Aristoteles had beweerd dat de wereld uit vier elementen bestond: aarde, water, vuur en lucht. Elegant model en zonder frutsels. Maar zijn voorspelling dat zware elementen sneller van een berg rollen dan lichte, omdat vallen hun

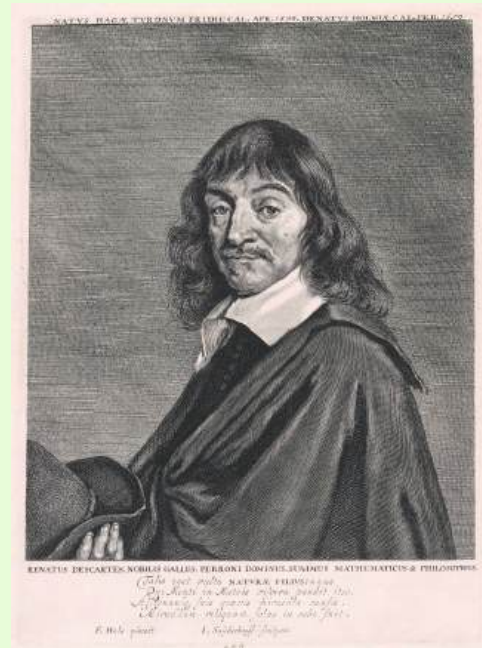

doel was, werd weerlegd door Galilei, toen hij merkte dat alle van een berg rollende voorwerpen in hetzelfde tempo aan snelheid wonnen.

Descartes (1596 - 1650) formuleerde als eerste het concept van natuurwetten en stelde dat ze altijd en overal geldig waren en dat het gehoorzamen aan die wetten niet betekende dat die wetten een geest hadden. God had de wereld weliswaar geschapen, maar hij bemoeide zich er verder niet mee.

De ziel van de mens is niet onderhevig aan de natuurwetten. De zetel van de vrije wil is de pijnappelklier.

Hij begreep het belang van 'begincondities', die de toestand van een systeem aan het begin van een bepaalde tijdsinterval, waarover je voorspellingen wilt doen.

Newton (1643 - 1727): zijn 3 bewegingswetten en zijn wet van de zwaartekracht gaven een verklaring voor de banen van de planeten en van de getijden.

God moest wel de instabiele banen van de planeten telkens bijstellen.

De theorie van het licht.

Newton dacht dat licht uit kleine deeltjes bestond, want het reisde in rechte lijnen. Hij verklaarde ook, waarom licht afbuigt als het van het ene medium naar het andere overgaat, zoals van lucht naar glas of van lucht naar water.

Hij kon geen verklaring geven voor de zgn. Newtonringen: de interferentie van lichtgolven door een bolle lens, die omgekeerd op een spiegel lag.

Dit verschijnsel werd door Thomas Young in de 19de eeuw aldus verklaard: lichtgolven zijn net als watergolven met elkaar 'in fase' of 'uit fase'.

De deeltjestheorie van Newton werd gefalsifieerd.

Einstein toonde aan dat het foto-elektrische effect verklaard kan worden, doordat een lichtdeeltje op een atoom botst en een elektron losstoot.

Licht gedraagt zich dus als deeltje én als golf: licht is een dualiteit. Hier wordt hetzelfde verschijnsel verklaard met twee totaal verschillende theorieën.

Dat deeltje heet in de kwantumfysica nu een foton. Het maakt niet alleen deel uit van een golf, maar gedraagt zich ook zelf als een golf.

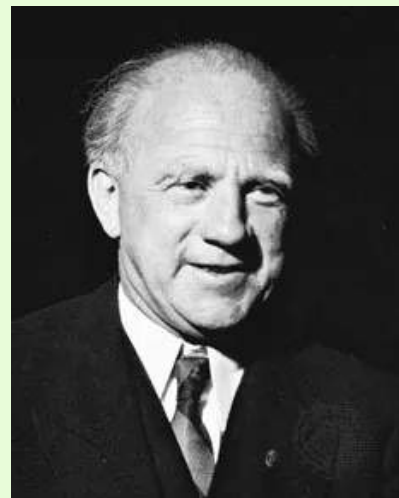

Pierre-Simon Laplace (1749 – 1827) stelde hier het wetenschappelijk determinisme tegenover.

Hij was een van de eerste wetenschappers die het bestaan van zwarte gaten en de notie van gravitationele instorting postuleerden.

Het onzekerheidsprincipe van Werner Heisenberg: je kunt de positie en de snelheid van een deeltje niet tegelijkertijd meten. Hoe nauwkeuriger je de snelheid meet, hoe minder nauwkeurig de positie, en andersom.

Hij was een van de grondleggers van de kwantummechanica. Was enige tijd betrokken bij het atoomonderzoek van de Duitsers in WOII.

1901 – 1976

We moeten dus de natuurwetten met een nieuwe vorm van determinisme definiëren: gegeven de toestand van een systeem op een bepaald moment bepalen de natuurwetten de *waarschijnlijkheid* van diverse toekomsten en verledens, in plaats van met zekerheid. Die waarschijnlijkheid blijkt te testen door herhaling, en te kloppen.

Edwin Hubble (1889 - 1953) ontdekte aan de verandering van het kleurspectrum van sterrenstelsels dat het heelal niet statisch was, maar uitdijde. Hoe verder de stelsels van ons verwijderd waren, hoe sneller ze van ons af bewogen.

Leonard Mlodinow (1954)

Zijn Poolse en joodse vader overleefde Buchenwald.

In een kibboets in Israël las hij *The Feynman Lectures on Physics*.

The Grand Design (2010) met Stephen Hawking. Dit boek beargumenteert dat het postuleren van God niet nodig is om de oorsprong van het heelal te verklaren.

Elastic: Flexible Thinking in a Time of Change (2018)

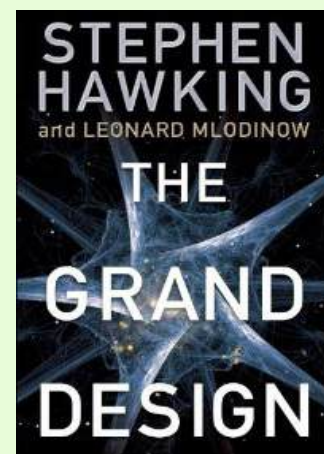
Een nieuwe kijk op de neurowetenschap van verandering - en hoe elastisch denken ons kan doen gedijen in een wereld die sneller dan ooit verandert.

Emotional: How Feelings Shape Our Thinking (2022)

Emotioneel: Hoe gevoelens ons denken vormen.

How Your Unconscious Mind Rules Your Behavior (2012).

Hierin beschrijft hij hoe dingen, waarvan we denken dat we ze bewust zijn, in feite beheerst worden door ons onderbewustzijn.

Richard P. Feynman (1918 - 1988) was de zoon van een fabrikant van uniformen. Zelf zag hij in het beroep van zijn vader - die zag de dragers ook zonder hun uniformen - de verklaring voor zijn eigen gebrek aan respect voor autoriteit – een eigenschap die hem in zijn latere loopbaan regelmatig van pas kwam.

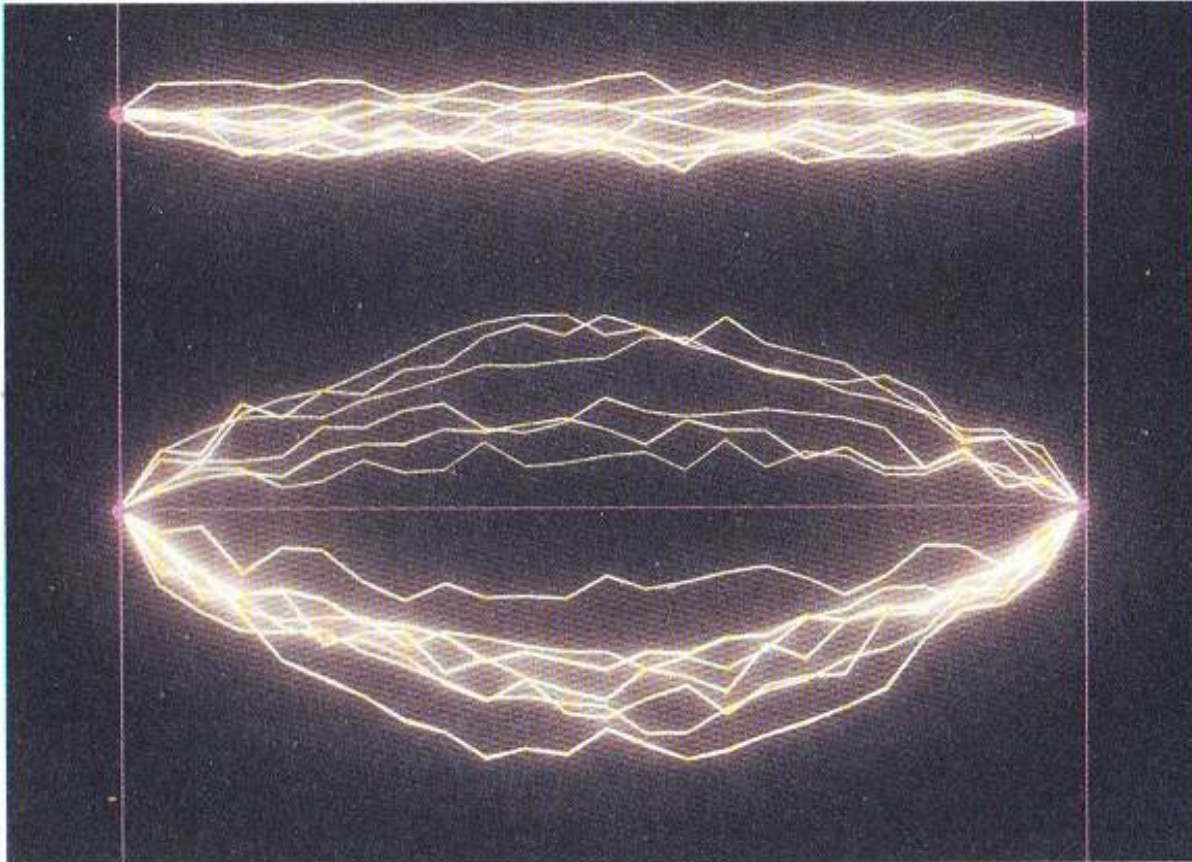
Bij het tweespletenexperiment blijken deeltjes niet één pad af te leggen, maar alle paden en dat *tegelijkertijd*. De wiskundige uitdrukking hiervoor is de padintegraal. Elk kwantumdeeltje stelt voor elk mogelijk pad tussen A en B een fase-getal samen voor de positie in de cyclus van een golf: op de top, in het dal, of ergens er tussenin. Je visualiseert dit als een pijl met een vaste lengte, die echter in elke richting kan wijzen. Om twee fases op te tellen, plaats je de pijl die een fase verbeeldt aan het einde van een pijl die een andere fase verbeeldt, zodat je een nieuwe pijl krijgt die de som verbeeldt. Zo voeg je steeds meer fases toe. Maar als de pijlen in verschillende richtingen wijzen, hebben ze de neiging tegen elkaar weg te vallen als je ze optelt, zodat je uiteindelijk nauwelijks nog één pijl overhoudt.

De theorie van Feynman laat duidelijk zien hoe een newtoniaans wereldbeeld kan voortkomen uit de kwantumfysica.

Anders gezegd: de kwantumelektrodynamica

Een succesvol werk van Feynman is het boek QED, quantum electrodynamics (kwantumelektrodynamica). Zo heet de theorie over het gedrag van geladen deeltjes waarmee Feynman zijn Nobelprijs verdiende. Het vernieuwende van Feynmans versie van deze theorie is, dat hij van een deeltje de baan berekende door alle (oneindig veel) mogelijke bewegingen van het deeltje in de berekening te gebruiken. Voor elke mogelijke beweging is het deeltje te beschrijven als een golf – en deze golven kunnen

elkaar uitdoven. Als je het effect hiervan uitrekent, dan blijkt doorgaans dat ze elkaar overal in de ruimte nagenoeg uitdoven behalve in een relatief klein gebied: het meest waarschijnlijke pad van het deeltje. Maar overal waar de uitdoving van golven niet volledig is – en dat is bijna overal – is er nog een heel kleine kans om het betreffende deeltje te vinden. Deze theorie voorspelt desondanks verschijnselen met een ongeëvenaarde nauwkeurigheid; tien significante cijfers is geen uitzondering.

Het 'klassieke' pad tussen twee punten is een rechte lijn. De fases van paden die vlak bij het klassieke pad lopen, hebben de neiging elkaar te versterken, terwijl de fases van paden verder weg de neiging hebben tegen elkaar weg te vallen.

Het bijzondere van de QED is dus dat deeltjes zich voortdurend bewust lijken van de omstandigheden in de ruimte om hen heen. Een mogelijk pad heeft invloed op de beweging van het deeltje, *alleen door er te zijn*.

Feynman noteert het totale effect van alle mogelijke tijdsevoluties van het systeem ("paden") met het wiskundige integraalsymbool $\int$. Hij heeft beschreven hoe met dergelijke padintegralen een consistente herformulering van de kwantummechanica mogelijk is.

Tussen de aanvangstoestand van het systeem en onze meting van de latere eigenschappen ervan, evolueren die eigenschappen op een bepaalde manier, die door natuurkundigen de 'geschiedenis' van het systeem wordt genoemd.

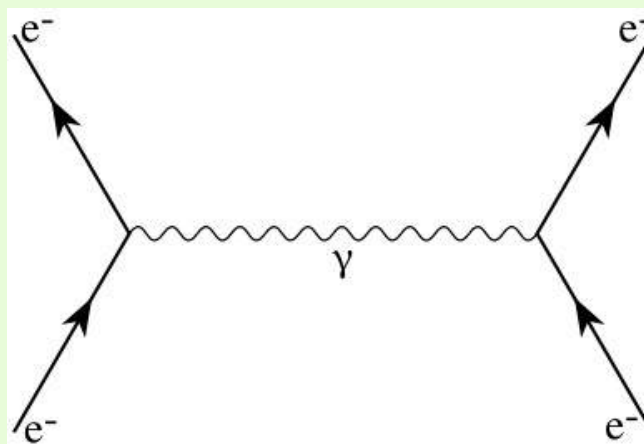
Feynmandiagram

Als iets Feynman onsterfelijk heeft gemaakt, dan is het niet zijn QED, niet zijn levendige colleges en niet zijn buitenwetenschappelijke escapades, maar zijn uitvinding van het Feynmandiagram.

Feynmandiagrammen zijn vreemd ogende visualisaties die Feynman aanvankelijk gebruikt moet hebben om zelf beter zicht te krijgen op de capriolen van elementaire deeltjes. De diagrammen laten schematisch zien

hoe botsingen en andere processen

tussen elementaire deeltjes verlopen. Ze bleken zó handig te zijn, vooral om na te gaan welke mogelijke gebeurtenissen de uitkomst van een berekening bepalen, dat iedere natuurkundige die actief is in het betreffende vakgebied ze tegenwoordig gebruikt.

Een Feynmandiagram gebruikt in de QED: interactie tussen twee elektronen door middel van een foton

Tot slot het principe dat het waarnemen van een systeem invloed moet uitoefenen op de ontwikkeling van dat systeem.

Ofwel: wie een waarneming doet gaat automatisch een wisselwerking aan met het waargenomen object.

Om iets te zien, laten we er licht op vallen. Maar als we een zwak licht oftewel een foton laten vallen op een piepklein kwantumdeeltje, dan intervenueert dat met het resultaat van een experiment.

Als je licht gebruikt om te bepalen via welke spleet een deeltje gaat (de 'welk-padinformatie') en daarmee de andere optie uitsluit, laat je het interferentiepatroon verdwijnen.

Omdat we van een kwantumbuckeybal niet kunnen zeggen welk pad hij precies heeft afgelegd, kunnen we ook het *verleden* niet met zekerheid vaststellen. Het bestaat als een spectrum van mogelijkheden. In de normale wereld kunnen we het verleden wél met zekerheid vaststellen, omdat onze intuïtie zegt dat hij een vaststaand verleden heeft. Ook al is niet altijd iemand er getuige van geweest.

Als waarnemer richtten wij onze aandacht op de spleet. In het *uitgestelde-keuze-*

experiment van John Wheeler stelt hij de beslissing over het wel of niet waarnemen van het pas uit tot vlak voordat het deeltje het detectiescherm raakt. Dus *nadat* het deeltje door de spleten is geglipt en dus al in het verleden heeft 'beslist' of het door slechts één spleet reist, waardoor er geen interferentie bestaat, óf door beide spleten, waardoor wel interferentie ontstaat.

Quantummechanica: energie en massa manifesteren zich pas op het moment van waarneming.

Elektrische en magnetische krachten zijn veel sterker dan de zwaartekracht, maar in de macroscopische wereld merken wij ze vrijwel niet, omdat een macroscopisch lichaam bijna evenveel positieve als negatieve elektrische ladingen bevat.

Michael Faraday muntte de termen electro-magnetisme en *krachtveld*: het golfpatroon van de onzichtbare magnetische kracht die door de ruimte loopt, door velden overgebracht. (vanaf 1830).

James Clerk Maxwell ontdekte dat ook licht een electro-magnetische kracht was. (vanaf 1860).

Einstein maakt een eind aan het idee van een ether. Hij publiceert in 1905 het artikel *Zur Elektrodynamik bewegter Körper*: voor alle waarnemers die op dezelfde manier bewegen zijn de wetten van de natuur, i.c. de lichtsnelheid hetzelfde.

Maar niet als één van de waarnemers in een vliegtuig staat en een ander op de grond. Stel er gaat een lichtstraal van de staart van het vliegtuig naar de cockpit. Beide waarnemers zullen het nu oneens zijn over de afstand die de lichtstraal heeft afgelegd. Ze zullen het wel eens zijn over de snelheid van het licht, de lichtsnelheid, maar niet over de tijdsinterval tussen het versturen en het ontvangen van de impuls.

Dit inzicht heet de speciale relativiteitstheorie van Einstein. Het rekent af met de concepten van absolute tijd en absolute rust (t.o.v. een vaste ether).

Nu ging ook de zwaartekrachttheorie van Newton op de schop. In plaats van de aantrekkingskracht die twee objecten op elkaar uitoefenen, afhankelijk van de onderlinge afstand op een bepaald moment, komt Einstein met de gedachte dat massa de tijdruimte vervormt en een kromming veroorzaakt. Dit inzicht heet de algemene relativiteitstheorie van Einstein, omdat deze de zwaartekrachttheorie verenigt met de speciale relativiteitstheorie.

De eerste kracht waarvoor een kwantumtheorie werd ontwikkeld, was het electromagnetisme, de QED, de kwantumelectrodynamics, door Richard Feynman e.a. De klassieke theorie dacht dat krachten werden overgebracht door velden. De kwantumtheorie zegt dat krachtvelden zijn opgebouwd uit deeltjes, de bosonen: krachtdragende deeltjes die tussen materiedeeltjes, de fermionen, heen en weer vliegen en de krachten overbrengen. Elektronen en quarks zijn fermionen, het foton

of lichtdeeltje is een boson. Het boson brengt de elektromagnetische kracht over. Het materiedeeltje, zoals een elektron, stoot een krachtdeeltje uit en ondervindt een terugstoot. Het krachtdeeltje botst tegen een ander materiedeeltje, dat door het krachtdeeltje te absorberen van richting verandert.

De manieren waarop dat gebeurt in de padintegraal, de som van alle mogelijke geschiedenissen, zien we in de Feynmandiagrammen.

Probleem: de oneindigheden in de wiskundige formules.

Werd rechtgezet door renormalisatie. Parameters zorgden ervoor dat zoveel mogelijkheden werden geneutraliseerd dat er een eindig aantal mogelijkheden overbleef.

Probleem: renormalisatie onmogelijk bij de kwantumtheorie betreffende de zwaartekracht.

Word mogelijk rechtgezet door supersymmetrie: krachtdeeltjes en materiedeeltjes zijn twee kanten van hetzelfde ding. Elk krachtdeeltje heeft een materiedeeltje als partner en andersom. De oneindigheden in de gesloten lussen van krachtdeeltjes blijken positief, die van de eraan gekoppelde materiedeeltjes negatief.

De berekeningen naar niet-opgeheven oneindigheden zijn voorlopig te ingewikkeld.

De snaartheorie zit ook op deze lijn: deeltjes zijn geen puntjes, maar trillingspatronen van kleine snaartjes: oneindig dunne stukjes draad, die wel lengte hebben, maar geen hoogte of breedte. Ook hier probleem van oneindigheden, maar misschien oplosbaar in de toekomst. Theorie alleen consistent als de tijdruimte tien dimensies heeft. En opgekruld tot een zeer kleine ruimte, de zgn. *interne ruimte*.

Probleem: miljoenen manieren van opkrulling.

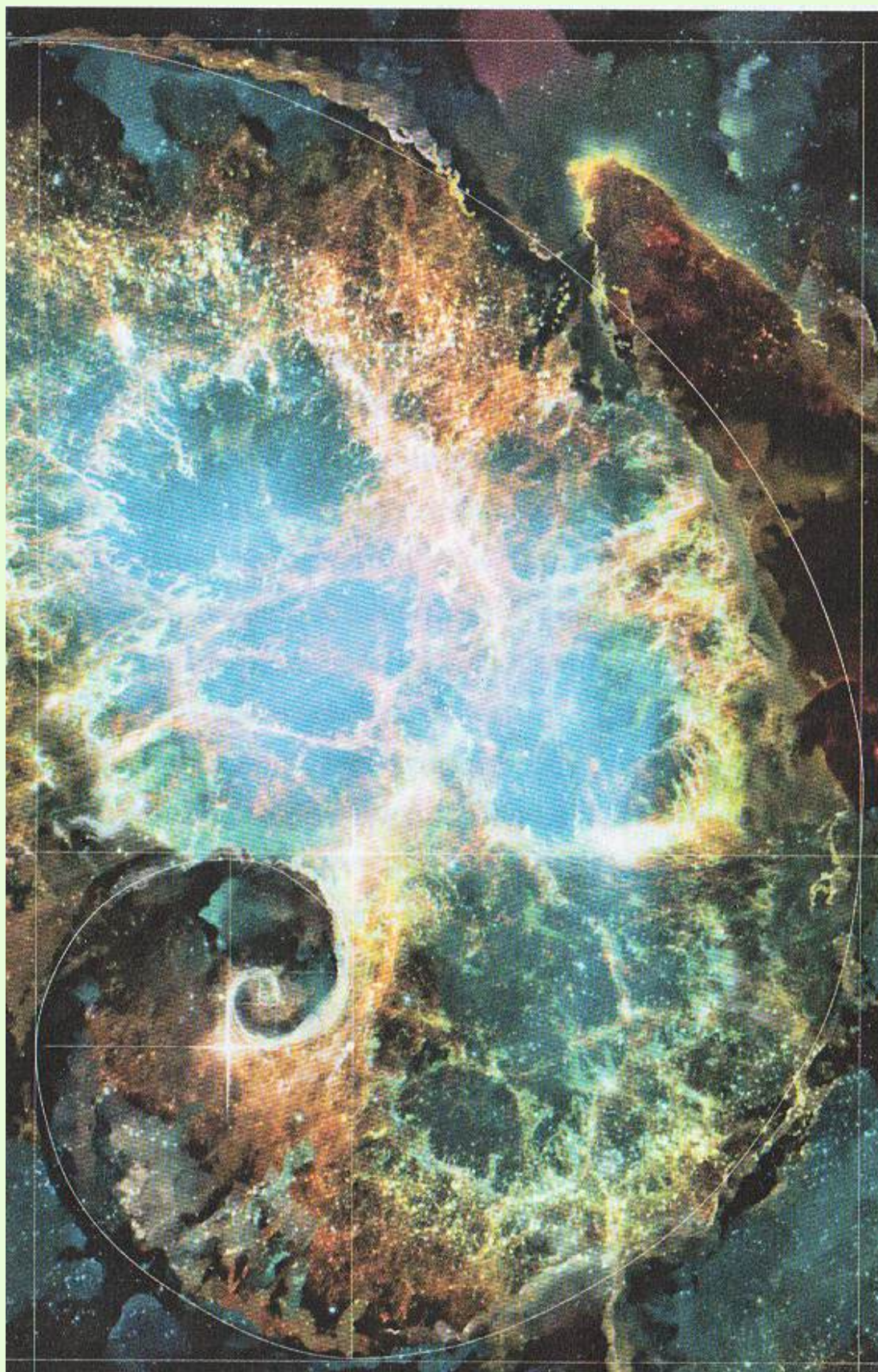
Echter, rond 1994 ontdekte men dualiteiten: al die manieren beschreven hetzelfde verschijnsel in vier dimensies. En: de vijf verschillende snaartheorieën en de superzwaartekracht zijn verschillende benaderingen van een fundamentele theorie, die elk in andere situaties valide zijn. De M-theorie.

Misschien bestaat deze toch uit meerdere theorieën, die in overeenstemming met het modelafhankelijk realisme, die op de plaatsen waar ze lekaar overlappen dezelfde voorspellingen doen.

En wat de opkrullingen betreft: is niet alles mogelijk. De exacte vorm van de interne ruimte bepaalt zowel de waarden van natuurkundige constanten, zoals de lading van het elektron, als de aard van de interacties tussen elementaire deeltjes. Deze vorm bepaalt de wetten van de natuur. Onze natuur. De wetten van *ons* heelal. Dus de wetten van de vier natuurkrachten en de parameters zoals deeltjesmassa's en deeltjesladingen, kenmerkend voor de elementaire ladingen.

De fundamentele wetten zijn die van de M-theorie.

De M-theorie biedt ruimte voor 10^{500} mogelijke verzamelingen van ogenschijnlijke wetten.

De oerknal was niet het absolute begin van het heelal. De eerste fase heet de *inflatie*: een uitdijning van het ruimte tot tien miljoen keer de breedte van de Melkweg, in minder dan een miljard biljoen biljoenste seconde en vanuit een een miljard biljoen biljoenste van een centimeter: een kwantumgebeurtenis.

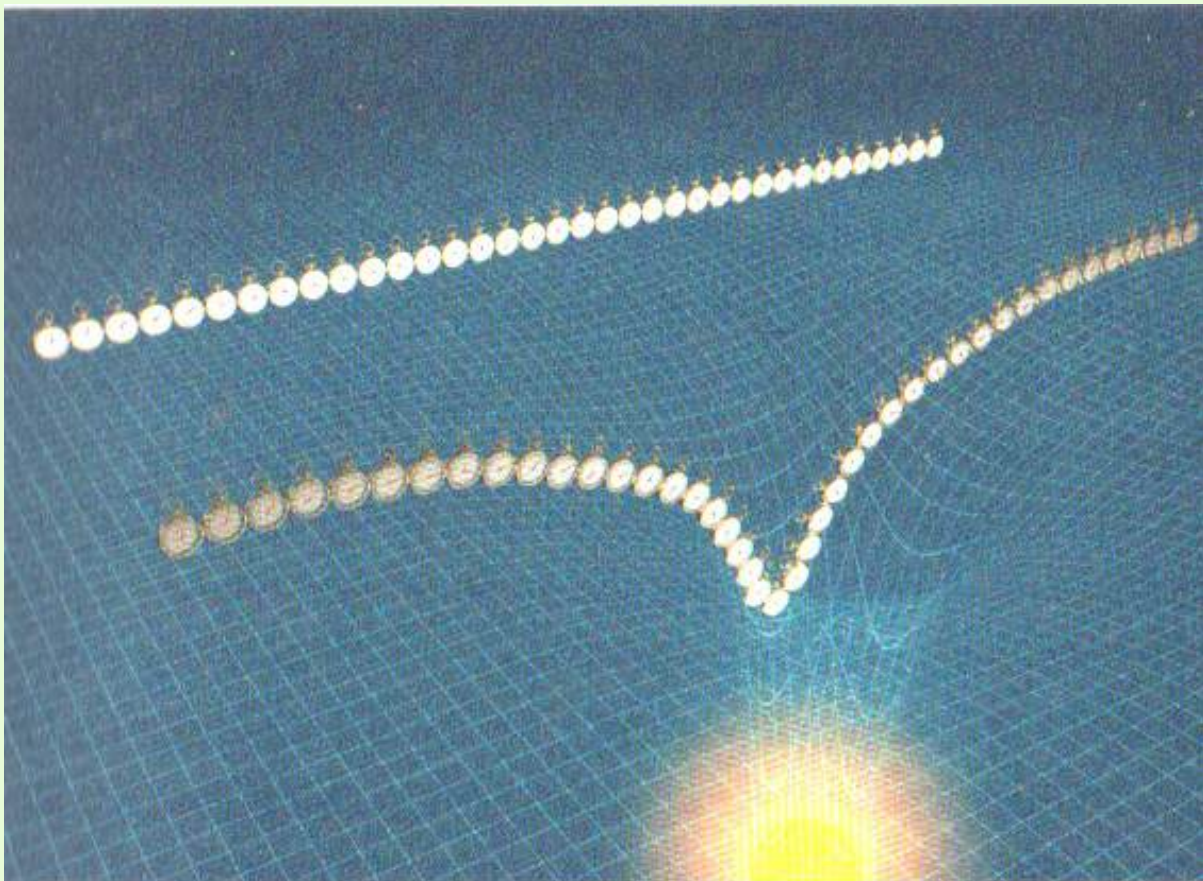
(Dit druist in tegen de relativiteitstheorie, die zegt dat niets sneller dan het licht beweegt.) Maar die inflatie verliep niet volledig *uniform*. Onregelmatigheden hebben geleid tot minuscule variaties in de temperatuur van de achtergrondstraling. Vóór de inflatie had het extreem kleine jonge heelal tijd genoeg om te komen tot een vrijwel uniforme temperatuursverdeling.

De theorie van de inflatie roept echter weer een ander probleem op: dat van een uitzonderlijke configuratie van de begintoestand.

De begintoestand.

De zwaartekracht trekt de tijd en ruimte krom.

Bij lage snelheden en een zwakke zwaartekracht spreken we apart over tijd en ruimte. Als tijd en ruimte verstrengeld raken, wordt kromming, dus verlenging en verkorting mogelijk.

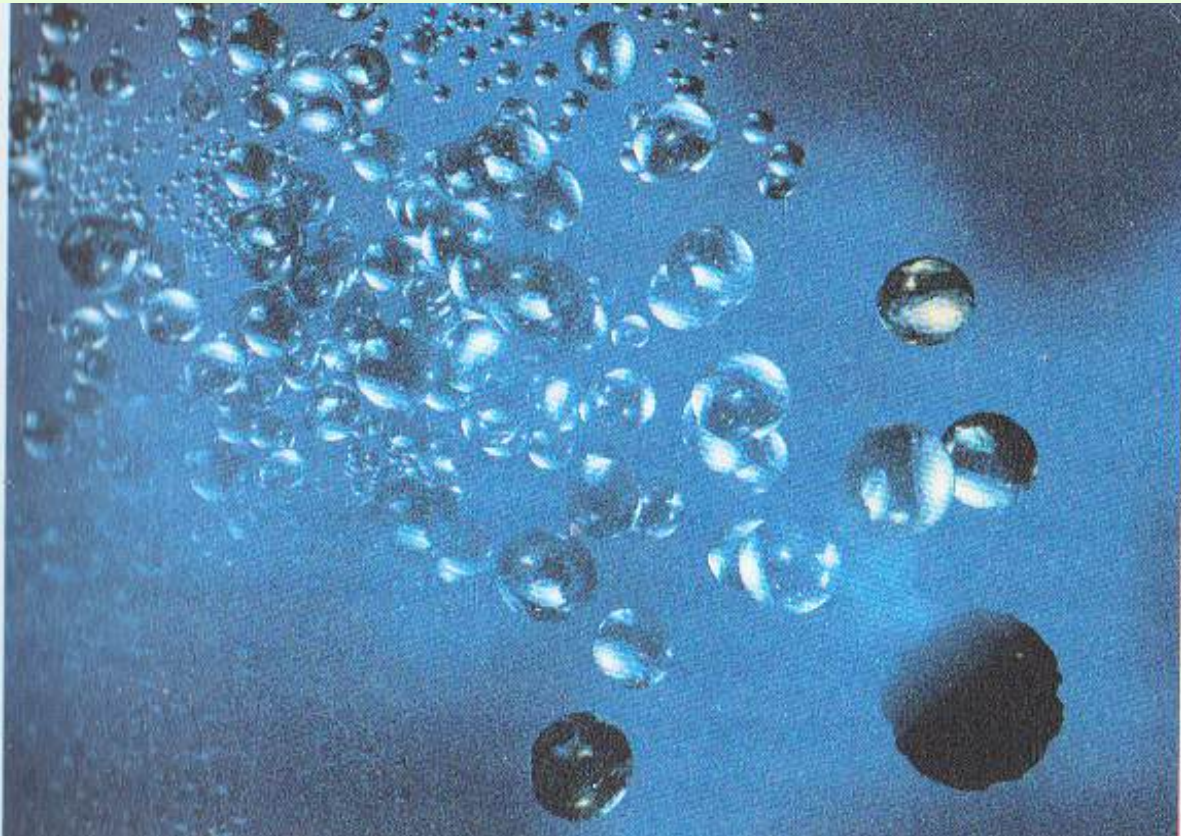

Materie en energie krommen de tijd, waardoor de tijdsdimensie zich 'vermengt' met de ruimtedimensies

Voegen we de kwantumtheorie bij de relativiteitstheorie (waarbij tijd nog altijd gescheiden was van ruimte en dus een begin en einde moest hebben óf eeuwig doorging), dan wordt de kromming zó extreem dat tijd zich als een andere ruimtedimensie gedraagt. Het heelal heeft dus geen begin, als begrip. Dit is voorbij onze ervaring, maar niet voorbij onze verbeelding, of onze wiskunde. Vergelijk het begin van het heelal met de zuidpool van de aarde, waarbij de breedtegraden de rol van de tijd spelen. Het heelal begint dan als een punt op de zuidpool, maar de zuidpool is een punt als alle andere punten. De vraag wat er vóór het begin van het heelal gebeurde is even zinloos als de vraag wat er ten zuiden van de zuidpool ligt. In dit beeld heeft de tijdruimte geen grens: dezelfde natuurwetten die elders gelden, gelden ook op de zuidpool. Dit idee dat geschiedenissen gesloten oppervlakken zonder grens zijn, heet de *no-boundary-conditie*, oftewel geen-grens-conditie.

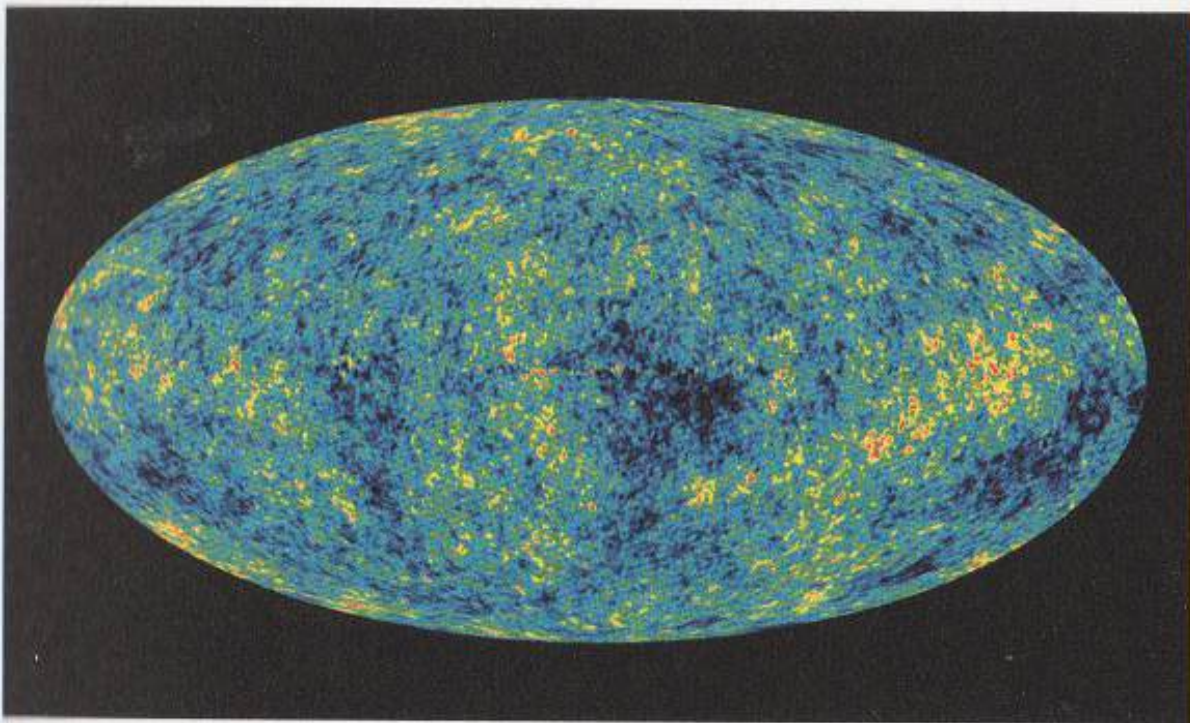
Het begin van het heelal gehoorzaamt aan wetenschappelijke wetten.

Bij het onderzoek van materiedeeltjes die werden afgevuurd op de wand met de twee spleten, ging het deeltje van A naar B. Maar deze methode geldt niet voor het heelal als geheel, want die heeft geen punt A. Dit betekent dat het heelal spontaan is begonnen en elke mogelijke geschiedenis kan hebben, die voldoet aan de geen-grens-conditie. De meeste geschiedenissen corresponderen met andere heelallen. Sommige heelallen lijken op de onze, de meeste zijn totaal verschillend. Verscheidend in hun oegenschijnlijke natuurwetten. Dit leidt tot het concept van het multiversum.

Vergelijk de uitdijning van het heelal even niet met de ballon, maar met het oppervlak van een luchtbel. Luchtbellens in kokend water als beeld van de kwantumschepping zijn miniheelallen. Ze verschijnen en verdwijnen. Een paar bellens overleven. Dijen steeds sneller uit. En bereiken een toestand van inflatie.

Uitdijning is een gevolg van inflatie. Deze is niet geheel uniform verlopen. In de padintegraal heeft één volledig uniforme en regelmatige geschiedenis de grootste waarschijnlijkheid, maar veel andere geschiedenissen, die een heel klein beetje onregelmatig zijn, hebben een waarschijnlijkheid die bijna even groot is. Daarom voorspelt inflatie dat het jonge heelal waarschijnlijk een heel klein beetje niet-uniform is, wat in overeenstemming is met de kleine variaties in de intensiteit van de kosmische achtergrondstraling.

Deze foto van de hemel werd in 2010 gemaakt aan de hand van zeven jaar van WMAP-gegevens. Ze toont 13,7 miljard jaar oude temperatuurschommelingen in de vorm van kleurverschillen. De getoonde schommelingen corresponderen met temperatuurverschillen van minder dan een duizendste graad Celsius. Maar zij zijn de zaden waaruit de sterrenstelsels zijn ontstaan.

In een homogeen en uniform heelal gebeurt niets. Maar als er gebieden zijn met een iets hogere dichtheid dan andere, dijen ze iets minder snel uit als gevolg van de onderlinge aantrekkingskracht van de materiedeeltjes. Wanneer materie door de zwaartekracht langzaam naar elkaar toetrekt, stort ze uiteindelijk in elkaar om

sterrenstelsels en sterren te vormen, wat weer kan leiden tot planeten en in tenminste één geval tot mensen.

De klassieke kosmologie geeft het heelal één geschiedenis en volgt de ontwikkeling bottom-up.

Nu bepalen we de kans dat het heelal zich in een bepaalde toestand bevindt door een optelling te maken van alle geschiedenissen die voldoen aan de geen-grens-conditie en eindigen in de toestand in kwestie: top-down. Er zullen verschillende geschiedenissen zijn voor verschillende mogelijke toestanden van het huidige heelal, afhankelijk van wat er gemeten wordt. Wij scheppen de geschiedenis door onze waarneming, in plaats van dat de geschiedenis ons schept.

En wij zijn alleen geïnteresseerd in geschiedenissen met drie grote ruimtedimensies, ook al is de kans op heelallen met een ander aantal grote dimensies vele malen groter. Grote dimensies. En de opgekrulde dimensies? De interne ruimte is bepalend voor natuurkundige grootheden als de lading van het elektron of de aard van de interacties tussen elementaire deeltjes. Maar er bestaan 10^{500} interne ruimten. Maar dat is niet van belang. Wij hebben een standaardmodel waargenomen die ons heelal beschrijft.

De relatieve kans op naburige vergelijkbare heelallen is wel belangrijk. Zij hebben kleine onregelmatigheden. De achtergrondstraling die van alle kanten op de aarde afkomt laat deze kleine onregelmatigheden zien. Zij zijn precies in overeenstemming met de algemene eisen van de inflatietheorie. Preciezere metingen zijn echter nodig om de top-downtheorie volledig van andere te onderscheiden en haar te ondersteunen of te weerleggen.

Heelallen waarin leven zoals het onze kan voorkomen zijn zeldzaam.

Als ons heelal maar een klein beetje anders was geweest, hadden wij nooit bestaan.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Zondag 1 december 2024

Gisteren Georges weer ontmoet in Utrecht.

We doen een poging om bij elkaar te komen, we zijn van goede wil, maar een zekere spanning krijgen we niet weg.

Steeds moet ik denken aan Claus, die dichtte:

(geparafraseerd) Bij het afscheid wees ik naar de maan.
 Hij bleef kijken naar mijn vinger.

Het gesprek stuitert telkens heen en weer van onderwerp naar zelfonderzoek.

Voorbeeld. We spreken over emoties. Belangrijk voor Georges. Hij wil via zijn opleiding in Arnhem erachter zien te komen wat de symptomen van zijn lichaam die hem meer vertellen over de emotie, voor hem onbewust, die bij hem de boventoon voert.

Nadat ik hem verteld heb dat wij hetzelfde hebben geprobeerd bij het *Roy Hart Theatre* in Zuid-Frankrijk, maar dan via de stem. Aan de piano. Georges heeft daar herinneringen aan, Mira en hij bivakkeerden op camping *La Pommeraie*. Een begrip. Daarna vertelde ik dat ik veel steun had aan het oude Griekse verhaal van Hippolytos, de man met zijn paard aan het strand reed tot een enorme golf, opgewekt door een stier, hem uit het zadel wierp. Het paard Emotie overweldigt de man Rede. Georges zei: ik heb het gevoel dat ik een advies krijg. Vind ik niet fijn. Hij schiet in de bekende afweer.

En ik, als ik rustig ben, merk dat ik weer te vlug, te gretig ben geweest.
Hij is met zelfonderzoek bezig.
Ik moet hem langer volgen.
Hij moet zelf ontdekken en, als hij wil, vertellen wat hem scheelt.

Omdat hij verspreide opmerkingen maakte over de emotie 'verdriet' en over Martijn, die met een vriend op stap was, beving mij vannacht de gedachte dat hij tobt over zijn huwelijk. Zojuist schreef ik hem de volgende mail:

Georges,

Omdat ik gisteren even tijd had, las ik het gedicht van Hanny Michaelis, dat geschreven stond op een van de wanden in de grote hal van het centraal station in Utrecht.
Het ontroerde me. Even voelde ik tranen. Verdriet om een tijd die niet ver weg meer is voor Heleen of mij.

Nacht: veilige overkapping
waar de droomtrein te wachten staat
die me naar jou terugbrengt
door een tunnel van slaap

Samen gaan we het pad
naar de zee, blauw
en warm onder de zon
van een voorbije zomer

Maar altijd rijdt de trein
terug naar het lege perron
van een dag zonder jou

Vraag: heeft het gedicht ook rechtstreeks betrekking op jou?

Ad

O jee! Is dit geen blunder? Ben ik nu niet weer veel te vlug?

Leer ik ooit?

Of ben ik juist eindelijk doortastend en komen we op het punt waar we zijn moeten?

Dezelfde dag, om 22:08 kwam al zijn antwoord:

Mooi gedicht. De twee zinnen 'die me terugbrengen naar jou' en 'van een voorbijzomer' raken me. Verder voel ik niet echt dat het rechtstreeks betrekking op mij heeft. Ik ben wel eens melancholisch over dat sommige dingen (bv uit mijn jeugd) nooit meer terugkeren. Maar dat gaat niet echt over 1 persoon of over een geliefde.

Ik heb me vergist. Georges reageert niet gestoken, maar heel rustig. En uit niets blijkt een acute crisis met Martijn.

En ik ben nog iets vergeten te vermelden wat me niet is ontgaan. Na de vorige ontmoeting op 16 november, appte Georges: "Pap, was leuk om je te zien." Ik denk onmiddellijk terug aan "ik voel geen drang om je te zien."

Schreef hij dit opzettelijk?

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Donderdag 5 december 2024

Gisteren plaatste Marcel van Zanten voor mij onverwacht een heel prettige reactie op mijn blog-*bericht 10 over Heleen en mij*.

Meteen vond ik het jammer dat Jacqueline en hij geen lid waren van de spelersgroep van *De Vossejacht*, het stuk waarover ik 6 artikelen schreef.

Zij zaten in *De Bruid in de Morgen*.

Dus. Daar gaan we voor een volgend artikel:

Bericht 17: *Een Bruid in de Morgen* - Marcel en Jacqueline, over hoe het begon

Iedereen die een geliefde heeft met wie hij of zij samenleeft, herinnert zich het moment waarop de een de ander voor het eerst 'zag'.

Zulke herinneringen heb ik ook in het theater van sommige spelers.

Het gebeurde tijdens een slotavond voor cursisten van Heleen in de Werkplaats aan de Groesbeekseweg. Het moet begin 1993 zijn geweest.

De zaal stroomde vol. Ik zat achterin, zonder functie, keek toe op mijn gemak. Vóór mij op enige afstand zaten op een blok een jongen en een meisje - ik keek ze op de rug -, die heel geanimeerd met elkaar praatten, af en toe lachten, duidelijk plezier hadden in elkaars gezelschap. Ik was gecharmeerd. Toen viel het kwartje. Daar zit het koppel dat ik zoek: Thomas en Andrea, de broer en zus in *Een Bruid in de Morgen*, dat ik zo graag zou willen opvoeren.

En toen. En toen.

Toen heb ik ze aan het eind van de avond gevraagd voor die rollen en ze waren volgens mij meteen enthousiast.

Dat beeld van die twee, die ik zag op de rug, vergeet ik niet.

Ze zijn nu getrouwd, hebben twee volwassen zoons, Jolan en Robin. We zien hen, af en toe. Onlangs hadden we een zeer openhartig gesprek. Zij vertelden mij dat Jacqueline op datzelfde moment een vaste relatie en zelfs trouwplannen had en dat Marcel net een ernstige persoonlijke crisis had doorgemaakt, en net bezig was uit een diep dal te klimmen. Ik wist nergens van. Zo gaat dat.

Voor Marcel kwam die rol kwam als geroepen. Hij had iets omhanden wat hem boeide, maar het toeval wilde dat de door Thomas uitgesponnen fantasiewereld hem ook nog eens op het lijf geschreven was.

Hoor hoe Hugo Claus het personage Thomas beschrijft:

Thomas draagt ook een pull-over (i.e. net als zijn zus Andrea), zonder hemd. Hij is *niet achterlijk*, maar een beetje vreemd. Ziekelijk gevoelig. Soms dikhuidig, soms uitermate kwetsbaar. Even trager, maar fantastischer dan Andrea. Hij spreekt met handbewegingen.

Een jongen als Thomas bestond echt. Claus had hem geobserveerd vanuit zijn boerenhoeve, het was zijn buurjongen. De iets oudere zus bestond ook echt. Zij kwamen als Bennie en Ana terecht in zijn eerste roman *De Metsiers*.

Wat Bennie en Thomas precies mankeerden weet ik niet, wel durf ik te zeggen dat het tekort dat zij hebben aan werkelijkheidszin gecompenseerd wordt door een bovengemiddelde, tegen het ziekelijke grenzende fantasie. In het echte leven loopt zo'n jongen gevaar en moet beschermd worden. Zijn leven lang. Hugo Claus begreep dat. Hij toont een moeder die weet dat haar jongen onder de pannen moet zijn, vóórdat zij dood is en omdat haar gezin straatarm is - het stuk speelt eind-veertiger jaren van de vorige eeuw -, probeert zij hem 'op tijd' te koppelen aan een nicht, die weliswaar rijk is, maar totaal verwend en niet in staat een man te boeien. Het loopt dus faliekant mis.

Voor mijzelf heeft *Een Bruid in de Morgen* een lange geschiedenis.

Ik maakte kennis met het stuk in 1970 bij de Nijmeegse amateurgroep *Phoenix*, geleid door Wim Princen. Het jaar daarvoor hadden wij het middeleeuwse *abele* spel *Lanceloet van Denemerken* gespeeld, en wel in de oorspronkelijke taal, wat toen nog kon (!).

Ik was zó gegrepen door het toneel, dat ik besloot alle repetities bij te wonen van *Een Bruid*, van de zijkant, zonder er zelf een rol in te spelen. Ik wilde de regisseur aan het werk zien. En wat mij in hevige mate boeide was het spel tussen de broer en zus, op de slaapkamer van de zus, waar zij hun eigen wereld schiepen, volkomen verschillend van die van de volwassenen, die in de woonkamer verbleven.

Het boeide mij ook, omdat ik nooit zusjes had gehad en heel weinig van meisjes en vrouwen afwist. Voor mij ging een nieuwe wereld open.

Een paar jaar later werd ik zelf regisseur bij de Hatertse amateurgroep *Calderon*.

Omdat ik *Een Bruid* inmiddels door en door kende, durfde ik het op het repertoire te nemen. Het werd een groot succes. *Calderon* haalde voor het eerst de hoofdprijs in de gemeente Nijmegen. In die tijd waren toneelgroepen met elkaar in de race, toneelstukken werden uitgebreid gerecenseerd in *De Gelderlander*.

Het grootste genoegen was voor mij het regisseren van Thomas en Andrea.

Ik bekeek het stuk helemaal vanuit het perspectief van de opgroeiende kinderen.

Voor de moeder had ik geen goed woord over. Het koppelen van Thomas aan nicht Hilda vond ik misdadig. Het had met liefde immers niets te maken.

Dat veranderde, toen ik het stuk in 1993 opnieuw op het repertoire nam. Ik kreeg veel meer begrip voor de moeder - zeer natuurlijk gespeeld door Ria Kieboom -, ik snapte dat Thomas voor haar een bijna onoplosbaar probleem was, en niet Hilda *in die tijd* de enige mogelijkheid. En in feite handelde ze ook tegen beter weten in. Ik kon het stuk van twee kanten bezien, vanuit twee perspectieven.

En dit veranderde opnieuw, onlangs, toen Marcel mij vertelde over zijn benarde toestand van toen. Het gebrek aan een eigen identiteit, en het gemak waarmee hij een rol aannam, kwam dicht bij de kinderlijke geest van de 18-jarige Thomas, die nauwelijks grip had op de werkelijkheid en ook vluchtte in de verbeelding. Bij Thomas was de kwaal blijvend.

Claus is steeds gefascineerd geweest door karakters die in hun ontwikkeling achtergebleven zijn. Zij leven in hun eigen wereld, reageren impulsief, hetgeen hen kwetsbaar maakt voor een buitenwereld, die hen niet begrijpt of kwaad gezind is. Voor de meeste volwassenen lijken zij onschuldig en vertederend, maar Claus ziet niet over het hoofd dat ze onverwacht gewelddadig kunnen zijn. (Vgl. Jaak in de roman *Het Verlangen*, 1978).

Zo ook Thomas. Het wordt terloops door de moeder gezegd in het begin van het derde bedrijf. De situatie is zo: de moeder heeft ervoor gezorgd dat Hilda en Thomas op het kamertje van Andrea zijn. De koppeling, die zij in haar hoofd heeft, mislukt volkomen. Thomas vlucht in paniek uit huis. De beduusde Hilda wordt door de moeder naar de huiskamer geleid en gekalmeerd:

DE MOEDER [*leidt Hilda naar de sofa. Zij blijft rechtstaan. Hilda bedaart*]
De jongen was beter in het gesticht gebleven voor een tijdje, dan was hij misschien helemaal genezen van zijn nukken. Weet je dat wij hem eens weggebracht hebben?

HILDA [*veegt haar tranen weg*] Neen.

DE MOEDER **Op een nacht heeft hij het appartement van dokter Bondy in brand gestoken en toen de ruiten ingegooid bij de bakker.** Omdat zij hem geplaagd hadden, alle twee, zei hij. Alle mensen uit de buurt hebben een petitie ondertekend en naar de politie gebracht om hem weg te krijgen.

HILDA De mensen zijn slecht, tante.

DE MOEDER Wij hebben hem naar Winteren moeten brengen naar het gesticht der Kinderen van Maria, waar de minderjarigen... die... zo... zijn ondergebracht worden. Het was een zomerdag, ik herinner het mij zo goed, het was een van de vreselijkste dagen van mijn leven, de hitte zat in de lucht en wij liepen door het koren, op een landweg, want het gesticht ligt midden in de velden, de oudste kinderen werkten er op het

land, en *hij* liep vooruit en schreeuwde en zweette, lachte, want hij was zo blij, zo blij dat hij naar school mocht. Maar toen hij ineens achterblijven moest tussen de twee zusters die hem vasthielden en hij naar ons omkeek, die bij de deuropening stonden, besepte hij het ineens en hij huilde, o Hilda, mijn hart brak, hij tierde en de Zusters moesten er twee mannen bij halen.

HILDA Oh.

DE MOEDER Het heeft niet geholpen, want dezelfde week liep hij weg. Wij hebben hem schuilgehouden gedurende twee maanden, en toen ben ik bij de bureu geweest, één voor één, en ik heb beloofd dat hij zich rustig zou houden van nu af aan. **En alles betaald bij dokter Bondy en de bakker.** Wij hadden het hart niet om hem terug te sturen, want anders was hij misschien wel naar het groot gesticht van Oostveld gestuurd waar zij... de echte... onderbrengen. Maar de bureu wenden langzamerhand aan hem. Niemand plaagt hem meer nu, ik weet niet waarom. Het is maar goed ook, want als hij opgehitst wordt, is hij als razend...

HILDA Ik heb hem niet opgehitst, tante.

Gedeeltes uit het stuk heb ik voor dit artikel opnieuw gelezen. Voor de zoveelste keer het droevige slot, hoe ontroerend. Ik herken de sfeer uit mijn vroege jeugd. Hoe kon een 23-jarige jongen dit schrijven.

🐼 🐼 🐼 🐼 🐼 🐼

Maandag 9 december 2024

Overal verschijnen weer de kerstbomen.

Het is bijna 5 uur. Vanuit mijn raam zie ik de smalle, verlichte kegel vóór het OBG.

Waarom word ik er treurig van?

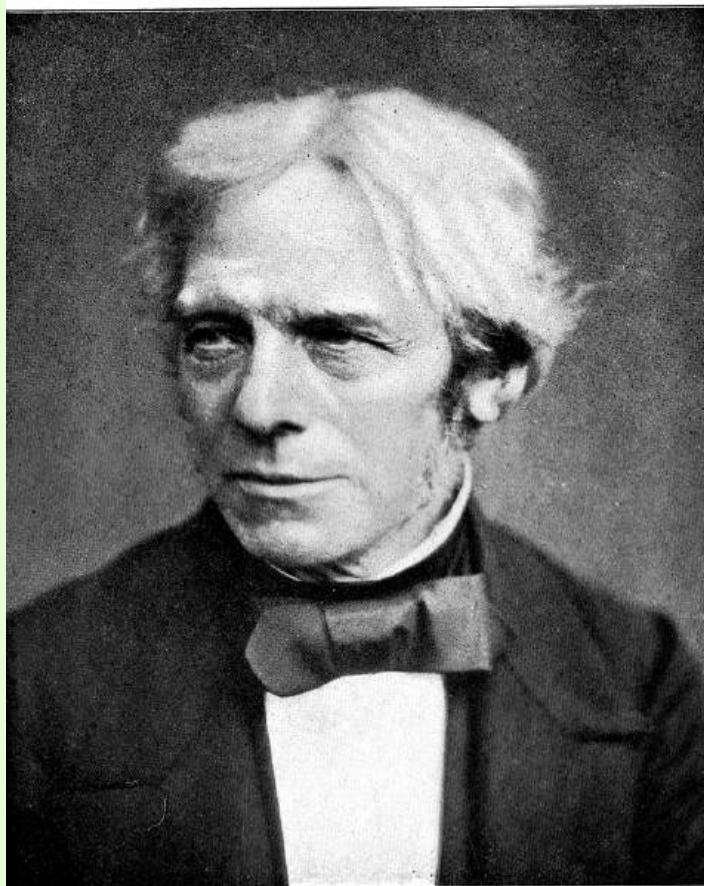
Vroeger stond Kerstmis in het teken van gezelligheid, zang, iets lekkers eten.

Nu vraag ik: hoeveel kerstbomen nog te gaan?

Zaterdag 14 december 2024

Wat mijn vader vertelde over de bliksem, en de beschermende mantel, gevormd door de Waalbrug, heet De kooi van Faraday, genoemd naar Michael Faraday, een kooivormige constructie van elektrisch geleidend materiaal, zoals koper of ijzer, die ervoor zorgt dat statische elektrische velden niet tot binnen de kooi kunnen doordringen. De kooi is wel doordringbaar voor statische magnetische velden zoals het aardmagnetisch veld. De kooi biedt bescherming tegen statische ontladingen zoals bliksem.

Michael Faraday, (1791 – 1867)

Michael Faraday (rond 1860)

was een Brits natuur- en scheikundige. De natuurkundige William Henry Bragg, winnaar van de Nobelprijs in 1915, kenmerkte Faraday als volgt: "Prometheus heeft, zegt men, ons mensen het vuur geschonken; aan Faraday danken wij de elektriciteit".

Hij toonde aan dat er een verband bestaat tussen licht, magnetisme en elektriciteit, algemeen bekend als elektromagnetische straling.

Faraday trad in 1821 in het huwelijk met Sarah Barnard (1800-1879), die hij had ontmoet tijdens een bijeenkomst van de Sandemanian kerk. Het huwelijk zou kinderloos blijven. Ondanks zijn grote wetenschappelijke prestaties koos Faraday ervoor om een heel eenvoudig en vroom leven te leiden. Veel eerbewijzen waarmee anderen hem wilden overladen wees hij nederig af. Consequent, doch beleefd wees hij een ridderschap van koningin Victoria af omdat hij "gewoon meneer Faraday" genoemd wilde blijven.

Begin 1855 verslechterde zijn mentale gezondheid. Zijn geheugen ging daarna zó snel achteruit dat hij steeds minder onderzoek kon doen. In 1865 ging hij officieel met pensioen. Echter terugvallen op spaargeld kon hij niet want zijn religie stond niet toe

dat men geld spaarde. Al het verdiende geld moest worden verdeeld onder de behoeftige leden van de Sandemanian kerk. Vanwege zijn verdiensten voor het Britse koninkrijk verleende prins Albert Faraday het recht om gratis gebruik te maken van het Grace and Favor House te Hampton Court Palace, in het westen van Londen.

De laatste jaren van zijn leven kon Faraday zich nauwelijks meer bewegen en spreken. Hij overleed op 25 augustus 1867. Hij had een laatste rustplaats verdiend in de Westminster Abbey, maar prefereerde een eenvoudige begrafenis op het Highgate kerkhof in het noorden van Londen.

Nu ik dit zo heb nageslagen, besef ik dat Faraday voor mijn vader en opa de grote held moet zijn geweest, als wetenschapper en persoon. Zoiets als Claus voor mij.

🌹 🌹 🌹 🌹 🌹 🌹

Maandag 16 december 2024

Beste Fred,

Ik heb *Het Grote Ontwerp* van Stephen Hawking en Leonard Mlodinov gelezen, het boek dat jij vertaald hebt uit het Engels en ik moet zeggen dat ik grote bewondering voor je heb, dat je dit als leek hebt aangedurfd, zonder een gedegen natuurwetenschappelijke opleiding. Ik had het niet in mijn hoofd gehaald.

Ik moet beginnen met te schrijven dat het boek me in het begin moedeloos maakte. Wie moet er niet wennen aan het idee dat het woord 'heelal' ook een meervoud heeft?

Heelallen, wen er maar aan. Het associeert naar lallen, zodat je gemoed er niet beter op wordt. Dat aardbolletje, waarop je leeft, wordt kleiner en kleiner. Wat maakt het uit wat je doet, en waar máák je je nog druk om. Bovendien gaat zoveel je boven de pet. Je léést wel wat er geschreven staat, maar er schampt zoveel langs je af, het ontbreekt je aan een voorbereidende denkgereedschapskist, terwijl je vaak gedacht hebt dat die kist van jou toch zeker niet leeg was. Nou, daar kom je gauw achter. Je dénkt dat je veel weet, omdat je heel weinig op de proef gesteld wordt, omdat natuur- en scheikunde geen rol spelen in jouw dagelijks leven.

Maar toch, zoals in mijn geval: je legt het boek niet weg. Je hebt geduld. Gaandeweg ontstaat er een zekere vertrouwdheid met termen, die traag

enige notie bij je teweeg brengen. Af en toe begin je ook iets te begrijpen. En dan krijg je moed.

Want hoe spannend het verhaal over bij voorbeeld het ontstaan van ons heelal ook is - ik heb het boek niet een, maar drie keer gelezen - alleen de aller allerbesten begrijpen waarschijnlijk dat het allereerste begin een kwantumgebeurtenis moet zijn geweest, waarbij tijd en ruimte - voor ons twee zeer onderscheiden begrippen - zó intens verstrengeld zijn geweest dat tijd zich gedroeg als een vierde ruimtedimensie en dus geen beginpunt heeft gehad (p. 148 - 152).

Een ander duizelingwekkend en haast niet te begrijpen idee is van Richard Feynman: zijn padintegraal laat een kwantumdeeltje, dat van punt A naar B gaat, alle mogelijke geschiedenissen hebben, zodat zo'n deeltje *tegelijk* door twee openingen in een muur kan gaan. (p. 72 - 74).

En zijn we in de geen-grens-conditie beland, dan komen we tot het concept van het Multiversum, de opvatting dat piepkleine heelallen vanuit kwantumfluctuaties spontaan uit het niets zijn verschenen en op elke mogelijke manier. (p. 154 - 155).

Maar alles went, ook dit.

We bevinden ons hier in een domein dat volstrekt buiten elke ervaring ligt en alleen bereikbaar is met een krachtige verbeelding én de wiskunde.

Terwijl we er juist sinds Galileï en Copernicus van overtuigd waren geraakt dat elke theorie getoetst moest worden aan waarneming, en niet los daarvan!

Gelukkig overbruggen de schrijvers de kloof enigszins met behulp van beelden. De vraag naar wat er was vóór het begin, maken zij overbodig door haar te vergelijken met de vraag: wat ligt er ten zuiden van het zuidelijkste puntje van de zuidpool? En het ontstaan van de heelallen vergelijken zij met de vorming van luchtballen in kokend water: de meeste belletjes verdwijnen meteen weer, maar in de heelallenwereld bereiken enkele "een kritische omvang, dienen vervolgens inflatoir uit en vormen soms (als gevolg van kleine onregelmatigheden in temperatuur en dus dichtheid van materie, zodat zwaartekracht deze materie in elkaar doet storten) sterrenstelsels, sterren, planeten en in tenminste één geval wezens zoals wij." (p. 155).

Is dit fascinerend, of niet?

Nog één voorbeeld van een totale omkering in het denken: de geschiedenis van ons heelal wordt niet meer bottom-up bepaald, als iets unieks, maar top-down en dus afhankelijk van de waarnemer. Hij constateert dat we in een heelal leven met drie ruimtedimensies, zodat hij van alle heelallen uitsluitend geïnteresseerd is in de

geschiedenissen van heelallen met drie ruimtedimensies.

Hst 1: Het mysterie van het bestaan.

Het gaat de schrijvers om een mysterie dat opgelost moet worden, en niet gekoesterd, zoals ik soms om me heen hoor.

Hst 2: De wetten van de natuur.

Vanaf Thales van Milete (624 - 546 v. Chr.) maakt de notie van een heerschappij van de goden geleidelijk plaats voor een concept van een heelal dat gehoorzaamt aan de wetten van de natuur.

Het Ionische idee dat het heelal niet antropocentrisch is, verdween uit zicht, tot het twintig eeuwen later door Galilei weer werd verkondigd.

Descartes (1596 - 1650) heeft als eerste het moderne concept van natuurwetten geformuleerd. Ook het begrip 'beginconditie of -toestand'.

Pierre-Simon marquis de Laplace (1749 - 1827) verwoordde het wetenschappelijk determinisme, waartoe ook de mens behoorde. Dit werd ontkend o.a. door Descartes, voor wie de ziel gevrijwaard was van de natuurwetten. De mens had dus toch een vrije wil.

De auteurs van ons boek geloven niet zo in de vrije wil, maar vinden het begrip wel een bruikbare notie in de praktijk. Maar voorspellen kun je er niet mee, en aangezien de mens zo vaak een irrationeel wezen is, "is het zo'n zootje in de wereld".

Dit boek gaat uit van het wetenschappelijk determinisme, hetgeen impliceert dat er geen uitzonderingen op de regel zijn. De vraag blijft of er wel een objectieve werkelijkheid bestaat.

Hst 3: Wat is werkelijkheid?

De vis in de vissenkom formuleert zijn eigen *geldige* kijk op de werkelijkheid.

Bezwaar 1: de vis is niet geëvolueerd om in een kom te leven en sterft een onherroepelijk langzame dood. Eindelijk een wethouder die probeert vanuit de vis te denken, als is het een eerste stap.

Bezwaar 2: stel dat sommige mensen nog steeds zouden denken dat de aarde plat was, of dat sommigen nog steeds geloofden in het ptolemeïsche

model, met de aarde als stil middelpunt, dan ontstaat er een conflict, waarbij we toch mogen hopen dat die mensen zich op democratische manier voegen naar de modernere opvatting. De eigen waarneming dat de aarde stil staat, moet toch wijken voor die van de telescoop?

Wij zouden virtuele verzinsels kunnen zijn van buitenaardse wezens of intelligente computers en welke werkelijkheid is dan de 'echte'? Ik meen: als wij totaal gebonden zijn aan ons systeem, of werkelijkheid, merken we niets van een ander systeem, maar wij hebben een geest, een fantasie, waarmee we virtueel wél buiten onze eigen werkelijkheid kunnen treden.

Schrijvers gaan uit van een 'modelafhankelijk realisme', omdat er geen "beeld- of theorieonafhankelijk concept van de werkelijkheid bestaat". Dus geen concept, onafhankelijk van de waarnemer, objectief, zoals de klassieke wetenschap redeneerde.

De menselijke hersenen verwerken de ruwe gegevens die ze van de ogen krijgen: een grofkorrelig beeld met een gat erin (waar de oogzenuw vastzit aan het netvlies). Ze vullen lacunes op door middel van interpolatie. Ze verwerken de tweedimensionale gegevensreeks van het netvlies tot een driedimensionaal ruimtelijk beeld.

Het modelafhankelijk realisme beslecht de strijd tussen realisten en antirealisten (p 52, alleen materie, of alleen geest en ideeën) en laat waarneming steeds beslechten, al kan de waarneming indirect zijn, zoals bij elektronen. Of een ander subatomair deeltje als een quark.

Zo'n concept of model is goed als het:

1. elegant is;
2. weinig willekeurige of onbepaalde parameters bevat;
3. overeenstemt met en een verklaring geeft voor alle waarnemingen;
4. gedetailleerde voorspellingen doet over toekomstige waarnemingen, die het model bevestigen als ze blijken te kloppen en weerleggen, als dat niet zo is.

Het boek faalt waar het de overgang aanstipt van natuur en lichaam naar geest. Het blijft hangen bij het begrip determinisme. En het verklaart de filosofie dood.

Zelfoverschatting. Men mist het begrip van wetenschapsfilosoof Daniel Dennett over "ontwerp zonder begrip", dus over hoe de evolutie heeft gewerkt. Nadenken over de ontwikkeling van het brein, brengt je bij het idee van de eigen verantwoordelijkheid en de vrije wil.

Het begin. Iets uit Niets.

Ik heb het gevoel dat het probleem van het begin, of de oorsprong, steeds verlegd wordt. We komen er niet uit. De vraag komt steeds weer terug: ja, maar hoe kwam dít begin dan, door wat werd dít dan veroorzaakt.

Als bij voorbeeld "uiterst kleine kwantumfluctuaties het begin zijn geweest van het ontstaan van ontelbaar vele kleine heelallen, komt toch weer de vraag: wat veroorzaakte dan die 'uiterst kleine kwantumfluctuaties', waar kwamen ze vandaan?

De schrijvers van het boek proberen de vraag overbodig te maken en lanceren de geen-grens-conditie. ?

Het begin wordt gekenmerkt doordat tijd zich als ruimte gedraagt.

Het is echter lastig om de kwantumtheorie toe te passen op het hele heelal, omdat wij als waarnemers deel uitmaken van het waargenomen systeem.

Indien je Feynmans methoden toepast op het heelal als geheel is er geen punt A.

We tellen dus alle geschiedenissen die voldoen aan de geen-grens-conditie bij elkaar op en komen uit bij het heelal dat wij vandaag waarnemen.

In deze opvatting is het heelal spontaan verschenen en op elke mogelijke manier begonnen. Wij zoeken uit wat ónze geschiedenis was.

Ik weet nog hoe op mijn middelbare school het probleem van Het Begin door de Jezuïeten werd omzeild. God was de Schepper van hemel en aarde. Maarrr, wie schiep God dan? Ik herinner mij de woorden van mijn godsdienstleraar Pater Steenwinkel letterlijk: God had als eigenschap "het leven in zichzelf te hebben".

God was er altijd geweest. Voor eeuwig en eeuwig.

En wij, leerlingen, geloofden. Nee, wij begrepen dit.

Wij begrepen ook dat deze retorische formule ons zou helpen bij de verdediging van ons geloof.

Iets uit Niets.

Dat kan niet.

Is dat "Niets" werkelijk Niets?

De term is dubbelzinnig. Het betekent ook 'spontaan'. Maar dat is niet hetzelfde als uit niets.

Dromen ontstaan ook uit het niets. In de slaap wemelen de neuronen onbekommerd door dankzij de rustige ademhaling en bloedsomloop. Plotseling schieten droombeelden te voorschijn, zomaar, uit het niets. Maar 'niets' is hier niet echt niets. Doen 'uiterst kleine kwantumfluctuaties' niet denken aan ons neuronengewemel? Uit het niets: ik denk dat de schrijvers van ons boek deze woorden gebruiken om aan te geven waar hun kennis ophoudt. Ik begrijp de geen-grens-conditie niet.

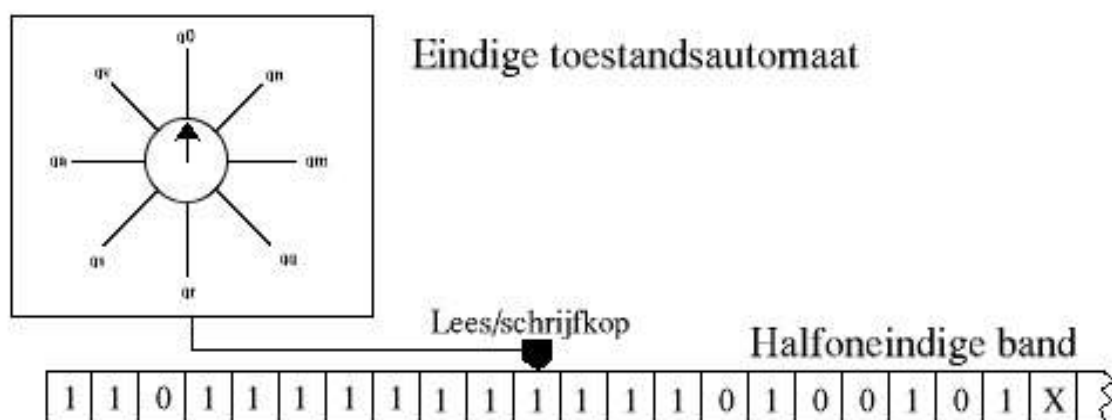
Alan Turing (1912 – 1954) was een Britse wiskundige, computerpionier en informaticus, mathematisch bioloog en logicus. Hij was zeer invloedrijk in de ontwikkeling van de theoretische computerwetenschap, door de concepten van algoritme en berekenbaarheid te formaliseren met de door hem ontwikkelde Turing-machine, waardoor hij kan worden beschouwd als een pionier van de moderne computer.

Een turingmachine bestaat uit twee onderdelen:

Een halfoneindige band (met een begin, maar van oneindige lengte, dus zonder einde), onderverdeeld in oneindig veel vakjes. Op elk moment is echter slechts een eindig deel van deze band beschreven.

Een apparaat met een lees/schrijfkop (een eindigetoestandsautomaat genaamd), dat de band kan lezen en erop kan schrijven.

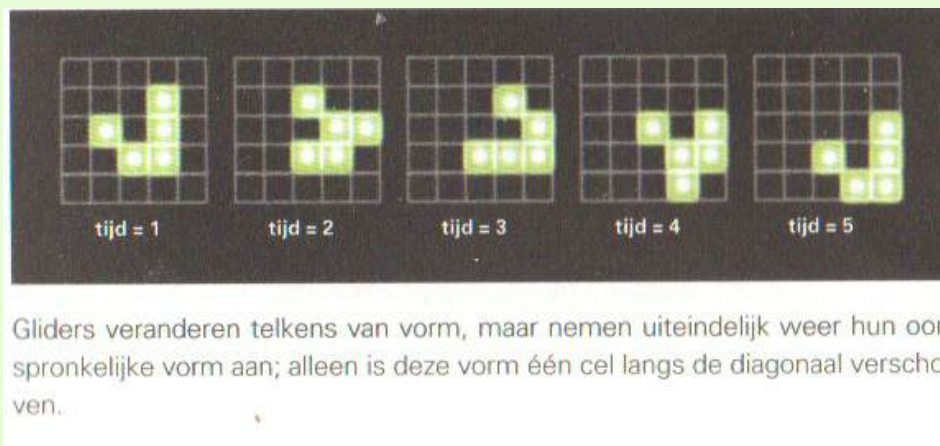

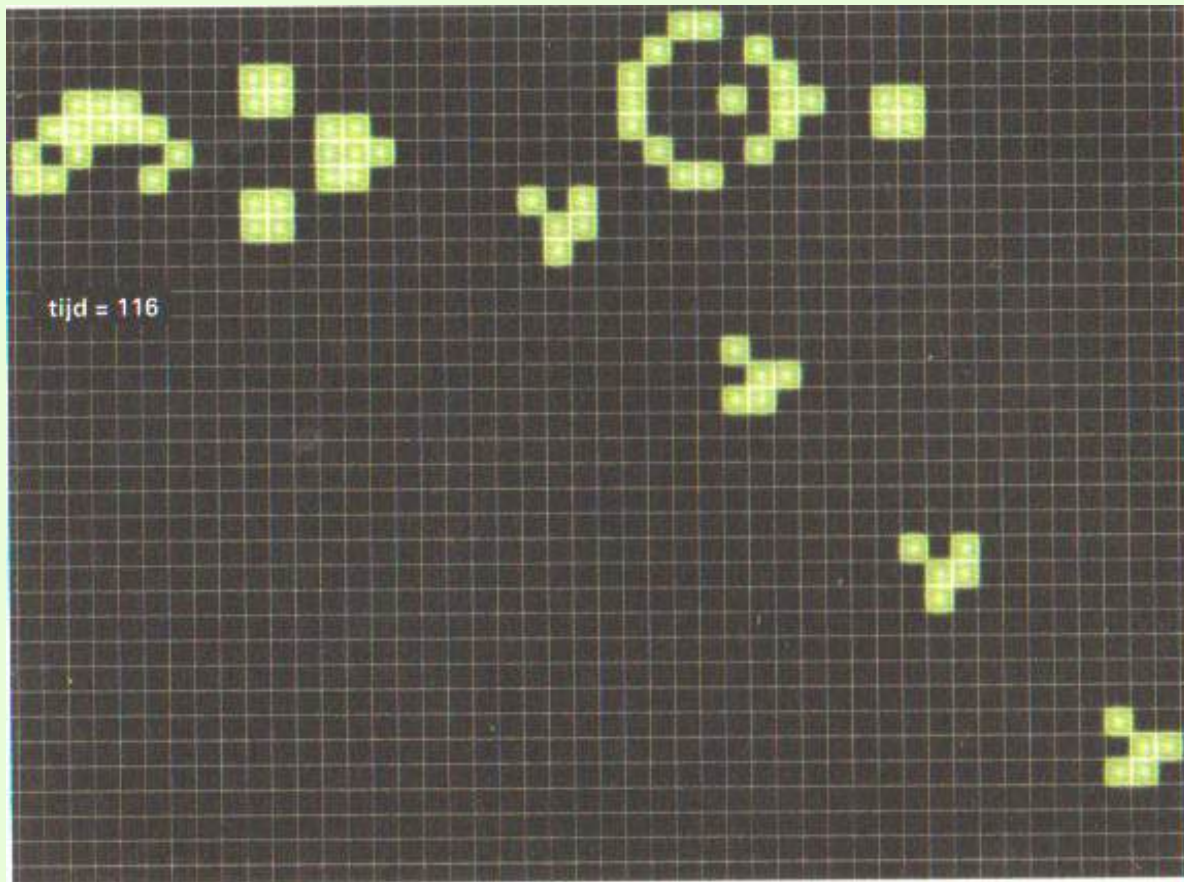
John Conway ((Liverpool, 1937 - Princeton, 2020), een wiskundige uit Cambridge.

Hij bedacht de *Game of Life*, een verzameling wetten die een tweedimensionaal heelal besturen. Het is een deterministisch heelal: heb je eenmaal een beginconfiguratie, dan bepalen de wetten wat er verder gebeurt.

Wat dit heelal interessant maakt is dat de fundamentele 'natuurkunde' ervan eenvoudig is, maar de resulterende 'scheikunde' ingewikkeld kan zijn. Zo bestaan er op grotere schaal gliders, blinkers, still-lifeblokken en op nog grotere schaal glider-guns: gliders, die niet van hun plaats komen, maar nieuwe gliders baren, die het nest verlaten en langs de diagonaal hun eigen weg zoeken.

In de loop van de tijd verandert de glider gun van vorm, baart een glider en neemt z'n oorspronkelijke vorm en positie weer aan. Dan wordt het proces tot in het oneindige herhaald.

Supersymmetrie.

Deze moet het probleem van de oneindigheden oplossen.

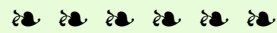
Dit gebeurt wanneer krachtdeeltjes en materiedeeltjes twee kanten van hetzelfde ding zijn.

Een materiedeeltje als een quark moet dus een krachtdeeltje als partner hebben, en omgekeerd.

De oneindigheden uit de gesloten lussen van krachtdeeltjes blijken positief te zijn, die van de materiedeeltjes negatief. Ze heffen elkaar op.

De berekeningen om erachter te komen of er in de superzwaartekracht niet-opgeheven oneindigheden overblijven, is voorlopig te ingewikkeld.

Toch zou superzwaartekracht wel eens het juiste antwoord kunnen zijn om de zwaartekracht te verenigen met de andere natuurkrachten.

Maandag 30 december 2024

Vanmorgen zaten we in de woonkamer te filosoferen. Ik had de boodschappen gehaald en we hadden een lijstje gemaakt van de warme maaltijden die we de komende dagen zouden eten. We lieten onze gedachten gaan over de kinderen, hoe de rollen langzaam waren omgedraaid, hoe zij zich ook om ons bekommerden en zorgen maakten.

Plotseling begon Heleen te huilen. En wat ik nooit eerder deed gebeurde: ik stond op en ging bij haar zitten, sloeg een arm om haar heen en troostte haar. Uit haar woorden maakte ik op dat ze een doel miste om voor te leven. We kwamen uit bij de gedachte dat we zolang we er zelf nog waren, er in ieder geval nog een doel was. Het huilen stopte. We konden er weer tegen.

